

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

**SİYASAL
BİLİMLER
DERGİSİ**

JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
REVUE DE SCIENCE POLITIQUE

VOLUME • CİLT: 9 / SPECIAL ISSUE • ÖZEL SAYI / KASIM • NOVEMBER 2021

PANDEMİ, DEVLET VE TOPLUM

ISSN: 2147-6926

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi
Marmara University Journal of Political Science
Université de Marmara Revue de Science Politique

Volume • Cilt: 9 / Speacial Issue • Özel Sayı / Kasım • November 2021

6 Aylık Hakemli Bilimsel Dergi • Biannual Peer-Reviewed Scientific Journal

Online ISSN: 2147-6926

Marmara Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi • Owner: Prof. Dr. Mustafa KURT (Rektör • Rector)
Derginin Sahibi • Owner of the Journal: M.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Adına, On behalf of Marmara University
Faculty of Political Science Prof. Dr. Nail YILMAZ (Dekan • Dean)

Baş Editör • Editor-in-Chief: Prof. Dr. Ali ARI

Özel Sayı Editörleri • Special Issue Editors: Dr. Öğr. Üyesi Cemil YILDIZCAN, Dr. Cihan ÖZPINAR

Alan Editörü • Managing Editor: Doç. Dr. Hakan MEHMETCİK

Editör Yardımcıları • Assistant Editors: Dr. Elif TOPAL DEMİROĞLU, Koray KAPLICA, Ayşe İrem AYCAN ÖZER

Editör Kurulu • Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet İÇDUYGU (Koç Üniversitesi)
Prof. Dr. Andrew COOPER (Waterloo Üniversitesi / Kanada)
Prof. Dr. Ayhan KAYA (İstanbul Bilgi Üniversitesi)
Prof. Dr. Christoph KNILL (Ludwig-Maximilians Üniversitesi / Almanya)
Prof. Dr. Ergun ÖZBUDUN
Prof. Dr. Ernest WOLF-GAZO (Kahire Amerikan Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk SÖNMEZOĞLU (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Gregory SIMONS (Uppsala Üniversitesi / İsveç)
Prof. Dr. İlhan TEKELİ (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. İlter TURAN (İstanbul Bilgi Üniversitesi)
Prof. Dr. James M. CONNELLY (Hull Üniversitesi / İngiltere)
Prof. Dr. Şule KUT (Okan Üniversitesi)
Prof. Dr. Yeşeren ELİÇİN (Galatasaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Ziya ÖNİŞ (Koç Üniversitesi)

Marmara Üniversitesi Yayınevi • Marmara University Press

Adres • Address: Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsü 34722 Kadıköy, İstanbul
Tel • Phone: +90 (216) 777 14 00 **Faks • Fax:** +90 (216) 777 14 01
E-posta • E-mail: yayinevi@marmara.edu.tr

İletişim Bilgileri • Contact

Adres • Address: Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Anadolu Hisarı Kampüsü, 34810, Beykoz, İstanbul
Tel • Phone: (0216) 777 42 00 **Faks • Fax:** (0216) 777 42 01
E-posta • E-mail: ipsus@marmara.edu.tr

MARMARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yılda iki kez yayınlanan uluslararası, açık erişimli, hakemli bir dergidir. Dergi siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler ve yerel yönetimler alanında Türkçe, İngilizce ve Fransızca dilinde yazılmış özgün araştırma ve derleme makaleleri kabul etmektedir. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Yayın Kurulu tarafından benimsendiği anlamına gelmez. Yayın Kurulu, yazının özüne dokunmaksızın gerekli yazım ve cümle değişikliklerini yapma hakkını saklı tutar. Siyasal Bilimler Dergisi **EBSCO**, **Ulrich's Directory** ve **TÜBİTAK ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanında taranmaktadır.

MARMARA UNIVERSITY JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE, having published by Marmara University Faculty of Political Science, since 2013, is an international, open-access, peer-reviewed journal published biannually. The journal publishes original research and review articles written in Turkish, English and French on the fields of political science, public administration, international relations and local governments. The views, opinions, findings, and conclusions or recommendations expressed in these papers and articles are strictly those of the author(s). They do not necessarily reflect the views of the JPS or Editorial Board or the Publishers. The editors of JPS have the right to edit or to alter all contributions without changing content. Journal of Political Science is currently indexed by **EBSCO**, **Ulrich's Directory** and **Turkish Index of Social Sciences and Humanities** (TR Dizin ULAKBİM).

Takdim

Gündeme geldiği andan küresel bir sorun halini aldığı günümüze kadar uzanan süreçte, bilimsel ifadesiyle SARS-CoV-2 virüsünün tetiklediği kriz tek tek bireylerin, insan topluluklarının ve devletlerin üzerinde neden olduğu doğrudan sonuçların çok ötesinde derin bir etki yaratmış durumda. Bu etki bir yandan mevcut siyasal ve toplumsal örgütlenmelerin bazılarını felce uğratarken, öte yandan acil ve geçici olanlardan kalıcı olanlara dek pek çok yeni örgütlenmeyi eş zamanlı olarak gün yüzüne çıkarırken oldukça görünür oldu. Bireysel gündelik rutinlerden yönetim pratiklerine mevcut olanı sürdürmenin mümkün olmadığı bu kriz durumu bir şeyleri yapma biçimleri kadar bunları görme biçimleri üzerinde de köklü değişiklikleri tetikledi.

Sosyal bilimciler açısından Covid-19 pandemisinin eşine az rastlanır bir biçimde tüm dünyayı karşılaştırmalı analizlerin konusu getiren büyük bir laboratuvara çevirdiğini söylemek mümkün. Ne var ki bu sorgulamanın her zaman yeni ufuklar açtığını söylemek o kadar kolay değil. Hâkim kuramsal ve ideolojik konumları doğrulamanın ötesine geçmeyen çalışmaların hiç de azınlıkta olmadığını vurgulamak gerekiyor. Bununla birlikte özellikle günümüz liberal demokrasilerinin ve refah rejimlerinin pandemi karşısında sergilediği kırılma yalnızca günümüz toplumsal gerçekliği üzerine sahip olduğumuz bilgiler hakkında normatif ve etik sorgulamaların kapısını aralamamış, aynı zamanda parçası olduğumuz toplumsal gerçeklik üzerine üretilen bilginin “gerçekliğini” de sorgulamaya dahil etmiştir. Bu bağlamda, kendi maddi varoluşumuz hakkındaki bilgiye erişimimizin yolunu da tartışmaya açan epistemolojik bir kriz de söz konusu olmuştur.

Dolayısıyla, pandemi karşısında müşterek hayatımızı düzenleyen normların, hükümetlerin yaptıkları ve yapmadıklarının ne kadar etkin olduğu sorusuna ne kadar meşru olduğu sorusu eklenmiş, fakat içine girdiğimiz kolektif sorgulama aynı zamanda anaakım düşünce ve kuramların ışığında doğal kategorilerimiz gibi görünen kavramlar ve kurumların bizatihi kendisine doğru da genişlemiştir. Örneğin piyasa mekanizmalarının pandeminin tetiklediği arz ve talep yanlı şoklar karşısında sergilediği başarısızlık, neredeyse tüm dünyada piyasaların sorunsuz işleyişi için uzunca bir süredir sahneden kovulmak istenen devleti yeniden tartışmaların merkezine taşımış, modern siyasal düşünce tarihinin belki de en eski sorularından biri olan devlet ve piyasa arasındaki ilişkiyi yeniden canlandırmıştır. Fakat bu sefer bu kadim soruya hangi devlet ve kimin devleti sorularının daha fazla eklendiğini gözlemlemek mümkün. Kuşkusuz, egemenlik, güvenlik, müşterekler ve ortak iyi gibi siyasal ve toplumsal hayatımızın merkezinde duran farklı kavramlar üzerinde cereyan eden tartışmalarda da bu değişimin izini sürebiliriz.

Bu özel sayıda yer alan çalışmalar, bu çok sesli ve çok yönlü tartışmanın bir ürünü olduğu kadar kolektif düşünme çabasına da müteavazı bir düşünsel katkı sunma iddiasındadır. Covid 19 pandemisinin etkileri ve buna bireylerin tekil cevaplarından toplulukların ve siyasal iktidarların kolektif ve örgütlü cevaplarına uzanan heterojen tepkileri dar bir çerçevede bütünlüklü olarak

ele almak elbette mümkün değil. Bununla birlikte farklı bağlamlarda sorulan sorular ve aranan yanıtların pandeminin toplumsal etkileri üzerine olduğu kadar devlet, toplumsal sınıflar, iktidar gibi sosyal bilimlerin temel kavramları ve toplumsal yaşantımızın içindeki temel olgular üzerine olan kolektif bilgilerimizi ve kavrayışımızı eleştirel yönden besleyeceğine inanıyoruz.

Bir anlamda bu özel sayıdaki tartışmanın genel sınırlarını işaret eden Cemil Yıldızcan ve Cihan Özpınar'ın kaleme aldıkları yazı, pandemiye devlet, toplumsal sınıflar ve kapitalist üretim ilişkileri ekseninde yeniden konumlandırmayı deniyor. Kapitalist devletlerin bir kriz dinamiği olarak pandemiye görme biçimlerine dönük bir tartışma ile açılan yazı pandemi sürecinde iç içe geçmiş farklı boyutlarıyla kapitalist devletlerin içine sürüklendiği kriz durumunun sosyal bilimler perspektifinden farklı görünüm ve yorumlarına değiniyor.

Aybala Ertekin ise ekolojik kriz bağlamında yeniden yorumladığı Covid-19 pandemisi karşısında kapitalist devletlerin tepkilerinin ekolojik krizin farklı yüzleri karşısından sergilediklerinden farklılaşmasının nedenlerini tartışmaya açıyor. Covid-19 pandemisi bağlamında krizin etkilerini zamansal ve mekansal olarak öteleme olanaklarından yoksun olan kapitalist devletin sergilediği pratikler, pandeminin kendisi hakkında olduğu kadar, kapitalist devletin aynı anda üstlendiği sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamak ile toplumsal bütünlüğü sürdürmeye dayalı meşruiyet sağlama arayışı gibi çelişkili ve gerilimli işlevleri üzerine düşünmeye de sevk ediyor.

Küresel kapitalizm koşulları altında devletlerin cevaplarında birbirine yakınsayan yanlar olduğu kadar devletlerin içine gömülü oldukları toplumsal formasyona göre oldukça bağlamsal olan ve birbirinden farklılaşan yanlar olduğuna da tanık olduk. Elâ Özkan'ın çalışması, ülkemiz sosyal bilim çalışmaları arasında görece daha az akademik ilgi geçen Afrika bağlamında bu tartışmaya özgün bir katkı sunuyor. Özkan'ın makalesinde, toplumsal formasyon ve sınıfsal kompozisyonun devlet eylemleri üzerinde ve onların toplumsal sonuçları üzerindeki etkisine dair zengin bir görgül kanıt sunuyor.

Burak Ak ise yazdığı yazıyla, siyasal iktidarın sınıfsal tabanı ile pandemiye benimsediği siyasi eylem repertuarı arasındaki ilişkiye doğru bu tartışmayı Latin Amerika'dan iki ülke (Arjantin ve Brezilya) bağlamında genişletiyor. Özellikle popülist ve otoriter rejimlerin pandemiye verdiği yanıtlar etrafında şekillenen homojenleştirici ve indirgemeci açıklamalar karşısında bu siyasal rejimlerin dayandığı sınıfsal temeller ile onların değişen pratikleri arasındaki ilişki üzerine bu yorumlama girişiminin ilgili akademik tartışmalara değerli bir katkı sunduğu söylenebilir.

Otoriter rejimlerin tepkileri ve rejimlerin pandemi sürecindeki olağanüstü önlemleri ile otoriterleşmesi sosyal bilimler alanındaki pek çok araştırmacının özel bir ilgisini çekti. Bu önemli konu üzerine kaleme aldığı yazısında Toprak İpek, pandeminin ani gelişen ve olağanüstü tedbirler gerektiren boyutlarını kapitalizm koşullarında uzun süredir gündemi meşgul eden otoriter devlet biçiminin süreklileşmesi eğilimi ile birlikte yorumluyor. Olağanüstü hâl ve acil durum gibi kavramların kolaycı ve aceleci yorumları karşısında eleştirel bir konum

takınmayı öneren yazı pandemi bağlamında kapitalizm ve kapitalist devlet üzerinde de yeniden düşünmeye çağırıyor.

Dosyanın son yazısında ise Neslişah Başaran, özellikle Robert Boyer'in Covid-19 pandemisinin kapitalizmlerin içinde bulunduğu dönüşümü kristalize eden ve hızlandıran etkisi üzerine 2020'de yayımlanan çalışması *Les capitalismes à l'épreuve de la pandémie* (Pandemi Sınavında Kapitalizmler) kitabından hareketle pandemi ile kapitalist toplumsal formasyon arasındaki ilişkiyi irdeliyor.

Özel Sayı Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Cemil YILDIZCAN

Dr. Cihan Özpınar

İçindekiler / Contents

Takdim	III
Pandemiye Tartışmak: Ekoloji, Neoliberalizm ve Kriz Yönetimi Debating the Pandemic: Ecology, Neoliberalism and Crisis Management Cemil YILDIZCAN, Cihan ÖZPINAR	e1
Kapitalist Devletler Ekolojik Krizle Neden Covid-19'la Olduğu Gibi Savaşmazlar? Pandemiye Politik Ekolojik Bir Yaklaşım Why Don't the Pandemic-Fighting Capitalist States Fight Ecological Crisis in the Same Way? A Political-Ecological Approach to the Pandemic Aybala ERTEKİN	e22
Sosyal Güvensizlik ve Kayıt Dışılık Bağlamında Afrika'da COVID-19 COVID-19 in Africa in the Context of Social Insecurity and Informality Ela ÖZKAN	e45
Arjantin ve Brezilya'da Covid-19 Pandemi Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi A Comparative Analysis of the Covid-19 Pandemic Policies in Argentina and Brazil Burak AK	e69
Salgın Döneminde Güvenlik Devletinin Dönüşümü Transformation of the Security State in the Pandemic Era Taşkın Toprak İPEK	e97
Covid-19, Kapitalizm ve Devlet'in Düzenleyici Rolü Covid 19, Capitalism and the Regulatory Role of the State Neslişah L. BAŞARAN LOTZ	e116

Pandemiye Tartışmak: Ekoloji, Neoliberalizm ve Kriz Yönetimi

Debating the Pandemic: Ecology, Neoliberalism and Crisis Management

Cemil YILDIZCAN*

Cihan ÖZPINAR**

Öz

Bilimsel adıyla SARS-CoV-2 virüsünün neden olduğu Covid-19 pandemisi, ilan edildiği 2020 yılının mart ayından itibaren, yalnızca bir kamu sağlığı krizi olarak anlaşamayacağını ortaya koydu ve dünya çapında bu olguyu değerlendirirken toplum bilimlerinin, özellikle de siyaset biliminin, eşit şekilde öneme sahip olduğunu gösterdi. Bu makale, Covid-19 pandemisinin ardından oluşan literatürde ön plana çıkan ve birbirleriyle ilişkili olduğunu öne sürdüğümüz üç temel siyaset bilimi temasını mercek altına almaktadır: ekolojik kriz; neoliberalizmin krizi, ve birbirleriyle ilintili olacak şekilde meşruiyet ve kriz yönetimi krizleri. Nedenleri ve sonuçlarıyla Covid-19 pandemisi, giderek daha fazla dünya ekolojik sistemini tehdit eden sürecin bir parçası olarak tartışılmaya başlandı. Dolayısıyla içinden geçtiğimiz pandeminin ekolojik krizin çeşitli görüntülerinden biri olarak ortaya çıktığı iddiası sosyal bilimler literatüründe genel kabul görmektedir. Ekolojik krizin insanın üretici faaliyetlerinden bağımsız bir şekilde tartışılmayacağı düşüncesinden hareketle, bu faaliyetlerin tarihsel olarak özgül ve güncel bir biçimi olan neoliberal kapitalizmin kriz dinamikleri ile pandeminin yarattığı krizi arasındaki bağlantılar da sosyal bilimlerde işaret ettiğimiz bu tartışma tarafından kapsanmalıdır. Bu ikili içsel ve dışsal kriz koşullarında, neoliberal politikaları benimsemiş devletlerin kriz yönetiminde karşı karşıya kaldığı açmazlar ve neoliberal devletlerin pandemi öncesinde yaşadıkları ve pandemi koşullarında derinleşen yönetim ve meşruiyet krizi birbirleriyle bağlantılı sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Makale pandeminin bizzat tetiklediği ya da ortaya çıkardığı ve/veya derinleştirdiği krizler bağlamında üretilen akademik çalışmalar ile sosyal bilimler alanının önemli temsilcilerinin de katıldığı güncel tartışmaları eleştirel bir şekilde incelemektedir. Sosyal bilimler alanında cereyan eden bu canlı ve zengin tartışma, pandemi öncesinde mevcut olan daha geniş bir literatürün bağlamına yerleştirilmekte ve süregelen araştırmaların temel tezleri bu geniş bağlam içinde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, ekolojik kriz, neoliberalizm, meşruiyet krizi, kriz yönetimi

Abstract

Caused by the SARS-CoV-2 virus, the Covid-19 pandemic, from the outset in March 2020, proved that it could not be considered solely as a public-health crisis, and it rendered social sciences, and particularly political science, equally relevant in addressing the pandemic worldwide. This article

* Galatasaray Üniversitesi, E-posta: cyildizcan@gsu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6086-9053

** Portland Eyalet Üniversitesi, E-posta: cozpinar@pdx.edu, ORCID: 0000-0001-5918-181X

addresses three essential themes of political science we understand interrelated that rose to prominence in the literature formed in the wake of the global Covid-19 pandemic: the ecological crisis; the crisis of neoliberalism; and the intertwined crises of legitimacy and crisis management. Covid-19 pandemic, with its causes and consequences, is discussed more and more as part of a process that threatens the world ecological system. The pandemic, therefore, is understood in the social science literature as one of the phenomena related to the ecological crisis. Departing from the assumption that the ecological crisis cannot be addressed independently from human beings' productive activities, the connections between the crisis dynamics of neoliberal capitalism, a historically specific and contemporary form of such activities, and the crisis entailed by the pandemic should be addressed by the discussions in social science disciplines. In the circumstances of this dual endogenous and exogenous crisis, the dilemmas of the states, which have adopted neoliberal policies, vis-à-vis crisis management, and the management and legitimacy crisis of the neoliberal states that existed before the pandemic and aggravated during the pandemic, come forth as interrelated problems. This article critically engages with the scholarly work in response to the crises the pandemic entailed by locating them in their wider contexts of the existing literature before the pandemic and assesses the main premises of the current research.

Keywords: Covid-19, ecological crisis, neoliberalism, legitimacy crisis, crisis management

1. Giriş

Covid-19 pandemisinin başından bu yana bu krizin niteliği, kapsamı ve nedenlerine ilişkin yoğun bir tartışma, siyasetin konusunu oluşturduğu kadar bilimsel çalışmaların da gündemine yerleşti. Bu tartışmaların bir bilançosunu ya da özetini çıkartmak bu çalışmanın hedeflerinden biri değil. Ne var ki, bu tartışmanın sonucunda belirginleştiğini söyleyebileceğimiz bazı önemli etik, politik ve epistemolojik ayrışma hatlarının üzerinde durmak bu karmaşık ve yer yer kaotik tartışmayı kolaylaştıracaktır.

Pandeminin nasıl tanımlanması gerektiği daha en baştan itibaren tartışmaları salt bilim dünyasına ait bir mesele olmaktan çıkardı, çünkü bu kriz siyasi gücü elinde bulunduranları toplumsal, ekonomik ve siyasal hayatın pek çok alanında sorumlu hale getirdi. Dünyada siyasi otoritenin *de facto* ya da *de jure* yürütmenin tepesindeki aktörlerin ellerinde yoğunlaştığı ülkelerde inkârcı ve/veya komplocu açıklamalara yönelme eğiliminin de arttığına tanık olduk. Kuşkusuz örneklerin bütününe siyasal ve toplumsal yapıları itibariyle otoriter rejimler başlığı altında toplamak ve incelemek mümkün olmasa da Meksika'da López Obrador, Brezilya'da Jair Bolsonaro, Belarus'ta Aleksandr Lukashenko, ABD'de Donald Trump liderliğinde sergilenen otoriter yönetim pratikleri bu konu hakkında genel bir fikir vermek açısından yeterli olabilir. Dünyada virüsün yayılımının ve can kayıplarının engellenememesi inkârcı açıklamaları gözden düşürmüş ve pandeminin varlığı konusunda ortak bir kabul yaratmış olsa da, bir felaket olarak pandeminin henüz üzerinde ortaklaşmış bir tarifinden bahsetmek güç. Güçlüğü, bu uzlaşmaz tanımların arkasında insan, doğa ve toplumsal düzen arasındaki ilişkiye dair çok farklı ön kabullerin bulunmasından kaynaklandığını söylemek mümkün.

Son yüzyılın kapsamı ve etkisi ile en trajik sağlık krizi olan Covid-19 pandemisi, bir sağlık krizi olarak ortaya çıksa da kısa zamanda toplumsal yaşamın bütün alanlarında karmaşık etkileri görünen bir toplumsal krize evrildi. Aslında yaşananlar ve üzerine üretilen bilgi ve söylemler

dikkate alındığında pandemiden “etkilenmenin” gerçekte ne anlama geldiğine dair de bir fikir birliğinin olmadığı, biyolojik ya da fizyolojik mi, duygusal ya da spiritüel mi, toplumsal, siyasi ya da ekonomik temeller üzerinden mi tartışılması gerektiğinin her zamankinden daha dikkat çekici sorular haline geldiği vurgulanmalıdır (Birn 2020: 338). Küresel olarak neredeyse eş zamanlı bir şekilde farklı coğrafi, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel bağlamlarda farklı etkiler ve tepkiler yaratan Covid-19 pandemisi etrafında şekillenen literatürün krizi nasıl gördüğü konusunu ele almadan önce, Dani Rodrik’in oldukça sadeleştirici kriz tarifine değinmek temel ayrışma hattını ortaya koymak için yeterli olabilir. Ona göre krizler, iki biçimde ortaya çıkar: önceden tahmin edemediğimiz için hazırlanamayacak olduklarımız ve aslında beklendik oldukları için çoktan hazırlanmış olmamız gerekenler (Rodrik 2020). Devlet gücünü elinde bulunduran aktörlerle büyük sermaye sahiplerinin bu krizi birinci kategoriye sokmaya dönük stratejiler ve retorikler geliştirdiklerini söylemek yanlış olmaz. Çünkü yaşanan krizin aslında öngörülebilir olduğunu kabul etmek krizi meydana getiren sebepleri, o sebepleri ortadan kaldırmaya çabalamayan otoriteleri, bu ihmalin neden olduğu zararların tazminini ve en az bunlar kadar önemli olarak yeniden benzer bir kriz yaşanmaması için alınacak önlemleri gündeme getirir. Bu makalede Covid-19 pandemisini konu edinen literatür içerisinde bu krizin öngörülebilir olduğu tezini savunan çalışmalar birbirleri ile ilişkili üç ana düzeyde ele alınacaktır: ekolojik kriz; neoliberalizmin krizi; meşruiyet krizi ve kriz yönetiminin krizi.

2. Ekolojik Kriz

Covid-19 pandemisi ve etkileri etrafında şekillenen tartışmalarda, özellikle de siyasal otorite makamları tarafından, yaşananları doğallaştıran ve bunun beklenmedik ve öngörülemez yanını öne çıkaran bir söylem oluşturma eğilimine tanık olduk. Bu yüzden pandeminin başından bu yana resmi makamların ve politikacıların kelime tercihlerinin açık ya da örtük belirli siyasal stratejiler ile ilişkilendirilebileceğini söylemek mümkün. Bu “doğallaştırıcı” söylemin, en fazla başvurduğu çerçeveyi kaynağını doğadan alan bir afet (*disaster*) tanımının oluşturduğu vurgulanabilir. Neyin afet olarak tanımlanması gerektiği ya da her acil durum veya facianın bir afet olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği gibi konularda hayli geniş bir literatür oluşmuştur.¹ Tanımlama ile ilgili kararların kamu politikalarının dizaynı ve hayata geçirilmesinde de somut karşılıkları olan bir yönetsel boyutu olduğunu da not ederek, konunun yalnızca terminolojik bir tercih meselesine indirgenemeyeceğinin altını çizmek gerekir. Bununla birlikte, özellikle kamu politikaları alanında somut etkileri olduğunu söylediğimiz bu farklılaşmış tanımların yanında afet üzerine sosyal bilimlerin diğer alanlarından beslenen ve afetlerin doğallığını tartışmaya açan eleştirel yaklaşım² bu yazının sorunsalıyla çok daha yakından ilişkilidir.

1 Kuramsal, yönetsel ve ampirik boyutları ile bu tartışmayı takip etmek için bkz. Rodríguez, Quarantelli ve Dynes 2007.

2 Toplumun bilimin pek çok farklı alanında yankı bulan bu eleştiri için eleştirel coğrafyadan antropoloji ve epidemiyolojiye bu yazı bağlamında anılan bazı çalışmalara göz atılabilir: Harvey 2020, Malm 2020, Revet 2020, Wallace, vd. 2020.

Bir olayı doğal afet olarak tanımlamanın anlamı, çoğu zaman, ortaya çıkan bir fenalığın yıkıcı sonuçları karşısında yetersiz kalan sorumluların geniş kitleler önündeki özürücü tutumuna zemin sağlamaktan öteye gitmez. Sosyal antropoloji ve son on yıllarda gelişen bir dal olarak afet antropolojisi alanındakiler başta olmak üzere pek çok bilimsel çalışma tamamen doğal afetlerden bahsetmenin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Üstelik, SARS-CoV-2 virüsü söz konusu olduğunda, virüsün doğal olarak ortaya çıktığı kabul edilse bile, antropolog Sandrine Revet'nin vurguladığı gibi, bu salgın tsunami, kasırga ya da sellerin neden olduğu felaketlerden “daha doğal” değildir (Revet 2020). Revet, sosyal bilimlerin önemli bir katkısının, afetlerin ancak bu şekilde adlandırmayı tercih ettiğimiz olayların doğal kaynaklı olup olmamalarından bağımsız olarak belirli siyasi kararlar, ekonomik tercihler ya da toplumsal örgütlenme biçimleri sonucunda kırılğan ve zarar görebilir hale gelmiş bir toplumla karşılaştığında söz konusu olduğunun altını çizer. Afet antropolojisi çalışmaları afetlerin toplumsal olgular olduğunu ve belirleyici olanın afetten zarar görebilirlik olduğunu ortaya koyar. Ilan Kelman (2020), afetlerin toplumsal olgular olarak ele alınmasında tehlike yaratan olay ile bundan zarar görebilirliğin kombinasyonu kadar, afet söz konusu olduğunda pek çok düzeyde eş zamanlı etkiler yaratan tehlikeye karşı verilen yanıtların da tehlike arz eden olayın kendisi kadar zarar verici olabilme ihtimalinin de etkili olduğunu vurgular. Covid-19 pandemisinin yönetiminde devletlerin sergiledikleri oldukça geniş eylem repertuarını ve pek çoğu olumsuz sonuçlar doğurmuş politika çerçevelerini düşününce, Kelman'ın bu vurgusunun özellikle önemli olduğu söylenebilir.

Başka bir deyişle, David Harvey'in (2020) de vurguladığı gibi “gerçekten doğal afet diye bir şey” hiçbir zaman olmamıştır. Ona göre, bizim örneğimizde doğal olan virüslerin her zaman mutasyona uğruyor olmasından ibarettir ama bunu yaşamlarımızı tehdit eder bir afet hale getiren insan eylemleridir. Harvey'in bu saptamasının arka planında doğayı kültür, ekonomi ve gündelik yaşamın dışında ve ondan bağımsız bir gerçeklikmiş gibi kabul eden anlayışı reddeden ve bunun yerine doğa ile metabolik münasebetimizin daha diyalektik ve ilişkisel bir zeminde kavranması gerektiğini öne süren yaklaşımı yer alır. İnsan etkisine işaret eden bu tartışmayı, içinde yaşadığımız çağı insan eylemlerinin yerküre üzerindeki belirleyiciliğine işaret eden ve bu belirleyiciliğin yeni bir jeolojik çağı imlediği yönündeki tartışmalardan ayırt etmek gerekir.

Yeni Çağ'ın (Holosen) sona erdiği üzerine olan fikirlerin başlangıcı çok daha uzak bir geçmişe kadar götürülebilecek olsa da, 2000 yılında Paul Crutzen ve Eugene Stoermer'in yayımladığı bir yazı ile “insanlığın jeoloji ve ekolojideki merkezi rolünü” vurgulayarak içinde bulunulan jeolojik evreyi tanımlamak üzere İnsan Çağı (Antroposen) terimini önermesinin bilim insanları açısından bir milat teşkil ettiği söylenebilir.³ Yeryüzünün yapısında ve atmosfer üzerinde kalıcı ve geri döndürülemez antropojenik etkilerin somut kanıtlarının biriktiği iddiasına dayanan Antroposen yaklaşımı, afetler üzerine yapılmış tarih incelemeleri ışığında pandemileri yaratan dinamiklerde

3 Antroposen makalenin yayımlandığı tarihte henüz resmi olarak Jeolojik Zaman Çizelgesi (tam adı ile “Uluslararası Kronostratigrafik Çizelge”) içerisinde tanımlanmış bir jeolojik dönem adı değildir. Bununla birlikte Antroposen Çalışma Grubu (*Anthropocene Working Group*) Uluslararası Stratigrafi Komisyonu'na (*International Commission on Stratigraphy*) terimin resmen tanınarak çizelgeye eklenmesi konusunda teklif oluşturma kararı almış bulunmaktadır. Çalışma grubunun ilgili kararı ve antroposen üzerine gerçekleştirilmiş çalışmaları için bkz. <http://quaternary.stratigraphy.org/working-groups/anthropocene/>.

de antropojenik faktörlerin merkezi bir rolü olduğu (Green 2020: 244) gibi iddialar ile Covid-19 pandemisi bağlamında yeniden gündeme geldi. 2000'lerin başından bu yana antroposen terimini önerenler de, insanların ve insan toplumlarının artan üretim ve tüketim kapasiteleri ve özellikle fosil yakıtlara yoğun bir şekilde başvurmaları ile sanayi devriminden itibaren "küresel bir jeofizik güç" haline geldiğini belirtiyor, fakat asıl olarak 1950'lerden itibaren Büyük Hızlanma (*Great Acceleration*) diye adlandırılan dönemde çevresel bozulmalara ve ekosistemlerin yok olmasına neden olan insan eylemlerinin dramatik artışı ve aşırı kaynak kullanımının değerler ve yönetim anlamında büyük toplumsal değişiklikler söz konusu olmazsa yakın zamanda acil tehditler yaratmasının ve antroposenin gelişiminde bardağı taşıran son damlayı (*tipping point*) oluşturmasının kaçınılmaz olduğunu vurguluyorlardı (Steffen, Crutzen ve McNeill 2007). Dolayısıyla, bu perspektiften bakıldığında 2020 yılında küresel bir salgına yol açan Covid-19, dünya sistemi üzerinde önlem alınmayan bu yıkıcı antropojenik etkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış görünüyor.

Bununla birlikte insan topluluklarındaki ulus, ırk, cinsiyet, sınıf gibi iktidar ilişkilerinde sistematik bir şekilde kurumsallaşan ayrımları ihmal eden ve insanı (*anthropos*) ekolojik yıkımdan sorumlu üniter ve homojen bir süper fail olarak değerlendiren antroposen yaklaşımı önemli itirazlarla karşılaşmış, bu terim yerine içinde bulunulan yeni çağı nitelemek için kapitalosen (*capitalocene*), avrosen (*europocene*), oligantroposen (*oliganthropocene*) gibi farklı terimler önerilmiştir (Sharp 2020: 144-145). İnsanı ve bazı insan eylemlerini dünyayı biçimlendiren süreçlerin ayrılmaz bir parçası olarak konumlandıran antroposen teriminin, dünyayı daha karmaşık ve daha az belirlenimci bir sistem olarak kavrama imkanı sunduğu kadar birtakım ilişkileri görünmez kılarak belirli siyasal olasılıkları dışladığı için de son derece depolitize edici bir terim olduğu eleştirisi (Swyngedouw 2019: 253) farklı tanımlama girişimlerinin arkasındaki motivasyonu da bir ölçüde ortaya koyar. Tüm bu farklı girişimler ve siyasal ekoloji alanında sayıları giderek artan çalışmalar insan, doğa ve toplumsal düzen arasındaki ilişkileri (yeniden) eleştirel bir şekilde gündeme getirirken toplumsal ve ekolojik krizleri birbirinden ayrı gerçeklikler olarak görmenin ötesine geçmeye ve siyasal olanı ekoloji bağlamında yeniden düşünmeye daha fazla imkân sunmaktadır.

Aslında ekolojik krizlerdeki antropojenik etkiyi kavramak, bir anlamda onun sosyojenik olduğunu da takdir etmek anlamına gelir: Malm ve Hornborg'un (2014) antroposen kavramsallaştırmasını ele aldıkları çalışmalarında gösterdikleri gibi ekolojik kriz(ler)e neden olan olaylar ne bir canlı türü olarak insanın biyolojik evriminin kaçınılmaz sonuçları olarak ortaya çıkmış, ne bu türün bütün unsurlarının katılımı ya da rızasına dayanmış ne de sonuçları bu türün bütününe eşit olarak yansımıştır; dolayısıyla insan doğasından ziyade şeylerin toplumsal düzeninin doğasından kaynaklanmış olduğu ve bir tür olarak insanın bütünlüğünden çok onun toplumsal bölünmüşlüğü ile alakalı olduğu söylenebilir. John Bellamy Foster, Marx'ın materyalist bir doğa ve tarih kavrayışı üzerinden "emek sürecini insan ile doğa arasındaki, insanın kendi eylemleri aracılığıyla insan ve doğa arasındaki metabolizmayı dolayımладыğı, düzenlediğı ve kontrol ettiği bir süreç" olarak tanımlarken başvurduğu metabolizma kavramına ve kapitalist üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak bu metabolizmada "onarılmaz bir yarık" oluşturduğu saptamasına referansla "metabolik

yarık⁴ ifadesini öne çıkarıyordu (Foster 2000: 141). O halde, ekolojik krizin köklerini kapitalist üretim tarzında bulmak mümkün ve gerekliydi. Her ne kadar insan ile doğa arasındaki ilişkinin kavranışı başta olmak üzere aralarında önemli yorum ve yaklaşım farklılıkları bulunsa da farklı ekollerden araştırmacılar da ekolojik sorunu kapitalist toplumsal formasyonlardaki bu metabolik ilişkiler bağlamında tanımlamayı tercih etti. Bu ilişkilerin ve ilişkilerdeki yarılımların farklı yönleri ve özellikleri üzerindeki vurgularıyla tüm bu çok sesli tartışmayı tek başına yansıtma gücü olmasa da, Donna Haraway'ın (2016: 51), eğer bu dönemi betimleyecek tek bir kelime olacak olsaydı öne çıkması zorunlu olurdu şeklinde ifade ettiği kapitalosen⁵ (capitalocene) kavramının etrafındaki tartışmaları bu bağlamda ele almak mümkündür.

Buradan hareketle, bir ekolojik kriz olarak Covid-19 pandemisinin de, salt soyut bir insan kavrayışından hareket eden doğa üzerinde kurulmuş bir insan egemenliğinden değil, bu egemenliğin hâkim formu olarak öne çıkmış tikel bir toplumsal sistem olarak kapitalizmden hareketle anlaşılması gerektiği ve dolayısıyla da “bir kapitalosen hastalığı” olarak değerlendirilmesi gerektiği iddiası (Baschet 2021: 15) dile getirilebilir. Bu yaklaşıma göre insan toplumları üzerinde ölümcül etkileri olan SARS-CoV-2 virüsünün küresel yayılımını tetikleyen sürecin temel belirleyeni sermaye mantığıyla ekosistemlerin bozulması olarak öne çıkar. Bugün pandemiye günümüz kapitalizminin sermaye çevrimleri ve neoliberalizmin dayandığı birikim ve mülksüzleştirme pratikleri üzerinden açıklayan pek çok çalışma bulunmaktadır (Harvey 2020; Wallace vd. 2020; Lapavitsas 2020). Dolayısıyla, ekolojiye toplumsal iktidar ilişkilerini dışlamayan ilişiksel bir perspektiften bakmak, tartışmayı neoliberalizmin ve neoliberal devletin krizini kapsayacak şekilde genişletmeyi gerektirmektedir.

3. Neoliberalizmin Krizi

Tanımlanması her ne kadar tartışmalı bir mesele olsa da, neoliberalizmin genel özelliği ABD'de Yeni Mutabakat (*New Deal*) sonrasında ortaya çıkan ve savaş-sonrası dönemde Keynesyen ekonomi politikalarıyla desteklenmek suretiyle yalnızca Batı dünyasında değil, dünyanın genelinde bir model olarak benimsenen “müdahaleci devlet” olgusunun kimi ülkelerde kademeli bir şekilde kimilerinde ise daha keskin bir şekilde geri çekilişi üzerinden anlaşılabilir (Fung ve Wright 2001). Kapitalizmin 1970'li yılların ortalarında yaşadığı sistemik krizin ardından başlayan bu geri çekilişin mantığı eski ABD başkanı Reagan'ın (1981) “devlet [*government*] sorunumuzun çözümü değildir, sorunumuzun ta kendisidir” ifadesinde bulunmaktadır: bir taraftan, devletin yurttaşları karşısında üstlendiği sosyal refah sağlayıcı rolündeki erozyonla gerçekleşmiştir; diğer taraftan, devletin endüstriyel kapitalist üretim süreçlerinde edindiği üretimi planlayıcı, piyasaları dizginleyici ve pek çok kez bizzat üstlendiği üretici rolü piyasa güçlerinin giderek kuralsızlaştırılan

4 Metabolik yarılma yaklaşımını benimseyen eko-marksizmin temsilcileri halen *Monthly Review* dergisinde düzenli olarak bu alanda çalışmalarını yayımlamaktadır. Bu başlıkta seçilmiş bir bibliyografya için bkz. Wishart, R., Jonna, R. J., ve Besek, J. (2013). The Metabolic Rift: A Selected Bibliography. *Monthly Review*, 16 Ekim. URL: <https://monthlyreview.org/commentary/metabolic-rift/>.

5 Antroposen yerine kapitalosen terimini öneren farklı yaklaşımlar için bkz. Moore, J.W. (Ed.) (2016). *Anthropocene or Capitalocene?: Nature, History and the Crisis of Capitalism*, Oakland, CA: PM Press.

dinamiklerine bırakılmıştır. Neoliberalizmin bu iki temel özelliği, devletin ekonomideki merkezi rolünün geride bırakılması açısından, çelişkili olarak görülebilecek şekilde, devletin ekonomiye müdahaleci rolünün ortaya çıktığı kimi örneklerle karşılaştırılmalıdır: kriz dönemlerinde bankaların ve şirketlerin kamu bütçesiyle kurtarılması; devletin vergi politikalarında kademeli (*progressive*) vergilendirmenin terk edilmesiyle gelir grupları arasında giderek artan bir uçurumun oluşması; sermayenin serbest örgütlenmesi karşısında emeğin serbest örgütlenmesine yönelik doğrudan veya dolaylı uygulanan hukuki ve politik kısıtlamalar. Neoliberalizmin temel özellikleri ve çelişkili görünen bu tür uygulamalar ekseninde pandemi döneminde neoliberal devletin sınırlarını inceleyen literatüre göz atmamız mümkündür.

Pandemi karşısında kamu sağlığını koruma önlemleri olarak dünyanın büyük çoğunluğunda – kimi ülkelerde hızlı, kimilerinde ise geç – alınan ekonomik kapanma kararları, elbette, ekonomide büyük bir daralma yarattı. 2008 finansal krizinin ardından eski büyüme trendlerine ulaşamayan pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomide hükümetler bu önlemleri ekonomik düzlemde desteklemek için kamu kaynaklarını görülmemiş ölçüde seferber etmek zorunda kaldı. Diğer yandan, dünya ekonomilerini giderek daha fazla birbirlerine karşı bağımlı kılan ve 2008 krizinden sonra hız kesen küreselleşme (bu gelişmelere ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşını da eklemek gerekmektedir), pandemi döneminde, küresel meta tedarik zincirlerinin büyük ölçüde aksamasıyla ve hatta yer yer kopmasıyla önemli bir darbe aldı. Her ne kadar pandeminin ilk dalga şokunun atlatılmasıyla birlikte 2020 ortalarından sonra dünya ticareti yeniden yükseliş eğilimine girmiş görünüyor olsa da (WTO 2021), küreselleşme olgusundaki gözle görülür yavaşlama ve küreselleşmeye koşut bir tarihsel dönemde gelişen neoliberal ekonomik büyüme stratejilerinin, başka deyişle neoliberal döneme özgü sermaye birikim döngüsünün doğal sınırlarına pandemiyle birlikte ulaşıldığı yaygınlık kazanmaya başladı. Bu küresel perspektif doğrultusunda, tekil devletlerin özellikle de Batı'da uzun zamandır terk ettikleri kamu-finansmanlı sosyal yardım ve diğer programları pandeminin yarattığı kriz karşısında tekrar uygulamaya koyması neoliberalizmin yukarıda işaret ettiğimiz temel karakteristik özelliklerine karşıt bir gelişme olarak yorumlandı. Bu bakımdan mevcut tablo klasik müdahaleci devletin bir ölçüde de olsa yeniden canlanması ve yavaşlayan küreselleşme karşısında, pandemi-sonrası dönem bağlamında neoliberalizmin ve neoliberal devletin sınırlarına ulaşıp ulaşılmadığı sorularını beraberinde getirdi (Robinson 2020; Saad-Filho 2020a, 2020b; Kılıç 2020).

Bununla birlikte, söz konusu olgular farklı veriler üzerinden farklı perspektiflerde değerlendirilebilir. Neoliberalizmle iç içe geçmiş ve ulus-devlet mefhumunu bir bakıma zayıflatarak onun müdahaleci özelliğinin geri plana atılmasında önemli bir etken olduğu düşünülen küreselleşme olgusuna ilişkin veriler, verili bir kavram olarak neoliberalizmin sınırlarının ötesinde, neoliberalizmin genel kabul görmüş çerçevesini de pandemi bağlamında tartışmaya açmaktadır. ABD'li ekonomi tarihçisi Robert Brenner'ın (2021) henüz yayımlanmamış bir çalışması küreselleşme olgusunun genel kabul görmüş dönemselleştirmesine ilişkin önemli bazı olguların altını çizmektedir. Buna göre, dünyanın önemli imalat sanayii ekonomilerinin küreselleşmeyle olan ilişkisi, bu ekonomilerin dünya ihracat ticaretindeki payları göz önüne alındığında, oldukça farklı trendlerin ortaya çıktığını göstermektedir. Buna göre yeni sanayileşen

ve ihracat-odaklı sanayileşme stratejileri izleyen Doğu Asya ekonomileri (Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur) ve daha küçük paylara sahip olmakla birlikte Güneydoğu Asya ekonomileri (Endonezya, Tayland, Filipinler ve Malezya) neoliberalizmin başlangıç ve yayılma yılları olarak kabul edilen 1980'lerin öncesinde dünya ihracat ticaretinde giderek artan paylara sahip olmaya başladılar. Doğu Asya ekonomileri bu alanda geleneksel imalat sanayii ekonomileri olan Almanya ve Japonya'yı neoliberal dönemin miladı olarak kabul edilen 1980 yılı itibariyle yakalamış ve geçmiş durumdaldı. Bu bölge ABD'nin dünya ihracat ticaretindeki payını 1980'lerin sonu itibariyle geçerek lider durumuna geldi. Küreselleşme olgusunun ve söyleminin kesin bir şekilde hâkim olduğu 1990'larda daha da hız kazanan bu trende Çin'in 1990'lardaki istikrarlı, 1998 sonrasında ise dramatik bir şekilde ivmelenen yükselişi eşlik etti. Dolayısıyla, küreselleşme olgusunun dönemselleştirilmesindeki neoliberalizm vurgusunun arka planında – veya tersine, neoliberalizme karakterini kazandırdığı vurgulanan bir olgu olarak küreselleşmenin dinamiklerinde – tarihsel olarak çok daha geriye giden bir eğilim söz konusudur.

Küreselleşme olgusuyla imalat sanayii arasındaki ilişki bağlamındaki bu gelişme, öte yandan, ABD, Almanya ve Japonya gibi ileri kapitalist ekonomilerdeki imalat sanayiinin içine girdiği durgunluk ve gerileme olgularına da işaret etmektedir. Veriler dünya kapitalizminin 1970'lerin ortasında girdiği kriz dinamiklerini önceleyen/belirleyen ve Amerikan imalat sektörüyle Alman ve Japon imalat sektörleri arasında uluslararası ticarete yaşanan rekabete dikkat çekmektedir. Bu rekabet koşulları şirketlerin kârlılıklarında azalmaya yol açarken, kriz ardından ileri kapitalist ekonomilerde girilen süreç, Brenner'ın (2006) "uzun darboğaz" (*long downturn*) olarak adlandırdığı, (bilgi teknolojileri gibi belirli sektörler haricinde) imalattaki düşük kârlılıktan ve düşük emek üretkenliğinden mustarip bir tablo yarattı. Bunun sonuçlarından biri, savaş sonrası büyüme döneminin aksine, imalatta kullanılan sermaye mallarına yatırımın ve yenilemelerin yerine sermayenin hızla kâr elde ettiği, fakat üretken olmayan finans, sigorta ve emlak alanlarına yatırım yapması olarak karşımıza çıktı. Finansallaşma olgusu, bu anlamda, klasik kapitalizmin imalat temelindeki gelişiminin yerini alan ve bu anlamda neoliberalizmin genel özelliklerinden birini oluşturan finans sermayesinin büyümesi üzerinden gerçekleşen bir kapitalist büyüme modeli ortaya çıkardı. Bu model, 1980'lerden itibaren nitelikleri giderek keskinleşmek üzere, önemli sosyo-ekonomik ve politik sonuçlar doğurdu. Finansallaşma modeli beraberinde sermaye yatırımlarını üretken-olmayan, spekülâtif, rant-getiren alanlara kaydırması için, ellerinde büyük miktarda para-sermayeyi elinde bulunduran toplum kesimleri ile daha az bulunduran veya hiç bulunduramayan toplum kesimleri arasında giderek artan bir gelir ve servet uçurumu oluşmaya başladı. Artan gelir ve servet eşitsizliği ABD gibi ekonomilerde çok daha gözle görülür duruma gelse de, geleneksel olarak bu eşitsizliğin görece düşük düzeyde seyrettiği Kuzey Avrupa gibi gelişmiş ekonomilerde de bu yönde kayda değer gelişmeler yaşandı (Piketty 2015; Piketty, Saez ve Zucman 2018; Saez ve Zucman 2020).

Bu durumun birbirleriyle ilintili ve pandemi bağlamında karşımıza çıkan iki önemli sonucu üzerinde durmak istiyoruz: (i) borçlanma, (ii) devletin ve genel olarak siyasetin yukarı-doğru yeniden-dağıtım (*upward redistribution*) aracı olarak kullanımı. İlk olarak, borçlanma olgusu, özellikle de hane borçlarındaki dramatik artış, finansallaşmaya dayalı kapitalist büyüme

modelinin asli bileşenlerinden birini oluşturdu. Bu özelliğiyle neoliberalizmin de karakteristik özelliklerinden biri olarak görülen borçlanmayı artıran finansallaşma pandemi bağlamında neoliberalizmin sonu tartışmalarına karşıt bir eğilim ortaya koyuyor görünmektedir. Pek çok ülkede, özellikle de gelişmiş kapitalist ekonomilerde, pandemi karşısında alınan ekonomik tedbirler arasında doğrudan yapılan aynı yardımlar, nakit transferleri, vs. gibi yeniden-dağıtımçı örnekler devreye girmiş olmakla birlikte, bu tür araçları kullanma açısından daha dar kapasiteye sahip devletler küçük ve orta boy işletme ve hane ekonomilerini canlı tutabilmek için kredi araçlarını daha fazla mobilize ettiler (IMF 2021). Bu çerçevede, kamu bankaları Türkiye’de ve dünyanın pek çok yerinde kritik bir fonksiyonu yerine getirdi (McDonald, Marois ve Barrowclough 2021; Türkiye deneyimi için: Güngen 2021). Pandemi, başka bir deyişle, neoliberal dönemde yaygın olarak görülen ve bir ekonomi politikası olarak kullanılan borçlanma olgusunu *güçlendiren* bir konjonktür oluşturdu.

İkinci olarak, imalat sanayiindeki yatırımlarını kısa sermaye sahiplerinin eş zamanlı olarak siyasal kurumlara yaptığı baskı zenginliğin ve servetin finansal araçlarla birikimi önündeki engellerin kaldırılmasını beraberinde getirdi. Özellikle de ABD’de Cumhuriyetçi Parti ve Britanya’daki Muhafazakâr Parti gibi siyasal merkezler gerek seçim kampanyalarında, gerek hükümet programlarında (Cumhuriyetçi Parti 1981’den 1993’e kadar kritik öneme sahip 12 yıl boyunca Reagan ve Bush yönetimleriyle iktidarda kaldı; Muhafazakâr Parti ise 1979’dan 1997’ye kadar Thatcher ve Major hükümetleriyle iktidarı elinde tuttu), gerekse bu sağ-kanat siyasal aktörlerin öncülük ettikleri siyasal dönüşüme koşut olarak gerçekleşen ideolojik dönüşüm çerçevesinde, devletin yüksek gelir ve servet sahiplerinden alınacak vergilerle kamu için kaynak yaratma ve bu kaynakları artırma politikasına zıt şekilde vergi kesintisi politikaları uyguladılar. Diğer yandan, bu merkez-sağ/muhafazakâr siyasetler karşısında konumlanan ve ABD’de Demokrat Parti ve Britanya’da İşçi Partisi ile temsil edilen merkez-sol ise, 1980’ler öncesindeki görece çalışan kesimler yanlısı, “ilerici” (*progressive*) program ve vaatleri önemli ölçüde terk ederek, uzun fasıllar ardından, yeni birer makyajla iktidara dönüş yaptılar: ABD’de Bill Clinton’ın (1993–2001) Demokrat Partisi, Britanya’da ise Tony Blair’in (1997–2007) “yeni” İşçi Partisi artan sosyo-ekonomik eşitsizlikleri dizginleyecek çok sınırlı ve etkisiz politikalar uygularken, partilerini toplumsal güçler bakımından yeniden hizalayacak (*realignment*) şekilde belirli sermaye grupları arasında kendilerine “müşteriler” edindiler. Böylelikle, örneğin ABD’de, Cumhuriyetçiler sermayenin daha geleneksel (örneğin, Amerikan kırsalındaki kapitalist tarım üretimi) ve sermaye araçlarının gelişimine daha az elverişli (örneğin, madencilik ve petrol sanayileri) veya sosyo-kültürel olarak daha muhafazakâr değerlerle özdeşleşen (örneğin, küresel düzeyde kültürel ve ırksal farklılıkları istismar ederek saldırgan dış politikalara taraftar olan silah sanayii) sektörleriyle kalıcı ittifaklar kurdu; Demokratlar ise, buna karşılık, temel olarak kendilerini 1990’lardan itibaren Silikon Vadisi’nde gelişen bilgi teknolojileri sektöründe aktif olan ve yüksek-finans çevreleri arasında bulunan, sosyo-kültürel olarak daha “liberal” fakat ekonomi politikalarında eşitsizliği azaltıcı tutum almaktan uzak sermaye gruplarıyla ittifak edecek şekilde konumlandırıdılar.

ABD gibi ülkelerde kapitalist gelişmişliğin politik yansımalarının sermaye grupları arasındaki sektörel kutuplaşmada ortaya çıkması dünyanın başka ve daha az gelişmiş ülkelerinde aynı türden kutuplaşmayı beraberinde getirmemiş olduğu söylenebilir de, sermaye grupları arasındaki sosyo-kültürel farklılıklar ve bunların ekonomik çıkarlara olan yansımalarının sermaye-içi ayrışmalara ve bu sermaye gruplarıyla özdeş çıkarlar savunan büyük siyasal partilere karşılaştırılabilir bir şekilde rekabetçi konumlar kazandırdığı ileri sürülebilir. Örneğin, bu durum, Kıta Avrupası üzerinde Türkiye'nin de dahil olduğu ikiden fazla partinin rekabet halinde olduğu bazı çok-aktörlü siyasal rejimlerde, partiler arası rekabetin giderek birer merkez-sağ ve merkez-sol parti arasındaki iki partili bir rekabete doğru evrilme eğilimini ortaya çıkarttı: 2000'lerde ve sonrasında, Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi, Fransa'da Chirac ve Sarkozy'nin öncülük ettikleri merkez-sağ Halk Hareketi Birliği ile merkez-sol oyların uzun süredir konsolide olduğu Sosyalist Parti, Almanya'da Merkel öncülüğündeki Hristiyan Demokratik Birliği ile yine uzun süredir merkez-sol oyların konsolide olduğu Alman Sosyal Demokrat Partisi gibi rekabetler yalnızca siyasetin kutuplaşmasının bir işareti değil, aynı zamanda siyasal aktörler ardındaki toplumsal güçlerin farklı sosyo-kültürel, ekonomik vb. eğilimleri ve çıkarları doğrultusunda siyasal alanın dönüşümünün ve bu dönüşüm doğrultusunda merkez partiler ve bunların oyverenleri arasında bir tür klientalizm ilişkisinin ortaya çıkması bağlamında anlaşılabilir.

Başka deyişle, Amerikan siyaseti odağa çekilerek söylenecek olursa, siyasal rekabet iki başat merkez partisi ile farklı sermaye grupları arasında karşılıklı çıkar ilişkisinin sürdürüldüğü bir oyun alanına dönüştü (Riley 2020). ABD ekonomisinin sarsıntıya uğradığı 2007–8 krizini takip eden yıllarda (Cumhuriyetçi Bush döneminin sonları ve Demokrat Obama döneminin başları) ve 2020'deki pandemi krizi konjonktürlerinde siyasetin ekonomik aktörler (özellikle de büyük sermaye ve finans grupları ve ABD merkezli çok-uluslu şirketler) ile kurduğu klientalist ilişkiler ABD federal hükümetlerinin bu krizlerde yara alan ve “batmasına izin verilemeyecek kadar büyük” (*too big to fail*) oldukları düşünülen şirketleri kurtarma yönündeki müdahalelerle birlikte değerlendirilmelidir. Pandemi döneminde 2020 yaz aylarında ABD'de çalışan kesimlere ve alt-orta sınıflara toplamda önemli bir miktar tutan nakit transferler CARES Act paketi kapsamında son aylarını yaşayan Cumhuriyetçi Trump yönetimi tarafından (biraz da seçim kampanyası stratejisi olarak) gerçekleştirilmiş olsa da, bu yardım paketini önceleyen ve büyük şirketlere çok daha büyük miktarlarda kaynak dağıtımını yapan kurtarma paketi bu dönemde gerçekleşen yukarı-doğru yeniden-dağıtımın aşağı-doğru yeniden-dağıtımını dramatik bir şekilde aştığını göstermektedir. Brenner'ın (2020) “yağmanın hızlanması” olarak adlandırdığı bu yukarı-doğru yeniden-dağıtımçı devlet müdahalesi neoliberalizmle özdeşleştirilen devletin sermaye grupları lehine müdahaleci karakterinin keskinleştiği bir uğrak olarak görülebilir. Bu da neoliberalizmin – veya neoliberal devlete atfedilen bir dizi karakteristik özelliğin – sınırlarının gerçekten aşınıp aşınmadığı konusunda önemli soru işaretleri doğurmaktadır.

4. Meşruyet Krizi ve Kriz Yönetiminin Krizi

Yukarıda anılan gelişmelerin neoliberal dönemin sonunu getirdiği iddiaları tartışmalı olsa da, neoliberal devletin toplumsal meşruyetini sorgulanır hale getirdiği açıktır. Finansal kapitalizmin önce 2008, ardından pandemiyle birlikte 2020’de artık geri döndürülemez bir geçiş dönemi içinde bulunduğunu vurgulayan çalışmalar kapitalizmin yeni bir “tekelci devlet kapitalizmi” (*state monopoly capitalism*) dönemine girmekte olduğunu altını çizmektedir. Bunların arasında belki de en “iddialı” inceleme olan Grace Blakeley’nin (2020) denemesi siyaset ve ekonomi arasındaki ayrımın ortadan kalkma eğiliminde olduğunu, bunun özellikle de teknoloji alanında faaliyet gösteren, tekel konumundaki dev şirketlerin (Alphabet, Amazon, Apple, Facebook, Microsoft) sahip oldukları çok geniş parasal/finansal kaynaklar nedeniyle aşağıdan gelebilecek rekabetçi küçük şirketlerin daha en başından önünü kestiğini, bu haliyle rekabetçi kapitalizm olgusunun (eğer böyle bir olgu daha önceden var olduysa) artık kesin bir şekilde geride kaldığını, bunun da devlet ve sermaye arasındaki ilişkiyi köklü bir şekilde dönüştürdüğünü savunmaktadır. Bunun ardında yatan faktörlerden birisi, Blakeley’e göre, günümüzde kapitalizmin, bu tür dev şirketlerin oyun belirleyici rolleri sebebiyle, büyük ölçüde merkezi şekilde (fakat çoğu zaman rasyonel olmayan yollarla) planlanıyor oluşudur. Siyaset ve ekonomi arasındaki ayrımın gitgide silikleşmesi kapitalist ekonomi karşısında (ve onu yeniden üretebilmek için) özerk bir karakter yüklenen kapitalist devletin bu özerkliğini giderek yitirmesi anlamına gelmektedir. Bu durum devletlerin ekonomiye parasal genişleme veya kriz dönemlerinde şirket ve bankaları kurtarma gibi eylemler üzerinden daha fazla müdahil oluşuyla doğrulanıyor görünmektedir. Her ne kadar Blakeley’in tekelci devlet kapitalizminin geri döndüğüne yönelik tezi henüz ampirik veriler karşısında tartışmalı ve belki erken bir teorizasyon durumunda olsa da, kapitalist devletin görünüşte giderek erozyona uğrayan görelî özerkliğini ne ölçüde hâlâ muhafaza ettiği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer *kapitalist* devletin ekonomiyle *mutlak* bir bütünleşmesi öngörülemezse, başka deyişle kapitalist devletin görelî özerkliğini mutlak anlamda yitirmesi söz konusu olamazsa (çünkü bu durumda kapitalist devlet zenginlikten ve kaynaklardan mahrum durumdaki geniş kitleler karşısında meşruyetini yitirecektir), kapitalizm altında ekonominin ve siyasetin kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlayacak belirli bir derecede birbirinden ayrılması kaçınılmaz olacaktır. Bu da tekelci devlet kapitalizmi tezinin, bütün güçlü yönlerine karşın, teorik olarak sistemli bir devlet teorisinden mahrum olduğuna yönelik göstergeler sunmaktadır.

Bununla birlikte, ekonomi ve siyaset arasındaki söz konusu ayrımın belirli bir ölçüde muğlaklaştığı ve kapitalist devletin özerkliğinin belirli bir derecede kaybolduğu bütünüyle yadsınamaz. Bunun en önemli göstergelerinden birinin kapitalist devletin – ve onun tarihsel olarak özgün bir biçimi olan neoliberal devletin – 2008 krizinden sonra içine daha fazla girmiş olduğu meşruyet krizi olduğu öne sürülebilir. Kimi araştırmacılar bu meşruyet krizinin ortaya çıkışını Brexit’in referandumla kabul edildiği ve Trump’ın seçimleri kazandığı 2016 yılıyla işaretlemekteler ve küreselleşme yanlısı siyasal ve ekonomik elitler tarafından sürdürülen neoliberal programa karşı hem sağdan (gerici-popülist) hem soldan (radikal-çoğulcu) gelişen tepkilerin pandemi kriziyle birlikte yeni bir ivme kazandıklarını ileri sürmekteler (Condon 2021). Her ne kadar 2016 yılı

gerçekten de meşruiyet krizinin ortaya çıkışında önemli bir uğrak teşkil etse de, bu meşruiyet krizinin izini 2008 krizi ve ardından oluşan siyasal konjonktüre kadar takip etmek mümkündür. Gelişmiş kapitalist ekonomilerde siyasal iktidar “merkezde” tutunmayı başarmış olsa da, ABD gibi krizin etkilerinin derinden hissedildiği ülkelerde Wall Street İşgali gibi hareketler neoliberalizmin meşruiyet krizine ilişkin önemli sinyaller vermektedir. Yunanistan gibi görece daha az gelişmiş kapitalist ekonomilerde ise 2008’deki finansal çöküşün Eurozone krizine evrildiği durumlarda merkez-siyaset dışından gelen sağ ve sol partiler seçimlerde önemli başarılar kazanmış, bu çerçevede bir sol parti olan Syriza bu ülkede iktidarı elde etmişti. Devamında gelişen siyasal konjonktür Yunanistan’ın Euro bölgesinden çıkışını oylayan referandumda merkez-dışı siyasal aktörlerin yenilgisine sahne olmuş olsa da, bu önemli gelişmeler neoliberalizmin krizinin 2016’nın öncesine gittiğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, pandemi krizinin bu meşruiyet krizini derinleştirdiği tezi ilginç bir tartışmayı beraberinde getirmektedir. Örneğin, 2020 sonunda ABD’deki seçimlerde yine “merkez-dışı” bir aktör olarak Donald Trump’ın bir “merkez”, hatta “müesses nizam” figürü olarak Joe Biden karşısında yenilgiye uğraması, küreselleşme-yanlısı neoliberal elitlerin “gerici-popülist” isyanı bastırması olarak mı yorumlanmalıdır? Eğer öyleyse, neoliberalizmin meşruiyet krizi, en azından ABD örneğinde, son mu bulmuş durumdadır? Bu soruların yanıtları her ne kadar henüz net olmasa da, kimi işaretler Biden döneminin kendisinin başkan yardımcılığını yaptığı Obama idaresinde uygulananlardan daha farklı politikaları gündeme getirebileceğine yönelik bir tablo ortaya koymakta. Biden seçim kampanyası döneminde ABD’nin genelinde gözlemlenen ve süre açısından da oldukça uzun zamana yayılan ve ırksal adaleti savunan Siyahların Hayatları Değerlidir (*Black Lives Matter*) protestoları, ayrıca bu protestolara eşlik eden ve ekonomik eşitlik vurgusu yapan, Trump döneminde artan ırksal ve ekonomik eşitsizliklere karşı tepki mahiyetindeki “radikal-çoğulcu” toplumsal mobilizasyon Biden’ın seçim başarısı ardında ve seçim sonrası uygulamaya konan politikalar çerçevesinde yok sayılmayacak önemli bir faktör olarak karşımıza çıktı. Başka deyişle, bir yandan Biden klasik bir neoliberal elit/merkez politikacısı olarak, müesses nizam tarafından neoliberalizmin meşruiyetini geri kazanma fırsatı olarak kabul görünürken, öte yandan Demokrat Parti adaylık yarışında öne çıkan, başta Sanders hareketi olmak üzere radikal toplumsal güçlerin çeşitliliği, Biden’a olan kitle desteğinin “ilerici” ekonomik ve politik taleplere odaklanmasını sağladı. Bu taleplerle birlikte oluşan destek, yalnızca Trump’a karşı bir hoşnutsuzluğun dışavurumu olarak değil, neoliberalizmin eşitsizlik-üretici dinamiklerine bir başkaldırı olarak da okunabilir. Bu durum Biden’ın seçilmesi gibi bir olguyu ve Biden’ın benimseyebileceği ekonomik ve sosyal politikaları neoliberalizmin meşruiyet krizi bağlamında ve bu krizin üstesinden gelebilecek şekilde bir tür “Yeni Mutabakat” tesis etme yönünde değerlendirme potansiyeline işaret etmektedir.

ABD’deki gelişmeler her ne kadar kapitalist devletin ve onun tarihsel neoliberal biçiminin geleceğine ilişkin dünyanın geri kalanını da ilgilendiren ve bir ölçüde belirleyici olabilecek kimi olasılıkları doğurmuş olsa da, pandemi koşullarında belirginleşen meşruiyet krizi dikkate alınması gereken bir başka sorunsalla da doğrudan ilişkilidir: kriz yönetimi ve kriz yönetiminin krizi. Pandemi koşullarında ortaya çıkan kamu sağlığı ve ekonomi alanlarındaki ikili kriz

devletlerin pandemiye etkin ve hızlı cevap üretmeleri ve harekete geçmeleri gereğini, belki de başka hiçbir krizin gerektirmediği düzeyde, beraberinde getirdi. Bu koşullar tekil ülkelerde devlet kapasitelerinin hükümetler ve bürokrasiler tarafından harekete geçirilmesini zorunlu kıldı. Dolayısıyla, devletlerin pandemiye verdikleri yanıtlar arasındaki farklılaşmanın devlet kapasitelerinin farklılaşması üzerinden anlaşılıp anlaşılamayacağı sorusu ortaya çıktı. Fakat devlet kapasitelerinin nesnel ölçütler temelinde gelişkinliklerinin sıralandığı endeksler baz alınarak incelendiğinde (örn. Hanson ve Sigman 2015), pandemiye verilen devlet yanıtlarıyla devlet kapasitelerinin gelişkinliği arasında zorunlu bir doğru orantı bulunmadığı görülmektedir. Örneğin, gelişmiş ekonomilere sahip (başta ABD ve Birleşik Krallık olmak üzere) Batı ülkelerinin pek çoğunda pandemiye verilen yanıtların, özellikle de pandeminin başlangıç dönemlerinde, oldukça yetersiz kalmasıyla eleştirilmesine karşılık, devlet kapasitelerinin daha az gelişkin olduğu Vietnam veya Ruanda ve Togo gibi kimi küresel Güney ülkelerinin pandemiye verdikleri yanıtların çok daha kapsamlı ve efektif olmaları (Leng ve Lemahieu 2021; BBC 2020), pandemiye verilen yanıtlar ile devlet kapasiteleri arasındaki ilişkinin çok daha karmaşık olduğuna işaret etti.

Öyleyse, devlet kapasitesi ve pandemiye verilen yanıt arasında kalan bu önemli boşluk ve bu yanıtın yetersizliğinin bir sonucu olarak karşımıza çıkan meşruiyet krizinin artışı ardındaki nedensellik nasıl açıklanabilir? Bunu açıklamak için siyaset bilimci ve siyaset sosyologu Claus Offe'nin 1970'li yıllardaki çalışmalarında geliştirdiği "kriz yönetiminin krizi" ve kapitalist devlete kazınmış olan "yapısal seçicilik" kavramlarına başvurmak yararlı olacaktır. Klasik Marksist teoride devleti hakim konumdaki kapitalist sınıfın doğrudan bir uzantısı (Marx ve Engels'in ifadesiyle bütün burjuva sınıfının ortak işlerini yöneten bir kurul) olarak tanımlayan kavrayıştan uzaklaşarak, devletin ideal kolektif kapitalist olarak anlaşılamayacağını vurgulayan Offe, özellikle de savaş sonrası kapitalist devletin kazandığı karakter doğrultusunda, kapitalist devletin kapitalist karakterini inkar ederek işlevlerini yerine getirdiğini ve bu şekilde sermaye ve mülk sahibi olmayan sınıflar karşısında meşruiyetini sağlayarak kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretiminde aracı rolü üstlendiğini öne sürmüştü. Bu yolla ekonomik ilişkiler karşısında görece özerklik kazanan kapitalist devlet, buna karşılık, ekonominin tâbi olduğu içsel (1929, 1970'ler ve 2008 gibi sistemik krizler) ve dışsal (örneğin içinde bulunduğumuz pandemi krizi) nitelikli kriz dinamikleri karşısında nötr kalamayacağı, çünkü kendisini var eden kapitalist üretim ilişkilerini yeniden üretmesi gerektiği için, sahip olduğu meşrulaştırıcı araçları sürekli yenilemek veya yeni meşrulaştırma araçları bulmak zorundadır. Tekrarlanan krizlerin yönetilmesi bağlamında kapitalist devletin karşılaştığı bu tekrarlayan krizler silsilesi devletin meşruiyetini verili bir olgu olmaktan çıkardığı için devleti her kriz durumunda yeni meşruiyet araçları arayışına iter ve bu dinamik kapitalist devletin doğasına içkinleşir (Offe 1976). Bu bağlamda, pandemi koşullarında kapitalist devletin, özel olarak onun neoliberal formunun içinde bulunduğu meşruiyet krizi Offe'nin işaret ettiği kriz yönetiminin krizi kavramı ile daha anlaşılır bir duruma gelmektedir; kapitalist devletin kriz koşullarında yeni meşrulaştırıcı araçlar arayışına girmesi ve sahip olduklarını kaybetmesi, onun pandemi krizi karşısında aldığı ve çoğu zaman da almadığı tedbirlerin kriz yönetiminin krizi olarak tanımlanmasına olanak sağlamaktadır.

Bu açıdan devletlerin pandemi karşısında *almadıkları* önlemler, yalnızca kapitalist devletin mutlak rasyonel ve ihtiyaç duyulan meşrulaştırıcı araçları kolaylıkla mobilize etme yeteneğine sahip kadir-i mutlak bir güç olmak yerine kriz-eğilimli bir güç olarak anlaşılması gerektiğini göstermez, aynı zamanda alınan ve alınmayan önlemlerin ardındaki devlet tercihlerinin (örneğin daha köklü bir aşağı-doğru yeniden-dağıtım programı izlemek yerine çok daha mütevazı bir program izlemek, hatta kriz koşullarında yukarı-doğru yeniden-dağıtımı daha da arttırmak) yapısal bir seçicilik doğrultusunda belirlendiğini de öne sürer. Devletin eylemlerine, politikalarına ve yaptıkları kadar yapmadıklarına/ihtimal ettiklerine kazanmış olan bu seçicilik statik bir karaktere sahip değildir ve dinamik temelini toplumsal iktidarın kaynaklandığı toplumsal ilişkilerin karmaşık matrisinden alır (Offe 1974). Bu toplumsal iktidar toplumsal mülkiyet ilişkilerinde şekillenen hiyerarşilerden ve bu hiyerarşilere yönelik meydan okumaların seyrinden oluştuğu için, tekil kapitalist devletlerin seçiciliği her toplumsal formasyonda farklı görünümsergileyen bu matrislerin yansıttığı politik durumla doğrudan ilişkilidir. Bu durum devletlerin pandemiye verdikleri yanıtların neden yalnızca kapasiteleriyle doğru orantılı olarak gerçekleşmediği konusunda anahtar niteliğindedir.

5. Sonuç

Pek çok farklı siyasal coğrafyada pandeminin hızla çok katmanlı bir toplumsal krize evrilmesi ve bu krize devletlerin verdiği cevapların yetersizliği, siyasal iktidarların toplumsal meşruiyetlerini giderek sorgulanır hale getirirken zaman zaman başvurulmuş genelleştirilmiş yasaklar ve kolluk güçlerinin daha fazla seferber edilmesi gibi zor aygıtının öne çıktığı uygulamalar farklı mecralardaki (akademik, siyasi ya da toplumsal) tartışmalarda olağanüstü hâl imgesini güçlendirdi. Kimi ülke örneklerinde, siyasi iktidarların bu kriz koşullarından çoğulcu demokrasi ya da hukuk devleti olma iddialarından “geçici” bir sapmayla yürütmenin gücünü orantısız ve keyfi biçimde arttırmak için yararlandığını söylemek de mümkün. Bu olağanüstü hâl kavramsallaştırmasının çarpıcı ilk kullanımlarından biri – daha sonraki gelişmelerle biraz talihsiz bir tespit olarak kalmış olsa da – İtalyan filozof Giorgio Agamben’in (2020) pandeminin henüz başlarında bu kavrama İtalya’da hükümetin başvurduğu kapanma ve kısıtlama uygulamalarını tanımlarken mevcut duruma orantısız bir yanıt olduğu gerekçesiyle başvurması olmuştur. Elbette süreç içerisinde bu kavramsallaştırmanın işaret etmek istediği olgu, farklı örneklerde kendisini çok daha açık olarak gösterdi. Bu çerçevede en az tartışmalı örneklerden birinin Viktor Orban yönetimindeki Macaristan olduğu söylenebilir. Yoğun uluslararası tepkiye rağmen temel hak ve özgürlükleri askıya alan, hükümet eylemleri için etkili parlamenter denetimi ortadan kaldırıp belirli bir süre limiti olmadan kararnemelerle yönetme yetkisini ele geçiren Orban iktidarının pratikleri Avrupa içinde olağanüstü hâl uygulamalarının en sert ve acımasız örneklerinden birini oluşturdu (Thomson ve Ip, 2020: 22).

Öte yandan, bu olağanüstü durum kavramsallaştırmasına sosyal antropolog Arjun Appadurai ise farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Özellikle pandeminin tetiklediği kriz karşısında her ne kadar bir olağanüstü durumun ortaya çıktığından bahsetmek gerekse de, ona göre bu olağanüstülük

egemenin daha fazla özel gücü elinde toplamasından değil de tüm ulusal egemenlerin zayıf olduğunun ortaya çıkmasından kaynaklanır (Appadurai, 2020: 222). Appadurai'ye göre bu olağanüstülük bir yandan aşı çalışmaları ya da test kiti üretme kapasitelerindeki görece gelişmişliğe karşın Batı Avrupa ve ABD'nin hasta ve ölüm oranları, sağlık krizine hazırlık ve kriz yönetimi konularında en önde olmamaları, hatta Kübalı doktorların yardımını kabul eden İtalya ve Çin'den kayda değer bir tıbbi yardımı kabul eden ABD örneklerinin gösterdiği alışılmadık görüntülerden kaynaklanırken; öte yandan Çin gibi en baskıcı örneklerinde dahi devletlerin başarı sağlamak için toplumun seferberliğine ihtiyaç duyduğunun ortaya çıkmasından ileri geliyor. Roberto Esposito'nun (2020) pandeminin henüz başında ulusal ve bölgesel yetkilerin kaotik ve abartılı bir şekilde çakıştığı İtalya'da olup biteni – Agamben'in yukarıda paylaşılan analizinin aksine – kamu otoritelerinin dramatik bir şekilde totaliter bir pozisyon almalarının değil de onların çözülüşünün ifadesi olarak yorumlaması da bu görüşü bir ölçüde desteklemektedir.

Dolayısıyla, virüsün yayılımının kapitalist devletin ve kapitalizmin bugün hegemonik olan tarihsel bir formu olarak neoliberal modelin mevcut çatlakları ve kırılğanlıklarına bağlı olarak değişen ekonomik ve demografik etkileri (Harvey, 2020), devletleri olağan işleyişlerinin dışına çıkmaya zorlamış, fakat devlet kapasitelerini harekete geçiren ve artan devlet müdahalelerini gündeme getiren bu durum – yukarıda tartıştığımız gibi – mutlak olarak devlet gücünün artması ile sonuçlanmamış, bizatihi kendisi de bir kriz dinamiği olarak ortaya çıkmıştır. Covid-19 pandemisi, küresel dünyanın yüzleştiği krizler arasında farklı ulus devletlerin ve hatta bu devletlerin içindeki bölgelerin aynı kıt kaynaklar için doğrudan rekabete girdikleri ve ötekine bedeli ne olursa olsun kendi yurttaşını korumak adına sağlık mallarının ticaretinden aşya erişime kadar pek çok alanda tartışmalı kararların alındığı belki de ilk krizdir (Manzanedo ve Manning, 2020). Küresel bir tehdit karşısında kıt kaynakların dağıtımı sorununa verilen yanıtlarla gündeme gelen devlet korumacılığı bazı araştırmacılar tarafından “korona milliyetçiliği” olarak (*coronationalism* ya da *corona nationalism* gibi terimlerle) tanımlanmıştır (Bouckaert vd., 2020). Devletlerin içeride müdahaleci dışarıda korumacı pratiklere yönelmesi görünürde neoliberal küreselleşmenin temel özellikleri ile de bir çelişki halindedir. Fakat görünürdeki bu çelişki ne Keynesçiliğin geri dönüşü ne de neoliberalizmin sonuna gelindiğini söylemeye imkân tanır; (ulus) devlet her zaman kritik anlardaki seçici müdahaleleri ile neoliberal kapitalizmin merkezinde olmuştur (Lapavitsas, 2020).

O halde, yarattığı çatlaklar ve kırılğanlıklarla neoliberalizmin toplumları pandeminin yıkıcı etkisine açık hale getirmesine ve kapitalist devletlerin pandeminin yarattığı krizde yaptıkları ve yapmadıkları ile bunu deşifre etmesine karşın neoliberal kapitalizmin sergilediği dayanıklılık ve bu dayanıklılığın kaynakları da üstüne düşünmeyi gerektirir. İnsanı aynı anda hem her şeye gücü yeten bir özne hem mutlak bir kurban konumuna yerleştiren antroposen yaklaşımını ele alırken Swyngedouw ve Ernstson (2018), bu anlatının öngörülemez riskler ve felaketler karşısında yaşamın sürdürülmesini sağlamayı hedefleyen tekno-yönetimsel arayışları acil ve kaçınılmaz göstererek (neo)liberal bir yönetimi ve bunun dayandığı immünolojik biyopolitika çerçevesini güçlendirdiğini iddia ediyordu. Covid-19 pandemisinde de benzer bir şekilde öne çıktığını söyleyebileceğimiz bu immünolojik mantık bildiğimiz anlamıyla uygarlığın devamını sağlamak anlamına gelirken dünyayı ya da insanı kurtarmak için ihtiyaç duyulanın “daha az

kapitalizm” olduğu olasılığını da dışlıyordu. Pandemi ile mücadelede özellikle İspanyol gribi gibi tarihsel örneklerden hareketle yapılan hızlı çıkarımlar ve gündeme gelen temelde salgının en kötü sonuçlarından kaçınmaya yarayan indirgemeci tekno-yönetmelik arayışların (günlük ölüm ve pozitif vaka sayılarının kümülatif seyrinden hareketle Covid-19 epidemiyolojik eğrisinin eğimini azaltmanın nihai bir amaca dönüşmesi ve kesin etkili bir aşı fikrine yüklenen aşırı anlam gibi), barınma, eğitim, sağlık ve istihdama güvenceli ve eşitlikçi bir şekilde erişimin olduğu toplumsal ve ekolojik olarak adil toplumların inşasını hedefleyen stratejileri tehlikeye attığı söylenebilir (Birn, 2020: 339).

Bununla birlikte, Covid 19 pandemisinin, neoliberalizmin ve dayandığı devlet ve piyasa mekanizmalarının yetersizliğini olduğu kadar neoliberal kapitalizmin sınırsız büyümeye dayalı gelişme dinamiklerini ve bunun insanın da bir parçası olduğu doğa üzerindeki yıkıcı etkilerini daha fazla sorgulanır kılması ekoloji ve çevre sorununun özünde bir adalet sorunu olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Adaleti merkeze koyan bir yaklaşımın kapitalist toplumun sürdürülebilirliğini hedef alan tekno-yönetmelik araçların ve immüno-biyo politika çerçevesinin depolitize ettiği gündemleri yeniden politize ederek ekolojik bir toplum iddiasındaki farklı arayışlara bir alan açması beklenebilir. Covid 19 pandemisi insana doğallığının ve doğa üzerindeki egemenliğinin (ve bunun maliyetlerinin), Andreas Malm’ın (2020) deyişiyle “asalak sermayeye karşı vahşi doğayı korumanın kendini korumak olduğu”nun bilincine vardığı bir an olabilir.

Kaynakça

- Agamben, G. (2020) The Invention of an Epidemic. *European Journal of Psychoanalysis*, 26 Şubat. <https://www.journal-psychoanalysis.eu/coronavirus-and-philosophers/>.
- Appadurai, A. (2020) The COVID exception. *Social Anthropology*, 28(2): 221–2. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12898>.
- Baschet, J. (2021) *Basculements: Mondes émergents, possibles désirables*. Paris: La Découverte.
- BBC (2020) Coronavirus in Africa: five reasons why Covid-19 has been less deadly than elsewhere. 7 Ekim. <https://www.bbc.com/news/world-africa-54418613>.
- Birn, A. (2020) Perspectivizing pandemics: (how) do epidemic histories criss-cross contexts? *Journal of Global History*, 15(3), 336–49. <https://doi.org/10.1017/S174.002.2820000327>.
- Blakeley, G. (2020) *The Corona Crush: How the Pandemic Will Change Capitalism*. Londra: Verso.
- Bouckaert, G., Galli, D., Kuhlmann, S., Reiter, R., ve Van Hecke, S. (2020). European coronationalism? A hot spot governing a pandemic crisis. *Public Administration Review*, 80(5), 765–73. <https://doi.org/10.1111/puar.13242>.
- Brenner, R. (2006) *The Economics of Global Turbulence: The Advanced Capitalist Economies from Long Boom to Long Downturn, 1945–2005*. Londra: Verso.
- Brenner, R. (2020) Escalating Plunder. *New Left Review* II/123, 5–22.
- Brenner, R. (2021) From Capitalism to Feudalism? Decline, Predation, and the Transformation of U.S. Politics. Lund Üniversitesi Tarih Bölümü’nün ev sahipliği yaptığı webinar. 6 Nisan.
- Condon, R. (2021) The Coronavirus Crisis and the Legitimation Crisis of Neoliberalism. *European Societies* 23 (özel sayı 1), S805–S816. <https://doi.org/10.1080/14616.696.2020.1839669>.

- Crutzen, P. J. ve Stoermer, E. F. (2000) The Anthropocene. *IGBP Global Change Newsletter* 41, 17-18. <http://www.igbp.net/download/18.316f183.213.2347017.758.0001401/137.638.3088452/NL41.pdf>.
- Esposito, R. (2020) Cured to the bitter end. *European Journal of Psychoanalysis*, 28 Şubat. <https://www.journal-psychoanalysis.eu/on-pandemics-nancy-esposito-nancy/>.
- Foster, J. B. (2000) *Marx's Ecology: Materialism and nature*. New York: Monthly Review Press.
- Fung, A. ve Wright, E.O. (2001) Deepening Democracy: Innovations in Empowered Participatory Governance. *Politics & Society* 29(1), 5-42. <https://doi.org/10.1177/003.232.9201029001002>.
- Green, M. H. (2020) Emerging diseases, re-emerging histories. *Centaurus*, 62(2), 234-47. <https://doi.org/10.1111/1600-0498.12306>
- Güngen, A.R. (2021) Turkey's Public Banks amid the Covid-19 Pandemic. McDonald, Marois ve Barrowclough (2021) içinde, 333-52. <http://hdl.handle.net/1974/28139>
- Hanson, J.K. ve Sigman, R. (2015) Leviathan's Latent Dimensions, APSA Yıllık Toplantısı 2011, son revizyon 7 Ağustos 2015. <https://ssrn.com/abstract=1899933>.
- Haraway, D.J. (2016) Staying with the trouble: Anthropocene, Capitalocene, Chthulucene. *Anthropocene or Capitalocene?: Nature, History and the Crisis of Capitalism* içinde, der. Moore, J.W., Oakland, CA: PM Press, 34-76.
- Harvey, D. (2020) Anti-capitalist politics in the time of COVID-19. *Jacobin*, 20 Mart. <https://jacobinmag.com/2020/03/david-harvey-coronavirus-political-economy-disruptions>
- IMF (2021) Fiscal Monitor Database of Country Fiscal Measures in Response to the COVID-19 Pandemic, *Database of Fiscal Policy Responses to COVID-19*, Ocak. <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Fiscal-Policies-Database-in-Response-to-COVID-19>.
- Kelman I. (2020) COVID-19: what is the disaster?. *Social anthropology: the journal of the European Association of Social Anthropologists* 28(2), 296-7. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12890>.
- Kılıç, S. (2020) Does COVID-19 as a Long Wave Turning Point Mean the End of Neoliberalism? *Critical Sociology*, erken görünüm. <https://doi.org/10.1177/089.692.0520980083>.
- Lapavistas, C (2020). This Crisis Has Exposed the Absurdities of Neoliberalism. That Doesn't Mean It'll Destroy It. *Jacobin*, 27 Mart. <https://www.jacobinmag.com/2020/03/coronavirus-pandemic-great-recession-neoliberalism>.
- Leng, A. ve Lemahieu, H. (2021) *Covid Performance Index: Deconstructing Pandemic Responses*, Lowy Enstitüsü. <https://interactives.lowyinstitute.org/features/covid-performance/>.
- Malm, A. (2020). *Corona, Climate, Chronic Emergency: War Communism in the Twenty-First Century*. Londra: Verso [ePub formatlı elektronik kitap].
- Malm, A., Hornborg, A. (2014). The geology of mankind? A critique of the Anthropocene narrative. *The Anthropocene Review*, 1(1), 62-69. <https://doi.org/10.1177/205.301.9613516291>.
- Manzanedo, R. ve Manning, P. (2020). COVID-19: Lessons for the climate change emergency. *Science of the Total Environment*, 742, 140563. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.140563>.
- McDonald, D. A., Marois, T. ve Barrowclough, D., der. (2021) *Public Banks and COVID-19: Combatting the Pandemic with Public Finance*. Kingston, Cenevre ve Brüksel: Municipal Services Project, UNCTAD ve Eurodad. <http://hdl.handle.net/1974/28139>.
- Offe, C. (1974) Structural Problems of the Capitalist State: Class Rule and the Political System. On the Selectiveness of Political Institutions. *German Political Studies*, cilt 1 içinde, der. Von Beyme, Sage, 31-54.
- Offe, C. (1976) Crises of crisis management: Elements of a political crisis theory. *International Journal of Politics* 6(3), 29-67. <http://www.jstor.org/stable/27868833>.

- Piketty, T. (2015) *The Economics of Inequality*. Cambridge, MA: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/978.067.4915565>.
- Piketty, T., Saez, E. ve Zucman, G. (2018) Distributional National Accounts: Methods and Estimates for the United States. *The Quarterly Journal of Economics* 133(2), 553–609. <https://doi.org/10.1093/qje/qjx043>.
- Reagan, R. (1981). Government is not the solution to our problem; government is the problem. Inaugural presidential address, 20 Ocak. https://avalon.law.yale.edu/20th_century/reagan1.asp.
- Revet, S. (2020). Le Covid-19, catastrophe naturelle? Entretien. *Sciences Po Centre de Recherches Internationales*, 20 Nisan. <https://www.sciencespo.fr/ceri/fr/content/le-covid-19-catastrophe-naturelle-entretien.html>.
- Riley, D. (2020) Faultlines: Political Logics of the US Party System. *New Left Review* II/126, 35–50.
- Robinson, W.I. (2020) Global Capitalism Post-Pandemic. *Race & Class* 62(2), 3–13. <https://doi.org/10.1177/030.639.6820951999>.
- Rodríguez, H., Quarantelli, E. L., Dynes, R. R., der. (2007) *Handbook of Disaster Research*, New York: Springer. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-0-387-32353-4>.
- Rodrik D. (2020) Will COVID-19 remake the world? *Project Syndicate*, 6 Nisan. <https://www.project-syndicate.org/commentary/will-covid19-remake-the-world-by-dani-rodrik-2020-04>.
- Saad-Filho, A. (2020a) From COVID-19 to the End of Neoliberalism. *Critical Sociology* 46(4–5), 477–85. <https://doi.org/10.1177/089.692.0520929966>.
- Saad-Filho, A. (2020b) Endgame: from *crisis in neoliberalism* to *crises of neoliberalism*. *Human Geography* 14(1), 133–37. <https://doi.org/10.1177/194.277.8620962026>.
- Saez, E. ve Zucman, G. (2020) The Rise of Income and Wealth Inequality in America: Evidence from Distributional Macroeconomic Accounts. *Journal of Economic Perspectives* 34(4), 3–26. <https://doi.org/10.1257/jep.34.4.3>.
- Sharp, H. (2020). Not all Humans: Radical Criticism of the Anthropocene Narrative. *Environmental Philosophy*, 17(1), 143–58. <https://doi.org/10.5840/envirophil20202793>
- Steffen, W., Crutzen, P. J. ve McNeill, J.R. (2007). The Anthropocene: Are humans now overwhelming the great forces of Nature? *Ambio* 36, 614–21. <https://doi.org/10.1579/0044-7447>
- Swyngedouw, E. (2019). The Anthro(po)bs)cene. *Keywords in Radical Geography: Antipode at 50* içinde, der. The Antipode Editorial Collective, Hoboken: Wiley Blackwell, 253–8.
- Thomson, S. ve Ip, E. C. (2020). COVID-19 emergency measures and the impending authoritarian pandemic. *Journal of Law and the Biosciences* 7(1), 1–33. <https://doi.org/10.1093/jlb/ljaa064>.
- Wallace, R., Liebman, A., Chaves, L. F. ve Wallace, R. (2020) COVID-19 and Circuits of Capital. *Monthly Review* 72(1), 1–13.
- World Trade Organization (2021) World trade primed strong but uneven recovery after COVID-19 pandemic shock. *WTO Press Release* 876. 31 Mart. Son erişim: 11 Nisan 2021. https://www.wto.org/english/news_e/pres21_e/pr876_e.pdf.

Debating the Pandemic: Ecology, Neoliberalism, and Crisis Management

Cemil YILDIZCAN*
Cihan ÖZPINAR**

This article addresses three essential themes of political science that rose to prominence in the literature formed in the wake of Covid-19 pandemic: the ecological crisis; the crisis of neoliberalism; and the intertwined crises of legitimacy and crisis management.

We depart from the fact that Covid-19 pandemic, from the outset in March 2020, proved that it made at once the political class all around the world responsible in an unprecedented way in the last few decades and elevated the issues that are deemed technical problems such as the ecological crisis to a political matter not only to be tackled by the competing tendencies of the political class but to be faced and responded by largely depoliticized populations. As the root of the pandemic was not due to some natural catastrophe transcending human agency, and instead was to be found in the particular workings of the socio-economic organization of human-beings under global capitalism and its historically-specific neoliberal form (Revet 2020, Kelman 2020, Harvey 2020), understanding the pandemic as but one facet of the impending ecological crisis with room for turning the tide backwards through human agency inevitably started to dominate the discussions. This is perhaps best discussed in the critical political ecology tradition, but the multiplicity of these critical approaches still requires fresh theoretical outlook to the literature, in the novel conditions of the pandemic, especially to have a more rigorous understanding of the relation between human and nature. An important discussion is placed on whether the pandemic could be understood in terms of Anthropocene, or the more capital-centric (or rather capital accumulation-centric) theory of Capitalocene is more apt in theorizing the causal dynamics behind the emergence of the pandemic in the first place (Baschet 2021). Engaging this discussion, we emphasize that human agency is not abstract, and cannot be understood as independent from its conditioned nature by structures such as the relations of production, mode of production, and the architecture of the global economy (Harvey 2020; Wallace et al 2020; Lapavistas 2020).

---

* Galatasaray University, E-mail: cyildizcan@gsu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6086 – 9053

** Portland State University, E-mail: cozpinar@pdx.edu, ORCID: 0000-0001-5918-181X

Against this background, we extend our discussion to the crisis of neoliberalism, defined as a particular period of human history under capitalism, whose outreach has been stretched to the rest of the world over decades by the phenomenon called globalization that generated the interdependent conditions of production, circulation and consumption via global commodity and supply chains over the globe. Firmly situated in the framework of neoliberalism, globalization's disruption might be ringing the death bells of neoliberalism – such has underlined the motives of important work in International Political Economy concerning capitalism's future tendencies in a pandemic setting (Robinson 2020; Saad-Filho 2020a, 2020b; Kılıç 2020). Our contention is that the origins of globalization go back to an earlier period before the advent of neoliberalism: it has been a trend in global capitalism since its postwar boom years, and the crisis of the 1970s only helped this process speed up (Brenner 2006; Brenner 2021). Set in the longer view, its decline may not necessarily mean an end for this specific epoch of capitalism, but it might be viewed as symptomatic of the structural dynamics underlying neoliberalism. For neoliberalism has been a system of dramatically accelerating financialization and upward redistribution of wealth in much of the capitalist world, and sharpened income and social inequalities to the late nineteenth-century scales, the pandemic measures taken in many countries have seen contradictory developments such as unprecedented cash transfers, social provision and so on to the large masses bereft of social security, jobs, and subsistence. Yet these contradictory developments also went hand in hand with their corollaries: downward redistribution was balanced by even augmented upward redistribution; social provision and welfare state-like state activism met with increasing financialization, especially in the countries with more fragile economies like Turkey or Italy (IMF 2021; Güngen 2021). Despite these contradictory movements, a certain turn towards a more progressive economics, supported by progressive tax reforms and even wealth tax, is on the table.

This brings us to the heated discussions around the legitimacy crisis of neoliberal states, and equally relevant, to the crisis of crisis management in response to the pandemic. This is well manifested in the revolt against neoliberalism in political forms of right – and left-wing populisms during the 2010s (Condon 2021). The pandemic only sharpened what can be understood as a deep legitimacy crisis of neoliberalism undergoing over the last decade and coupled with other forms of injustice that intoxicate contemporary societies, new forms beyond right – and left-wing populisms also emerge: one of the most important mass mobilizations in recent history took place from Spring to Fall 2020 across the US, one of the cradles of ever-increasing socio-economic inequality and racial injustice under neoliberalism. The legacy of this mass mobilization continues to reverberate, and the mass support behind it would be an important pressure towards any progressive reforms to be adopted by the new Biden administration, with consequences for the rest of the capitalist world. Though the crisis paved the way for such an expression of mass discontent most meaningfully in the US and not elsewhere, this does not go against the underlying dynamics that sharpened the legitimacy crisis: disproportionate to their state capacities, many states with advanced economies have failed to respond to the spiraling pandemic adequately and promptly, showing not only the undermined power of their public institutions but also surfacing what is an essential feature of

the capitalist state – the crises of crisis management (Offe 1976). Reflecting the embedded nature of their structural selectiveness (Offe 1974), capitalist states' responses and actions given and taken (and more importantly, not given and not taken) to the pandemic proved their fragility against such endogenous and (in the pandemic case) exogenous shocks, and in a critical moment of a loss of legitimacy they will likely seek new mediating and legitimating instruments in order to make the capitalist state functioning the reproduction of capitalism (Blakeley 2020), while pretending to function not as a capitalist state. This opens the prospects for progressive-looking societies, but pessimism is not totally groundless.

Kapitalist Devletler Ekolojik Krizle Neden Covid-19’la Olduğu Gibi Savaşmazlar? Pandemiye Politik Ekolojik Bir Yaklaşım

Why Don’t the Pandemic-Fighting Capitalist States Fight Ecological Crisis in the Same Way? A Political-Ecological Approach to the Pandemic

Aybala ERTEKİN*

Öz

Covid-19 virüsüyle mücadele tecrübesi, devletlerin ekolojik krize karşı savunmasız olduğunu göstermiştir. Bir seneyi aşkın süredir kontrol altına alınamayan bu salgın karşısında kapitalist devletler önlem alabilmek için geleneksel eylem repertuarının dışına taşan bazı politikalar üretmiştir. Öte yandan kapitalist devletlerin, ekolojik kriz bağlamında değerlendirilmesi gereken Covid-19 pandemisine karşı gösterdiği tepkiyi ekolojik kriz ile ilişkilendirilen diğer gündemlerde göstermediği tespit edilebilmektedir. Karmaşık bir ilişkiler ağı ortaya koyan kapitalizm, devlet, insan ve doğa ekolojik bir perspektifle ele alındığında, pandemi ve ekolojik kriz karşısında devletlerin tercihlerinin niteliği ve nedeni dikkat çekici olmaktadır. Çalışma bu sorunu irdelemek adına politik ekoloji perspektifinden hareketle üç hipotez sunmaktadır: Birincisi, koronavirüs pandemisi bir sağlık krizi olmanın yanı sıra ekolojik krizdir, bu iki krizi ayırıştırmak politik bir tercihtir. İkincisi, kendi başına pandemi gündemi devletlere kendi otoritelerini konsolide etmek anlamında ekolojik krizden farklı olarak bir politik araçsallaştırma imkânı sunmaktadır. Üçüncüsü, Covid-19’un yayılımını engelleyip kontrol altına alma yönündeki politika değişiklikleri, çeşitli sınıfsal ittifaklar aracılığıyla kapitalist sistem ve devletin devamlılığını sağlarken, ekolojik kriz ile eşitlikçi bir mücadele kapitalist sisteme meydan okumayı dayatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, pandemi, ekolojik kriz, kapitalizm, kapitalist devlet

Abstract

The apparent lack of effectiveness in contemporary states’ fight against coronavirus show their unpreparedness to the impending ecological crisis. The states failed to set up containment mechanisms against the rapid dissemination of coronavirus and were unable to prevent the virus’ mortal impacts for more than a year. Somehow, capitalist states implement certain policies to struggle against coronavirus thereby extending their ordinary limits of capitalist logic during the process. It has been demonstrated that the capitalist states do not act against ecological crises in the same way that they fight against coronavirus. Under the conditions of ecological crises, providing that capitalism, state, human, and nature build an intricate interrelationship; characteristics and reasons became a remarkable issue. Thus,

* Galatasaray Üniversitesi, E-posta: aybalaertekin@gmail.com, Orcid: 0000-0001-9822-7307

this article puts forward three arguments in order to come up with possible answers to this question. First, the coronavirus crisis is not only a health crisis, but also an ecological one and it is a states' political choice to separate these two crises. Secondly, the health crisis concept led states to consolidate their political capacities through discourses used as a political instrument. Finally, when the political choice of the state is to control Coronavirus, it contributes to the state's and capitalist system's persistence by favouring social class alliances. But solving ecological problems poses a greater challenge to capitalism.

Keywords: COVID-19, Pandemic, ecological crises, capitalism, capitalist state

“Doğru: hâlâ yaşayacak kadar kazanırım

Lâkin talihimendir: inanın bana.

Yaptığım hiçbir şey

Doyma hakkı vermiyor bana

Korunmuşluğum şans eseri (ki tükenirse

vay halime!)”¹

Aralık 2019'da Çin'de yayılmaya başlayıp yerküreyi kısa sürede etkisi altına alan, zoonotik bir hastalık türü olan Covid-19 virüsü bütün dünyanın mücadele ettiği bir pandemi halini almıştır. Kapitalist devletleri, neoliberalizme ters düşen kamusal politika üretme yoluyla bir süre olağan politik eylem repertuarları dışında hareket etmeye iten bu deneyim, virüse karşı savaş söylemi geliştirilen bir süreci de beraberinde getirmiştir. Bugünün kapitalist devleti, Covid-19 düşmanı karşısında mücadele ederken sosyal hakları anımsamak zorunda kalan ve geniş kitlelere yönelik kararlar alabilen bir siyasal aygıt olarak karşımızda durmaktadır.

Kapitalist devletlerin, sağlık krizi formunda baş etmeye çalıştığı pandemiye, kronik sorun olan ekolojik krizle ilişkili biçiminde ele almak, virüsün kapitalist sistem ile bağlantısını ortaya koyabilmek adına önem taşımaktadır. Bu bağlantı devletlerin iki kriz karşısındaki eylem tercihleriyle ilişkilendirilebilmektedir. İnsanlar ve hayvanların birbirleriyle temasından doğan hastalıklardan biri olarak Covid-19'un yabani hayvan ticaretinin en kalabalık ve küresel ölçekte gerçekleştirildiği bir bölgede ortaya çıkması dikkate değerdir. Çünkü bu durum, tüketim ve üretim faaliyetlerini ekonomi ve siyasalın ilişkiselliği içinde sorgulamak için somut bir deneyim alanı yaratmaktadır. Pandeminin etkilerini kontrol altına almak adına kapitalist devletlerin bu süreçte ekolojik kriz karşısındaki politik uygulamalarına nazaran daha hızlı ve radikal kararlar aldığı görülmektedir. Ekolojik kriz ile ilişkili olarak ele alınabilecek koronavirüs ile mücadelede stratejik bir tercih olarak savaş söylemi takip edilmektedir. Buna karşın devletlerin, günlük hayata sürekli temas etmeyen, yer yer doğal felaket görünümünde algılanan; fakat epidemi, türlerin yok olması, buzulların erimesi gibi kapitalizmin işleyiş dinamikleriyle bağlantılı olgularla varlığını duyuran ekolojik krizle pandemide olduğu biçimiyle mücadele etmedikleri görülmektedir. Bu sebeple, ekolojik kriz ve pandemi karşısında ayrıştırıcı düzeyde farklı tavır takınan devletlerin ideolojik tercihlerinin bir sonucu olduğu pandemi ile belirginleşen bu taktiksel tutumlarının sebepleri ve kapitalist sistem ile ilişkisi tartışma konusu hâline gelmektedir.

1 İngilizcesi, “It is true: I still earn a living / But believe me: that is just good fortune. Nothing / That I do gives me the right to eat my fill. / By chance I am spared. (If my luck runs out / I am lost.)” olan bir Brecht bercestesi. Bkz. (Kuhn ve Constantine, 2018).

Buradan hareketle çalışma, Covid-19 pandemisine politik ekolojik bir yaklaşım geliştirme hedefinden yola çıkmaktadır. Ekolojik krizle mücadelede pandemiyle aynı ölçekte eylemeyen devletlerin Covid-19 ile neden savaştığı sorusuna yanıt verebilmek adına birbirine eklenilen üç aşamalı bir tartışma yürütmek amaçlanmaktadır. Çalışmada ilk olarak Covid-19, doğanın metalaştırılması üzerinden ekolojik krizle ilişkili olarak ortaya konacaktır. Bu yolla pandemiye ekolojik kriz olarak ele almak ile sağlık krizi biçiminde düşünmenin devletlerin politik tercihinin bir yansıması olduğu ileri sürülecektir. Kapitalist devlet ile doğa ilişkisinin politik ekolojik alandaki yerini konumlandırabilmek amacıyla teorik bir yapı olarak, Jason W. Moore'un dünya-ekolojisi [*world-ecology*] yaklaşımı ve Sermaye Çağı [*Capitalocene*] kuramına başvurulacaktır. Ardından, Covid-19 ile ekolojik krizin birbirine bağlanan noktaları üzerinden kapitalist devletlerin ayrıştırılamayacak olan bu iki olgu karşısındaki eylemlerine yönelik bilinçli tercihleri gerekçelendirilmeye çalışılacaktır. Nihayetinde ise dünyanın yüzleştiği bu epidemik savaşın kapitalist devletlerce çeşitli söylemler vasıtasıyla araçsallaştırılmaya müsait olması ve bu yolla kriz zamanında toplumsal sınıf çelişkilerini örtebilme potansiyeli üzerinde durulacaktır.

Covid-19 ve Ekolojik Kriz İlişkisi

İnsan ile doğa arasında bedensel bir ilişki vardır; doğa, insanın yaşayabilmesi için sürdürmesi gereken bedendir; bu, insanın doğa ile bağlantılı olduğu değil, insanın doğanın bir parçası olduğu anlamına gelir (Marx, 2015, s.145). Doğanın bileşenlerinden insan ve hayvanların etkileşimi tarımsal üretim, hayvansal tüketim, hayvan ticareti gibi çeşitli ekonomik faaliyet alanları doğurmaktadır. Bu bileşkelerin hesap edilmemiş sonucu olarak gündeme gelen Covid-19 virüsü ise bu etkileşimi ortaya koyan, zoonotik hastalıklar kategorisinde yer almaktadır (FAO, 2020). Daha çok vahşi hayvanlarla temastan kaynaklı enfekte olma durumu şeklinde tanımlanan, zoonotik hastalık ya da zoonos, temelde hayvanlardan insanlara geçen enfeksiyon ve hastalıklar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Bennett, 1999, s.514). Kaynağı kesin olarak tespit edilememekle birlikte, Wuhan'daki vahşi hayvan pazarından yayılmaya başladığı öne sürülen Covid-19 virüsünün (Readfearn, 2020), ticaretin odak noktalarından birinde ortaya çıkması rastlantısal değildir. Egzotik gıda sektörünün anakarası bu ticaret merkezi sermayeye kaynak oluşturan, endüstriyel üretimin teşvik edildiği büyük bir pazar alanıdır (R. Wallace, Liebman, Chaves, ve Wallace, 2020). Vahşi hayvanların ticaretine kadar genişlemiş piyasaya mekân olan bu pazar alanından yayılarak Covid-19 adıyla açığa çıkan durum ise doğanın metalaştırılma kapasitesinin sınırları olduğu gerçeğidir. Sınra dayanmış bir ekonomik sistemin politik örgütlenmesi olarak devletlerin yüzleştiği pandemiyle, mücadelede pandemide olduğu kadar ön plana çıkmadıkları ekolojik kriz ilişkisi bu bağlamda dikkat çekicidir.

Kapitalizmin dinamikleriyle ilişkilendirilebilecek olan pandeminin devletlerce ekolojik krizden ayrıştırılarak ele alınmasına politik ekolojik perspektiften bakabilmek için öncelikle zoonotik hastalıkların ekolojideki yerine değinmek, bununla birlikte ekolojik olanın ne olduğunu tespit etmek yerinde olacaktır. Pandemiye insan-doğa ilişkisinde insanın doğaya hakim olduğu düşüncesiyle okumanın dışında, insanı doğanın bir parçası olarak (yeniden) kavrayan bir

perspektifle ele almak mümkündür. Covid-19 virüsü ile ekolojik sistem, halk sağlığı ve kapitalist devlet arasındaki ilişkiyi kurabilmek için kapitalist çağı imleyen Kapitalosen ve dünya-ekolojisi terimleri elverişli birer çerçeve olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kapitalosen / Sermaye Çağı olarak adlandırılan kuram öncelikle doğa-insan diyalektiğini olumlayan, doğa ve insanı bütüncül olarak gören yaklaşımdan hareket etmektedir (Moore, 2015, s. 173-195, 2016a, s.1-11). Moore kapitalizmi üretim/yeniden üretim ve güç ilişkileri tarihi olarak kavramsallaştırmakta (Moore, 2016c, s.81), kapitalist sistemin ortaya çıkardığı ilişkiler Moore'un teoreminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bir çağ olarak Kapitalosen vurgusu yapmak kapitalizmi ekonomik sistem oluşunun yanı sıra doğayı ve diğer ilişkileri düzenlemenin yolu olarak görmenin de bir başlangıcını oluşturmaktadır (Patel ve Moore, 2017). Bu sebeple yaklaşım, insan-doğa ilişkisine insan merkezli bakışın getirdiği olumsuz açıyı olumlu bir gözle yeniden yapılandırırken kapitalizm üzerinde düşünmeye sevk etmesi bakımından önemlidir. Bu yaklaşım, ekolojik değişimin varlığına ve ciddiyetine işaret etmekle birlikte bunu kapitalizm, güç ve sınıf çelişkilerini içeren tarihsel bir sorgulamayla ele almayı ön plana çıkarır. İnsan-doğa, toplum-devlet gibi antagonizmalar üzerinden bir bakış geliştirmek yerine, ekolojik olana yaklaşırken doğa-insan, ekonomi-siyaset, devlet-toplum ilişkiseliliğini göz önünde bulundurmaya teşvik eder. Bu bağlamda Kapitalosen kuramı, sosyal ve ekonomik sistem olarak algılanan kapitalizm anlamına gelmez. Kapitalosen kuram, Kapitalizmi doğayı organize etme biçimi olarak tanımlayan, tarihi de Sermaye Çağı'nda doğa, sermaye ve gücü içeren dünya ekolojisi [*world-ecology*] olarak okuyan bir yaklaşımdır (Moore, 2016b, s.5-6). Bu yüzden, iktidar, üretim, yeniden üretimin oluşturduğu yaşamsal ağda sınırsız sermaye birikimine yol açan kapitalist sistemi anlamlandırmak için kullanılabilir bir bakış açısı sunar. Ekoloji kavramına insan yaşamı yahut doğal yaşamın bir unsuru olarak değil üretim ilişkilerini de içine alan ve tarihsellikten beslenen bir okumayla yaklaşmayı hedefler (Patel ve Moore, 2017).

Ekoloji kavramı, bilimsel ve politik yaklaşımlarla ele alınabilmektedir. Ele aldıkları konular ve olgulara yaklaşımları yönünde farklılaşan bu iki bakış açısından ilki toprak ekosistemine bağlı olarak, diğer bir ifadeyle doğal kaynaklar temelli insan aktivitelerinin üretim ve yeniden üretim aşamalarına konu olan yapıyı ifade eder (Gorz, 1992, s. 58). Bu yaklaşım doğayı domine etmeyi ve rasyonel bir biçimde onu yönetmeyi gözetir. Politik olarak ele alınan ekoloji kavramının, diğer bir ifadeyle politik ekolojinin ise toplumun ve doğanın birbirinden ayrı olan iki unsur olarak görmediğini söyleyebilmek mümkündür. Çevre krizi yerine ekolojik kriz söylem tercihinde kendisini gösteren bu tutum, doğayla bağlantılı bir insanlık tahayyülü ortaya koymaktadır ki bu bakış tüm evreni ilişkisel olarak yorumlamayı gerektirir (Kovel, 2007, s.14).

Ekolojik olan ise, Moore'un (2015, s.15-16) *Oikeios* olarak nitelediği, yeryüzüne paydaş olanın ekolojisidir. Bu manada ekoloji, türlerin ve çevrenin yaratıcı, üretken ve çok-katmanlı ilişkiler dizgesini ifade eder. Türler çevreyi, çevre türleri yaratır. İnsan eylemleri ve örgütlenmeleri çevre yapıcı süreçlerin [*environment-making process*] neticesinde gelişir ve bu denklemde doğa ve insanlık birbirine içkin iki unsur olarak görülmelidir (Moore, 2016c, s.79). Çünkü Doğa ve toplumu ayrı iki varlık olarak görmek Doğa'yı tahakküm altına alıp ekonomik büyüme adına onu

düzenleyip sayısallaştırma ve mantıksal hâle getirmenin bir uzantısıdır (Moore, 2015, s.205). Bu yüzden Kapitalosen kavramının sermaye ilişkileri vurgusuna ve kültürel anlamına temas etmek önem kazanmaktadır. Sermayenin üretim faaliyeti çevresel koşullara göre değiştiği gibi çevreyi de beraberinde dönüştürür, bunun çevresel açıdan hesap edilmemiş yahut bilindik sonuçları olur; böyle bakıldığında doğal felaket denilen, kapitalist sistemin üretim ilişkilerinin hayatı tehdit edici boyutlardaki işleyişidir (Harvey, 2020, s.44). Covid-19 pandemisi ile tecrübe edilen bu işleyişin yansımasıdır. Bu durumda insanın doğa ile meselesi, doğa üzerinde kurduğu tahakkümünün sınırları değil; ekoloji, insan ve kapitalin karmaşık ilişkisinin sorgulanması olarak görülmelidir. Başka bir deyişle, bugünün problemi Kapitalosen'in sonunun gelmesidir (Moore, 2016c, s.113). Covid-19 pandemisi de Kapitalosen'in ekolojik bir sorununu teşkil etmektedir.

Liberal ekonomilerin piyasa sisteminde dışsallık atfedilen ve bu yolla hesaplanan doğaya bir dünya-ekolojisi gözlüğünden bakmak insan ve doğayı birlikte düşünmek, dolayısıyla üretim ilişkilerine konu olan doğanın metalaştırılma düzeyini de sorgulamak anlamına gelmektedir. Bu tutum, yerkürede gerek zoonotik hastalık gerekse iklim krizi olarak meydana gelen ekolojik felaketleri farklı bir pencereden anlamlandırmayı olanaklı kılar. Kapitalizmin daima büyüme mantığındaki sahip olma ve faydalanma istemi sermayenin büyüme alanlarının doğada sınır tanımaması ile sonuçlanmaktadır. Kapitalizm doğal olanlardan faydalanır ve onları en ucuz haliyle nasıl işleyeceğinin yollarını arar (Patel ve Moore, 2017). Fakat bu arayışın doğal kaynakların kullanımı, toprağın aşırı ve yanlış işlenmesi, sudaki ve karasal yaşamdaki verimlilik esaslı üretimlerdeki *ileri* teknolojik uygulamalar, enerji kaynaklarının yıkıcı kullanımı, okyanus asitlenmesi gibi ekolojik felaketlere sebebiyet vererek yeryüzündeki metabolik dengeyi bozduğu anlaşılmaktadır (Başkaya, 2017, s.39-40). Öyle ki kapitalizmin daima büyüme mantığının ardındaki rekabet ve birikime dayalı üretim ilişkilerinin yeryüzüne *katkısı* iklim krizi, okyanusların asitlenmesi, biyoçeşitlilikte azalma ve türlerin yok olması şeklinde olmuştur. Örneğin, WWF'nin 2020'de yayımlanan raporuna göre 1970-2016 yılları arasında vahşi yaşamdaki nüfusta %68'e kadar azalma olduğu saptanmıştır (WWF, 2020, s.16). Okyanus asitlenme değerinde ise son iki yüz yılda 0.1 ünitede %30 artış yaşanmıştır (Cooke ve Kim, 2018, s.67). Sermaye artı değer üzerinden kâr etmeyi amaçlayan bir ilişki olarak algılandığında, genişleyen değerler üzerinden sınırsız ve ihtiyaç temelli hareket edilmeyen bir yapı oluşturduğu görülür. Kâr maksimizasyonunu hedef alan bu mantıkta, insan emeği ve doğa da büyümeye konu olacak bir meta unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Magdoff ve Foster, 2011). Kapitalizm doğayı sömürmeden büyüme hedefine ulaşamaz, bu sebeple tıpkı pandemi döneminde olduğu gibi kriz zamanları gerçekleştirilen politikalar doğanın bozulan dengesini korumaya yönelik radikal çözümler üretmek için değil doğadan verim alabileceği ölçüde onu *sürdürülebilir* kılmak üzerinedir.

Öte yandan Covid-19 pandemisi ekolojik krizle ilişkilendirildiğinde metalaştırılmanın da bir sınırı olduğu görülmektedir. *The FAO Global Forest Resources Assessment* verilerine göre, biyoçeşitlilik ve habitatların tahribatı ile hayvansal hastalıkların insanlara taşınması arasında ilişki vardır. Ormanların tahribatı, insanların artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik doğal alanları işgal etmesi gibi sebeplerle insan ve yabani hayvan yaklaşması, hastalıkların

yayılmada bir risk faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır (Morand ve Lajaunie, 2020; UN E.P. ve ILRI, 2020, s.29).

Ekolojik krizin tekil boyutu gibi görünen, 2020 senesinde insanlığın yüzleştiği sorunların en şiddetlisi olarak göze çarpan Covid-19 gibi, orman yangınları ve çekirge istilası vb. ile örneklendirilebilecek (Malm, 2020) ekolojik krizin yansımaları olarak virüsün yayıldığı döneme eşlik eden diğer felaketler düşünüldüğünde, bu krizin yalnızca biyolojik etmenlerden doğmadığı söylenebilir. Bu bağlamda, virüsü bir suçlu olarak görmenin rahatlığı içinde, dünyada olup bitenin ekolojik kriz gibi bir şokun özeti (Malm, 2016) ve bunun da kapitalizmle ilişkili olduğu gerçeği ihmal edilmektedir. Buna karşın devletlerin Covid-19 ile mücadele kapsamında ekolojik krizle ilişkilendirilerek geniş önlemler almadığı görülmektedir. Aksine, pandeminin bir sağlık krizi olduğu yönündeki yaklaşımlarla Covid-19 pandemisinin acil müdahale gerektirdiği vurgulanmış; fakat bu ekolojik krizle bağlantılı olarak gündeme taşınmamıştır. Kamusal uygulamalarla öne çıkan ülkelerden, Türkiye, pandeminin sağlık krizi olarak hızlı ve etkili önlemlerle kontrol edilmeye çalışıldığına işaret ederken, Fransa'da ise sağlık krizi olarak Covid-19'la mücadele kapsamında yeni yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir (Service Public Fr, 2021; TC Cumhurbaşkanlığı, 2021). Pandemi karşısında zorlayıcı ve önleyici tedbirlere başvuran devletlerin ekolojik kriz gündemlerine bu ağırlığı vermemeleri yönündeki tercihlerine dair çıkarım yapabilmek, Covid-19'un kapitalist devletlerin varlığını doğrudan tehdit etmeyen; fakat ekolojik krizle ilişkili olarak ele alındığında radikal politik dönüşümlere sebep olabilecek yapısıyla açıklanabilir.

Virüs her ne kadar iklim değişikliğine sebep olan fosil yakıt kullanımı ve anti-ekolojik üretim biçimlerinin doğrudan bir sonucu olmasa da (Malm, 2020) üretim ilişkilerinden doğan tahribatla bağlantılıdır. Hayvanların sığınakları konumunda olan alanların şehirle birleşmesi, endüstriyel tarımın hastalıkların ortaya çıkışı ve yayılımını hızlandıracak şekilde gerçekleştirilmesi, özgür olmayan hayvanlar kümesi kurulması ve azalan biyoçeşitlilik sebebiyle türler arasındaki zoonotik hastalıkların ilk genotipleri mutasyon geçirmeden insan türüne ulaşabilmektedir. Ormanda yaşayan hayvanların taşıdığı patojenlerin, sermayenin büyümesi adına yürütülen ormansızlaştırma ve kentleşme etkinlikleri ile tahrip edilmesi ile alt kümelerinin kaybedilmesi sonucu, zoonotik patojenlerin halk ve çevre sağlığını tehdit edici bir şekilde insan konağına taşınması söz konusudur (R. Wallace vd., 2020). Bugün, insan patojenlerinin yüzde 60'ının vahşi hayvanlardan yerel insan topluluklarına doğru yayıldığını söylemek mümkündür (Foster ve Suwandi, 2020). 2000'li yıllardan itibaren yapılan araştırmalardan edinilen veriler ise insan hastalıklarının yüzde 70'in üzerinde bir oranla hayvan kaynaklı olduğunu göstermektedir (Slingenbergh ve FAO, 2013). Virüsün Wuhan kentindeki yabani hayvan pazarından yayılarak tüm dünyayı etkisi altına aldığı kabul edilirse, doğa üzerindeki metalaştırma düzeyinin dolaylı yoldan da olsa insan türünün sorunu haline geldiği ortaya çıkmaktadır. Böyle bakıldığında, SARS, H5N1, Ebola gibi diğer zoonotik hastalıkları tecrübe etmiş devletler Covid-19 ile ekolojik kriz bağlantısını göz ardı ettiği noktada pandemiye yalnızca sağlık krizi kapsamında ele alsa dahi Covid-19'un kendi başına alışılmadık ve tekil bir örnek oluşturmadığı söylenebilmektedir.

Zoonotik patojenlerin yayılımı ve iklim krizi başta olmak üzere çevresel değişimler arasındaki ilişkiyi konu edinen birçok araştırma bu savı destekleyici niteliktedir. Sosyoekonomik ve çevresel etkilerden hareketle hayvancılık faaliyetlerinin yürütülmesi, gıda sisteminin oluşturulması ve bu zincire yabancı yaşamın da dahil edilmesi son dönemlerde zoonotik hastalık kaynaklı enfeksiyonların artışında etken olmuştur. Covid-19'u içine alan 2020 senesinde Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde ortaya çıkan Ebola, Nijerya'daki Lassa Ateşi de ekolojik krizin yeryüzünün farklı birçok yerinde eşzamanlı krizlere yol açtığını göstermektedir (Everard, Johnston, Santillo ve Staddon, 2020, s.1). Öte yandan, kapitalizmin metalaştırdığı alanlarda kâr odaklı üretimin besin zincirinde oluşturduğu tahribatın biyoçeşitlilikte yarattığı azalma ile insanlarla hayvanların yaşamsal temasının artmasına ve bu yolla zoonotik patojenlerin ara türler arasındaki geçiş olmaksızın doğrudan insan türüyle karşılaşmasına sebep olmaktadır. Ekolojik sistemdeki biyoçeşitlilik azalmasıyla bağlantılı şekilde, yaşanan krizin neticesi olarak zoonotik rezervuarların çokluğunda bir artış meydana geldiği saptanmaktadır. İklim değişikliği, yaşam alanlarına müdahale ve aşırı hasat etkinliklerinin bu yıkıcı ilişkiye etkisi dikkate değer bir çalışma alanını oluşturmaktadır (Keesing ve Ostfeld, 2021, s.7). Ekosistemlerin bozulmuş yapısına ilişkin yürütülen çalışmalar, bu alandan üretilen hizmetlerin ve doğal kaynakların azalmasıyla sonuçlanan faaliyetlerin yürütüldüğü yönündedir. Özellikle sağlık açısından önem taşıyan alanların geleceği sorunu insan odaklı sağlık düşüncesine dayalı stratejilerin yetersiz temsili karşısında kilit bir faktör olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Everard vd., 2020, s.11). Dolayısıyla ekosistemin sekteye uğraması birbirine zincirlenen birçok türün yaşamına mal olmakta, doğal dengedeki bozulma kıtlık, istila ya da salgın olarak ortaya çıkmaktadır. Olası pandemiler haritası çizildiğinde zoonotik temelli hastalıkların besin zincirindeki kırılma, sürdürülemez tarımsal faaliyetler, yaban hayatının sömürülmesi gibi başlıca antropojenik faaliyetlerden kaynaklandığı belirtilmektedir (UN E.P. ILRI, 2020). Bu tür toplumsal sağlık krizlerine sebep olan üretim ve tüketim biçimleri üzerinde yeniden düşünmenin, sorunu aşmada önemli bir adım olduğu görülmektedir. Bu sebeple odağa kapitalist sistemin ilişkiler zincirini alan Kapitalosen ve dünya-ekolojisi vurgusu ekolojik, ekonomik ve siyasal unsurlar arasındaki bağlantıyı tanımlayabilmek adına geçerli bir bakış sunmaktadır. Bu çerçevede, Sermaye Çağ'ında tekil salgın hastalıklara devletlerce yerel ölçekte ve geçici olmak suretiyle alınan önlemlerin ekolojik krizin sürececek yansımalarına çözüm üretmekte yetersiz kalacağı, birbirini izleyen pandemiler silsilesinde kapitalist sistemin rekabetçi ve büyüme odaklı ekonomik sistemi koruyarak devam edemeyeceği öne sürülebilmektedir.

İnsanın ekolojik varlığıyla bütünsel bir yaşam ağı oluşturan alanda bu ilişkilerin anahtarı olarak üretim koşulları göz önünde bulunduruluyorsa ekolojik kriz söz konusu olduğunda da bunun bağlantı noktasının aranacağı yer yine burasıdır (Kovel, 2007, s.15). Doğa dünya-ekolojisinin unsuru olarak ele alındığında, Covid-19 pandemisinin yalnız bir sağlık krizi değil, aynı zamanda ekolojiyle ilişkili bir kriz niteliğinde olduğu da söylenebilmektedir. Bu bağlamda devletlerin Covid-19 pandemisi için kapitalizmi karantinaya almak pahasına aldığı acil önlemlerin ekolojik kriz gündemi için oluşturulmaması bu iki unsur arasındaki ayrımın politik bir araç olarak

devletlerce kullanılabilme kapasitesi ve kapitalizmin devamlılığı sorunu ile açıklanabileceği fikrini ortaya çıkarmaktadır.

Kapitalizmi “Karantinaya Almak”²

Virüsle mücadelede dünya genelinde, pandeminin seyri ve vaka sayılarından hareketle³ başarılı bir politika yürütemedikleri bariz olan devletler, Andreas Malm’ın deyiimi ile “kronik acil”, Clark ve Foster’ın ise “gezegenel aciliyet” (Foster ve Clark, 2020) olarak adlandırdığı ekolojik krize karşı kesin ve hızlı önlemler almakta çekingen davranmaktadır. Kapitalist üretim ve tüketim zincirinin yol açtığı karbon salımı, toprağın yanlış ve aşırı kullanımı ile paralel seyreden Covid-19’un, yirmi birinci yüzyılda karşılaşılan en büyük felaket olsa dahi yayılımı hızlı ve etkisi şiddetli olan virüslerin son örneğini teşkil etmediği bir gerçektir (Malm, 2020). Bu durum, insanlığın savunmasız kaldığı apokaliptik gelecek senaryolarını giderek daha çok gündeme getirmektedir. Ekolojik krizin Covid-19 özelinde kendini hissettiren bu çarpıcı etkisine karşı devletlerin ajandasında pandemi sürecindeki gibi radikal kararlar yer almamaktadır. Trump’ın iklim değişikliğine *inanmaması* (Sangomla, 2020), Türkiye ve İran gibi önemli sera gazı salımı olan ülkelerde Paris Anlaşması’nın hayata geçirilmemesi (Eroğlu, 2020), krizin ekolojik boyutunun önemle dikkate alınmadığının birer göstergesi olarak yorumlama imkânını doğurmaktadır.

Pandemi kapitalizmin sebep olduğu ekolojik, epidemiyolojik ve iktisadi kırılğanlıklar arasındaki bağlantıyı görünür kılmıştır (Foster ve Suwandi, 2020). Öyle ki pandemiyle mücadelede devletler salgının ortaya çıkardığı kriz ortamında kapitalizmin çıkmazlarını gözler önüne sermiş, kamusal hizmetleri özelleştiren ülkeler ve diğerleri arasında bu çıkmazların görünürlüğü açısından dereceli bir farklılık yaşanmıştır (Gülalp, 2021, s.21). Bu durum, sistemin işleyişini ve etkisini doğrudan gözlemleyemediğimiz kapitalizmin krizinin ortaya çıkma sebebiyle ilişkilidir. Moore’un teorisinden yola çıkarak bu süreç, ekolojik krizin hissedilen etkilerini yansıtan, ucuz doğa stratejisinin bunalımı olan, sınırları artık aşamayacak haldeki Kapitalosen’in son aşaması olarak da değerlendirilebilir. Ekonomik ve sosyal bir sistem bakışıyla kapitalizmi yaşamsal ağın hem üreticisi hem üretimi olarak düşündüğümüzde (Hartley, 2016, s.158), doğa ve insan diyalektiği bu sistemin sınırları içinde çeşitlenen ve yıkıcı etkileri bugün pandemi düzeyinde belirginleşen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla virüsün yayılımını engellemeye yönelik her hamlenin ekonomik, politik ve aynı zamanda ideolojik veçheleri vardır.

Ekolojik kriz ile epidemiyolojik krizler arasındaki bu ilişki, kapitalist üretim tarzının teşvik ettiği eylemlerin sonucu olarak okunabilir. Böylece her iki sorunun çözümüne dair formülü kapitalist sistemin politik ekonomisinde aramak gerekmektedir. Bugüne dek kapitalist devletler, üretim maliyetlerindeki artışın doğal sınırlarını, muhtelif ucuz doğa stratejileri yaratma, haritalama,

2 Andreas Malm, Corona, Climate, Chronic Emergency adlı kitabında Covid-19 karşısında kapitalist devletin durumunu “*capitalism in quarantine*” şeklinde nitelemektedir. Bu yazıda kullanılan ifadenin orijinal kullanımı kendisine aittir.

3 17/08/2021 itibarıyla Dünya genelinde vaka sayısı 208.609.830’a ulaşmış, Covid-19 virüsü kaynaklı ölümlerin ise dört milyon üzerinde olduğu tespit edilmiştir (CSSE, 2021).

sayısallaştırma ile aşabilmiştir (Moore, 2016c, s.114). Pandemiyle görülen ise, küresel ölçekte büyük ekonomik ve sosyal krize yol açtığı bu haliyle kapitalizmin son eşiğe geldiğidir. Her ne kadar sonsuz büyümeyi hedefleyen *yeşil kapitalizm* olarak adlandırılan, kapitalist politikalara ekolojik dokunuşlar yaparak sistemin *sürdürülebilirliğini temiz üretimle* sağlayan girişimler mevcut olsa da (Foster ve Clark, 2020) bu çabaların ekolojik krize çözüm arayışında olmadığı, sınırlı bir alanda ve yine maddi imkânların gerekliliğini dayatan bir düzen içinde eşitsizliği yeniden üreteceği söylenmelidir. Ekolojik krize çözüm arayışlarının yerini çevre dostu görünümle sektörlerin hayatta kalma çabaları almakta, bu çabalar kapital ağın korunmasına yönelik girişimlerle gerçekleştirilmektedir. Burkett'a göre bu tür ekonomik modellemeler çevresel etkilerin her toplum üyesi için aynı etkiyi yaratacağı hesabından yola çıkar. Bu tutum sermaye birikim mantığının göz ardı edildiğinin göstergesidir (Burkett, 2006, s.216-17). Dolayısıyla, daha yeşil bir dünya ekonomisi tasarımıyla yalnızca dışsal etkileri çözmeye yönelik modellemeler, pandemide olduğu gibi radikal kamusal kararlar almak yerine üretim ilişkilerinden doğan zenginlik ve güç dağılımını eşitsiz bir şekilde yeniden üretmektedir. Bu tutum, soruna kökten çözüm bulmak bir yana, ekolojik krizi sermaye lehine idare etmeyi hedeflemektedir. Bu, kapitalizmin krizden faydalanma kabiliyeti doğrultusunda kendisini yenileme stratejilerinden yalnızca biridir. Kapitalist üretim ilişkilerine bağlı ulus devletlerde yaşanan krizler devletin ve sermayenin yeniden yapılandırılması için önemli işlev görürler (Yalman, 2021, s.100).

Pandemide ortaya çıkan durum, devletlerin bu yapısal krizden yönetim stratejileri geliştirilmesi yolu ile kısa vadeli çözüm üretebildikleridir. Covid-19 şekline bürünen ekolojik, ekonomik ve politik ilişki, kapitalist sistemin dayandığı eşik olarak, Sermaye Çağında kapitalizmin yer yer karantinaya alındığı bir aşama olsa dahi kapitalist devletler bu krizi pandemi şartlarında kendi lehine işletebilmiştir. Bunun aksine, devletler büyük ölçekli bir planlamayı ve eşitlikçi ve adil bir yöne doğru sistem değişikliğini dayatan ekolojik krizi avantaja çevirebilecek mekanizmalardan yoksun kalmaktadır. Kapitalist devletlerin pandemi karşısında aldığı mücadelecilik pozisyona karşın ekolojik krize görece daha minör tepkiler vererek mesafeli kalmasının sebebi, sistemsel bir dönüşümü dayatan pandeminin belirginleştirdiği bu gidişatın değişmesi yönündeki gerekliliği ile ilişkilendirilebilmektedir.

Pandemi sürecinde devletlerin politikalarına yansıyan, koşullarının zorunlu kıldığı, kolektif sorumluluktan pay almanın gündeme gelmesi, rasyonel bireylerden ve onların etkinlik alanı olarak görülen piyasadan müteşekkil bir sosyal gerçeklik yaratusu olan neoliberalizme ters bir izdüşüm yarattığı gözlemlenmektedir (Condon, 2020). Kapitalist devlet, sistemi karantina alma pahasına, sınıfsal doğasından ayrıışır gibi görünerek geniş ve kapsayıcı birtakım politikalara yönelmiştir. Birçok ülkede yürütülen eve kapanma uygulamaları, okulların uzaktan eğitimle sürdürülme kararlarının verilmesi, fabrikalarda imalat faaliyetlerine ara verilmesi, restoranların kapatılması, eğlence sektörünün durdurulması (DW, 2020) şeklinde örneklendirilebilecek, piyasa ekonomisini sekteye uğratacak birçok politikanın virüsün yayılımını engellemek adına uygulamaya konulduğu görülmektedir.

Malm'ın (2020) *normal politikalarından kaçınma vakti* olarak yorumladığı bu süreç, devletin ve sermayenin alışlagelmiş eylem biçimlerinde değişiklik yapmak zorunda kaldığını göstermektedir. Pandeminin başında halk sağlığını korumaya yönelik sektörler gelişmeye başlamıştır. Kıyafet fabrikalarının maske üretimine geçtiği, parfüm firmalarının ve takıların yerini hayatı korumakla ilgili yeni ürünlerin aldığı (Malm, 2020) pandeminin ilk döneminin, üretim ve tüketim biçimlerini ihtiyaç mantığı içinde gerçekleştirilmesi ile sınırsız üretim ve gereksiz tüketimi dayatan neoliberal mantığa ters düştüğü görülmektedir. Her ne kadar bu durumda ekonomik tercihlere yönelik değişim sermayenin büyüme endeksli yaklaşımında kırılma olduğu yanılması yaratsa da sektörün alan değiştirmesi kısa vadede sermayenin kâr oranlarının düşmesine sebep olmuş; uzun vadede ise toplumun zengin olan çok küçük bir bölümü için kârlı seyredecek bir ivme kazanılmıştır. Dünya Bankası'nın verilerine göre, pandemiden etkilenen zenginler bu süreçteki kayıplarını telafi etmekle kalmamış; servetlerini hızlı bir şekilde katlamış, buna mukabil aşırı yoksulluk dramatik bir biçimde artmıştır (BBC, 2020d; Neate, 2020; Read, 2020). Bu durumda, kapitalist sistem epidemik kriz ortamında kendisini yeniden üretecek zinciri kurmuş, kriz fırsata dönüştürülmüştür. Öyleyse, aşı ve sosyal kısıtlama uygulamalarıyla zamanı öngörülemez dahi ekolojik kriz kadar uzun erimli politika sürdürmeyi gerektirmeyen pandemi, her ne kadar kamusal politikalar üretmekle mükellef olsa da bu durum kapitalist devleti uzun vadeli çıkarlarını tehdit eden bir unsur olarak görülmemektedir. Bu sebeple, ekolojik kriz için alınması gereken önlemlerin ve üretilmesi gereken çok yönlü politikaların – şimdilik – devletlerin kısa dönemli kâr ajandalarına uymadığı söylenebilir.

Virüsle Savaşmanın Sınıfsal Veçhesi

Pandemi, devletlerin kısa süreli hedeflerine uygun hareket manevralarının geliştirildiği bir sürecin önünü açmıştır. Bu süreç yalnız sermaye gruplarının ekonomik çıkarları lehine işlememiş, aynı zamanda devletlerin sürekliliklerini sağlamak ve toplumsal huzursuzluğu ortadan kaldırmak amacıyla araştırdıkları bir mefhumda dönüşmüştür. Pandeminin gün yüzüne çıkardığı eşitsizliğin görünürlüğü, hastalıkta olduğu gibi ekolojik krizin de bu farklılıkları belirgin kılacağına bir göstergesi olabilmektedir. Kimin daha çok öldüğü, kimin korunabildiği, kimin sağlık imkânlarından ne ölçüde faydalandığı sınıfsal farklılıkları belirginleştirmiştir. Bu mücadeleden her kesimin aynı ölçüde etkilenmediği gerçeği pandemi ile derinleşen farklılıklar üzerinden kendini göstermektedir. Kimileri krizin etkilerinden kaçabilecekken, geri kalan çoğunluğun ise kötü şartlara mahkûm, korunmasız yaşadığı görülmektedir. Öyleyse kapitalist devletin pandemide koruduğu, refahını ve varlığını gözettiği sınıfların, ekolojik krizden en fazla etkilenecek ve zarar görecektir kesim olmadığı sonucuna varılması olasıdır.

Pandeminin belirginleştirdiği sınıfsal farklılıkları görünmez kılmanın bir yöntemi olarak devletlerin savaş metaforu kullanmayı seçtikleri görülmektedir. “*Savaşta*” (Lemarié ve Pietralunga, 2020) deklarasyonu ile genel seferberliğe çağrı yapan Macron'la Covid-19'a karşı devletlerin savaş açtığı söylemi ilk olarak siyaset sahnesine girmiştir. “*Savaş zamanı hükümeti gibi hareket etmeliyiz*” (BBC, 2020c); “*Görünmez düşmana karşı savaş yürütüyoruz*” (Sputnik, 2020);

“*Virüsle savaştayız, birbirimizle değil*” (BBC, 2020a) gibi açıklamalar bu söylemi takip etmiştir. Türkiye, Fransa, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri hükümet söylemlerinde ortak olan unsur virüsün bir düşman, virüsle mücadelenin ise savaş konsepti kapsamında olduğunun vurgulanması olmuştur.

Savaş söylemi üreten devletlerin bu görünmez düşmana karşı yürütecekleri siyasette ölümü nasıl gerçekleştirecekleri değil de yaşamı nasıl ayakta tutacakları üzerinde düşünmek zorunda olmaları devletleri kapitalist repertuvarda bulunmayan halk sağlığı, yaşamı koruma gibi toplumsal meseleler üzerinde karar almaya itmiştir. Bu süreç neoliberal hükümetleri kendi sistemlerini sorgulama düzeyine çekebilecek bir test alanı yaratmıştır (Gambetti, 2020).

Kapitalist sistemin yapısından kaynaklı, ekolojik krizin tezahürü olarak meydana gelen Covid-19 virüsünün, sistemik⁴ niteliğini göz ardı edecek biçimde savaşa özgü bir terminoloji ile duyurulması bu yüzden tesadüfi değildir. Toplumsal iletişim ağları özellikle pandeminin gidişatı hakkındaki bilginin üretimi ve dağıtımını konusu devletin müdahale ettiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun Türkiye örneğinde olduğu gibi, istatistiki verilerin pandemiyle mücadelede başarının yegane göstereni olarak sunulmasının sembolik bir muharebe alanı oluşturduğu da söylenebilmektedir (Balta ve Özel, 2020). Devletin bu kapasitesinin tekil bir söylem olarak üç bileşeni vardır: (i) pandemiyi diğer hastalıklardan ayıran özelliklerin ve alınması gereken tedbirlerin kaçınılmazlığı vurgusu, (ii) herkesin dahil olacağı disiplinli bir hal içinde sorunun çözümlenebileceğinin öne sürülmesi, (iii) cephede savaşanlara minnettarlığın göstergesinin söylem yoluyla sunulması (Bouckaert, Galli, Kuhlmann, Reiter, ve Van Hecke, 2020, s.769-70). Verilerin tutulması, hastalık bilgilerinin istenilen düzeylerde aktarılması ya da örtülmesi, bu bilgi iktidarına sahip devletlerin pandemiyle mücadele için “dayanışmayı” hatırlamaları ve cephede savaşan, pandemiden ilk ve kaçınılmaz olarak etkilenmeye mahkûm edilen, çalışmak zorunda olan işçilerin ve pandemi özelinde hekimlerin tepkisini azaltmaya yönelik bir işlev gördüğü söylenebilir.

Bu retoriği milliyetçi söylemin yükselişi açısından ele alabilmek de mümkündür. Pandemi milliyetçi vurguların çoğalmasına, bunların etkin şekilde söylemde kullanılmasına olanak sağlamıştır. Ulusların diğer ulus devletler karşısında güçlü olma iddiası, rejimlerin var olan otoriterleşen eğilimlerini tetiklemiş, bu çizgideki politikaların uygulanmasına alan yaratmıştır. Olağanüstü şartların getirdiği zorunluluklar ve olanaklar, devlet gücünü harekete geçiren kurum ve aktörlere, diğer toplumsal ve siyasal özneler karşısında görece bir karar alma ve uygulama kapasitesi kazandırmıştır. Alberto Toscano'nun (2021) belirttiği gibi virüse savaş söylemiyle yaklaşmak, tıpla askeriyenin tarihsel olarak birbirinden ayrılmasının güç olmasında yatan bilişsel mantığın, bir ideoloji aşamasının yahut uygulamanın bir yansıması olarak okunabilir. Bu sebeple sağlık alanında büyük bir krize yol açan ve kitlesel ölümlerle sonuçlanan Covid-19'a karşı, hegemonyanın üreticisi olan devletin yürütme gücüyle, askeri bir vurguyla savaşta bulunduğu söylemi arasında ilişki kurulabilmektedir. Benzer liberal süreklilik doğrultusunda sarf

4 Ekolojik ve kapitalist sistemin her ikisi de kastedilmektedir.

edilen milliyetçi söylemlerin, devletin ve sermayenin girift küresel idaresinin üstünü örtme işlevi gördüğü söylenebilmektedir (R. Wallace vd., 2020).

Trump'ın koronavirüse yaklaşırken, hastalığı genel kabulden farklı olarak pandeminin başlarında ısrarla "Çinli" yahut "Çin virüsü" olarak tanımlaması (BBC, 2020b), sermayenin sistemsel krizinde aradığı suçluyu, ötekileştirebileceği ve ekonomik olarak yarış içinde olduğu başka bir toplumda bulduğunu göstermektedir. Covid-19 pandemisinin ekolojik kriz ile bağlantısını ortadan kaldıracak şekilde sorunu jeopolitik bir düzlemde okumaya çalışmak bu krizin sistemin kendi meşruiyetini konsolide edecek milliyetçi söylemi tekrar üretmesinin yolunu açmaktadır (Condon, 2020). Ulus devlet hükümetlerinin siyasi varlığını tehlikeye düşüren, başarısız oldukları virüsle mücadele sürecinde toplumsal çelişkileri örtbas etmeye çalışma stratejisini milliyetçilikte buldukları söylenebilir. Burada bahsi geçen savaştaki tarafın virüs düşmanına karşı savaşan milletler olduğu lanse edilmektedir. Condon'un (2020) da belirttiği gibi, savaş zamanı hissiyle yoğunlaşmış ortaklık gözetin "biz" unsuru bu süreçte insanlığın tamamını değil; farklılaşmış milletlerin kendi siyasal sınırları içindeki birliğine işaret etmektedir. Buradan hareketle, pandeminin yoksulluğu derinleştiren, zenginliği geliştiren yanının üzerini kapatacak bir örtünün savaş söylemine gizlenmiş milliyetçi kumaştan dokunduğu söylenebilir. Bu sebeple devletlerin, ekolojik krize karşı alınacak önlemlere nazaran pandemiye karşı görece farklı konumlanışının, pandeminin kapitalist devletlerin hedeflerini tehdit edici nitelik taşımasından kaynaklandığı iddia edilebilir. Çünkü ekolojik kriz "düşmanına" karşı yürütülecek savaş, tüm dünya uluslarının doğa-insan ilişkisel faaliyetlerinin ürünlerinin eşit ve adaletli biçimde paylaşıldığı, kriz karşısında birlikte mücadele edecek bileşik bir ortak kuvvetin varlığını dayatmaktadır. O hâlde, ekolojik krizin, devletleri sınıfsal farklılıkları ekarte ederek sürekliliğini sağlama yönünde üretebileceği milliyetçi bir söylemden faydalanma olanağından mahrum bıraktığı ileri sürülebilir.

Ekolojik krizle mücadelede takip edilmesi gereken, Malm'ın küresel ısınma karşıtı bir aktivistten aktardığı gibi, savaşın gerçek anlamda gezegensel mahiyetini vurgulayan biçimiyle Dünya Savaşı olma niteliğiyle, pandemi özelinde bu ekolojik savaşın da ulusal sınırlara indirgenmediği görülmektedir (Malm, 2020). Ulusüstü örgütlerden AB'nin, pandeminin yayılım sürecinin başında İtalya'yı yalnız bırakması örneğinde görüldüğü gibi, pandemi üzerine gelişen milliyetçi söylemler, dünya genelinde yürütülmesi gereken dayanışma ve yardımlaşma ağlarını sekteye uğratma ihtimaline kapı aralamaktadır. Bir araştırma ekibinin Avrupalı devletlerin pandemi kriziyle mücadelede karar alma mekanizmalarını inceledikleri makalelerinde vardıkları sonuç bu çıkarımı destekler niteliktedir. Bu makale, krizle savaşmada her devletin farklılaşan bir eylem repertuarı olduğunu tespit etmekle birlikte, ulusal çözümleri gerekli fakat yeterli olmadığı sonucuna varmıştır. Avrupa Birliği devletlerinin Avrupalılık mefhumu üzerinden dayanışarak pandemiye karşı savaş vermesi beklenirken, ülkelerin kendi sınırlarına çekilerek ulusal düzeyde soruna çözüm aramadıkları görülmüş, bu süreçte Avrupalı devletlerin tutumu *koronamilliyetçiliği* (*coronationalism*) olarak adlandırılmıştır (Bouckaert vd., 2020).

Pandemi devletine özgü bir şekilde yeni politikalar kapsamında değerlendirilebilecek, ayrılmaya dayalı bir mantıkla evlerde izolasyon, sosyal mesafe kuralları ve kimin evde kalıp virüsten

korunabileceği sorunu, devletin yapısına dair sınıf çelişkilerini belirginleştiren bir sürecin izi olarak, Toscano'nun (2021) pandemi devleti tanımında kendisine yer bulmaktadır: “*Modern devlet elindeki güç tekeliyle bir pandemi devletidir.*” Bu güç, devletin verileri denetleme, kontrol etme ve elinde bulundurma kapasitesiyle ilişkilendirilebilir. Toscano'nun “bir araya gelen” tehlikeli bireylere karşı “siyasal takıntının” salgın hükümetlerine özgü olduğu vurgusuyla işaret ettiği nokta bu bağlamda ilgi çekicidir. Burada siyasal takıntı olarak ifade edilen, *gözetleme çağı kapitalizminde* kontrol edilebilir ve denetlenebilir bireylerin salgın süresince bir araya gelerek hastalığı bulaştırma, suç yahut çatışma olgularına yol açan birlikteliklerine duyulan endişedir. Bu noktada devletin kamusal alanla beraber özel alanın düzenlenmesindeki rolü de göz önünde bulundurulmalıdır. Devletin baskı aygıtlarının dışında, toplumsal rızayı farklı mecralardan iktidar alanına dahil edecek, düzenleyici ideolojik kurumların varlığı (Althusser, 1976, s.82-83) yalnızca yöneten sınıfın kendi fraksiyonlarını birleştirici güce değil, aynı zamanda sınıf çatışmalarını önleyici bir kabiliyete de sahiptir. İdeolojik aygıtlar, zor tekelinin kullanım biçimlerinin aksine, toplum nezdinde dayatmaya gerek kalmaksızın, kimi zaman sembolik kültürel ve teknik unsurlarca işlerler. Bu yönüyle bir politik kriz devletin hem baskı hem de ideolojik aygıtlarında cisimleşen, kaçınılmaz bir meşruiyet krizine işaret eder (Poulantzas, 2010, s.415).

Pandemi devletinin ise siyaseten özne olanın⁵ siyaset alanından dışlanması hatta gerçek anlamıyla evlerine hapsedilmesiyle, vaka sayılarının analizi ve sunulması, insan hayatına ilişkin istatistiksel verileri kapsayan ve manipüle edilmeye açık bir tür veriler hegemonyası altında yürütülmeye çalışılan girişimlerin meşruiyetini pandemi ile savaş söyleminde aradığı iddia edilebilmektedir.

Dünya Savaşları'na benzer seferberlik çağrılılarıyla gerçekleşen virüse karşı savaşta aktif olan devletlerin, ekolojik krize karşı önlem almak konusunda seçici olmasının başka sebebi ise virüsün hangi kesime etki ettiği sorusunda aranabilir. Gelişmiş kapitalist devletlerin dışında kalan ülkelerin pandemiden en çok etkilenen ve yara alan kesimler olduğu söylenebilir. Pandemi örneğinde olduğu gibi, ekolojik krizin etkilerinin de en çok hissedileceği yerler bu mekânlardır. Bu noktada, Foster ve Suwandi'nin 21. yüzyıl emperyalizminin yapısına değinirken küresel sömürü sistemini tanımlamaları açıklayıcı olmaktadır. Bu sömürü sistemi, Küresel Güney'de üretilen artı değerın Küresel Kuzey'in kâr hanesine yazılmasına zemin hazırlaması ve yoksul ülkelerde üretilen değerın yerel düzeyin lehine kullanılmaması üzerine kuruludur (Foster ve Suwandi, 2020). Kapitalist üretim araçları ve kaynakların yerel alanın kontrolünden çıkarılıp küresel sermaye adına metalaştırılması ve kârının sermaye sahiplerine, Küresel Kuzey'e aktarılması söz konusudur. Küresel Güney'in mekânında üretim ilişkileri sebebiyle ortaya çıkan çevresel problemlerden etkilenenler uzun vadede yerel halk olmakla birlikte artı değeri elinde bulduran hiçbir zaman bu kesim olmamaktadır. Dolayısıyla, bu eşitsiz ekonomik ve ekolojik değişimden en büyük hasarı Küresel Güney'in aldığı söylenebilmektedir (R. Wallace vd., 2020).

5 Siyaset devletin eyleme alanı içerisinde yer alan faaliyetlere indirgenemez. Burada “siyaset öznelinin dışlanması” ile kastedilen, bir paydaş olarak siyasetin hem konusu hem öznesi olan yurttaşın siyasal alan ile toplumsalın ayrıldığı söylemine dayanak oluşturulacak şekilde yönetsel alandan soyutlanmasının söz konusu edilmesidir. Bu bağlamda pandemi devleti politik karar mekanizmalarına dahil olamayan izole edilmiş yurttaş sorunu yaratmaktadır. [*Le sujet politique*] politik özne ya da politik olan manasında okunabilecek bu ifade için bkz. (Rancière, 1997)

Buradan hareketle ekolojik krizin mağdurları olarak yine yoksul ülkelerin ve küresel sermayenin sömürdüğü topraklardaki toplumların etkileneceği öne sürülebilir.

Wallace ve Wallace (2021) New York'ta Covid-19 etkilerinin ırksal ve sınıfsal yönleri üzerine yaptıkları çalışmada, diğer hastalıklarda olduğu gibi bu virüsün Beyaz ve zengin olanlardan çok Siyah ve Latin insanları, yaşlıları, işçi sınıfını, düşük gelirli kesimleri etkilediğini ve virüsün bu kesimlerin ölüm oranlarını artırdığını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra dikkat çeken diğer unsur ise Covid-19'un yaşlıları ve erkekleri daha çok etkiliyor olmasıdır. Bugüne dek karar mekanizmasının ajandasına dahil olmayan kamusal politikaların pandemi döneminde artırılması, etkilenen bu kesimin niteliğiyle ilişkili okuma fırsatı sunmaktadır.

Koronavirüs öncelikle yoksulları, işçi sınıfı etkilemesinin yanında devletin bugüne dek yalnızlaştırdığı ve neoliberal politikaların kısılcasında kalmış bu kesimleri korumak politik ajandasında yer almıyorken pandemi sürecinde kendi olağan eylem dizgesinden çıkarak kapsayıcı politikalar ürettiğine tanık olunmuştur. Bu stratejik manevra, diğer hastalıklardan farklı olarak Covid-19'un herkeste aynı etkiyi yaratmaması (örneğin çocuklarda ve gençlerde ölüm riskinin az olması) ve özellikle yaşlılar ve erkekler için ölümcül olması (Mallapaty, 2020; O'Driscoll vd., 2020) gerçeğiyle ilişkilendirilebilir. Ulusal Sağlık İstatistik Merkezi'nin verilerine bakıldığında, ABD'de toplam nüfusa oranla erkeklerin yalnız Covid-19 kaynaklı ölümlerinin kadınlara göre daha fazla olduğunu kaydedilmiştir (National Center for Health Statistics, 2021). Bu sayısallaştırma girişimi her ne kadar hastane hizmetlerine ulaşım ve gelir seviyesi gibi politik-ekonomik parametreleri göz ardı ediyor olsa da virüsün cinsiyet düzeyinde dağılımını bir düzeyde ortaya koyması açısından ilgi çekicidir. Malm (2020), Koronavirüs'ün ekolojik krizden farklı olarak ortaya çıkan etkisinin bugünün insanını ve bilhassa Kuzey'deki yaşlı erkeği de tehdit etmesi olduğunu ileri sürmektedir. Bu hipotez, pandeminin aksine, ekolojik krizden etkilenen kesimi temel olarak küresel ısınma olgusu üzerinden geleceğe dair yapılan vurguyla gençler ve çocukların hedefte olması yönüyle farklılaştırmaktadır. Bir başka ifadeyle, Covid-19 ile mücadelenin bugünü koruduğu, ekolojik krizle yüzleşmenin ise uzak bir geleceği hesaba katmayı gerektirdiği savı öne çıkarılabilir görünmektedir. Foster ve Suwandi'nin *Imperial College* raporundan aktardığı bilgi de Malm'ın bu çıkarımını desteklemektedir. Bu rapora göre gelir düzeyi yüksek ülkelerdeki 65 yaş üzeri yaşlı nüfusu yoksul ülkelere nazaran daha fazla olduğu için, ölüm oranlarının da zengin ülkelerde daha fazla olma riski vardır (Foster ve Suwandi, 2020; Walker vd., 2020). Öyleyse kapitalist devletleri repertuarları dışına taşan kamusal politikalar yürütmeye teşvik eden koşulun pandemi karşısında yoksullar, işsizler ve gençler gibi kırılgan kesimleri koruma gereğinin yanı sıra belki daha büyük bir ağırlıkta, ekonomik olarak ayrıcalığa sahip mülk edinmiş kesimin de tehdit altında olmasıyla ilişkili olduğu söylenebilir.

Pandeminin Sunduğu İki Alternatif

Sermayenin katmanlarının yer aldığı materyal ve doğal sınırları göz önünde bulundurarak Marx, sermaye değerlenmesinin olumsuz ve yıkıcı yönüne vurgu yapar (Foster ve Suwandi, 2020).⁶ İnsan-doğa ilişkisini ele alırken doğanın nesneleştirilmesini doğal bir ilişki süreciymiş gibi algılama yanılması içine düşülebilir. Halbuki burada nesneleştirilen doğa tıpkı insanlar gibi öznedir. İnsan emeğinin metalaştırılması gibi doğa da metalaştırılır. Kapitalist mantık doğanın bir nesne olarak sınırsız olduğu dayatmasından hareketle zihinlerde bu illüzyonu yaratır. Kapitalist üretim ilişkilerinin ekolojik boyutu göz önünde bulundurulduğunda, toprağın işletilmesi, küresel pazarlarda ürünlerin satılması ve neoliberal toplumun kullanım alışkanlıklarına göre şekillenen bu alım-satım fonksiyonunun yeryüzünde yarattığı tahribat kapitalizmin yıkıcı yanını ortaya koymaktadır. Doğal sınırlılık üzerinden gelişen üretim devrelerindeki yıkıcı ilişkiler bugün sermaye-pandemi-ekolojik kriz ilişkisini sorgulamayı zorunlu kılmıştır. Meta zincirinin bir parçası haline gelmiş doğal unsurların, olması gereken yerlerden koparılıp ticari alana taşınması vahşi hayvanlar ve insanlar arasında kaçınılmaz bir temasın gerçekleşmesi ile sonuçlanmıştır. Moore'un dünya-ekolojisi olarak nitelediği çerçeveden, Foster ve Suwandi'nin gezegensel yarık⁷ adıyla andığı üretim, doğa ve insan etkileşimindeki metabolik kırılmayı ortaya koyan Covid-19 ve türev hastalıklar Kapitalosen'in son eşliğinde olduğuna işaret etmektedir.

Pandemiyle mücadelede ülkeler nezdinde virüsün bir savaşın tarafı olarak görülmesinin yanında, mücadelenin örtük yüzünün ekolojik kriz olduğu, hesaba katılması gereken unsurlardan biridir. Epidemik felaketler zincirini kuran, kapitalist üretim ilişkilerinin yapısıdır. 2020 yılında pandemiyle edinilen tecrübe, sorumluluğu bir dünya-ekolojisi kavrayışı içinde algılamanın gerekli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yerkürede çeşitli yüzleriyle kendini gösteren, gündelik hayata temas etmediği için görünür olmayan ekolojik krizin hükümetlerin politik ajandalarına girmesi ertelenemez karakterinden dolayı öncelikli olmalıdır.

Kapitalist devletlerin, bilinçli bir şekilde koronavirüs dalgasına karşı genel, kapsayıcı ve toplumsal sınıf farklılıklarının üzerini örten bir söylem ile birlik çağrısı yaparak hareket edebildiği görülmüştür. Buna karşın, daha geniş bir perspektifte ekolojik krize karşı benzer bir politik tutum sergilenmediği söylenebilir. Her ne kadar hükümetler nezdinde ekolojik krizle mücadelede pazarlık konusu haline gelen karbon salımlarını düşürme hedefi gibi ortak proje ve anlaşmalar etrafında ekolojik krizin varlığını duyan ve kabul eden hareketlilikler olsa da pandemi karşısında alınan inkârcı tavırla mukayese edildiğinde ekolojik krizin aciliyetini görmeyen hükümetlerin sayısının fazla olduğu söylemek yanlış olmayacaktır.

Devletlerin pandemi ve ekolojik kriz karşısındaki bu tercihli ve bilinçli davranışın sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Devletler, ekolojik krizle bağlantılı olmasına rağmen Covid-19'u

6 Foster ve Suwandi'nin çıkarımsadığı nokta hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Marx, 1993). Ekoloji ilişkisine dair Marksizme katkı sunan ve üç koldan Marx'ın eserlerinde ekoloji tespitini tartışan bir yazın için bkz. (Gunn, 2005).

7 Diğer bir deyişle, daha önce bahsedilen haliyle metabolik çatlak. Kovel, Foster'ın bu terim üzerinden Marx'ı okuyarak ekososyalizm ve Marksizm ilişkisini insan ve doğa arasındaki metabolik çatlak metaforu ile kurduğunu söylemektedir. Bu eleştiri hakkında daha fazlası için bkz (Kovel, 2007: 232).

ekolojik krizden ayrı bir sağlık krizi olarak değerlendirmenin avantajıyla kısa süreli kontrol politikalarıyla önlem alabilmişler, bu krizden faydalanabilmişlerdir. Bunun yanı sıra ekolojik krizin aşamalı seyretmemesi ve uzun erimli olması sebebiyle ertelenebilir olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, virüse karşı verilecek mücadele bugünün insanını korumayı amaçlarken, ekolojik krizin etkileriyle mücadele ise geleceğe ilişkin yapılandırma gerektiren politikaların hedeflenmesi anlamına gelmektedir. Bu sebeple, yerel düzeye çekilmiş mücadelede Koronavirüs'e karşı verilen tepkinin savaş kapsamında ele alınarak devletlerin toplumsal tansiyonu kontrol altına alabildikleri görülmüştür. Diğer yandan, pandemi ile mücadelede kullanılan savaş terminolojisi modern kapitalist ulus devletin meşruiyetini milliyetçilik ideolojisi üzerinden konsolide etme ve pandeminin sınıfsal farklılıklara tuttuğu ışığı söndürme çabasına katkı sağlayacak biçimde araçsallaştırılabilme imkânı sunmuştur.

Öte yandan, pandemide alınan kısa vadeli tedbirlerin aksine, ekolojik kriz ile mücadele etmenin uzun erimli kesin yöntemleri vardır. İklim krizine sebep olanın ve asıl düşmanın fosil kapitalizm olduğunu ileri süren Malm bugünün eylemlerinin gerçek ve görülebilir sonuçları olduğunu hissedildiğini ve bu sebeplerin değil eylemlerin dağılımının ve tercihinin yol açtığı etkileri pandemi süreci ile deneyimlediğimizi belirtirken (Malm, 2020), Koronavirüs'ün ekolojik krizde olduğu gibi sistemsel krizden kaynaklı yapısını vurgulamaktadır. Covid-19'u ekolojik kriz olarak görüp buna karşı doğrudan cephe almak, devletler nezdinde kapitalizme karşı savaş açmayı gerektirmektedir. Sweezy'nin deyimi ile, bu krizle mücadele için sistemin sebep olduğu hasarları yavaşlatmak değil, durumu ters yüz etmek gerekmektedir; bu bir ekonomik rejim değişikliği meselesidir (Sweezy, 2004).

Ekolojik kriz politik ekonominin temel problemi olarak karşımızda durmaktadır. İklim değişikliği gibi konularda belirgin girişimlerde bulunulsa da bu yeryüzünü korumaktan uzak bir yaklaşım olarak kalacaktır; zira kapitalizmin uzun vadeli projesi olan sürekli ve hızla büyüme gerekliliği söz konusudur (Foster, Clark, ve York, 2008). Bu durum, ekolojik krizin kaynağı olan metalaştırma mefhumunu ortadan kaldırmayacaktır. Kısa sürede avantaja çevrilebilecek müdahaleler ile sermayeyi koruma ve dönüştürme, salgını yerel düzeyde çöze dahi sayısı artarak çoğalan ekolojik krizin diğer yansımalarına karşı yalnız sermaye sınıfının hayatını koruyan değil, gezegenin tüm bileşenlerini gözetecek şekilde göğüs gerebilecek bir sistem tasarısı kapitalizmin içinden devşirilememektedir. Ekolojik soruna karşı devletlerin kesin çözüm aramaması kapitalist neoliberal ekonomik sistemde birtakım *ihlalleri* göze alarak pandemiye idare etme yoluyla devletlerin ve kapitalist sistemin sürekliliğini korumayı tercih ettiğini göstermektedir. Pandemi krizi ile mücadele de bu boyutuyla kapitalist devletin işlevsel olarak kullanabileceği bir fırsat anına dönüştürülmüştür.

Ekolojik krizin diğer yansımalarıyla kısa vadede yüzleşecek Dünya, Covid-19 virüsü ile neoliberal pratiklerini test etmiştir (Condon, 2020). Koronavirüs'ün 2021 Ağustos ayı itibarıyla mutasyonlu versiyonları ile mücadele edildiği düşünüldüğünde bu yüzleşme anının gerçekten de yakın olduğu söylenebilmektedir. Bu sebeple pandeminin iki alternatif politik tutumun yolunu açtığı iddia edilebilir. Birincisi, pandemi süresince tecrübe edilen politik-ekonomik manevraların kapitalizme

yeni bir forma bürünmeyi dayatmasıdır. Yeşil kapitalizm adıyla, başta iklim değişikliği olmak üzere diğer ekolojik sorunlara duyarlı gözükürken eşitsizliği perçinleyen ve sistemin sürekliliğini sağlama amacıyla yapılanmaya gidilmesi bu birinci alternatifin alametifarikasıdır. İkinci seçenek ise derinleşen yoksulluğu, sınıfsal farklılıkları ve dayanışmaya duyulan gereksinimi daha açık bir şekilde ortaya koyan pandemi sürecindeki kolektif deneyimlerden hareketle, bu virüsü ve diğer olası varyasyonları ekolojik krizin bir boyutu olarak kabul edip her siyasal öznenin sorumluluk olarak, doğa-insan-üretim ilişkileri ağının oluşturduğu dünya-ekolojisinde mücadele ettiği bir zemin oluşturmaktır. Bu zemin ekolojik krizin etkilerini ortadan kaldıracak, adil ve toplumsal eşitliği esas alan bir ekolojik politik sistem hedefiyle inşa edilmelidir. O halde, her siyasal öznenin bir yerden dünyadaki bu dengesizliği onarmaya çalışması gerektiğine bir şerh düşerek katılmak mümkündür: herkesin dünyanın geleceği için mücadele etmesinin yanı sıra üretim ilişkilerindeki sömürü ortadan kaldırılmalı ve kaynakların, değerlerin adil dağılımı ilkesiyle örgütlenen dayanışma ağları kurulmalıdır.

Kaynakça

- Almond, R. E. A., Grooten, M., ve Petersen, T. (2020). *Living Planet Report 2020—Bending the Curve of Biodiversity Loss*. Gland, Switzerland: WWF.
- Althusser, L. (1976). *Positions (1964-1975)*. Paris: Editions Sociales.
- Balta, E., ve Özel, S. (2020). La bataille des chiffres : un faible taux de mortalité en Turquie. Retrieved April 9, 2020, from Institut Montaigne website: <https://www.institutmontaigne.org/blog/la-bataille-des-chiffres-un-faible-taux-de-mortalite-en-turquie>
- Başkaya, F. (2017). *Başka Bir Uygarlık İçin Manifesto Nasıl Üretmeli Nasıl Tüketmeli Nasıl Yaşamalı*. İstanbul: Yordam.
- BBC. (2020a). Biden Thanksgiving speech: We're at war with the virus, not each other. Retrieved February 2, 2021, from <https://www.bbc.com/news/election-us-2020.550.78066>
- BBC. (2020b). Coronavirus: Trump grilled on use of term "Chinese virus." Retrieved February 2, 2021, from <https://www.bbc.com/news/av/world-us-canada-51953315>
- BBC. (2020c). Coronavirus: "We must act like any wartime government." Retrieved February 2, 2021, from [bbc.com/news/av/uk-51936760](https://www.bbc.com/news/av/uk-51936760)
- BBC. (2020d). Extreme poverty set for first rise since 1998, World Bank warns. Retrieved February 2, 2021, from <https://www.bbc.com/news/business-54448589>
- Bennett, M. (1999). Zoonoses. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 53, 514–515.
- Bouckaert, G., Galli, D., Kuhlmann, S., Reiter, R., ve Van Hecke, S. (2020). European Coronationalism? A Hot Spot Governing a Pandemic Crisis. *Public Administration Review*, 80(5), 765–773.
- Burkett, P. (2006). *Marxism and Ecological Economics Toward a Red and Green Political Economy*. Leiden: Brill. <https://doi.org/10.1163/978.904.7408567>
- Center for Systems Science and Engineering. (2021). COVID-19 Dashboard. Retrieved April 11, 2021, from Johns Hopkins University website: <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>
- Condon, R. (2020). The coronavirus crisis and the legitimation crisis of neoliberalism. *European Societies* 23(özel sayı 1), S805-S816. <https://doi.org/10.1080/14616.696.2020.1839669>

- Cooke, S. L., ve Kim, S. C. (2018). Exploring the “Evil Twin of Global Warming”: Public Understanding of Ocean Acidification in the United States. *Science Communication*, 41(1), 66-89. doi: 10.1177/107.554.7018821434
- DW. (2020). Koronavirüs ile mücadelede ülkeler hangi önlemleri aldı? Retrieved February 2, 2021, from Deutsche Welle Tr website: <https://p.dw.com/p/3ZanU>
- Eroğlu, D. (2020). Türkiye'nin iklim eylemsizliği: 30 yıllık cendere. Retrieved February 2, 2021, from Teyit.org website: <https://teyit.org/turkiyenin-iklim-eylemsizligi-30-yillik-cendere>.
- Everard, M., Johnston, P., Santillo, D., ve Staddon, C. (2020). The role of ecosystems in mitigation and management of Covid-19 and other zoonoses. *Environmental Science & Policy*, 111, 7-17. doi: 10.1016/j.envsci.2020.05.017
- FAO. (2020). *The COVID-19 challenge: Zoonotic diseases and wildlife. Collaborative Partnership on Sustainable Wildlife Management's four guiding principles to reduce risk from zoonotic diseases and build more collaborative approaches in human health and wildlife manag.* Roma. <https://doi.org/10.4060/cb1163en>
- Foster, J. B. (2020). Mutlak Kapitalizm. *Monthly Review Türkçe*, 9, 11–29.
- Foster, J. B., ve Clark, B. (2020). *Capitalism and the Ecological Rift The Robbery of Nature*. New York: Monthly Review Press [Epub Formatlı Kitap].
- Foster, J. B., Clark, B., ve York, R. (2008). Ecology: The moment of truth – An introduction. *Monthly Review*, 60(3). https://doi.org/10.14452/MR-060-03-2008-07_1
- Foster, J. B., ve Suwandi, I. (2020). COVID-19 and catastrophe capitalism commodity chains and ecological-epidemiological-economic crises. *Monthly Review*, 72(2), 1–20. https://doi.org/10.14452/MR-072-02-2020-06_1
- Gambetti, Z. (2020, Mayıs 19). Politics of Life vs. Politics of Death. Retrieved August 04, 2021, from Critical Times website: <https://ctjournal.org/2020/05/19/politics-of-life-vs-politics-of-death/>.
- Gorz, A. (1992). L'écologie politique entre expertocratie et autolimitation. *Actuel Marx*, 2(12), 15–29. <https://doi.org/10.3917/amx.012.0015>
- Gunn, C. (2005). Book Review: The Enemy of Nature: The End of Capitalism or the End of the World? *Review of Radical Political Economics* 37(3), 405-7. <https://doi.org/10.1177/048.661.3405279134>
- Gülalp, H. (2021). Kara Ölümünden Covid-19'a, Kapitalizmin Yükselişi ve Çöküşü. *Praksis*, (55), 9-44.
- Hartley, D. (2016). Anthropocene, Capitalocene, and the Problem of Culture. In J. W. Moore (Ed.), *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism* (pp. 154–165). Kairos.
- Harvey, D. (2020). Covid-19 Günlerinde Anti-Kapitalist Siyaset. In E. Ünal (Ed.), *Çivisi Çıkan Dünya Covid-19 Salgını Üzerine Muhasebeler* (pp. 42–52). İstanbul: Runik Yayınları. Keesing, F., ve Ostfeld, R. S. (2021). Impacts of biodiversity and biodiversity loss on zoonotic diseases. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(17). doi: 10.1073/pnas.202.354.0118
- Kovel, J. (2007). *The Enemy of Nature: The End of Capitalism or the End of the World?* (1st ed.). Black Point: Zed Books. <https://doi.org/10.5040/978.135.0251007>
- Kuhn, T., ve Constantine, D. (2018). *The Collected Poems of Bertolt Brecht*. Liveright Publishing Corporation [Epub Formatlı Kitap].
- Lemarié, A., ve Pietralunga, C. (2020). « Nous sommes en guerre » : face au coronavirus, Emmanuel Macron sonne la « mobilisation générale ». Retrieved February 20, 2021, from Le Monde website: https://www.lemonde.fr/politique/article/2020/03/17/nous-sommes-en-guerre-face-au-coronavirus-emmanuel-macron-sonne-la-mobilisation-generale_6033338_823448.html

- Magdoff, F., ve Foster, J. B. (2011). *What every environmentalist needs to know about capitalism: A citizen's guide to capitalism and the environment*. New York: Monthly Review Press. [Epub Formatlı Kitap].
- Mallapaty, S. (2020). The coronavirus is most deadly if you are older and male. Retrieved February 2, 2021, from Nature website: <https://www.nature.com/articles/d41586.020.02483-2>
- Malm, A. (2016). *Fossil Capital: The rise of steam power and the roots of global warming*. Londra: Verso [Epub Formatlı Kitap].
- Malm, A. (2020). *Corona, Climate, Chronic Emergency: War Communism in the twenty-first century*. Londra: Verso [Epub Formatlı Kitap].
- Marx, K. (1993). *Le Capital: Critique de l'économie politique*, cilt 1. Paris: PUF.
- Marx, K. (2015). *1844 El Yazmaları: Ekonomi Politik ve Felsefe*. Ankara: Sol Yayınları.
- Moore, J. W. (2015). *Capitalism in the Web of Life Ecology and the accumulation of capital*. Londra: Verso.
- Moore, J. W., der. (2016a). *Anthropocene, Capitalocene, and the Problem of Culture*. Kairos.
- Moore, J. W. (2016b). The Rise of Cheap Nature. In J. W. Moore (Ed.), *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism* (pp. 78–116). Kairos.
- Morand, S., ve Lajaunie, C. (2020). Outbreaks of Vector-Borne and Zoonotic Diseases Are Associated With Changes in Forest Cover and Oil Palm Expansion at Global Scale. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3710299>
- National Center for Health Statistics. (2021). *Deaths involving coronavirus disease 2019 (COVID-19), pneumonia, and influenza reported to NCHS by sex and age group, United States, (1/1/2020-2/13/2021)*. Retrieved from https://www.cdc.gov/nchs/nvss/vsrr/covid_weekly/index.htm#SexAndAge
- Neate, R. (2020). Billionaires' wealth rises to \$10.2 trillion amid Covid crisis. Retrieved February 2, 2021, from The Guardian website: <https://www.theguardian.com/business/2020/oct/07/covid-19-crisis-boosts-the-fortunes-of-worlds-billionaires>
- O'Driscoll, M., Santos, G. R. Dos, Wang, L., Cummings, D. A. T., Azman, A. S., Paireau, J., ... Salje, H. (2020). Age-specific mortality and immunity patterns of SARS-CoV-2 infection in 45 countries. *MedRxiv*, 2020.08.24.20180851. <https://doi.org/10.1101/2020.08.24.20180851>
- Patel, R., ve Moore, J. W. (2017). *A History of the World in Seven Cheap Things: A Guide to Capitalism, Nature, and the Future of the Planet*. Black Inc [Epub Formatlı Kitap].
- Poulantzas, N. (2010). *Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar* (J. Martin, Ed.). Ankara: Dipnot.
- Rancière, J. (1997). Onze thèses sur la politique. *Filozofski Vestnik*, 18(2), 91–106.
- Read, S. (2020). Billionaires see fortunes rise by 27% during the pandemic. Retrieved February 2, 2021, from BBC website: <https://www.bbc.com/news/business-54446285>
- Readfearn, G. (2020). How did coronavirus start and where did it come from? Was it really Wuhan's animal market? Retrieved February 2, 2021, from The Guardian website: <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/28/how-did-the-coronavirus-start-where-did-it-come-from-how-did-it-spread-humans-was-it-really-bats-pangolins-wuhan-animal-market>
- Sangomla, A. (2020). US Elections 2020 A history of Trump's climate change denial. Retrieved February 2, 2021, from Down to earth website: <https://www.downtoearth.org.in/news/climate-change/us-elections-2020-a-history-of-trump-s-climate-change-denial-74075>
- Service Public Français. (2021). Le passe sanitaire devient européen à partir du 1er juillet. Retrieved August 05, 2021, from Service Public Français website: <https://www.service-public.fr/particuliers/actualites/A15022>.
- Slingenberg, J., ve FAO (Ed.). (2013). *World livestock 2013: Changing disease landscapes*. Rome: FAO.

- Sputnik. (2020). Erdoğan: Görünmez düşmana karşı zor bir savaş yürütüyoruz. Retrieved February 2, 2021, from <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202.004.101041796719-erdogan-gorunmez-dusmana-karsi-zor-bir-savas-yurutuyoruz/>
- Sweezy, P. M. (2004). Capitalism and the environment. *Monthly Review*, 56(4). https://doi.org/10.14452/MR-056-05-2004-09_6
- TC Cumhurbaşkanlığı. (2021). “Türkiye, son bir asrın en büyük sağlık krizi diye nitelenen salgını, dünyada en başarılı şekilde yöneten ülkelerden biri olmuştur”. Retrieved August 05, 2021, from TCCB website: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/128579/-turkiye-son-bir-asrin-en-buyuk-saglik-krizi-diye-nitelenen-salgini-dunyada-en-basarili-sekilde-yoneten-ulkelerden-biri-olmustur->
- Toscano, A. (2021). The state of the pandemic. *Historical Materialism*, 28(4), 3–23. <https://doi.org/10.1163/1569206X-12342804>
- United Nations Environment Programme International Livestock Research Institute (Ed.). (2020). *Preventing the Next Pandemic. Zoonotic diseases and how to break the chain of transmission*. Nairobi. Retrieved from <https://www.un.org/Depts/Cartographic/>
- Walker, P. G. T., Whittaker, C., Watson, O. J., Baguelin, M., Winskill, P., Hamlet, A., ... Ghani, A. C. (2020). The impact of COVID-19 and strategies for mitigation and suppression in low – And middle-income countries. In *Science* (Vol. 369). London. <https://doi.org/10.1126/science.abc0035>
- Wallace, D., ve Wallace, R. (2021). *COVID-19 in New York City An Ecology of Race and Class Oppression*. Springer. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/978-3-030-59624-8> [Epub Formatlı Kitap]
- Wallace, R., Liebman, A., Chaves, L. F., ve Wallace, R. (2020). COVID-19 and Circuits of Capital. *Monthly Review*. https://doi.org/10.14452/mr-072-01-2020-05_1
- Yalman, G. L. (2021). Kapitalizmin Krizleri Üzerine Gözlemler. *Praksis*, (55), 99-108.

Why Don't the Pandemic-Fighting Capitalist States Fight Ecological Crisis in the Same Way? A Political-Ecological Approach to the Pandemic

Aybala ERTEKİN*

The Covid-19 pandemic, which has not been contained for more than a year, has become the biggest political, economic, and social issue of the twenty-first century. During the pandemic, capitalist states had to implement policies penetrating every component of the society. There have been many efforts to take measures against the virus such as lockdown, closing restaurants, etc. When we consider the pandemic as a facet ecological crisis, this differing attitude of the states vis-à-vis those related crises is remarkable. Thus, it is puzzling that states have not fought the ecological crisis as they fought the pandemic. The purpose of this study is to ask the question why the preferences of states differ in the two situations.

To answer this question, it is necessary to reveal the nature of the coronavirus, its connection to the ecological crisis, and its relationship with the capitalist system. Hence, the problem leads us to the following arguments: A pandemic is an ecological crisis. The capitalist state does not respond to the ecological crisis, in the same way, it fights the pandemic. Due to the pandemic, while maintaining the continuity of the nation-state with a nationalist discourse, social class distinctions were covered up. But nationalist discourse does not seem useful to be utilized as an instrument in combating the ecological crisis. The ecological crisis requires a greater challenge to capitalism.

The crisis has arisen from the contact of humans with wild animals. The coronavirus is a zoonotic disease (FAO, 2020) that cannot be considered independent from relations of production. As an element of nature, it is probable to encounter wild animals due to human production activities. The coronavirus originated in Wuhan. This area is a large marketplace where industrial production is promoted while generating capital as a commercial hub (R. Wallace, Liebman, Chaves, and Wallace, 2020). The fact showed us that the limits of nature, exploited by capitalist relations, have been reached. Thus, it is possible to examine both the pandemic-ecological crisis and relations of production through the Capitalocene theory. Capitalocene is an approach that

---

* Galatasaray University, E-mail: aybalaertekin@gmail.com, Orcid: 0000-0001-9822-7307.

defines capitalism as a form of organizing nature and, reads history as world ecology that includes nature, capital, and power in the Capital Age (Moore, 2016b: 5-6). It differs from the concept of scientific ecology (Gorz, 1992), which expresses the structure that is subject to the production and reproduction stages of human activities based on natural resources. Political ecology is not considered as that these elements are separate from each other. The discourse of ecological crisis instead of environmental crisis also differs in this sense. When the ecological crisis is mentioned, the holism of humanity connected with nature is stressed. This view requires interpreting the whole universe as relational (Kovel, 2007: p.14). The ecological is the ecology of the stakeholder to the earth (Moore, 2015: p.15-16). The pandemic reflects one face of the human-nature-capital-production ecology. Like Covid-19, which is likely a singular dimension of the ecological crisis and stands out as the most severe of the problems faced by humanity in 2020, there have been many incidents that can be exemplified by forest fires and deforestation, etc. (Malm, 2020). With the deforestation and urbanization activities carried out by capitalists, zoonotic pathogens are transported to the human host in a way that threatens public and environmental health (R. Wallace et al., 2020). Considering these disasters accompanying the period in which the virus spread as the elements of the ecological crisis, it can be said that the pandemic is caused by the capitalist system. If the production conditions are taken into consideration as the key to the relationship with the human being himself and his environment, that is where the connection point of the ecological crisis must be sought (Kovel, 2007: p.15). This relationship between the ecological crisis and epidemiological crises can be accepted as the result of practices promoted by the capitalist mode of production.

On the other hand, states have created the concept of combating pandemics by using nationalist discourse to cover up the class struggle. Approaching the virus with the discourse of war can be read as a reflection of the cognitive logic, an ideology stage or practice, which lies in the historical separation of medicine and military from each other (Toscano, 2021). For this reason, a relationship can be established between the executive power of the state, which is the producer of hegemony, and the discourse of war with a military emphasis against Covid-19. Nationalist discourses function to cover up the global ruling of the state and capital (R. Wallace et al., 2020). Hence, the side of the pandemic that deepens poverty and improves wealth has been covered with nationalist discourse. For this reason, it can be argued that the comparatively different positioning of the states against the pandemic compared to the measures to be taken against the ecological crisis is due to the fact that the pandemic endangers the aims of the capitalist nation-states. As seen in the example of the European Union, European countries sought a solution to the problem at the national level. In this process, the attitude of European states has been named coronationalism (Bouckaert et al., 2020).

Based on all these, the article concludes as follows: The coronavirus crisis is not only a health crisis, but also an ecological one. The ecological crisis does not progress gradually like the spread of coronavirus. The fight against coronavirus is considered as a war, and it has found a place in the short-term state agenda more importantly and primarily compared to the measures to be taken against ecological crisis such as climate crisis and global warming. The war terminology

used by capitalist states during the pandemic process provides the legitimacy of the modern capitalist nation-state through the ideology of nationalism.

Sosyal Güvensizlik ve Kayıt Dışılık Bağlamında Afrika'da COVID-19

COVID-19 in Africa in the Context of Social Insecurity and Informality

Ela ÖZKAN*

Öz

Bu çalışmada Dünya Sağlık Örgütü tarafından Mart 2020'de ilan edilen COVID-19 pandemisine karşı Afrikalı hükümetler tarafından alınan tedbirlerin kapsayıcı olamaması ve toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmesinin nedenleri incelenmektedir. Bu doğrultuda öncelikle, söz konusu tedbirlerin hastalığın yayılımını yavaşlatmak, salgından kaynaklanan ekonomik krizin etkilerini hafifletmek ve yurttaşlara sosyal destek sağlamak konusunda yetersiz kaldığı öne sürülmektedir. Afrika'da neoliberal politikaların devletlerin sosyal güvenlik sistemlerini zayıflatması ve kayıt dışı istihdamın ekonomik büyümenin itici gücü olarak ortaya çıkmış olması ise pandemi tedbirlerinin yetersizliğinde etkili olan iki temel unsur olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede iki farklı zeminde neoliberalleşme örneği sergileyen sömürgecilik sonrası Nijerya ve *apartheid* sonrası Güney Afrika odağa alınmakta, sırasıyla tarıma dayalı ve kentsel kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yoğun biçimde görüldüğü bu iki ülkenin COVID-19 tedbirlerinin toplumsal ve ekonomik etkileri incelenmektedir. Çalışmada, pandeminin ilan edilmesinin hemen ardından hızla genişleyen literatürün yanı sıra uluslararası basına yansıyan haberlerden ve Dünya Sağlık Örgütü başta olmak üzere Birleşmiş Milletler uzmanlık kuruluşları ile Afrika Birliği ve bu örgütün uzmanlık kuruluşu olan Afrika Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi tarafından ve ayrıca Oxfam gibi hükümet dışı kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlardan yararlanılmaktadır. Bu yolla çalışma, Afrika'da neoliberal politikaların yol açtığı sosyal güvensizlik ve kayıt dışı ekonominin ağırlıklı konumu nedeniyle çalışan nüfusun büyük bölümünün kamu hizmetlerine erişimde güçlük yaşadığı, pandemiye karşı sağlanan desteklerden faydalanamadığı ve dolayısıyla COVID-19'dan daha kötü etkilendiği sonucuna ulaşmaktadır. Yetersiz kalan hükümet desteklerinin de başlıca ve hayırseverlik faaliyetlerine dayanması ve mevcut yolsuzluk sorununun sağlık kriziyle pekişmesi ise bu olumsuz etkiyi derinleştirmektedir. Böyle bir çerçevede belirlenen tedbirlerin niteliği ve uygulanma yöntemlerine karşı bir toplumsal muhalefetin oluşmakta olduğu ve en nihayetinde Afrikalı devletler açısından COVID-19'la ortaya çıkan sağlık krizinin toplumsal huzursuzluğa dönüşme riskinin belirginleştiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Afrika, Nijerya, Güney Afrika, neoliberalizm, sosyal güvensizlik, kayıt dışı istihdam

* İstanbul Gedik Üniversitesi, E-posta: ela.ozkan@gedik.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3205-6781

Abstract

This article addresses the reasons why African governments' COVID-19 responses cannot be inclusive and deepen social inequalities. In this regard, it is argued that these measures are insufficient to slow the spread of the disease, alleviate the effects of the economic crisis caused by the epidemic, and provide social support to citizens. The fact that the neoliberal policies that have been implemented in Africa since the 1980s weakened the social security systems of the states and that informal employment has emerged as the driving force of economic growth in Africa are considered as the two main factors that are effective in the inadequacy of the pandemic measures. In this context, the article focuses on post-colonial Nigeria and post-apartheid South Africa, which show examples of neoliberalization on two different grounds. It also examines the social and economic effects of the COVID-19 responses of these two countries, where agricultural and urban informal economic activities are intensely observed. In this perspective, the article is based on reviewing the international news and the reports of particularly WHO and the other UN Specialized Agencies, the African Union and its specialized agency, the African Centers for Disease Control and Prevention, and the non-governmental organizations, in addition to overviews of the literature developing immediately after the pandemic declaration. In this way, it is understood that most of the employees have difficulty in accessing public services, cannot benefit from the support provided against the pandemic, therefore worse affected by COVID-19. Also, the governments give these inadequate supports through donations instead of public funding and the corruption problem reveals in the supporting process. For these reasons, public opposition to the responses and management strategies has emerged, and the health crisis caused by the COVID-19 outbreak, has the risk of turning into social unrest.

Keywords: COVID-19, Africa, Nigeria, South Africa, neoliberalism, social insecurity, informal employment

1. Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından ilk COVID-19 vakasının kayda geçirilmesinin birinci yıldönümü olan 3 Ocak 2021 itibarıyla¹ dünyada toplam vaka sayısı yüz milyona, virüs kaynaklı ölüm sayısı ise iki milyona yaklaşmıştır (WHO, 2021). Bu sayılar DSÖ tarafından teyit edilen, temkinli verilerdir. Kayıtlara geçmeyen, teyit edilmeyen ya da açıklanmayan veriler de göz önünde bulundurulduğunda durumun daha da ciddi boyutlarda olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri António Guterres COVID-19 pandemisini, 75 yıllık BM tarihinde benzeri görülmemiş küresel bir sağlık krizi olarak nitelirmektedir (UNOCHA, 2020, s. 3).

Aynı dönemde dünya genelindeki sayının iki milyon kadarını Afrika kıtasındaki vakalar oluşturmuştur. Afrika'da vaka ve ölüm sayısının görece düşük olması kimi yorumcular tarafından, kıtanın COVID-19'a karşı daha dayanıklı ve daha hazırlıklı olmasına bağlanmıştır. Bu çerçevede Afrika ülkelerinin hastalığa hızlı yanıt vermiş olduğu, hükümetlerin aldığı tedbirlerin kamuoyu tarafından da desteklenmesinin tedbirlerin etkinliğini arttırdığı, Afrika'da genç nüfusun oransal olarak fazla olduğu, iklimin virüsün yayılımına uygun olmadığı ve halk sağlığı sisteminin Ebola

1 DSÖ ilk kez 31 Aralık 2019'da, Wuhan Belediyesi Sağlık Komisyonu'nun web sitesinde yayınlanan bir basın bildiriyle salgından haberdar olduklarını belirtmektedir. 3 Ocak 2020'de de Çin hükümeti, Wuhan'da sebebi bilinmeyen viral bir hastalıktan kaynaklı vakalar olduğunu DSÖ'ye bildirmiştir. Bu nedenle DSÖ salgının ortaya çıkış tarihi olarak 3 Ocak 2020'yi temel almaktadır. Hastalığın COVID-19 adını alması 11 Şubat'ta, pandemi ilanı ise 11 Mart 2020'de gerçekleşmiştir (WHO, 2020a).

gibi daha önceki salgınlar nedeniyle zaten gelişmiş olduğu yönünde açıklamalar yapılmıştır (Soy, 2020). Bunlara ek olarak COVID-19'un bulaşmasında etkili olan ACE-2 enzimlerinin, beyazlar ve siyahlar arasındaki ırksal farklılıklara dayalı olarak değişiklik gösterdiği, bunun da Afrikalıları bu hastalığa karşı daha dayanıklı yaptığı yönünde özcü açıklamalara da başvurulmuştur (Ghosh vd., 2020). Bununla birlikte vaka sayılarının hızla artmakta olması, test yapma oranının ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermesi ve bazı hükümetler tarafından verilerin paylaşılmadığının ortaya çıkmış olması² Afrikalıların COVID-19'a karşı daha dayanıklı olduğu yönündeki bu kanıyı geçersiz kılmaktadır. Üstelik kıtaya tek bir iklim türünün hâkim olduğunu varsayarak COVID-19'un yayılım hızının düşük olması iklime bağlanmakta veya bu ırksal özelliklere dayandırılarak Afrikalıların bağışıklık sistemlerinin güçlü olduğu öne sürülmektedir. Ancak bu tür yaklaşımlar pandemiyle mücadelede bir başarı elde edilmişse de başarının kaynağını doğaya atfederek önemini azaltma riskini barındırmaktadır. Gerçekten de tüm dünyada olduğu gibi Afrika'da da pandemiye karşı görece başarılı politikalar izleyen ve vaka artış hızını sınırlı tutabilen ülkeler vardır. Oransal olarak vaka, ölüm ve test sayılarını dikkate alarak, dünyada veri erişiminin mümkün olduğu 98 ülkenin pandemiye karşı gösterdiği performansı ölçen Avustralya menşeli *Lowy Institute* tarafından yapılan sıralamada en başarılı bulunan ilk 15 ülke arasında Ruanda ve Togo da yer almaktadır (Leng ve Lemahieu, 2021). Ancak 54 Afrika ülkesinden 34'ünün, veri erişimi mümkün olmadığı için alt sıralardan olsa bile listeye girememiş olması, söz konusu başarıyı kıtanın geneline mal etmenin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır.³ Dolayısıyla COVID-19'un etkileri bakımından Afrika'ya istisnai bir nitelik atfetmek yanıltıcı olacaktır. Dünya genelinde ülkelerin test sayıları ve vaka raporlama pratiklerinde henüz bir standartlaşma söz konusu olmadığından vaka ve ölüm sayıları üzerinden yapılan karşılaştırmalara ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir.

Buna karşılık pandeminin ilk yılının, dünya genelinde pek çok hükümetin salgın hastalıklar karşısında ne derece hazırlıksız olduğunu gösterdiğini söylemek mümkündür. Devletler tarafından benimsenen tedbirler hastalığın yayılımını yavaşlatmak konusunda hayli yetersiz kalırken, sağlık krizinin yol açtığı ekonomik krize karşı sosyal destek sağlanması yönündeki toplumsal talepler de karşılanamamıştır. Refah devleti ilkesinin geçerliliğini ve inandırıcılığını yitirdiği son yarım asırlık dönemde gözlenen iki küresel eğilim; (i) devletlerin sosyal güvenlik sistemlerinin neoliberal politikalarla zayıflatılması ve (ii) kayıt dışı istihdamın ekonomik büyümenin itici gücü olarak ortaya çıkışı bu yetersizliğin temel sebepleri olarak öne çıkmaktadır.

Kayıt dışılık ve sosyal güvensizlik gelişmekte olan ekonomiler için pandemiden önce de var olan ciddi bir soruna işaret etmektedir. Ancak pandemi ve buna karşı alınan yetersiz tedbirler birçok insanın gıda güvenliğinden dâhi yoksun kalmasıyla sonuçlanmıştır. Nitekim kayıt dışılık çoğu zaman, hayatın günbegün kazanılması anlamına gelmektedir. Bu ise formel güvencelerden yoksun

2 Örneğin Tanzanya hükümeti, paniğe sebep olmamak gerekçesiyle uzun bir süre vaka ve ölüm sayılarını kamuoyuyla paylaşmamıştır (Mwai ve Giles, 2020).

3 Listedeki 98 ülke arasında yer alan Afrika ülkeleri Ruanda, Togo, Tunus, Mozambik, Malavi, Zambiya, Uganda, Fildişi Sahili, Senegal, Zimbabve, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Madagaskar, Gana, Etiyopya, Kenya, Nijerya, Namibya, Fas, Libya, Güney Afrika'dır.

olmak kadar, bir krizle karşı karşıya kalındığında başvurulabilecek herhangi bir özel birikime de sahip olamamak demektir (Kesar vd., 2021, s. 155). Üstelik pandeminin en önemli etkilerinden bir diğeri, formel istihdamda yer alan pek çok kimsenin de yaşanan iş kayıpları nedeniyle kayıt dışı istihdama yönelmek zorunda kalması olmuştur (Kesar vd., 2021, s. 159). Böylece pandemiye karşı alınan tedbirlerin yetersizliği bir yandan kayıt dışı ve güvencesiz çalışmayı arttırmış, diğer yandan da kayıt dışı ve güvencesiz çalışanların koşullarının daha da kötüleşmesine yol açmıştır. Çalışmada sırasıyla tarıma dayalı ve kentsel kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yoğun biçimde görüldüğü iki ülke olan Nijerya ve Güney Afrika, bu durumu somutlaştıran iki örnek olarak ele alınacak ve bu hükümetlerin benimsediği pandemi politikalarının kapsayıcılığı değerlendirilecektir.

Nijerya ve Güney Afrika, DSÖ ile Afrika Birliği Örgütü'ne bağlı Afrika Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi tarafından hazırlanan listelerde, pandeminin başından bu yana Afrika ülkeleri arasında en fazla vaka görülen ilk beş ülke arasında yer almıştır. Ancak Nijerya ve Güney Afrika aynı zamanda Sahraaltı Afrika'nın en büyük iki ekonomisini oluşturmaları, nüfus büyüklükleri ve ülke sınırları içindeki sınıfsal ayrışmanın yoğunluğu bakımından da önem taşımaktadır. İki yüz milyonu aşkın nüfusuyla Nijerya, Afrika'nın en kalabalık ülkesidir. Ama bunun yanı sıra dünyada aşırı yoksulluğun en fazla olduğu beş ülkeden de biridir (UN, 2020, s. 128). Güney Afrika'nın başkenti Cape Town ise dünyanın en kalabalık beş gecekondulu yerleşiminden birine ev sahipliği yapmaktadır (Hutt, 2016). Bu durum vaka sayılarından bağımsız olarak Nijerya ve Güney Afrika'yı, COVID-19'la mücadelede hükümetlerin tercih ettiği tedbirlerin toplumsal eşitsizliği derinleştirici etkilerinin belirgin biçimde gözlenebildiği ülkeler arasına yerleştirmektedir. Bunların yanı sıra Nijerya Batı Afrika'da, Güney Afrika ise Afrika'nın güneyinde iki bölgesel hegemon olarak görülmekte ve pandemiyle ulus-ötesi mücadelede öncü roller üstlenmeleri beklenmektedir (Oloruntoba, 2021, s. 67).

Çalışmayla, iki ülkenin kıtadaki bu önemli konumları dikkate alınarak Nijerya ve Güney Afrika'da 1980'lerden bu yana izlenen neoliberal politikardan kaynaklanan sosyal güvensizlik ve kayıt dışılık sorunlarının, hükümetlerin COVID-19 pandemisine karşı kapsayıcı tedbirler geliştirebilme ve toplumsal eşitsizlikleri giderebilme kapasitesi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bunun için ilk bölümde 1970'lerden itibaren değişen küresel ekonomi politikalarının Afrikalıları, salgın hastalık da dâhil olmak üzere toplumsal risklere karşı ne derece güvencesiz bıraktığı konusu tartışılacaktır. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise sırasıyla Afrika'da COVID-19 tedbirlerinin kapsayıcılığı meselesi ve Afrikalı hükümetlerin uygulamalarına karşı gösterilen toplumsal muhalefet ele alınacaktır. Bu bağlamda özellikle kapanma dönemlerinde sağlanan sosyal desteklerin, kayıt dışı ekonomide yer alanları da içerecek şekilde dağıtılamaması ve buna yolsuzluk ve koordinasyonsuzluk sorunlarının eklenmiş olması nedeniyle dezavantajlı kesimlerin bu durumlarının derinleştiği, Nijerya ve Güney Afrika'da yaşanan toplumsal huzursuzluğun da bunun sonucu olduğu tartışılacaktır. Bu amaçla pandeminin ilan edilmesinin hemen ardından hızla genişleyen literatürün yanı sıra özellikle toplumsal muhalefetin güncelliği nedeniyle uluslararası haber kaynaklarına başvurulacaktır. Ek olarak DSÖ başta olmak üzere BM uzmanlık kuruluşları ile Afrika Birliği ve bu örgütün uzmanlık kuruluşu olan Afrika Hastalık

Kontrol ve Önleme Merkezi tarafından ve ayrıca Oxfam gibi hükümet dışı kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlardan yararlanılacaktır.

2. Sosyal Güvenliğe Karşı Sivil Güvenlik

Modern toplum en azından Thomas Hobbes'tan bu yana, geleneksel güvence mekanizmaları yerine devletin koruyuculuğunu tercih etmiş olan bireylerden oluşan bir topluluk olarak tahayyül edilmiştir. Ancak özellikle II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllar, getirdiği küresel ekonomik büyüme ve büyük ölçüde Batı'yla sınırlı kalmış olsa bile dünyaya sosyo-ekonomik bir model ve bir umut sunan refah devleti sayesinde bu tahayyülün güçlü biçimde benimsendiği bir dönem olmuştur. Bu dönem bir yandan Avrupa Konseyi içinde Avrupa Sosyal Şartı'nın (1961) ve BM bünyesinde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin (1966) kabul edilmesine, diğer yandan medeni ve siyasi haklarına ek olarak sosyal haklarla donanmış yeni bir yurttaşlık anlayışının popülerlik kazanmasına sahne olmuştur. Bu ekonomik bolluğun Güney Afrika'daki yansıması, ülkenin "yerel ve yabancı sermaye tarafından kurulan ileri üretim süreçlerinin bölgesel üssü" hâline gelmesi olmuştur (Wallerstein, 2020, s. 32). Nijerya ise refah döneminin sonunu getiren petrol krizi sırasında ciddi artış gösteren petrol gelirleri sayesinde, neoliberalizm öncesi kısa bir süre için de olsa ulaşım, sağlık ve eğitim altyapısı harcamalarında ve istihdam oranlarında belirli bir artışa tanıklık etmiştir (Ekanade, 2014, s. 6).

Bununla birlikte 1970'lerin başında yaşanan ekonomik kriz refah devletini ortadan kaldırmış, sosyal yurttaşlık kurumunu bozguna uğratmış ve nihayetinde insanları bütün kolektif güvencelerinden sıyrıp "bireysel özgürlükleriyle" baş başa bırakan neoliberal politikaların yürürlüğe girmesine yol açmıştır. Bu yeni dönemle birlikte Güney Afrika'da da yerli ve yabancı yatırımlarda uzun süreli bir düşüş başlamış ve bu da bir yandan yüksek işsizliğe, diğer yandan geçici işlerde belirgin bir artışa yol açmıştır (Pons-Vignon ve Segatti, 2013, s. 509). Büyük bir işçi ve halk mücadelesiyle sona erdirilen *apartheid*'in ardından benimsenen sosyal politikalar kapsamında kamu harcamaları artmıştır. Ancak bu harcamalar çoğunlukla şartlı nakit transferleri ve barınma yardımları yoluyla yapılan dolaysız transferlere ayrılmış, sağlık ve eğitim altyapısına yapılan yatırımları içeren dolaylı transfer harcamaları ikinci planda kalmıştır. Böylelikle yoksullukla mücadelede akut destek bir ölçüde sağlanmış olsa bile bu türden bir sosyal politika yaklaşımının, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi anlayışıyla birlikte yürütülmesi mümkün olduğu ölçüde, uzun vadede eşitsizliğin giderilmesine katkısı son derece sınırlı olmuştur. Gerçekten de demokratikleşme sürecinin sosyal politikaları, biri ırkçılığın etkilerinden arındırılmış modern bir ekonominin, diğeri ise güvencesizliğin ve yoksulluğun sürdüğü, yine büyük ölçüde siyahlardan oluşan marjinalleşmiş başka bir ekonominin aynı anda var olmasıyla sonuçlanmıştır (Pons-Vignon ve Segatti, 2013, s. 511). Toplumsal refahın, nakit transferleriyle gerçekleştirilebileceğine duyulan inanç gibi, rekabetin de *apartheid* dönemine ait tekelleri parçalayacağı düşüncesi liberalleşmeyi ve ihracat odaklı serbest ticaret hamlelerinin endüstrileşmeye tercih edilmesini beraberinde getirmiştir (Pons-Vignon ve Segatti, 2013, ss. 511-514).

Kuzey Amerika ve Avrupa ekonomilerini bunalıma sokan 1973 Petrol Krizinin petrol ihracatçısı Nijerya'ya ilk etkisiyse ulusal gelirdeki büyük artış olmuş, buna 1960'taki bağımsızlıktan sonra 1979-1983 döneminde ilk kez demokratik yollarla göreve gelen Shagari hükümetinin temel ihtiyaç maddelerinin teminine ilişkin sosyal destekleri (Ekanade, 2014, s. 6) eşlik etmiştir. Buna karşılık gelişmiş ekonomilerin küresel kriz karşısında geliştirdiği neoliberal tedbirler, ilk kez 1986'da uygulamaya başlanan yapısal uyum programlarıyla Nijerya'yı da kapsamına almıştır. Neoliberalleşmeyle birlikte bir yandan sağlık altyapısı ve temiz su temini gibi kamu hizmetlerinin bütçedeki payı azalmış, diğer yandan ulusal pazarın dünyaya açılması sonucunda özellikle yerli pamuk ve tekstil üretiminde küçülme ve buna bağlı olarak iş kayıpları ortaya çıkmıştır (Ekanade, 2014, ss. 9-13). Üstelik 2000'lerin başından itibaren hız kazanan özelleştirme programı kapsamında bankalar, telekomünikasyon ve enerji şirketleri gibi büyük kamu işletmelerinin satılması kitlesel işten çıkarmalarla sonuçlanmıştır. Özelleştirmeler sonucunda enerji fiyatlarında meydana gelen artışa küçük işletmelerin işletme maliyetlerini arttırarak ucuz ithal ürünlere açılan ulusal pazardaki rekabet güçlerini eritmiştir (Ekanade, 2014, ss. 15-17). Tüm bu gelişmelerin sonucu, kayıt dışı ekonominin ciddi oranda genişlemesi olmuştur. Öyle ki toplam istihdam içinde kayıt dışı çalışanların oranı 2013'te %93'e yaklaşmıştır (ILO, 2018, s. 98).

Neoliberalleşmeyle birlikte sosyal güvenceler sosyal yardımlara dönüşmüş, yani herkese tanınan haklar olmaktan çıkıp verilmesi bireysel koşullara dayalı olan ve talep edenle imkânı sağlayan arasındaki eşitsiz konumu pekiştiren yardımlar hâlini almıştır. Üstelik özgür bir birey olarak var olmak, tam da insanın kendi sorumluluğunu üstlenmesini gerektirdiğinden toplumsal yardımlardan faydalananlar da artık yardımların pasif tüketicileri olarak değil, "kendi rehabilitasyonuna aktif olarak katılması gereken" kişiler olarak görülmeye başlamıştır (Castel, 2004, s. 83). Ancak bu aynı zamanda kişinin içinde bulunduğu güçlükten kendisini sorumlu tutmak ve güçlük içindeki kişiye "birey muamelesi yapmak", yani onun bu güçlüğü aşabilmesi için gereken donanıma/güvencelere sahip olduğunu kabul etmek demektir (Castel, 2004, s. 88).

COVID-19 pandemisi sırasında birçok ülkede tedbirlerin yükümlülüğünün önemli ölçüde bireylere aktarılmış olması bu durumu görünür kılmıştır. Gerçekten de gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere pek çok yerde koruyucu ekipman kullanmak ya da test yaptırmak gibi önlemlerin dolaysız mali yükümlülüğünü bireyler üstlenmektedir. Bunun yanı sıra kapanma dönemlerinde temel ihtiyaçların giderilmesi, sosyal mesafe kurallarına uygun biçimde düzenlenmemiş olan kamusal alanlarda bu kurallara uygun davranma gerekliliği, psiko-sosyal destekten yoksun biçimde pandemiden kaynaklanan manevi güçlüklerle baş etme zorunluluğu gibi konularda bireyler, kamu gücünü elinde tutan kurumsal yapılar tarafından yalnız bırakılmıştır. Mülkiyetle sağlanan bireysel güvenceler ya da neoliberalizmin tahribatına uğramış bile olsa istihdama erişim, işsizlik ödeneği ve emekli aylığı türünden sosyal güvenceler sayesinde gelişmiş ülkelerin yurttaşlarının bu yalnızlığın altından kalkmak konusunda görece donanımlı olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte Afrika ülkeleri gibi toplumsal hayatın organizasyonu, kaynaklara erişim, altyapı yetersizlikleri gibi farklı kapasite sorunlarının görüldüğü ülkelerde bireylerin tedbirleri tek başlarına göğüslemeleri oldukça zordur.

Kamu kaynakları dışında sosyal harcamaların bir başka dayanağını oluşturan insani yardım programlarının da 1980'lerden bu yana devlete karşı oluşan güvensizlik ve yapısal uyum programlarının devlet kapasitesini zayıflatmış olması nedeniyle, doğrudan devletler yerine hükümet dışı örgütler aracılığıyla gerçekleştirildiği görülmektedir (Zondi, 2021, s. 201). Ancak pandemiden ardından getirilen kısıtlamalar insani yardım örgütlerinin faaliyetlerinin bir ölçüde askıya alınmasıyla sonuçlanmıştır (Haer ve Demarest, 2020, s. 3). Buna bağlı olarak salgın sırasında donörlerin yeniden devletlere yöneldiğine tanık olursa da Afrika ülkelerinin hastalıkla mücadelede ihtiyaç duyduğu kurum ve kapasitelerin geliştirilmesi bu kısa zaman içinde mümkün olamamıştır (Zondi, 2021, ss. 201-202).

Afrikalı birey için söz konusu olan bu güç koşullar, kayıt dışı istihdam olgusuyla da derinleşmektedir. Aslında sosyal hakları güvence altına alan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin kabulünde, 1960'ların başından itibaren bağımsızlıklarını ilan eden Afrikalı devletlerin büyük bir etkisi olmuştur (Denk, 2015, s. 172). Ancak aynı zamanda bu yeni devletlerdeki yoğun "ücretsiz yaşam" olgusu 1970'lerin başında "kayıt dışı sektör (*informal sector*)" kavramının ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır (Denning, 2010, s. 81). Başlangıçta kayıt dışılık, kapitalist ilerleme sürecinde bir ara dönem olarak değerlendirilmiştir. Kapitalizm sayesinde kentleşmenin ve endüstriyel gelişimin tamamlanacağı ve kayıt dışı sektörün de böylece ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Ancak tüm dünyada neoliberal politikaların etkilerinin görülmeye başladığı 1990'ların başından itibaren bu yaklaşımda radikal bir dönüşüm olmuş ve kayıt dışı sektörün, geçiş dönemine özgü bir sorun olarak görülmesi bir yana bu olgu, ekonomik büyümenin temel gereklerinden birine hâline gelmiştir (Breman ve van der Linden, 2014, s. 927).

Kayıt dışı sektör kavramı yerine günümüzde kayıt dışı ekonomi (*informal economy*) kavramı kullanılmaktadır. Bunda Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO), kayıt dışılığın tek bir sektöre özgü olmadığı ve birçok farklı sektörde bu duruma rastlanabildiği yönündeki uyarısı etkili olmuştur (ILO, 2002, s. 25). Kayıt dışı ekonominin tanımı konusunda evrensel bir uzlaşma olmasa da ILO tarafından benimsenen temel niteliklerinden biri, bu kapsamda yapılan işlerin suç ve diğer yasa dışı faaliyetlerden farklı olmasıdır. Gerçekten de kayıt dışı ekonomide çalışanlar genellikle yasal mal ve hizmetlerin üretiminde yer alır. Bununla birlikte bu türden ekonomik faaliyetler formel düzenlemeler dâhilinde değildir ya da bunlarla ilgili yeterli düzenleme yapılmamıştır. Dolayısıyla bu faaliyetlere katılanlar, ister ücretli işçi ister kendi hesabına çalışan kişiler olsun, kayıt dışı çalışan olarak kabul edilir ve yaygın biçimde güvencesiz çalışma, haklara erişememe, ilgili kurumlarda temsil edilememe gibi sorunlarla karşılaşır (ILO, 2002). Kayıt dışılık, işletmenin büyüklüğü ya da emeğin türünden ziyade işgücü ile devlet arasındaki ilişkiyle bağlantılı bir kavramdır. Zira formel ekonomiyi belirleyen şey asgari ücret, azami çalışma süreleri, işsizlik sigortası ve sosyal güvenlik gibi konularda yapılan devlet düzenlemeleridir (Denning, 2010, s. 90). Kayıt dışı ekonomi kavramı ise devletin ücretli emeğe ilişkin yaptığı bu düzenlemelerden yoksunluğa işaret etmektedir. Bu nedenle kayıt dışı ekonomi konusunda temel sorunun devletin gücü ya da zayıflığı olduğunu söylemek mümkündür (Denning, 2010). Çalışanların haklarının ve sosyal güvenliğe ilişkin düzenlemelerin siyasal karar alma süreçlerinde dikkate alınması konusunda devlet kritik bir role sahiptir. Bu bağlamda neoliberalizm, devletin yalnız ekonomik

faaliyetlerden çekilmesini değil, sermaye ve emek arasındaki arabulucu rolünü de terk etmesi gerektiğini vazedmektedir (Breman ve van der Linden, 2014, s. 929). Buna göre çok fazla devlet müdahalesi, ekonomik faaliyetin “yeraltına”, düzenlenmenin ve vergilendirmenin olmadığı alana kaymasına neden olmaktadır (Denning, 2010, s. 90). Bununla birlikte devletlerin çalışma koşullarına ilişkin düzenlemeleri neoliberal politikaların benimsenmesiyle birlikte azalmasına rağmen kayıt dışılığın artmaya devam ettiği görülmektedir (Heintz ve Pollin, 2003, s. 6).

Kayıt dışı ekonomiyi devletin zayıflığına bağlayan yaklaşıma göre ise devlet, yurttaşlarına gereken sosyal güvenceleri sağlayamadığı, kuralları uygulamakta ve vergi toplamakta başarılı olamadığı için kayıt dışılık sorunu yaşanmaktadır (Denning, s. 90). Gerçekten de neoliberal politikalarla birlikte, formel istihdamın en büyük kaynağı olan kamu sektöründeki istihdamın azaltılması; yabancı yatırımı çekme yarışındaki devletlerin işgücü maliyetlerini azaltmak için sosyal güvenceleri daraltması; makro-ekonomik politikaların tam istihdam hedefinden enflasyonla mücadele hedefine yönelmesi ve emek piyasalarında esnekliğin artması; ücretlerde yaşanan düşüşün daha önce çalışmayan hanehalkı fertlerini de iş aramaya itmesi kayıt dışı istihdamın önemli ölçüde artmasıyla sonuçlanmıştır (Heintz ve Pollin, 2003, s. 6-7). Batı kapitalist devletleri için işsizlik ciddi bir sorun olsa da post-kolonyal devletlerde yaşanan sorun işsizliğin çok ötesindedir. İşsizlikten farklı biçimde kayıt dışı istihdamdan kaynaklanan “ücretsiz yaşam” bu ülkelerin yurttaşları için sigortalanacak geçici bir dönem ya da toplam talebe bağlı makro-ekonomik bir hata değildir. Kayıt dışı ekonominin doğurduğu güvencesizlik, bu ülkelerde temel yaşam biçimi hâline gelmiştir (Denning, 2010, s. 86). Nihayetinde bu güvencesizliğin etkisiyle COVID-19 pandemisinin bir sağlık krizine dönüştüğü görülmektedir.

Öte yandan neoliberal devlet sosyal güvenliği sağlamak konusunda çekingen olsa da sivil güvenliği sağlamak konusunda iddialı davranmaktadır. Gerçekten de demokratik kabul edilen devletler de dâhil olmak üzere hemen her yerde COVID-19’a karşı getirilen sokağa çıkma kısıtlamaları, kamusal alanların kullanımıyla ilgili düzenlemeler, belirli sosyal faaliyetlerin yasaklanması gibi denetim politikaları, tartışmalı özgürlük-güvenlik dengesinin bir ölçüde güvenlik lehine bozulmasına neden olmuştur. Nijerya başta olmak üzere Afrika’daki birçok devletse söz konusu güvenlik önlemleri sırasında kolluk kuvvetlerinin orantısız güç uygulamalarıyla gündeme gelmiştir. Bu durum yaygın biçimde azgelişmişlik ve demokratik değerleri benimsememiş olmakla ilişkilendirilse de pek çok etkenin yanı sıra bu devletlerin post-kolonyal yapılarını göz önünde bulundurmadan yapılan değerlendirmeler eksik kalacaktır. Nitekim eski sömürgelerin bağımsız birer ulus-devlete dönüşme süreci, Batılı devletlerden çok farklı biçimde gerçekleşmiştir. Bu devletlerin oluşumu, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi için gereken kurumları güvence altına almak üzere liberal demokrasiyi vazeden burjuva devrimleri sonucunda gerçekleşmemiştir. Bu devletlerde, eski sömürgeciyle ilişkisi sayesinde bağımsızlığın ardından toplumun diğer bileşenlerine karşı fazlaca güçlenmiş bir siyasi yönetim söz konusudur ve bu yönetim etkili bir bürokratik-askeri aygıtı elinde tutmaktadır (Alavi, 1972, s. 61). Afrika’daki pek çok ülkede bağımsızlık sonrası dönemde gerçekleşen askeri darbelerin ardından 1990’lar ve 2000’lerde Benin, Mali, Gana, Malavi, Uganda ve Nijerya gibi devletlerde demokratikleşme yönünde bir eğilim başlamış olsa da başkanlık saraylarında hâlen eski askerlerin bulunmakta oluşu ordu-siyaset

bütünlüğünün sürdüğünü göstermektedir (Birikorang, 2013). Bu durum pandemiye karşı alınan tedbirlerin maliyetinin, bunu karşılayamayacak durumdaki insanlara yüklenmiş olmasından kaynaklanan toplumsal huzursuzluğa karşı Afrika hükümetlerinin çıplak zora başvurmasını kolaylaştırmaktadır.

1994 seçimleriyle demokratikleşme sürecine girmiş olan Güney Afrika'da ise demokrasinin önündeki engel askeri darbeler olmamıştır. Ülke bu tarihe dek beyaz azınlık yönetimlerinin *apartheid* politikalarına maruz kalmıştır. Bu durum diğer pek çok ülkede de geçerli olan zengin-yoksul ayrımının Güney Afrika'da daha derin biçimde hissedilmesine, toplumun adeta iki farklı dünyaya ayrılmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Steven Friedman (2021), Güney Afrika'nın aynı anda hem "Birinci Dünya" hem de "Üçüncü Dünya" ülkesi niteliği taşıdığına dikkat çekmektedir. Nitekim çeyrek asırlık demokrasi dönemi önemli değişiklikler getirmiş olsa da ülkede beyaz azınlığın ayrıcalıklı konumu bir ölçüde sürmekte, bu azınlığın erişebildiği ekonomik ve sosyal altyapı imkanları onlara, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'dakine benzer bir yaşam sunmaktadır. Buna karşılık ülkenin büyük bölümü bir "Üçüncü Dünya" ülkesinde olduğu gibi yoksullukla mücadele etmektedir ve pandeminin başından itibaren hükümet, yoksul çoğunluğun gerektiği biçimde kendini koruma yeterliliğine sahip olmadığı, bu nedenle de tedbirlerin zorla uygulanması gerektiği varsayımıyla hareket etmiştir (Friedman, 2021, s. 17). Bu yaklaşım, ayrıcalıklı azınlığın yaşadığı alanlar dışında tedbirlerin uygulanmasını sağlamak amacıyla askerlerin seferber edilmesine, sonuçta da hak ihlalleri ve hatta can kayıplarının yaşanmasına yol açmıştır (Friedman, 2021, s. 25).

3. Tedbirlerin Kapsayıcılığı Sorunu

Afrikanlı hükümetler tarafından benimsenen tedbirlerin kapsayıcı olmadığı, özellikle nüfus yoğunluğu yüksek olan kentlerde yaşayan yoksulları, altyapı hizmetlerine erişimi olmayan gecekondualarda yaşayanları ve kayıt dışı ekonomiye dâhil olan kimseleri dışarıda bıraktığı pek çok yazar tarafından vurgulanmaktadır (Iwuoha ve Aniche, 2020; Moseley ve Battersby, 2020; Onyishi vd., 2021). Bu dışlayıcılığın pandeminin etkisini arttırdığı kabul görmekte ve buna karşı farklı çözüm önerileri sunulmaktadır. Bunlar arasında pandemiyle ulusal düzeyden ziyade bölgesel düzeyde mücadele etmek, kapanma ve sosyal mesafe gibi tedbirlere alternatif olarak Afrika merkezli yaklaşımlar geliştirmek ve kentsel yönetimi kayıt dışı çalışanları ve topluluk temelli örgütleri kapsayacak şekilde genişletmek yönündeki öneriler öne çıkmaktadır. Buna karşılık söz konusu çözüm önerileri kayıt dışı ekonomiye yapılan vurgulara rağmen bunun neoliberal politikalarla bağlantısını kurmak ve sorunun temel nedenlerini ortaya çıkarmak konusunda kimi eksiklikler barındırmaktadır.

Özellikle kayıt dışılığın sınır aşan boyutlarına dikkat çekerek ulusal düzeydeki çabaların yetersiz kalacağını savunan Samuel Ojo Oloruntoba (2021, s. 57), Afrika'da faaliyet gösteren bölgesel ekonomik örgütleri incelemekte ve COVID-19'un etkileri hafifletmek konusunda bu örgütlerin ulusal hükümetlerden daha etkin roller üstlenebileceğini öne sürmektedir. Yazara göre bunda

etkili olan en önemli faktörlerden biri ulusal bürokrasilere hâkim olan yolsuzluk sorunudur (Oloruntoba, 2021, s. 62). Ancak bu sav, bölgesel ekonomik topluluklar içinde yolsuzluk sorununun yaşanmadığı yönündeki herhangi bir dayanakla desteklenmemektedir, dolayısıyla bu anlamda bölgesel yaklaşımın etkinliği arttıracığı yorumunu yapmak güçtür. Oloruntoba ayrıca pandemiyle mücadelede ECOWAS'ı (Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu), Afrika'nın güneyiyle kıyaslayarak başarılı bir örnek olarak ele almaktadır (Oloruntoba, 2021, ss. 64, 65, 67). Fakat salgına ilişkin verilerin kayda geçirilmesinde Güney Afrika'nın öncü rolü kıtanın güneyindeki durumu görünür kıldığından resmiyetteki durum gerçeği yansıtmamaktadır. Bunu yazar da kabul etmekte (s. 65) ama farkında olduğu bu veriye rağmen tersine işaret eden bir çıkarım yaparak tutarsızlığa düşmektedir. Yazarın ECOWAS'ın "başarısında" Nijerya'nın liderlik rolünü üstlendiğini vurgulaması ve Nijerya ve Güney Afrika'yı bölgesel hegemonlar olarak ele alıp karşılaştırması ise pandemiyle mücadelede etkin olan unsurun bölgeselleşmeden ziyade hegemonun izlediği politikalar olduğunu düşündürmekte, ancak Oloruntoba buna ilişkin bir açıklama getirmemektedir. Bunların yanı sıra Oloruntoba bölgesel ekonomik toplulukların başarısını denetim politikalarına (sınır kontrolleri, seyahat kısıtlamaları, karantina uygulamaları vb) dayandırmaktadır. Buna karşılık neoliberal politikaların sonucu olarak sosyal destekleri ihmal edip denetim tedbirlerine yönelen politika tercihleri, pandeminin kayıt dışı çalışanlar üzerindeki olumsuz etkisini derinleştiren temel unsurdur.

Afrika'daki yaygın kayıt dışılığın ve yoğun gecekondu nüfusunun altını çizerek kapanma ve sosyal mesafe tedbirlerinin kıtaya uygun olmadığını ifade eden Victor Chidubem Iwuoha ve Ernest Tooche Aniche ise COVID-19'la mücadelede Afrika merkezli yaklaşımlar geliştirmeyi önermektedir (Iwuoha ve Aniche, 2020, s. 8). Ancak kıtaya uygun tedbirlerin geliştirilmesi yönündeki bu önemli vurgu yazarların çalışmasında, Afrika'da üretilen bitkisel karışımlara yönelmekte ve henüz bilimsel dayanaklarını elde edememiş olan bu yöntemlerin COVID-19'un önlenmesinde ve tedavisinde kullanılabilmesi için çalışmalar yapılması tavsiye edilmektedir. Bu çalışmaların desteklenmesi ve Afrika menşeli ilaçların bilimsel dayanaklarına erişmesi önemlidir. Buna karşılık yazarların çalışmasında da açıkça ortaya konduğu gibi yoksulluk ve sınıfsal eşitsizliklerden kaynaklanan yayılım hızı göz önünde bulundurulduğunda alternatif tedavi yöntemlerinin ancak dolaylı bir çözüm önerisi olabileceği anlaşılmaktadır.

Pandemi tedbirlerinin kapsayıcı olamamasına eğilen ve bu noktada da yine özellikle kayıt dışı çalışanların durumunu inceleyen bir başka çalışma ise, bu soruna karşı yerel yönetişimde katılımın artırılmasını öneren Chinedu Josephine Onyishi ve arkadaşlarının çalışmasıdır (Onyishi vd., 2021). Onyishi ve arkadaşları kent yoksullarının ve kayıt dışı ekonomide güvencesiz çalışanların karar alma ve uygulama süreçlerinden dışlanmasının, pandeminin olumsuz etkilerini arttırdığı yönünde önemli tespitlerde bulunmaktadır. Bu çerçevede Nijerya örneği üzerinden yerel yönetimlerin, geleneksel kurumların, toplulukları temsil eden örgütlerin, inanç temelli örgütlerin ve sendikaların yönetişime dâhil edilmesini ve bu yolla pandemi tedbirlerinin belirlenmesi ve uygulanmasında, ilgili herkesin katılımının sağlanması gerektiğini ifade etmektedir (Onyishi vd., 2021, ss. 1231, 1239). Bununla birlikte karar alma süreçlerine katılanların artmasının, yine yönetişim yaklaşımınca benimsenen hızlı karar alma ve uygulama hedefleriyle çatışması

nedeniyle söylem düzeyinde benimsenen katılım ilkesi pratikte karşılık bulamamaktadır. Yönetişim yaklaşımı ayrıca kamu hizmetlerinin, devletin yanı sıra devlet dışı aktörler eliyle gerçekleştirilmesine olanak veren, hatta bunu teşvik eden bir anlayış sunmaktadır. Ancak tam da bu hizmet sağlayıcı çeşitliliği nedeniyle, hizmet alamayan yurttaşlar açısından hesapsorabilirlik ve denetim imkanları güçleşmektedir. Bu nedenlerle, dışlanan grupların yerel yönetişime dahil edilmesi yönündeki tavsiye, yönetişim anlayışının neoliberalizmle bağlantısını ve bunun katılım ve denetime getirdiği sınırlılıkları gözden kaçırmak anlamına gelmektedir.

İncelenen çözüm önerilerinin ihmal ettiği neoliberal bağlantı göz önünde tutularak, Afrika genelinde hükümetlerin COVID-19'a verdiği yanıtları üç farklı kategoride ele almak mümkündür. Reginald Cline-Cole bunları denetim politikaları, makro-ekonomik politikalar ve sosyo-ekonomik politikalar olarak sınıflandırmaktadır. Buna göre denetim politikaları seyahat yasaklarını, sınır kapatmayı, sokağa çıkma yasaklarını ya da kısıtlamalarını ve olağanüstü hâl uygulamalarını içermektedir. Maliye ve para politikası ile döviz kurlarına yönelik tedbirler makro-ekonomik politikalar; şirketlere verilen destekler, gelir yardımları ve sosyal programlara sosyo-ekonomik politikalar olarak gruplandırılmaktadır (Cline-Cole, 2020, s. 181). Denetim politikalarının, çalışma ve eğitim alanındaki etkileri belirgin olmuş, uzaktan çalışma imkânına sahip olan beyaz yakalılar ve uzaktan eğitim için gereken internet erişimine sahip olan orta sınıf açısından kapanma tedbirleri olumlu etkiler doğurmuştur. Afrikalı hükümetlerin sermayeyi ve ulusal finans kurumlarını desteklemek, şirketlere kredi olanakları ve likidite sağlamak, bankacılık sisteminin karşı karşıya olduğu riskleri azaltmak üzere başvurdukları finansal tedbirlerden oluşan makro-ekonomik politikalar ise şirketleri ve bankacılık sistemini rahatlatmıştır (UNECA, 2020, ss. 149-150). Ancak Sahraaltı nüfusun büyük bölümünü oluşturan yoksul kesimler ve kayıt dışı ekonomide güvensiz çalışanlar açısından hayati önemde olan sosyo-ekonomik politikalar yetersiz veya dar kapsamlı kalmış, ayrıca yolsuzluk ve koordinasyonsuzluk nedeniyle etkin biçimde uygulanamamıştır.

Nitekim ILO'ya göre Afrikada istihdamın temel kaynağını kayıt dışı ekonomi oluşturmakta ve çalışanların %85,8'i kayıt dışı ekonomide yer almaktadır (ILO, 2018, s. 13). Kuzey Afrika bölgesi hariç tutulduğunda Sahraaltı'nda bu oran %90'a yaklaşmaktadır (Kiaga vd., 2020, s. 2). Nijeryada kayıt dışı istihdamın kaynağını, diğer Sahraaltı Afrika ülkeleriyle benzer şekilde önemli ölçüde tarım sektörü oluşturmaktayken, Güney Afrika farklı bir görünüm sergilemektedir. Güney Afrika'da kayıt dışı çalışanların çoğunluğunu kendi hesabına çalışan, geçici işler yapan ya da küçük işletmelerde istihdam edilen kent yoksulları oluşturmaktadır. Bunlara çöp toplayıcıları, işportacılar, nakliye ve inşaat işçileri ve temizlik hizmeti veren gündelikçiler de dâhildir. Bu kişiler hem genel olarak uzaktan çalışmaya elverişli işlerde istihdam edilmediklerinden, hem de pandemi nedeniyle resmi işletmelere sağlanan desteklerden faydalanamadıklarından COVID-19'dan daha kötü etkilenmektedir (Strategic Comments, 2020, s. vii). Ayrıca kapanacak bir evden yoksun durumdaki mülteciler ve ülke içinde yerinden edilenler de kayıt dışı ekonominin en dezavantajlı kesimleri arasında yer almaktadır (Kiaga, 2020, s. 3). Mültecilerin yanı sıra kayıt dışı istihdamda yer alan kadınların toplumsal statülerinden kaynaklanan dezavantajlı konumu, pandeminin yarattığı güçlükler karşısında da sürmektedir. COVID-19'un erkekler için daha

ölümcül olduğunu gösteren çalışmalara karşın, güvencesiz kadınların güvencesiz erkeklere göre pandemiden daha olumsuz etkilenmesi dikkat çekicidir (Haer ve Demarest, 2020, s. 6).

DSÖ 16 Nisan 2020’de yayınladığı rehberle hükümetlere ilk kez büyük çaplı sokağa çıkma kısıtlamaları uygulanmasını tavsiye etmiştir (WHO, 2020b). Tüm dünyayla birlikte Afrika ülkeleri de buna riayet etmiş ve Güney Afrika, Ruanda, Botsvana, Zimbabve ve Uganda ile birlikte ulusal çapta sokağa çıkma kısıtlaması getiren ilk Afrika ülkelerinden biri olmuştur. Nijerya da kısmi kısıtlama uygulamıştır. Kısıtlama kapsamında pek çok iş kolunda çalışmalar askıya alınmış, toplu taşıma hizmetlerine ara verilmiş ve kolluk kuvvetlerinin denetiminde sokağa çıkma yasakları uygulanmıştır (Mumbere, 2020). Ulusal kısıtlamaların yanı sıra Güney Afrika kayıt dışı göçü ve enfekte kişilerin geçişini önlemek amacıyla Zimbabve sınırına 40 km’lik bir çit örüleceğini açıklamıştır (Muronzi, 2020). Hem ülke içinde hem de ülkeler arasındaki hareketliliği sınırlandırmaya yönelik bu tedbirler pandeminin mekânsallaştırıldığına işaret etmektedir. Başka bir deyişle, pandemi küresel olsa da pandeminin etkileri yerel düzeyde farklılık göstermekte ve bu etkiler kentlerin nüfus yoğunluğuna, ülkedeki sağlık sektörünün durumuna ve uluslararası teması bağılı olarak değişmektedir (Cline-Cole, 2020, s. 178).

DSÖ tarafından önerilen sağlık tedbirleri işleyen bir sağlık sistemi ve yönetiminin mevcut olduğu varsayımına dayanırken, pek çok Afrika ülkesinde bu çok zayıf ve yetersizdir (Zondi, 2021, s. 194). Buna karşılık Afrika’da söz konusu tedbirlere başvurulurken ülkelerin sahip olduğu farklı koşullar ve pandeminin doğurduğu farklı mekânsal etkiler göz önünde bulundurulmamıştır. “Standardize edilmiş bir müdahale setini” (de Waal, 2020) yürürlüğe koyma çabası ise salgının toplumsal eşitsizliği derinleştirmesine yol açmıştır. Nitekim kısıtlamalar, kayıt dışı işlerle ancak günlük geçimini sağlayabilen insanlar açısından virüs tehdidine karşılık açıklık tehlikesini doğurmuştur (Amadasun, 2020, s. 2). Bu nedenle gelişmiş ülkelerden alınan “kopyala-yapıştır tedbirlerin” Afrika’da amacına ulaşmadığını söylemek mümkündür (du Toit, 2020). Üstelik yaygın test, temas takibi, sosyal mesafe ve palyatif bakım uygulamaları da Afrika açısından pratiği mümkün olmayan önlemlerdir. Önemli altyapı yatırımları gerektiren bu uygulamalar arasında özellikle COVID-19 testlerinin Afrika’daki eksikliği DSÖ tarafından da vurgulanmaktadır. DSÖ Afrika Ofisi, kıtada eğitimli insan kaynağının yetersiz olması ve ölçümde kullanılan kimyasal maddeler başta olmak üzere malzeme eksikliğinin söz konusu oluşu nedeniyle yeterince test yapılamadığını belirtmektedir (WHO Regional Office for Africa, 2020). Öne çıkan tedbirlerin bir diğeri olan sosyal mesafe kuralının uygulanması ise kıtanın aşırı kalabalık ve altyapıdan yoksun kentleri söz konusu olduğunda ciddi bir güçlük olarak ortaya çıkmaktadır (du Toit, 2020).

DSÖ’nün tavsiyeleri (WHO, 2020b) doğrultusunda hemen her hükümetin pandemi politikasının düsturu hâline gelmiş olan “maske, mesafe, hijyen” üçlemesi orta sınıflar açısından riayet edilmesi hayati önemde olan kurallara dönüşmüş olsa da derin bir yoksullukla mücadele eden pek çok kimse için kolaylıkla uygulanabilir önlemler değildir. Gerçekten de kapalı ortamlardaki koruyuculuğunun son derece sınırlı olduğu bilinen medikal maskelerin, havalandırma imkânı olmayan iş yerlerinde uzun saatler boyu çalışmak zorunda olan işçiler bakımından tek başına koruyucu bir etkide bulunmasını beklemek mümkün değildir. Benzer biçimde gecekondu

mahallelerinin yanı sıra geçici olarak tasarlanmış, ancak yüzbinlerce mültecinin sürekli evi hâline gelmiş olan sıkışık mülteci kamplarında yaşayanlar için mesafe kuralı; yoğun bir susuzluk sorunu karşısında hayatta kalma mücadelesi veren insanlar açısından hijyen kuralları pratikte uygulanabilirliği tartışmalı tedbirlerdir. Üstelik sadece tuvalet gereksiniminin giderilmesinde ihtiyaç duyulan temiz su kullanımı dahi dünya nüfusunun neredeyse yarısı için halen erişilebilir olmaktan uzaktır. Öyle ki BM'nin tahminlerine göre 1 milyardan fazla insan tuvalet ihtiyacını kanalizasyon sisteminden yoksun açık alanlarda gidermek zorunda kalmakta, 2,5 milyar kişiye hijyen, sağlık ve sanitasyon açısından yetersiz tuvaletleri kullanmaktadır (UNDESA, 2014). Özellikle Güney Afrika'nın su ve kanalizasyon altyapısından yoksun ve müreffeh toplumdakinin aksine geniş ailelerin barındığı derme çatma yapılardan oluşan gecekondualarında bu sorun belirgin biçimde gözlenebilmektedir (Smith, 2020). Nüfusun %56'sının kırsalda yaşadığı Afrika kentleşme oranının en düşük olduğu kıta olsa da yoğun nüfusuyla öne çıkan kentsel bir alan olarak Cape Town örneğinde olduğu gibi kentsel nüfusun önemli bir kısmını büyük aileler oluşturmakta, bu da sosyal mesafenin uygulanmasını güçleştirmektedir (de Waal, 2020).

Gelişmiş ülkeler için tasarlanmış olduğu açığa çıkan tedbirleri Afrika'ya uydurma çabasının yarattığı bir başka sorun da bunların finanse edilmesidir. Batı toplumlarına uygun biçimde dizayn edilen önlemlerin Afrika'ya ihraç edilmesi, yine Batılı kurumlardan alınan borçlar sayesinde gerçekleşebilmektedir. Nitekim Uluslararası Para Fonu (IMF), "acil durum finansmanı için kendilerine gelen yardım çağrılarının beklenmedik sayılara ulaştığını ve bu kapsamda 100'den fazla ülkeye destek vermeye çalıştıklarını" ifade etmektedir (IMF, 2020). Ancak bu destek beyanı aynı zamanda, COVID-19 nedeniyle ülkelerin IMF'ye olan borçlarının da arttığını göstermektedir. Nijerya ve Güney Afrika ideolojik ve tarihsel nedenlerle Bretton Woods kurumlarına karşı mesafeli duran iki ülkedir. Her iki ülke de uzun yıllar boyunca IMF borçlarını ödemeye çalışmış ve yeniden borçlanmama çabası içine girmiştir. Bununla birlikte COVID-19'dan kaynaklanan zorluklar IMF seçeneğinin yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Güney Afrika'da hükümetin girişimleri muhalefetin engeline takılırken, Nijerya 30 yıl aradan sonra ilk kez 2020'de IMF'den borç almak durumunda kalmıştır (Strategic Comments, 2020, ss. vii-viii).

Sonuç olarak Afrika toplumları kendi hükümetleri tarafından, özgün koşulları gözlemlenmeden ve fikirleri alınmadan kendilerine dayatılan COVID-19 tedbirleriyle karşı karşıya bulunmaktadır. Pek çok insan COVID-19 öncesinde de yoksullukla mücadele etmekte, sağlık hizmetleri başta olmak üzere sosyal hizmetlere erişimde sorun yaşamaktayken, COVID-19'la birlikte ortaya çıkan sağlık krizi bu sorunları derinleştirmiştir. Sokağa çıkma kısıtlamalarının, yeterli sosyal destek olmadan uygulamaya konması, geçimini günlük sağlayan insanların karşı karşıya olduğu aşırı yoksulluk tehdidini açlık tehdidine dönüştürmektedir.⁴ Sosyal güvenlik ağlarının zayıf olduğu yerlerde, çalışanlar açısından açlık ve kötü beslenme, hastalığın kendisinden daha ölümcül bir hâle gelmiştir (Moseley ve Battersby, 2020, s. 450). Güney Afrika'da kayıt dışı çalışma, ekonominin itici gücü olarak kabul edilse de Nijerya'yla kıyaslandığında kayıt dışı istihdamın toplam

4 Nijerya'dan bir örnek için bkz. (Amadasun, 2020, s. 2).

istihdam içinde %34'lük bir oranla (ILO, 2018, s. 98) düşük bir seviyede olduğu görülmektedir. Ancak Güney Afrika hükümeti kapanma döneminde büyük ölçekli formel gıda tedarikçilerini desteklerken, sokak satıcıları gibi kayıt dışı ekonomiye mensup tedarikçileri kriminalize eden bir yaklaşım benimsemiştir. Bu da özellikle kentlerde düşük gelirli ailelerin, depolama imkânı ve enerji erişimine sahip olmamaları nedeniyle sokak satıcıları ve işportacıardan taneyle, veresiye ve hazır olarak edindiği gıdaya dahi erişememesine yol açmıştır (Moseley ve Battersby, 2020, s. 454) Açlığın yanı sıra sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sorunsu, bazı Afrika ülkelerinde hiç solunum cihazının olmaması ve 200 milyonluk Nijerya'daki cihaz sayısının 100'ü bile bulmamasıyla belirginlik kazanmaktadır (Bearak ve Paquette, 2020; Maclean ve Marks, 2020). Kimi Afrikalı yazarlar bu nedenle sosyal mesafe ve sokağa çıkma kısıtlaması gibi tedbirleri elitist bulmaktadır (Iwuoha ve Aniche, 2020, s. 1).

4. Toplumsal Muhalefet

Cline-Cole'un sınıflandırmasına tekrar başvurarak, Afrika'da hükümetlerin sosyo-ekonomik etkileri hafifletmek yerine büyük oranda denetim politikalarını güçlendirmeye yöneldiklerini söylemek mümkündür (Cline-Cole, 2020, s. 181). Nijerya'da 30 Mart 2020'den 13 Nisan 2020'ye kadar süren on dört günlük ilk sokağa çıkma kısıtlaması sırasında kolluk kuvvetleri tarafından 18 kişinin öldürülmüş olması da bunu doğrulamaktadır (Reuters, 2020). O dönemde pandemi nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı henüz 12 olarak açıklanmışken, pandemiye karşı alınan tedbirlerin uygulanması sırasında çok daha fazla can kaybının yaşanmış olması toplumsal öfkeyi arttırmıştır. Benzer biçimde Güney Afrika'da da neredeyse tamamı yoksul mahallelerde yaşayan siyahlardan oluşan 11 kişi güvenlik güçleri tarafından öldürülmüş (Harrisberg, 2020), pandeminin ilk iki ayında sokağa çıkma kısıtlamalarına uymadığı için gözaltına alınanların sayısı çeyrek milyona yaklaşmıştır (du Toit ve Mitlin, 2020). Kapanma tedbirinin hükümetler tarafından bir baskı aracına dönüştürülmüş olması toplumsal direnişle karşılanmış ve kitlesel protestolara yol açmıştır (Lawrence, 2020, s. 354).

Bu durum COVID-19 pandemisi öncesinde, HIV ve Ebola salgınları sırasında da büyük bir toplumsal eleştiri konusu olmuş olan sağlık altyapısındaki yetersizlikler, sağlık çalışanlarının çalışma koşullarındaki eksiklikler, salgınla mücadelede hükümet tarafından vad edilen desteklerin etkin dağıtılamaması ve bununla bağlantılı olarak büyük sağlık krizlerine, yolsuzluk ve fonların kötüye kullanımının eşlik etmesi gibi sorunlarla birleşerek toplumsal huzursuzluğun derinleşmesine neden olmuştur.

Güney Afrika'da ilk sokağa çıkma kısıtlaması 27 Mart 2020'de ilan edilmiş ve üç hafta sürmüştür. Bu dönemde hem hükümet bir yardım planı açıklamış, hem de özel sektörün desteklediği bir Dayanışma Fonu kurulmuştur. Hükümet, şirketlerin ve özel kişilerin milyonlarca dolarlık bağış yaptığı bu fonla, kısıtlamalardan etkilenen ihtiyaç sahiplerine gıda kolisi dağıtımını yapacağını açıklamış, ancak dağıtımın organizasyonundaki başarısızlık gıda yardımlarının etkili olamamasına yol açmıştır (Oliver, 2020b). Buna, çalışanlara vad edilen mali desteğin

etkin biçimde aktarılamaması eşlik etmiştir. Kayıt dışı ekonomide yer alanlar ekonomik yardım paketlerinden faydalanamadığı gibi (du Toit ve Mitlin, 2020), güvenceli çalışanlara ödenmek üzere işverene aktarılan ücret desteklerinin de işçilere ulaşamadığı ortaya çıkmıştır. Üstelik bu yardımları alabilmek için sahte şirketlerin kurulduğu ve hayali işçiler için işveren desteği alındığı anlaşılmıştır (Oliver, 2020a). Kamu kaynaklarını sosyal güvenlik politikaları yerine işverinin karşı karşıya olduğu risklerin azaltılmasına ayırmak yönündeki tercih, şirketler devlet güvencesiyle desteklenirken, mülkiyet güvencesine sahip olmadığı için sosyal güvencelere ihtiyaç duyanların bağış ve yardımların belirsizliğine terk edilmesi anlamına gelmektedir. Bağış ve yardım mekanizması sayesinde mülkiyetten ve sosyal güvenlikten mahrum olanları siyasal alandan dışlamak mümkün hâle gelmekte ve bu güvensizliğe karşı politika geliştirme zorunluluğu ortadan kalkmaktadır (Castel, 2004, s. 34). Güney Afrika hükümeti de işvereni vergi destekleri ve teşviklerle korurken, yurttışlara verilen desteği önemli ölçüde bağışlara dayandırmıştır (ILO, 2020). Buna yolsuzluğun eşlik etmesiye hükümetin COVID-19 tedbirlerine yönelik toplumsal tepkiyi arttırmıştır.

Ocak 2013'ten bu yana Güney Afrika'da kamusal protesto eylemlerinin haritalandırmasını yapan, Afrika menşeli sivil toplum kuruluşu *Institute for Security Studies*'in kayıtlarına göre 27 Mart 2020'den 31 Temmuz 2020'ye kadar süren sokağa çıkma kısıtlamaları sırasında ülkede toplam 511 protesto gösterisi gerçekleştirilmiştir. Üstelik 27 Mart-30 Nisan 2020 arasındaki en sıkı kısıtlama uygulaması sırasında günde ortalama iki eylem yapılırken, kısıtlamanın hafiflediği Haziran 2020'de bu sayı günde altıya, Temmuz 2020'de ise günde sekize yükselmiştir. Böylece Ocak 2013'ten itibaren, bir ay içinde kayıtlara geçen en yüksek sayıya ulaşılmıştır. Protesto eylemlerinin büyük bölümü, nüfusun en yoğun olduğu ve aynı zamanda pandemiden de en kötü etkilenmiş olan şehirlerde gerçekleşmiştir.⁵ Gösterilerin başlıca sebebi sokağa çıkma kısıtlamalarının iyi yönetilememesi ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet başta olmak üzere⁶ kısıtlamalar sırasında ortaya çıkan suçların önlenememesi olmuştur. Bunun kadar belirleyici başka bir sebepten dolayı pandeminin ve kısıtlamaların, çalışanlar üzerindeki olumsuz etkileridir. Desteklerden faydalanamamanın yanı sıra, özellikle sağlık çalışanlarının koruyucu ekipmana erişimindeki güçlükler protestoların önemli sebeplerinden biri olmuştur. Ayrıca gösteriler büyük oranda barışçıl olsa da kolluk kuvvetlerinin orantısız güç kullanımına sahne olmuştur (Lancaster ve Mulaudzi, 2020).

Nijerya'da da benzer biçimde hükümetin pandemiye verdiği ilk yanıtlardan biri COVID-19'a Karşı Özel Sektör Koalisyonu'nun kurulması olmuştur. Koalisyon'un oluşturduğu fona Afrika'nın en zengin kişisi olarak ün yapmış Nijeryalı iş insanı Aliko Dangote başta olmak üzere pek çok kişi ve şirket bağışta bulunmuştur (Okwumbu, 2020). Bununla birlikte bu filantropistlerin kendi çalışanları için iş yerinde gerekli tedbirleri alıp almadığı ve kendi çalışanlarını destekleyip desteklemediği tartışma konusu olmuştur (Cline-Cole, 2020, s. 176). Nitekim Dangote'nin yapım

5 Eylemlerin %33'ü Western Cape'te, %27'si Gauteng'de, %17'si KwaZulu-Natal'da, %15'i ise Eastern Cape'te gerçekleşmiştir (Lancaster ve Mulaudzi, 2020).

6 Sokağa çıkma kısıtlamalarının başlamasıyla birlikte, Güney Afrika'da toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin sosyal hizmetlere, kadın ve çocuklardan gelen ihbarlar hızlı biçimde artmıştır (Jooste, 2020).

aşamasındaki petrol rafinerisinin de bulunduğu bir inşaat sahasında, çoğu kalabalık Lagos şehrinin yoksul kesimlerinden gelen ve kısıtlamalar nedeniyle yaşamsal geçim kaynaklarını kaybetmiş olduklarını dile getiren inşaat işçileri protesto eylemleri gerçekleştirmiştir (New Straits Times, 2020). Bunun yanı sıra Dangote, COVID-19 bağışlarının simgesel ismi hâline gelmiş olsa da kendi ifadesiyle hükümetteki arkadaşları sayesinde bazı vergi muafiyetlerinden faydalanmak, rakip şirketlere ithalat yasakları getirtmek, nakliyatı engellemek için liman işletmesine baskı yapmak ve ani fiyat düşüşleriyle rakiplerini oyun dışı bırakmaya çalışmakla suçlanmaktadır.⁷ Dolayısıyla pandeminin Nijerya'da yeni yolsuzluk fırsatları doğurmuş olduğunu söylemek mümkündür. Hükümet denetimindeki gıda ve ilaç tedarikinde, kamu görevlilerinin yetkilerini kötüye kullanarak bazı kişilere ayrıcalık tanıdığına ortaya çıkması da buna işaret etmektedir (Strategic Comments, 2020).

Sokağa çıkma kısıtlamalarının uygulandığı dönemde, geçimini sağlayamayan pek çok kişi, hükümet tarafından dağıtılan yardımlara erişememiştir. Üstelik bazı politikacıların evlerinin yağmalanması sonucunda, COVID-19 yardımlarını kendilerine sakladıkları ortaya çıkmıştır. Federal hükümet muhalefet tarafından, ülkenin en zengin kişi ve şirketlerinin bağış yaptığı COVID-19 fonlarını zimmete geçirmek ve yetkilerini kötüye kullanmakla suçlanmaktadır. Bu durum, başkent dâhil pek çok bölgede depolardaki dağıtılmamış gıda paketlerinin yoksul halk tarafından yağmalanmasına sebep olmuştur. Polisin orantısız gücüyle hayatını kaybedenlere yağmalar sırasında izdihamdan ezilerek ölen insanlar da eklenmiştir (Orjinmo, 2020). Tüm bunlar pandemiye karşı alınan tedbirlerin sosyal politikalarla yeterince desteklenmeyen denetim politikalarına dayanması ve hükümetler tarafından sunulan sınırlı sosyal desteğinse adil dağıtımının yapılamaması nedeniyle COVID-19 krizinin mevcut yoksulluk ve yolsuzluk problemlerini derinleştirdiğini göstermektedir.

5. Sonuç

Aralık 2019'da Çin'de henüz adı konmamış ilk COVID-19 vakasının ortaya çıkmasından çok kısa bir süre sonra virüsün tüm dünyaya yayılmış olmasına ve sadece üç ay içinde DSÖ'nün salgının boyutunun bir pandemiye dönüşmüş olduğunu ilan etmesine rağmen salgının etkileri her ülkede, herkes için aynı olmamıştır. Hastalık ve bunun yol açtığı ekonomik kriz yüz milyonlarca insanın yoksulluğa sürüklenmesine neden olurken, dünyanın en zengin bin kişisinin, koronavirüsten kaynaklanan zararı telafi edip pandemi öncesindeki zenginliklerine kavuşması sadece dokuz ay almıştır (Berkhout vd., 2021, s. 2). Afrika'da ise BM Afrika Ekonomik Kurulu verilerine göre COVID-19'un ardından 27 milyon kişi aşırı yoksulluk tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Pandemi, Afrika'da hâlihazırda önemli bir sorun olan gelir eşitsizliğinin, özellikle sağlık ve eğitim alanlarında derinleşmesine ve gayrisafi yurt içi hasıladaki meydana gelen 62,8 milyar dolarlık

⁷ Dangote, bu eleştirilerin bir kısmına karşı çıksa da politikacı arkadaşları olduğunu ve vergi muafiyetlerinden faydalandığını kabul etmektedir. Bunun yanı sıra 1999-2007 arasında Nijerya devlet başkanı olan Olusegun Obasanjo ile yakın arkadaşlığı, Obasanjo'nun Dangote'nin şirketlerine önemli ithalat ayrıcalıkları verdiği, bunun karşılığında Dangote'nin de Obasanjo'nun 2003'teki seçim kampanyasını fonladığı bilinmektedir (Cocks, 2012).

kayıptan kaynaklanan %3,3'lük küçülme (WB, 2020) nedeniyle 25 yıl sonra ilk defa resesyona girilmesine yol açmıştır (UNECA, 2020, s. 158).

Çalışmada da Nijerya ve Güney Afrika örnekleri üzerinden Afrikalı hükümetlerin COVID-19 tedbirlerinin kapsayıcı olamaması ve toplumsal eşitsizliklerin pandemiyle birlikte derinleşmiş olmasının nedenleri araştırılmıştır. Pandemiye karşı geliştirilen politikalar hastalığın yayılımını yavaşlatmak, salgından kaynaklanan ekonomik krizin etkilerini hafifletmek ve yurttaşlara sosyal destek sağlamak konusunda son derece yetersiz kalmıştır. Bunda etkili olan iki temel nedenden ilki, 1980'li yıllardan itibaren Afrika'da uygulanmaya başlayan neoliberal politikaların, devletlerin sosyal güvenlik sistemlerini zayıflatmış olmasıdır. Bu durum sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimi zorlaştırmanın yanı sıra gıda güvenliği konusunda ciddi sorunlara yol açmıştır. Nitekim Afrika ülkeleri 1970'lerde tarımsal üretim konusunda kendi kendine yeterlilik hedefini benimsemiş olsa da 1980'ler ve 1990'lardaki yapısal uyum programları ve neoliberal politikalar bu hedefin terk edilmesine neden olmuştur. Pazarın serbestleşmesi ithalat ve ihracatta artışa, dolayısıyla belirli dönemler için gıda tedariki ve fiyatlarında istikrara imkân sağlamış, ancak aynı zamanda 2007-2008 küresel gıda krizinde olduğu gibi krizler karşısında Afrika'nın kırılabilirliği arttıran bir etkide bulunmuştur (Moseley ve Battersby, 2020, ss. 455-456). COVID-19'un yol açtığı son krizin de bir açlık krizi boyutuna ulaşmasında söz konusu politikaların etkisi ortaya çıkmaktadır.

Pandemi tedbirlerinin yetersiz kalmasının diğer nedeni ise uzun yıllar boyunca Afrika'da kayıt dışı istihdamın, ekonomik büyümenin itici gücü olarak kabul edilmesi olmuştur. Kayıt dışı ekonominin ağırlıklı konumu nedeniyle çalışan nüfusun büyük bölümü, uzaktan çalışma imkânı olmadığı ve pandemi nedeniyle sağlanan desteklerden faydalanamadığı için COVID-19'dan daha kötü etkilenmektedir. Hükümetler tarafından sağlanan sosyal desteklerin yetersizliği özellikle kentlerde yaşayan yoksullar ve kayıt dışı ekonomide güvencesiz çalışanlar için yıkıcı ekonomik etkiler doğurmaktadır. Bu olumsuzluklara hükümet desteklerinin başlıca ve hayırseverlik faaliyetlerine dayanmakta oluşu ve mevcut yolsuzluk sorununun sağlık kriziyle pekişmesi eklenmiştir.

Sosyal desteklerdeki yetersizliğin yanı sıra Afrikalı hükümetlerin, toplumlarının farklı yapısal özelliklerini göz ardı ederek gelişmiş ülkeler için geçerli olabilecek tedbirleri benimseme çabası, temiz suya erişimi olmayan toplulukların ellerin düzenli olarak yıkanması yönündeki tavsiyeyi protesto etmesi (Zondi, 2021, s. 194) örneğinde olduğu gibi önemli düzeyde toplumsal muhalefetle karşılaşmaktadır. Afrika toplumları kendilerini dikkate almayan önlemlere ve yardımların yolsuzluk konusu hâline gelmesine itirazlarını dile getirmek için sokağa çıkmaktadır.

Kaynakça

- Alavi, H. (1972). The State in Post-Colonial Societies: Pakistan and Bangladesh. *New Left Review*, 1(74), 59-81.
- Amadasun, S. (2020). From coronavirus to "hunger virus": Mapping the urgency of social work response amid COVID-19 pandemic in Africa. *International Social Work*, 64(3), 1-5. <https://doi.org/10.1177/002.087.2820959366>

- Bearak, M., ve Paquette, D. (2020, Nisan 18). Africa's most vulnerable countries have few ventilators— Or none at all. *The Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/world/africa/africa-coronavirus-ventilators/2020/04/17/903163a4-7f3e-11ea-84c2-0792d8591911_story.html
- Berkhout, E., Galasso, N., Lawson, M., Morales, P. A. R., Taneja, A., ve Pimentel, D. A. V. (2021). *The Inequality Virus*. Oxfam International. <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621149/bp-the-inequality-virus-250121-en.pdf>
- Birikorang, E. (2013, Mart). *Coups d'état in Africa – A Thing of the Past?* Kofi Annan International Peacekeeping Training Centre. <https://media.africaportal.org/documents/KAIPTC-Policy-Brief-3--Coups-detat-in-Africa.pdf>
- Breman, J., ve van der Linden, M. (2014). Informalizing the Economy: The Return of the Social Question at a Global Level. *Development and Change*, 45(5), 920-940. <https://doi.org/10.1111/dech.12115>
- Castel, R. (2004). *Sosyal Güvensizlik* (I. Ergüden, Çev.). İletişim Yayınları.
- Cline-Cole, R. (2020). Socially Distanced Capitalism in a Time of Coronavirus. *Review of African Political Economy*, 47(164), 169-196. <https://doi.org/10.1080/03056.244.2020.1814627>
- Cocks, T. (2012). Special Report: In Nigeria, a concrete get-rich scheme. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-nigeria-dangote-idUSBRE88913U20120911>
- de Waal, A. (2020, Mart 31). *COVID-19 in Africa: "Know your Epidemic, Act on its Politics."* <https://blogs.lse.ac.uk/crp/2020/03/31/covid-19-in-africa-know-your-epidemic-act-on-its-politics/>
- Denk, E. (2015). *Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi*. Siyasal Kitabevi.
- Denning, M. (2010). Wageless Life. *New Left Review*, 66(Kasım/Aralık), 79-99.
- du Toit, A. (2020, Nisan 28). *COVID-19 responses in Africa: Ok, one size doesn't fit all. Now what?* African Arguments. <https://africanarguments.org/2020/04/covid-19-responses-in-africa-ok-one-size-doesnt-fit-all-now-what/>
- du Toit, A., ve Mitlin, D. (2020, Nisan 23). *COVID-19: The state cannot save us*. African Arguments. <https://africanarguments.org/2020/06/covid-19-the-state-cannot-save-us/>
- Ekanade, O. V. (2014). The Dynamics of Forced Neoliberalism in Nigeria since the 1980s. *Journal of Retracing Africa*, 1(1), 1-24. <https://encompass.eku.edu/jora/vol1/iss1/1>
- Friedman, S. (2021). In, but not of, Africa: A divided South Africa faces COVID-19. *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, 110(1), 16-30. <https://doi.org/10.1080/00358.533.2021.1875678>
- Ghosh, D., Bernstein, J. A., ve Mersha, T. B. (2020). COVID-19 pandemic: The African paradox. *Journal of Global Health*, 10(2), 1-6. <https://doi.org/10.7189/jogh.10.020348>
- Haer, R., ve Demarest, L. (2020). COVID-19 in Africa: Turning a Health Crisis into a Human Security Threat? *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*. <https://doi.org/10.1515/peps-2020-0032>
- Harrisberg, K. (2020, Haziran 9). South Africans protest police brutality against poor under lockdown. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-safrica-protests-police-trfn-idUSKBN23G2QQ>
- Heintz, J., ve Pollin, R. (2003). Informalization, Economic Growth and the Challenge of Creating Viable Labor Standards in Developing Countries. *Political Economy Research Institute, University of Massachusetts Amherst, Working Paper Series*(60), 1-22.
- Hutt, R. (2016, Ekim 19). *These are the world's five biggest slums*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2016/10/these-are-the-worlds-five-biggest-slums/>
- ILO. (2002). *Resolution Concerning Decent Work and the Informal Economy*. <https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc90/pdf/pr-25res.pdf>

- ILO. (2018). *Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture* (3. bs). International Labour Office. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_626831.pdf
- ILO. (2020, Aralık 21). *COVID-19 and the world of work—Country policy responses*. <https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/regional-country/country-responses/lang---en/index.htm#ZA>
- IMF. (2020, Ekim 28). *The IMF's Response to COVID-19*. <https://www.imf.org/en/About/FAQ/imf-response-to-covid-19>
- Iwuoha, V. C., ve Aniche, E. T. (2020). Covid-19 lockdown and physical distancing policies are elitist: Towards an indigenous (Afro-centred) approach to containing the pandemic in sub-urban slums in Nigeria. *Local Environment: The International Journal of Justice and Sustainability*, 25(8), 631-640. <https://doi.org/10.1080/13549.839.2020.1801618>
- Jooste, Y. (2020, Mayıs 6). *How to protect women from violence under lockdowns? Send cash*. African Arguments. <https://africanarguments.org/2020/05/how-to-protect-women-from-violence-under-lockdowns-send-cash/>
- Kesar, S., Abraham, R., Lahoti, R., Nath, P., ve Basole, A. (2021). Pandemic, Informality, and Vulnerability: Impact of COVID-19 on Livelihoods in India. *Canadian Journal of Development Studies*, 42(1-2), 145-164. <https://doi.org/10.1080/02255.189.2021.1890003>
- Kiaga, A. K., Lapeyre, F., ve Marcadent, P. (2020, Nisan 14). *The impact of the COVID-19 on the informal economy in Africa and the related policy responses*. ILO Brief. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---africa/---ro-abidjan/documents/briefingnote/wcms_741864.pdf
- Lancaster, L., ve Mulaudzi, G. (2020, Ağustos 6). *Rising protests are a warning sign for South Africa's government*. Institute for Security Studies. <https://issafrica.org/iss-today/rising-protests-are-a-warning-sign-for-south-africas-government>
- Lawrence, P. (2020). Global Capitalism and Africa after Covid-19. *Review of African Political Economy*, 47(165), 351-362.
- Leng, A., ve Lemahieu, H. (2021). *Covid Performance Index*. Lowy Institute. <https://interactives.lowyinstitute.org/features/covid-performance/>
- Maclean, R., ve Marks, S. (2020, Nisan 18). 10 African Countries Have No Ventilators. That's Only Part of the Problem. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/04/18/world/africa/africa-coronavirus-ventilators.html>
- Moseley, W. G., ve Battersby, J. (2020). The Vulnerability and Resilience of African Food Systems, Food Security, and Nutrition in the Context of the COVID-19 Pandemic. *African Studies Review*, 63(3), 449-461. <https://doi.org/10.1017/asr.2020.72>
- Mumbere, D. (2020, Nisan 2). African govts using a similar COVID-19 containment rule book. *AfricaNews*. <https://www.africanews.com/2020/04/02/african-govts-adopt-copy-and-paste-approach-to-combat-covid-19/>
- Muronzi, C. (2020, Mart 21). Zimbabwe unfazed by South Africa plan to erect border fence. *Aljazeera*. <https://www.aljazeera.com/news/2020/3/21/zimbabwe-unfazed-by-south-africa-plan-to-erect-border-fence>
- Mwai, P., ve Giles, C. (2020, Haziran 19). Coronavirus in Tanzania: What do we know? *BBC*. <https://www.bbc.com/news/world-africa-52723594>
- New Straits Times. (2020, Nisan 28). *Nigerian workers riot over Covid-19 lockdown*. <https://www.nst.com.my/world/world/2020/04/588042/nigerian-workers-riot-over-covid-19-lockdown>

- Okwumbu, R. (2020, Nisan 5). *Top Nigerian billionaires and their contributions to the fight against COVID-19*. Nairametrics. <https://nairametrics.com/2020/04/05/top-10-nigerian-billionaires-and-their-contributions-to-the-fight-against-covid-19>
- Oliver, G. (2020a, Ağustos 23). Township lockdown: How South Africa's poor bear the cost of coronavirus. *The New Humanitarian*. <https://www.thenewhumanitarian.org/feature/2020/04/23/South-Africa-coronavirus-jobs-poverty>
- Oliver, G. (2020b, Ağustos 27). South Africa's COVID relief fund dogged by delays and corruption. *The New Humanitarian*. <https://www.thenewhumanitarian.org/news/2020/08/27/South-Africa-coronavirus-relief-fund-corruption>
- Oloruntoba, S. O. (2021). Unity Is Strength: Covid-19 and Regionalism in Africa. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 56(2), 56-71. <https://doi.org/10.1080/03932.729.2021.1918479>
- Onyishi, C. J., Ejike-Alieji, A. U., Ajaero, C. K., Mbaegbu, C. C., Ezeibe, C. C., Onyebueke, V. U., Mbah, P. O., ve Nzeadibe, T. C. (2021). COVID-19 Pandemic and Informal Urban Governance in Africa: A Political Economy Perspective. *Journal of Asian and African Studies*, 56(6), 1226-1250. <https://doi.org/10.1177/002.190.9620960163>
- Orjinmo, N. (2020, Ekim 26). Why Nigerian looters are targeting Covid-19 aid. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/world-africa-54695568>
- Pons-Vignon, N., ve Segatti, A. (2013). "The Art of Neoliberalism": Accumulation, Institutional Change and Social Order since the End of Apartheid. *Review of African Political Economy*, 40(138), 507-518. <https://doi.org/10.1080/03056.244.2013.859449>
- Reuters. (2020, Nisan 16). *Nigerian security forces killed 18 people during lockdowns: Rights panel*. <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-nigeria-security-idUSKCN21Y272>
- Smith, W. (2020). The Challenge of COVID-19 in African Cities: An Urgent Call for Informal Settlement Upgrading. *Cities and Health, Special Issue: COVID-19*, 1-3. <https://doi.org/10.1080/23748.834.2020.1816757>
- Soy, A. (2020, Ekim 7). Coronavirus in Africa: Five reasons why Covid-19 has been less deadly than elsewhere. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/world-africa-54418613>
- Strategic Comments. (2020). COVID-19 in Nigeria and South Africa. *Strategic Comments*, 26(4), vii-ix. <https://doi.org/doi.org/10.1080/13567.888.2020.1797212>
- UN. (2020). *World Economic Situation and Prospects 2020*. https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP2020_CH3_AFR.pdf
- UNDESA. (2014, Ekim 23). *International Decade for Action 'Water for Life' 2005-2015 / Access to Sanitation*. <https://www.un.org/waterforlifedecade/sanitation.shtml>
- UNECA. (2020). *Economic Report on Africa 2020: Innovative Finance for Private Sector Development in Africa Development in Africa*. United Nations Economic Commission for Africa.
- UNOCHA. (2020, Mart 28). *Global Humanitarian Response Plan COVID-19*. <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/Global-Humanitarian-Response-Plan-COFVID-19.pdf>
- Wallerstein, I. (2020). *Dünya Sistemi ve Afrika* (A. M. Binicioğulları, Çev.). Aryen Yayınları.
- WB. (2020). *World Bank Confirms Economic Downturn in Sub-Saharan Africa, Outlines Key Policies Needed for Recovery*. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/08/world-bank-confirms-economic-downturn-in-sub-saharan-africa-outlines->
- WHO. (2020a). *Timeline: WHO's COVID-19 response*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#event-3>

- WHO. (2020b, Aralık 8). *Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>
- WHO. (2021). *WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard*. <https://covid19.who.int/>
- WHO Regional Office for Africa. (2020). *Testing for coronavirus (COVID-19) in the African Region*. <https://www.afro.who.int/node/12354>
- Zondi, S. (2021). Covid-19 and the Return of the State in Africa. *Politikon: South African Journal of Political Studies*, 48(2), 190-205. <https://doi.org/10.1080/02589.346.2021.1913805>

COVID-19 in Africa in the Context of Social Insecurity and Informality

Ela ÖZKAN*

There were nearly one hundred million COVID-19 cases and two million deaths of the virus in the world on the first anniversary of the first case recorded by the World Health Organization on 3 January 2021 (WHO, 2021). And approximately two million cases of the total were in Africa. The numbers of cases and deaths being low in comparison with the other regions cause the interpretations that Africa is more resistant and ready to the COVID-19. However, these comments are not validated because case numbers have been increasing rapidly in the Continent, testing rates differ from one country to another and it has been come out that some governments are not transparent in data sharing.

Nigeria and South Africa, the two countries considered in this study, have been among the top five countries with the highest number of cases among African countries since the beginning of the pandemic, according to WHO and the African Center for Disease Control and Prevention, affiliated with the African Union Organization. These two countries are also important in terms of their large economies and population sizes and the intensity of class segregation within their borders. Nigeria is the most populous country in Africa with a population of over two hundred million. And it is also one of the five countries in the world where extreme poverty is the highest (UN, 2020, p. 128). Besides this, one of the five most populous slum settlements in the World is in Cape Town, the capital of South Africa (Hutt, 2016). Therefore, Nigeria and South Africa can be ranked among the countries where the social impact of African governments' responses to COVID-19 can be observed clearly.

The virus has spread all over the world immediately after the first COVID-19 case, unnamed then, appeared in China in December 2019, and in just three months WHO declared that the extent of the epidemic has turned into a pandemic. However, the effects of the pandemic were not the same for everyone in every country. Indeed, hundreds of millions of people have fallen into poverty due to the disease and the economic crisis it caused, whereas "it took just nine months for the top one thousand billionaires' fortunes to return to their pre-pandemic highs" (Berkhout et al., 2021,

---

* Istanbul Gedik University, E-mail: ela.ozkan@gedik.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3205-6781

p. 2). In Africa, 27 million people have faced the danger of extreme poverty after COVID-19 according to the United Nations Economic Commission for Africa. The pandemic has led to the deepening of income inequality, which is already an important problem in Africa, and worsening the unequal situation to access to particularly health and education services. Besides, the African continent has faced the first economic recession in 25 years (UNECA, 2020, p. 158) due to the impact of the pandemic causing 3.3% shrinkage due to the loss of 62.8 billion dollars in the gross domestic product (WB, 2020).

The study aims to reveal that the reasons why African governments' COVID-19 responses are not inclusive and they cannot prevent the social inequalities that are deepened with the pandemic. Policies developed against the pandemic have been extremely inadequate to slow the spread of the disease, alleviate the effects of the economic crisis caused by the epidemic, and provide social support to citizens. The first of the two main reasons is that the neoliberal policies that have been implemented in Africa since the 1980s have weakened the social security systems of the states. This situation has led to serious problems in food safety as well as making access to health and education services difficult. The effects of these policies are also evident in the recent crisis caused by COVID-19 to reach the size of a hunger crisis. The second reason for the inadequacy of the COVID-19 responses is that the informal employment has been accepted as the driving force of economic growth in Africa for many years. Due to the predominant position of the informal economy, most of the working population is affected worse by COVID-19 as they do not have the opportunity to work remotely and cannot benefit from the support provided due to the pandemic.

In this context, the first part of the study discusses how the global policies changed by the 1970s leave people insecure against social risks including epidemics. The second and third parts focusing on Nigeria and South Africa, address respectively the questions of comprehensiveness of the COVID-19 responses of African governments and of social unrest against the way of carrying out of the COVID-19 measures by African governments. To achieve these aims, the article is based on reviewing the international news and the reports of particularly World Health Organization and the other United Nations Specialized Agencies, the African Union and its specialized agency, the African Centers for Disease Control and Prevention, and the non-governmental organizations such as Oxfam, in addition to overviews of the literature developing immediately after the pandemic declaration.

Finally, the study shows that the pandemic has deepened the social inequalities in Africa and African governments have failed to develop comprehensive responses to the pandemic especially for the poor. A large part of the working population is affected worse by COVID-19 because of the predominant position of the informal economy in Africa. Since the informal labor does not have the opportunity to work remotely and also cannot reach the supports provided due to the pandemic. The inadequate social supports provided by the governments have devastating economic impacts especially for the urban poor and precarious workers in the informal economy. In addition to this, it is a serious problem that the social supports are based on donations and

philanthropy. The current problem of corruption has also been worsening with the health crisis. On the other hand, African governments tend to “copy-paste the responses available to wealthier nations” (du Toit, 2020), ignoring the different social structures of their countries. And this tendency faces such significant public opposition that Africans take to streets, protesting the measures ignoring them and the corruption in COVID-19 responses.

Arjantin ve Brezilya'da Covid-19 Pandemi Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi

A Comparative Analysis of the Covid-19 Pandemic Policies in Argentina and Brazil

Burak AK*

Öz

2019 yılı aralık ayında başlayan Covid-19 salgını, toplum sağlığının korunması için günlük hayatın ve toplumsal düzenin hemen hemen her alanını etkileyen ve devlet kapasitesini ön plana çıkaran salgın politikaları üretmeyi gerektirmiştir. Buna bağlı olarak küresel anlamda devletlerin pandemi süresince uyguladığı politikalar ve özellikle son dönemde yükselişte olan popülist rejimlerin pandemi politikaları önemli bir tartışma unsuru olmuştur. Söz konusu tartışmalarda popülist rejimler birbirine benzer biçimlerde tasvir edilmiş ve ağırlıklı olarak sağ popülizm örneklerine odaklanılmıştır. Bu yaklaşımlar, pandemi politikalarındaki farklılaşmaların göz ardı edilmesine neden olmuştur. Buradan hareketle çalışma, Latin Amerika'da popülist rejimlere örnek teşkil eden Arjantin ve Brezilya'nın pandemi politikalarını sınıfsal dinamikler üzerinden inceleyecektir. Çalışmanın metodu bu ülkelerdeki pandemi dönemi politikalarının içeriğinin Covid-19 salgını konusundaki raporlar üzerinden incelenmesi ve politikaları etkileyen sınıfsal dinamiklerin ikincil kaynaklar üzerinden analiz edilmesinden oluşmaktadır. Sırasıyla sol ve sağ popülizm örnekleri olarak da görülebilecek Arjantin ve Brezilya'da, pandemi politikaları açısından belirgin farklılıklar görülmektedir. Bu farklılaşmayı yansıtır biçimde, analizler Latin Amerika'da popülist rejimlerin her dönemde farklı toplumsal kesimlere dayandığını ve politikaların bu dinamikler üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Arjantin'de rejimin Peronist dönemin özelliklerini yansıtır biçimde işçi sınıfının ve yerli burjuvazinin, Brezilya'da ise finans sektörü ve üst gelir gruplarının desteğine dayanması, bu iki popülist yönetimin doğasını ve politikalarını ayırtıran temel bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmadaki bu iki ülke örneği, popülizmin farklılaşan biçimlerini yansıtmakta ve pandemi politikalarını bu dinamikler üzerinden okumaya fırsat sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, COVID-19, Pandemi, Arjantin, Brezilya

Abstract

Covid-19 pandemic, which started in December 2019, brought about the necessity of pandemic policies that affected every sphere of human affairs that can be actualized through state capacity. Consequently, global responses to the pandemic by states, particularly those of populist regimes have been a topic of scholarly debate. In these ongoing discussions, populist regimes were depicted as identical with a perspective solely captures the situation in right-wing populist regimes. Such a perspective leads to a

* Marmara Üniversitesi, E-posta: burak.ak@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7461-3975

neglect of differences in policy making among populist regimes. Aware of this gap in the literature, this study will analyze the pandemic policies of Argentina and Brazil, which can be categorized as populist regimes. The methodology of the study relies on the policy reports that reflects the pandemic policies of these regimes in detail and academic literature that deals with the class dynamics in these countries. In Argentina and Brazil, which manifests the examples of respectively left – and right-wing populist regimes, a considerable differentiation exists in pandemic policies. The analysis of policies in these two Latin American populist regimes demonstrates that in every period populist rule relies on a particular social base. The differentiation of pandemic policies mainly stems from the fact that in Argentina, the regime's support base is comprised of working class and domestic bourgeoisie, while it is of financial sector and upper income groups in Brazil. These two case studies reflect different versions of populism and provide the opportunity to grasp policy differences by looking through these dynamics.

Keywords: Populism, COVID-19, Pandemic, Argentina, Brazil

1. Giriş

2019 yılından bu yana Covid-19 salgını toplumsal hayatın her bir alanını etkilemiş, sağlık risklerinin en aza indirgenmesi adına devletler tarafından salgına yönelik çeşitli politikalar uygulanmıştır. Bu bağlamda, salgın politikaları akademinin önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Son dönemde farklı bölgelerde birçok örneğini gördüğümüz popülist yönetimlerin Covid-19 salgını yönetimi de özellikle ilgi gören bir alandır. Bu çalışmalarda ağırlıklı olarak sağ popülist yönetimler odağa alınmış, başarısız salgın yönetimleri ve salgına karşı şüpheli ve spekülasyonlu yaklaşımları irdelenmiştir. Popülist yönetimleri karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmaların sayısı literatürde sınırlı sayıda ve politikaların şekillenmesindeki faktörleri inceleyen çalışmalara ihtiyaç olduğu gözlemlenmektedir.

Literatüre böyle bir perspektiften katkıda bulunma amacıyla yapılmış bu çalışmada, Latin Amerika'da sırasıyla sol ve sağ popülizm örneği olarak görülen Arjantin ve Brezilya'nın salgın politikaları incelenecektir. 1980'lerden itibaren, her iki ülke de Latin Amerika'da neoliberal ekonomilere geçiş ve buna muhalefeti temsil eden sol partilerin yükselişine şahit olmuş, son seçimlerinde ise sol ve sağ popülist partiler arasındaki dengeler değişmiştir. Bugün Brezilya'da sağ popülist lider Jair Bolsonaro 2018'de devlet başkanı seçilmiş, Arjantin'de ise sağ hükümetin başkanı Mauricio Macri'den sonra sol popülist lider Alberto Fernandez seçimleri kazanmıştır. Bu anlamda bu iki ülke, popülizmlerin değişen dinamiklerini yansıtan ve pandemi politikalarını karşılaştırmak için önemli bir fırsat sunan özgül yanlara sahiptir.

Çalışmanın amacı pandemi politikalarında hangi ülkenin daha başarılı olduğuna dair bir sonuç elde etmekten ziyade, iki ülke arasında salgın yönetimindeki belirgin politika farklılıklarını açıklayabilmektir. Arjantin'de salgın politikaları uzun dönemli uygulamalara yer vermiş, sokağa çıkma yasağı ve gelir kaybına karşı sosyal yardım politikaları geniş ölçekte uygulanmıştır. Brezilya'da ise ekonomik faaliyetlerin devamı öncelikli görülmüş, salgına karşı Bolsonaro'nun söylemlerinde somutlaşan şüpheli ve inkârcı bir yaklaşım hâkim olmuştur. Ulusal sokağa çıkma yasağı kararının yokluğunda, bölgesel uygulamalar görülmüş, yine Bolsonaro'nun kontrolünde olmayan Kongre üzerinden yapılan lobicilik faaliyetleriyle bir takım acil yardım paketleri

açıklanabilmiştir. Pandemi politikalarındaki bu farklılaşmayı açıklamayı hedefleyen çalışma, alternatif bir perspektif olarak popülist yönetimlerin uzun dönemli olarak dayandığı iktidar bloklarına ve bunların politika önceliklerine odaklanmaktadır.

Latin Amerika'da 1980'lerden itibaren başa gelen popülist yönetimlerin neoliberal ekonomik modelle ilişkisi, literatürde neo-popülizm kavramı çerçevesinde incelenmiştir. Bu çalışmada ise kavrama eleştirel bir şekilde bakılmış, Arjantin ve Brezilya'da neoliberal ekonomi ile uyumlu çalışan ekonomik düzen ve bu düzenin dayandığı toplumsal meşruiyet kaynakları incelendiğinde, farklı dinamiklerin ortaya çıktığı görülmüştür. Brezilya'da popülist yönetim neoliberal politikalarından menfaat sağlayan ve yeniden dağıtım mekanizmalarına karşı olan üst-orta sınıfların ve finansal sermayenin desteğine bağlıdır. Arjantin'de ise bugünkü sol yönetim Peronist bir geleneği temsil etmekte, neoliberal düzen içinde refah uygulamalarına ve kalkınmacı politikalara sıcak bakan işçi sınıfının farklı kesitlerinin ve yerli burjuvazinin desteğine dayanmaktadır. Bu bağlamda, iki ülkedeki pandemi politikaları popülist yönetimlerin uzun dönemli koalisyonlarına ve sosyal tabanının beklentilerine göre şekillenmiştir. İlk bölümde hem küresel anlamda hem de popülist rejimler içerisinde pandemi politikalarına dair bugüne kadarki bulguları paylaşacaktır. İkinci bölümde öncelikle Latin Amerika'da popülizm ve neoliberal ekonomik sistem arasındaki ilişki neo-popülizm kavramı ekseninde incelenecektir. Daha sonrasında ise, sırasıyla Arjantin ve Brezilya'da neoliberal politikaların uygulanmasından bu yana farklı sınıf aktörleri arasındaki sosyal çatışma ele alınacak ve sol popülist liderlerin yükselişini sembolize eden "Pembe Dalga" dönemine de yer verilecektir. Son bölümde ise, popülizme dair bulguların ışığında, Arjantin ve Brezilya'da zıtlık gösteren pandemi politikaları ayrıntılı bir şekilde ve karşılaştırmalı olarak sunulacaktır. İki ülkede uygulanan kamu politikaları kapsamında, hem sokağa çıkma yasağı ve okulların kapatılması gibi fiziksel açıdan salgını önleyici uygulamalar hem de aynı ve nakdi yardım paketleri ele alınacaktır. Bununla beraber, iki ülkede politikaların hangi iktidar bloklarının beklentileri çerçevesinde şekillendiği gösterilecektir. Her iki ülkede de pandemi politikalarının daha bütünlüklü bir analizi için bu rejimlerin toplumsal dayanakları ve politika öncelikleri bu uzun dönemli dönüşümler üzerinden tartışılacaktır.

2. Pandemi Politikalarına Genel Bir Bakış

Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 hastalığının 2020 Mart ayında neredeyse tüm ülkelere yayılması ile birlikte, salgının önlenmesi adına devletler tarafından politika üretme süreçleri başlamıştır. Salgın için önemli bir dönüm noktası olan 2020 yılının Mart ayından Mayıs ayına kadar olan süreçte, devletler tarafından uygulanan ilk salgın politikalarına dair veriler göstermektedir ki, 188 ülkede de ortak görülebilecek ilk önlem, sınır kontrolüdür. Bununla beraber 177 farklı ülke tarafından ilk dönemde uygulanan ikinci bir politika da okulların kapatılması olmuştur (Cheng, Barceló, Hartnett, Kubinec, & Messerschmidt, 2020). Rapora göre bu dönemde sıkça tekrarlanarak uygulanan politikalar, maske, hastane altyapısı ve personel ihtiyacına karşılık gelen sağlık kaynaklarına dair uygulamalardır. Bu dönemde belirli politikaların diğerlerine göre daha önce ortaya çıkması ve daha fazla sıklıkla uygulanmasına bir açıklama olarak, uygulaması

zor ve maliyetli politikalara nazaran sınır kontrolü gibi görece kolay uygulanabilir politikaların devletler tarafından öncelikli tercih edilmesi gösterilmiştir (Cheng vd., 2020). Bu anlamda salgın politikaları konusunda ülkeler arasında yaşanan farklılaşmanın nedenlerinden biri olarak, uygulanacak politikaların maliyeti ve zorluğunu gösterebiliriz. Ekonomide durgunluk ve gelir kaybına neden olabilecek sokağa çıkma yasağı gibi salgın politikaları, tam bu nedenlerle devletler için uygulaması daha maliyetli bir politika örneği teşkil etmektedir. Buna paralel olarak sokağa çıkma yasağı, olağanüstü hal ilan edilmesi ya da farklı sektörlerde faaliyetlerin durdurulması gibi uygulamalar daha az ülke tarafından ve daha gecikmeli olarak uygulanmıştır (Cheng vd., 2020). Uygulanabilecek politikaların maliyeti üzerine yapılan bir başka çalışmada, gelişmiş Batı ülkeleri arasında sokağa çıkma yasağı uygulamaları karşılaştırılmıştır. ABD, Birleşik Krallık ve Almanya gibi ülkelerde sokağa çıkma yasağı uygulamalarının farklılaşması bu maliyet kavramı üzerinden açıklanmış ve her ülkenin bu tarz bir politika uygulandığında kaybedilen ekonomik zenginliğe dair parasal değer her ülke için değiştiği gözlemlenmiştir (Balmford, Annan, Hargreaves, Altoè, & Bateman, 2020).

Politikaları uygulama zorluğu ve maliyeti yanında ülkeye özgü faktörlerin de politika farklılıklarının oluşmasında etkili olduğu iddia edilmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde karşılaştırmalı olarak salgın politikalarını inceleyen bir raporda belirtildiği üzere, bu iki kategorideki ülkeler arasında belirli dinamiklere bağlı olarak aynı politika yapma biçimlerini görmek mümkün değildir. Çalışmaya göre, gelişmekte olan ülkelerde sokağa çıkma yasaklarının, gelişmiş ülkelerde olduğu kadar etkili bir sonuç elde etmesi beklenemez. Sokağa çıkma yasağı sonucunda oluşan gelir kaybını telafi etme konusunda gelişmiş ülkelerin vatandaşlara para yardımları yapmak için yeterli bütçeye sahip olmaması, bu duruma temel bir neden olarak gösterilmiştir (Alon, Kim, Lagakos, & VanVuren, 2020). Gelişmekte olan ülkelerin Covid-19 salgın politikalarını belirleyen diğer dinamikler olarak, daha genç bir nüfus kompozisyonu, daha fazla sayıda kayıt dışı çalışan işçi, daha düşük sağlık sektörü kapasitesi ve aynı hanede farklı jenerasyonlardan insanların daha fazla bir arada yaşama durumu belirtilmiştir. Bu dinamiklere bağlı olarak, gelişmekte olan ülkelerde politikaların uygulanmasının daha zor olduğu vurgulanmış ve okulların kapatılması gibi nesiller arası bulaşma riskini engelleyen politikalar, bu ülkelerde önemli bir politika alternatifi olarak sunulmuştur (Alon vd., 2020).

Pandemi yönetimine dair bu bulgular göstermektedir ki, ekonomik koşullar politika yapım süreçlerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Gerçekten de salgın koşulları bilhassa gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkeler için ciddi bir ekonomik krizi tetikleme riski taşımaktadır. Pandemi sürecinde önlemler gereği birçok işletmenin faaliyetlerinde azalmanın olması bir yandan arzı düşürürken diğer yandan tüketim alışkanlıkları ve harcamalar da bu süreçten olumsuz etkilenmiş ve talebi düşürmüştür. Hava taşımacılığı sektörü başta olmak üzere seyahat ve taşımacılık sektörleri pandeminin ekonomik etkilerini ilk hissedenler olurken; otomotiv, yakıt, elektronik ve tüketim maddeleri üreticileri gibi sektörler de başlıca etkilenen alanlar arasında gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise hem yabancı sermayenin ülkelere çekilmesi hem de likidite eksikliği ve kurda yaşanan baskılanma ülke ekonomilerinin finans sistemlerinde değer kayıplarına neden olmuştur (Durmuş & Şahin, 2020, ss.926-7).

Yine pandemi politikaları konusunda farklılaşmalara değinen bir başka çalışmada, yeniden seçim dönemi yaklaşan hükümetlerin, popüler desteği kaybetmemek adına sokağa çıkma yasağı gibi katı ve ekonomik olarak maliyetli pandemi politikalarından kaçındığı iddia edilmiştir. (Pulejo & Querubín, 2021, s.3) Ancak çalışmada belirtildiği üzere, yapılan niceliksel analizler yeniden seçim olgusunun pandemi politikalarının şekillenmesinde sadece %25'lik bir etkide bulunduğu ve dolayısıyla farklı faktörlerin incelenmesi gerektiğini göstermektedir (Pulejo & Querubín, 2021, s.14).

Dünya genelinde salgın politikalarının yanı sıra, son dönemde yükselişte olan popülist rejimlerin salgınla mücadele biçimleri de tartışma konusu olarak özel bir yer edinmiştir. "Halkı" temsil etmek iddiasında olan popülistlerin salgınla mücadelede ne denli başarılı olabileceği ve popüler desteklerini kaybetmeden bu krizden çıkıp çıkamayacakları özellikle belirleyici sorular olmuştur. Her ne kadar literatürde popülist rejimler belirli siyasal stratejileri üzerinden ortak bir zeminde ele alınsa da Covid-19 salgını sırasında popülist kabul edilen rejimlerin tümü salgına karşı benzer politika reaksiyonları göstermemiştir. Bunun karşısında, bir kısmını burada andığımız pek çok çalışma, özellikle sağ popülizm örneklerinde pandemi yönetiminin başarılı olmadığını iddia etmiş ve bunu sağ popülizmin doğası ile ilişkilendirmiştir. Bu anlamda popülist yönetimlerin pandemi politikalarını inceleyen literatürün sabit bir odakla sınırlı kaldığını söylemek mümkündür.

Popülist rejimlerin başarısız pandemi yönetimini konu alan çalışmaların temel birkaç argüman üzerinde durduğu söylenebilir. Bu noktada, pandeminin gerektirdiği politikaların "popülizmin zayıflıklarını" dışa vurduğu iddiası karşımıza çıkmaktadır (Bufacchi, 2020, s.1). Bu zayıflıkları açıklayan Bufacchi, popülist stratejinin beslendiği ırk, etnisite, din temelli ayrışmaların pandemi döneminde öneminin kalmayacağını ve popülistlere güç sağlamayacağını belirtmiştir. İkinci olarak, Bolsonaro ve Trump gibi liderlerin salgını hafife alan yaklaşımlarının ve popülistlerin bilimsel bilgi karşısında konumlanmasının, ciddi salgın politikalarına ihtiyacın olduğu zamanlarda başarısızlık imajı yaratacağını iddia etmiştir. Son olarak, Avrupa Birliği düşüncesi karşısında ulusçu bir siyaset izleyen popülistlerin, salgın dönemi sonrasında aynı stratejiden faydalanamayacağını belirten Bufacchi, salgınla mücadelede tek başına ulusal yönetim ve ekonomilerin yeterli olmayacağına dair bir kanının güçlendiğini söylemiştir. (Bufacchi, 2020, s.4) Popülist rejimlerin salgın karşısında güç kaybedeceğine dair iddiaların özellikle aşırı örnekler olarak görülebilecek Bolsonaro ve Trump yönetimleri üzerine temellendiği söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca son dönemde Trump'ın seçimleri kaybetmesi ve Brezilya'da sol siyasetin Bolsonaro karşısında tekrar gündeme gelmesi bu iddiaları güçlendirir niteliktedir.

Yine sağ popülist rejimlere odaklanan bazı çalışmaların özellikle bu rejimlerde ortaya çıkan, salgına dair ortaya atılan farklı spekülasyon iddialara odaklandığını söylemek mümkündür. Reuters bünyesinde yapılan bir çalışmada, ideoloji farkı gözetmeksizin popülist tutumlarla Covid-19 salgınına dair komplo teorileri arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Özellikle sağ popülist rejimlerde hem yönetim hem de rejimin destekçileri tarafından salgına dair komplo teorilerinin taraftar bulduğunu söyleyebiliriz. Örneğin dönemin A.B.D başkanı Donald Trump, Covid-19 aşısı geliştirme sürecinin "derin devlet" olarak adlandırdığı bir yapı tarafından sekteye uğratıldığını

iddia etmiştir (Reuters Staff, 2020a). Benzer şekilde, açıkça sağlıktan ziyade ekonominin devamlılığını ön plana koymuş olan Brezilya Başkanı Bolsonaro, salgını “ufak bir grip” olarak tanımlamış ve dünyada salgına dair gerçeğin doğru yansıtılmadığını iddia etmiştir (Borges, 2020).

Ancak bu durum sağ popülist rejimlerin tamamı için geçerli değildir. Mudde'nin belirttiği üzere, Bolsonaro ve Trump, pandeminin gerçekte daha az tehlike içerdiğini iddia ederek bir strateji belirlemişlerse de, hem genel anlamda popülistler hem de özel olarak sağ popülist rejimler için ortak bir pandemi politikasından bahsetmek mümkün değildir. Hindistan'da Narendra Modi ve Macaristan'da Viktor Orban yönetimlerinin salgını yönetmekte görece olarak proaktif olduğunu dile getiren Mudde, Meksika'da Obrador yönetimindeki sol popülist rejimin Bolsonaro'dan daha iyi bir örnek teşkil etmediğini belirtmiş ve sol-sağ popülizm ayrımının da pandemi politikaları konusunda belirleyici olmadığını vurgulamıştır (Mudde, 2020). Bu noktada popülist rejimlerin pandemi politikalarına farklı perspektiflerden bakmak, bahsedilen eksikliği doldurmamızı sağlayacaktır.

Ağırlıklı olarak proaktif politikalar izlemeyen sağ-popülist yönetimleri konu edinen çalışmaların yanı sıra, karşılaştırmalı olarak sağ ve sol popülist örnekleri barındıran çalışmaların varlığından da söz etmek gerekmektedir. Bu çalışmalar genel olarak popülist rejimleri pandemi yönetimleri üzerinden kategorize ederek farklılıkları temellendirmeye odaklanmıştır. Örneğin sağ ve sol eğilimli olmak üzere toplam 16 rejim incelemesi sunan bir çalışmada, popülist rejimlerin heterojen bir pandemi yönetim biçimi sergilediği gösterilmiştir. Yönetimde veya muhalefet konumunda olan popülist hareketlerin sokağa çıkma yasağına karşı farklı konumlandığını söylemek mümkündür. Örneğin Almanya'da sokağa çıkma yasağı otoriter bir karar olması gerekçesiyle eleştirilmiş, Hollanda'da ise hükümet popülistler tarafından yeterince önlem almamakla suçlanmıştır (Katsambekis & Stavrakakis, 2020, s.6). Sol ve sağ popülizmlerin pandemi politikaları konusunda ciddi bir farklılığa sahip olduğu iddia edilen rapora göre, İspanya'da Podemos hareketi ve Arjantin'de Alberto Fernández'in temsil ettiği sol popülist siyasette sosyal bütünlük ve kırılgan kesimlerin korunması gibi politikalar ön plana çıkmıştır. Diğer yandan ABD ve Brezilya gibi sağ popülizmlerde, ekonomik istikrarın devamı ve salgının hafife alınması öncelikli politika tercihi olmuştur. Bu farklılaşmaya bir açıklama olarak raporda, popülizmlerin sabit bir doğasının olmadığı ve ideolojik farklılaşmaların pandemi reaksiyonlarında belirleyici olduğu vurgulanmıştır (Katsambekis & Stavrakakis, 2020).

Yine başka bir raporda, popülist rejimlerin bilimsellik karşıtı bir tavırla salgını basite indirgediğine dair iddialara cevap verilmiş ve incelenen 17 popülist hükümetten 12'sinin salgın karşısında aktif bir politika benimsediği gösterilmiştir. (Meyer, 2020) Popülist rejimleri salgın politikaları üzerinden proaktif ve indirgemeci olarak ikiye ayıran çalışmada, proaktif davranan popülist rejimler de kendi içlerinde liberal ve anti-liberal politikalar benimseyenler olmak üzere iki alt kategoriye ayrılmıştır. Pandemiye önemsiz bir kriz olarak yaklaşan popülist rejimler arasında, Trump ve Bolsonaro gibi sağ popülist liderlerin yanı sıra, Andrés Manuel López Obrador ve Daniel Ortega'nın temsil ettiği ve işçi sınıfına odaklanan sol popülizm örneklerinin de bulunması önemli bir bulgudur. Bu bulgu, sağ veya sol bir ideolojiye sahip olmanın, pandemi politikalarını

belirlemede tek başına açıklayıcı olmadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, salgında proaktif bir yönetim benimseyen sağ popülist liderlerin tespiti de yine sağ-popülist rejimler konusunda da bir genelleme yapılmaması gerektiğini göstermektedir. Viktor Urban ve Narendra Modi yönetimleri, proaktif ve anti-liberal politikaları uygulayan örnekler olarak gösterilmiş ve bu kategorideki rejimlerin ortak özelliği olarak, “kültürel popülistler” olarak ülkelerdeki etnik veya dinsel farklılıklar üzerinde halk ve elitler arasında bir ayırım yaratmaları vurgulanmıştır (Meyer, 2020).

3. Arjantin ve Brezilya'da Popülizmin Toplumsal Dayanakları

Görüldüğü üzere, salgının ortaya çıktığı dönemden itibaren yapılan çalışmalar salgın politikalarının izlediği yol konusunda önemli bulgular sunmuştur. Bu bağlamda popülist rejimler konusunda çalışmalar, aslında popülistlerin pandemi yönetimi konusunda benzer bir profile sahip olmadığını ve bu durumun açıklanabilmesi için farklı perspektiflere ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu durumda, popülist rejimlerde salgın yönetimini hangi dinamikler üzerinden incelemeliyiz?¹ Çalışmanın bundan sonraki kısmı bu soruya yanıt arayacaktır. Seçilen ülke örneklerinde salgın yönetimini şekillendiren dinamikleri anlamak için öncelikle, Latin Amerika'nın genelinde 1980'ler sonrasında gözlemleyebileceğimiz neo-popülizm olgusunu incelemek gerekecektir. Popülizmin tarihsel olarak farklılaşan doğası üzerinden, popülist yönetimlerin her dönemde ve her ülkede farklı ekonomik gelişim modellerinin etkisinde ve farklı sınıflarla kurdukları ittifaklar yoluyla şekillendikleri ve dolayısıyla da ülkeye özgü birtakım dinamiklere sahip olabildikleri gösterilecektir. Bu anlamda iki ülke arasındaki farklılıklar, sadece siyasi spektrumun neresinde konumlandıkları (sol-sağ popülizm) üzerinden değil, yerel dinamikleri açısından işlenecektir. Bu yerel dinamiklerin dönüşümü, bahsi geçen Pembe Dalga döneminden itibaren izlenerek bugünün Arjantin ve Brezilya'sında iktidar bloğuna ve politika önceliklerine ışık tutulacaktır.

3.1. Latin Amerika'da Popülizm

Cammack'e göre, Latin Amerika'da popülizmin tarihi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan ithal ikameci ve kalkınmacı devlet politikalarına ve bu politikaları yürüten popülist hükümetlere dayanmaktadır. Literatürde “klasik popülizm” olarak karşımıza çıkan ve örneklerini Arjantin'de Juan Peron ve Brezilya'da Getulio Vargas hükümetlerinde görebileceğimiz bu dönemin popülist rejimleri, 1929 sonrasında Büyük Buhran ile çökmüş ihracata dayalı klasik liberal politikaların bir sonucu olarak görülebilir. Bu krizin karşısında çözüm olarak, Latin Amerika genelinde devlet müdahalesinin ve endüstrileşmenin merkezde olduğu, ulusal kalkınmacı bir ekonomik gelişim modeli kurulmuştur. Büyük Buhran öncesinde kurulu olan liberal oligarşi temelli kurumlar ise bu

1 Literatürde, salgın yönetimi konusunda farklılaşmaları inceleyen alternatif çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Greer ve diğerleri, bu farklılaşmada dört temel faktörün etkili olduğunu belirtmişlerdir: Kriz yönetiminde sosyal politikalar, devlet kapasitesi, rejim tipi ve siyasal kurumların yapısı (federalizm, başkanlık sistemi v.b.) (Greer, King, da Fonseca, & Peralta-Santos, 2020)

ulusal kalkınmacı proje karşısında bir alternatif sunamamış ve halkın büyük çoğunluğunu temsil etmekten uzak kalmıştır. Böylece popülist politikacılar, bu halk kitlelerini kurulu kurumları aşarak mobilize etmiş, hükümete gelerek bu yeni politikaların yürütücülüğünü üstlenmişlerdir (Cammack, 2000, s.156). Arjantin'de Juan Perón ya da Brezilya'da Getúlio Vargas hükümetlerinin dayandığı toplumsal kesimler, kentli işçi sınıfı ve taşra orta-alt sınıflardan oluşmuştur. Bununla beraber, dönemin endüstrileşme merkezli ekonomik büyüme modeline uygun olarak, popüler desteğin sanayi burjuvazisi ve işçi sınıfı arasında bir ittifaka dayandığını da söyleyebiliriz (Weyland, 1996, s.5). Yerli pazarın gelişiminin başat aktörleri olan bu sınıf kesitleri, 1960'lara kadar süren bu ekonomik modelin getirilerinden en çok faydalanan, popülizmin hitap ettiği kitleleri oluşturmuştur.

1980'lerde ise petrol krizinin artçı etkileri gibi küresel anlamda yaşanan gelişmeler ve sermayenin gittikçe daha fazla uluslararasılaşmasının yanı sıra, Latin Amerika'da enflasyon problemi ve ithal ikameci ekonominin yetersiz kalması kalkınmacı politikaları zora sokmuştur. (Weyland, 1996, s.8) Bu bağlamda, klasik popülizmin dayandığı sermaye birikim rejiminin krize girmiş olması, yeni bir ekonomik modele duyulan ihtiyacı baskın hale getirmiştir. Buna paralel olarak, neo-popülizm tanımına dahil edilen bir dizi popülist lider, ülkelerinde neoliberal dönüşümlerin yürütücüleri haline gelmiştir. Örneğin, Arjantin'de Carlos Menem yönetimi (1989-99) hükümete geldikten sonra neoliberal yapısal düzenleme planını uygulamıştır. Yine benzer bir biçimde Brezilya'da Collor de Mello (1990-92) hükümeti de, krizden sorumlu tuttuğu yerleşik oligarşiye karşı neoliberal politikaları benimseyen bir yönetim anlayışı uygulamıştır (Conniff & Roberts, 2012, s.13).

1980'lerden itibaren ortaya çıkan neo-popülist siyasetçilerin neoliberal politikaları benimsemesi, aslında Latin Amerika'da ithal ikameci dönemle eşleştirilen bir popülizm tanımının dışına çıkmaktadır. Klasik dönem popülizmi üzerine çalışan bağımlılık teorisi (dependency theory) yazarları, popülizmi ithal ikameci dönemde siyasete yeni dahil olan işçi sınıfının ve orta sınıfın yeniden dağıtım politikaları ile sisteme entegre edilmesi ve desteklerinin alınması olarak görmüştür (Erickson & O'Donnell, 1975). Doğal olarak böyle bir perspektifle, bu dönemin ekonomik gelişim sürecine özgü görülen popülist politikaların, neoliberal dönemde devam etmesi olanaksız hale gelmektedir. Neoliberalizm gibi bütçe kısıtlamaları ve sosyal harcamalara kesintiler getiren bir ekonomik modelin, yeniden dağıtımçı politikalarla bir arada var olamayacağı, temel bir argüman olarak sunulmuştur.

Ancak Weyland, popülizmin belirli bir ekonomik modelle eş tutulmaması gerektiğini vurgulayarak, kavrama tamamen politik bir strateji olarak yaklaşmıştır. Ona göre neo-popülizm, neoliberal politikalarla ve yeni sınıf kesitlerinin desteğiyle de var olabilecek bir yapıdır. Bu anlamda klasik popülizmle neo-popülizmin ayrıldığı temel noktalardan biri, ilkinin sanayi işçi sınıfına ikincisinin ise bu ithal ikameci dönemin kaybedenleri olarak görülebilecek ve sistemin dışında kalmış kentli kayıt dışı çalışan kesim ve kırdaki yoksullara dayanmasıdır (Weyland, 1996). Weyland'a göre neoliberalizm ve neo-popülizm birçok boyutta benzerlikler taşımaktadır. Bu anlamda aslında birbirini dışlamak yerine birbiriyle uyumlu olarak çalışabilen iki olguyu temsil

etmektedir. İlk olarak her ikisi de enformel sektöre hitap ederek onların desteğini toplamaktadır. İthal ikameci dönemin yeterince iş yaratamaması sonucunda enformel sektörde çalışanlar ve askeri rejimler dönemine kadar toprak sahiplerinin kontrolü altında olan kırsal yoksul kesim, hem neoliberalizmi hem de neo-popülizmi destekleyen temel toplumsal bloğun parçalarıdır. Yine benzer bir şekilde, hem neo-popülizm hem de neoliberalizm, ithal ikameci dönemde belirli imtiyazlar kazanmış ve belirli ölçüde özerklik kazanmış işçi sınıfına ve işletmelere karşı birlik olmayı temsil eder. Bununla beraber, yine her ikisi de kurulu siyasi partileri ve aktörleri bir “düşman” olarak betimlemekte ve bunların karşısında neoliberalizmden ve ihracat odaklı ekonomiden en çok kazanacak küçük işletmeleri, devletle imtiyaz ilişkileri içinde olan kesimlerin karşısında konumlanmaktadır. Bu noktada her iki akımın da kurulan bu “biz-onlar” denkleminde benzer taraflarda yer aldığını söyleyebiliriz (Weyland, 1996, ss.13-15).

Literatürde popülizmi belirli bir ekonomik yapıyla eşleştirmeyen yaklaşım ve tanımlara rastlamak mümkündür. Örneğin Cammack, popülist siyasetin, bir sermaye birikim rejimi içerisinde siyasal iktisat ve siyasal kurumlar arasındaki bağ üzerinden okunması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre neoliberal ekonomik düzene geçilmesi örneğindeki gibi önemli konjonktürel değişimler, yeni düzenin kurulabilmesi ve desteğin kazanılabilmesi adına popülist siyaset biçimine bir işlev kazandırmaktadır (Cammack, 2000, ss.154-155). Benzer bir biçimde farklı popülist dalgaların yükselişini konjonktürel dönüşümlerle ilişkilendiren Roberts, neo-popülizm ve klasik popülizmin farklılıklar kadar benzerlikler de barındırdığını iddia etmiştir. Roberts' a göre, her ne kadar klasik ve neo-popülist dalgalar ortaya çıktıkları sermaye birikim rejimleri ve büyüme modelleri açısından farklılıklar barındırsa da, temelde dönüşüm ve kurumsal kriz süreçleri sırasında görülen sosyal ve ekonomik dışlanma gibi sorunlara bir reaksiyon olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda popülizm, belirli ekonomik sistemlerle ilişkilenebilsin, “kabaca bir şekilde ‘halk’ olarak tanımlanan kitlelerin yukarıdan aşağı bir biçimde siyasi liderler tarafından mobilize edildiği ve seçkinlere karşı müdafaa edildiği” bir olgu olarak tanımlanabilir (Roberts, 2007, s.5). Roberts'ın deyişle bu tanım, ekonomik ve sosyal politikaları popülizmin tanımında başat bir faktör olmaktan çıkarmakta ve popülizmin farklı araçlardan faydalanarak kitleleri mobilize edebileceği ve çeşitlilik gösterebileceğini kanıtlamaktadır (Roberts, 2007, ss.5-6).

Roberts'ın neo-popülizm'i de içine alan bu popülizm tanımı, popülizmi ideolojik bir perspektiften tanımlayan Mudde gibi yazarlarla paralel görünmektedir. Mudde, popülizmi “toplumu ‘gerçek halk’ ve ‘yozlaşmış seçkinlerden’ ibaret gören ve siyaseti halkın genel iradesini temsil edecek şekilde tasarlayan bir ideoloji” olarak tanımlamaktadır (Mudde, 2004, s.543). Bununla beraber, popülistler tarafından kimlerin “seçkinler” ve “halk” içerisine dahil edileceği, iktidarın ideolojik eğilimleri ile ilişkilendirilmiştir. Bu noktada, sol ve sağ popülizme dair sınıflandırmalar gündeme gelmektedir. Sol popülist partiler üzerine çalışan March, bahsi geçen partilerin sosyo-ekonomik sorunlara odaklandığını ve seçkinleri sadece sermayedarların ekonomik menfaatlerine hizmet etmekle suçladığını vurgulamaktadır. Bunun karşısında ise, işçi sınıfı ve çalışan kesimi “gerçek halk” kitesi olarak görmektedir. (March, 2007) Sağ popülist partiler ise otoriterlik ve nativizm üzerine kurulu bir programla hareket etmekte, ulusun bir parçası olarak görülmeyen grupları ise (örneğin göçmenler) bir tehdit olarak kurgulamaktadır. (Mudde, 2007)

Bugüne kadar yapılan sol ve sağ popülizm karşılaştırmaları içerisinde Mudde ve Kaltwasser'in çalışması önemli bir yer edinmiştir. Latin Amerika'daki sol popülizm ile Avrupa'nın sağ popülist örneklerini karşılaştıran yazarlar, her iki olgunun da seçkin karşıtlığı, liberal demokrasiye karşı güvensizlik ve referandum merkezli siyaset konusunda ortaklaştığını belirtmektedir. Bununla beraber, sol popülizm ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda kapsayıcı politikalarla eşleştirilirken, sağ popülizm belirli grupları halkın bir parçası olmamak üzerinden dışlayıcı bir özelliğe sahiptir. İlk ayrıma paralel olarak, sol popülizm temel olarak sosyo-ekonomik sorunlar ve eşitlik gibi bir gündeme sahipken, sağ popülizm etnisite ve kimlik konularına odaklanmaktadır (Mudde & Rovira Kaltwasser, 2013, s.158).

Çalışmanın örneklemini oluşturan Arjantin ve Brezilya'da popülizme özgü dinamiklerle karşılaşmak mümkündür. Arjantin'de bugün yönetimde olan Alberto Fernández hükümeti, daha öncesinde de belirtildiği üzere Peronist geleneğin devamını temsil etmektedir. Popülizm ve Peronizm arasındaki ilişkiyi inceleyen Munoz, seçimle yönetime gelen Peronist liderlerin "halkın gerçek iradesini" yansıtır biçimde kurgulandığını ve siyasi programın ulusal bir mesele haline getirildiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, yönetimin dışında kalan seçkinler, ordu ya da IMF gibi birçok aktörün, siyasetin meşru alanının dışında tutulduğunu da eklemektedir. Yazarın popülist bir özellikle olarak vurguladığı bir diğer dinamik de siyasetçilerin kendilerini kurulu düzen ve kurumsallık karşıtı olarak kurgulamasıdır. Siyasi seçkinler grubuna ait olmadıklarını vurgulayan siyasetçiler, kendilerini sıradan halkın bir parçası olarak tanımlamış, yönetim süresince de yozlaşmış olarak betimledikleri kurumları aşarak hukukun üstünlüğünü bypass etmişlerdir (Munoz, 2018: s.21). Bir sonraki bölümde daha ayrıntılı gösterileceği üzere, sosyo-ekonomik sorunlara ve ittifakı içerisindeki farklı sınıf kesitlerini kapsayıcı sosyal politikalarla şekillenmiş gündemine bağlı olarak Fernández hükümeti sol popülizm tanımıyla örtüşmektedir.

Brezilya'da ise Bolsonaro hükümeti birçok yazar tarafından sağ popülizm örneği olarak kabul edilmiştir. (A. Barros & Wanderley, 2020) Bolsonaro'nun seçim kampanyası boyunca söylemleri üzerine çalışan Junior ve Gagliardi, popülizm tanımıyla örtüşen özellikleri sıralamaktadır. Onlara göre, Bolsonaro kampanyası boyunca dini değerlere sıkça atıfta bulunarak dini duygulara hitap etmeye çalışmış, bu anlamda da kilisenin desteğini kazanmıştır. Aile değerleri üzerinden siyasi bir söylem oluşturan Bolsonaro, LGBT+ hakları ve feminizm gibi birçok harekete karşı çıkmıştır. Bir diğer unsur olarak da, daha önce yönetimde olan İşçi Partisi'ni şeytanlaştırıcı söylemleriyle halk kitlesinin iradesi karşısında konumlandırılmıştır. Son olarak, vatan ve vatanın tehditlerden korunması, Brezilya bayrağı ve milli futbol takımının

Renkleri gibi birçok milliyetçi sembolün kampanya sırasında kullanıldığı gözlemlenmiştir. (Feres Júnior & Gagliardi, 2021, ss.97-99). Mudde ve Kaltwasser'in altını çizdiği Avrupa'daki etnisite üzerinden kimlik vurgusuna alternatif olarak, Brezilya'da kültürel bir kimlik vurgusu olduğunu ancak milli değer ve sembollerin ön plana çıkarılması ve seçkinlere karşı kurulan söylem açısından sağ popülizm dinamiklerinin Brezilya'da mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

Neo-popülizm üzerine yapılan birçok çalışma, 80'ler ve 90'larda yükselen ilk popülist rejimlere odaklanmış ve klasik popülizmden farklılaşan biçimlerine ve toplumsal dayanaklarına dair güçlü açıklamalar getirmiştir. Ancak 2000'li yıllarda neoliberal politikaların yarattığı ekonomik sorunlara bağlı olarak sol popülizmin güç kazanmasıyla önemli dönüşümlerin yaşandığını söylemek gerekir. 2000'li yıllarda birçok ülkede yaşanan ekonomik kriz, uygulanan neoliberal kemer sıkma politikalarına karşı bir toplumsal muhalefet yaratmıştır. Birçok Latin Amerika ülkesinde mobilize olan neoliberalizm karşıtı gruplar özelleştirmeler, fiyat ve ticaret serbestisi ve yeniden yapılandırma politikalarına karşı çıkmışlardır. Bu mobilizasyonda kayıt dışı çalışanlara kıyasla birtakım güvencelere ve sendika üyeliği sayesinde örgütsel güce sahip olan devlet memurlarının önemli bir aktör olduğu vurgulanmıştır (Andreas, 2012, s.183). Neoliberal politikaların uygulanmaya başladığı ilk dönemden itibaren toplumsal güçler hep bir direniş halinde olmuş, 1990'larda yaşanan krizler ve sivil toplumun tekrardan harekete geçmesiyle bir dizi ülkede sol hükümetler yönetime gelmişlerdir (Andreas, 2012). Pembe Dalga olarak adlandırılan bu dönemdeki sol popülist yönetimler, yaşanan ekonomik krizlere karşı büyüme odaklı planlama politikaları ve nakit transferleri gibi yeniden dağıtım mekanizmalarını kullanmış ve önceki dönemlere nazaran refah koşullarında ve ekonomik büyümede önemli gelişmeler kaydetmişlerdir (Loureiro, 2018). Ancak neo-kalkınmacı politikaların da krize girmesiyle Bolsonaro gibi sağ popülist siyasetçiler tekrar güç kazanmış ve halk desteğini kazanarak yönetime geçmişlerdir.

Neo-popülizm tartışmalarının gösterdiği üzere, Latin Amerika'da popülizm farklı dönemlerde, farklı konjonktürel oluşumlar ve bunların içerisinde başat aktör olarak yer edinen sınıf kesitlerinin desteğine dayanmaktadır. Ayrıca bulgular, 1980'lerden itibaren ortaya çıkan popülist yönetimlerin her zaman sabit bir ekonomik büyüme modeli ve yine sabit bir sınıf kompozisyonuna dayanmadığını da göstermektedir. Bu nedenle Weyland gibi yazarların tasvir ettiği neo-popülist siyaset ve sınıf ittifakları, popülizmin değişime açık doğasına dair ipuçları verirken, bugünün rejimlerini anlamakta da yetersiz kalmaktadır. Arjantin ve Brezilya'da neoliberal politikaların benimsemesinden bu yana, farklı sosyal hareketler ve aktörler güç kazanmış, sağ ve sol popülizm üzerinden seçimlerde yoğunlaşan çatışma siyasal anlamda önemli değişimler yaratmıştır. Arjantin'de 2019 yılında sağ popülist yönetimin yerine sol popülist Fernandez'in, Brezilya'da ise tam tersi şekilde yolsuzluk iddiaları ile güç kaybeden sol popülist yönetimin yerine 2018'de sağ popülist Bolsonaro'nun başkan olması, aslında uzun süredir neoliberal ekonomik sisteme dair yaşanan çatışmanın farklı iki çıkışını temsil etmektedir. Bir sonraki bölümde 2000'li yılların başında Pembe Dalga olarak anılan ve temelde neoliberal sistemin politikalarına muhalif olan sol popülizmin yükselişi ile başlayan bu çatışma süreci ve bugüne kadar yaşadığı dönüşümler her iki ülke örneğinde incelenecektir.

3.2. Arjantin

2002'de yaşanan ekonomik krizden bu yana IMF programı uygulayan ve son dönemde de dış borçlanma sorunu yaşayan Arjantin, neoliberal ekonomik sisteme entegrasyonundan itibaren

daha öncesinde belirttiğimiz sosyal çatışmanın okunması açısından önemli bir deneyim sunmaktadır. Bugün Arjantin yönetimindeki Fernandez hükümeti birçok anlamda, Pembe Dalga olarak da adlandırılan ve neoliberal politikalara muhalefeti yansıtan sol popülist bir dönemin devamı niteliğinde görülebilir. Arjantin’de Nestor Kirchner (2003) ve Cristina Fernandez de Kirchner’in (2007 ve 2011) temsil ettiği Pembe Dalga, neoliberal yapısal düzenlemelerin yarattığı krize karşı mobilize olan kesimlerin desteğini almıştır. Kirchner dönemlerinde sendikalarla yapılan müzakereler sonucunda kayıtlı işçilerin maaşlarında önemli iyileşmeler yapılmıştır. Etchemendy ve Collier’in “yeni parçalı-korporatizm” olarak betimlediği bu olgunun sonucunda, özellikle Peronist sendikaların güçlü olduğu sektörlerde gerçekleşen bu dönüşümler, açık bir şekilde Peronist geleneğin devamını simgelemektedir. (Etchemendy & Collier, 2007, s.378) Ancak örgütlü işçi sınıfının yanı sıra, Kirchner dönemlerinde kamu sendikaları, işsizler hareketi (piquetero), insan hakları hareketleri ve yerli sanayi burjuvazisinin bir bölümünü içine alan heterojen bir aktörler grubunun taleplerine de karşılık verilmiştir. Bu aktörler devlet aygıtı içerisine yerleştirilerek yaşanan sosyal çatışma kurumsallaştırılmış ve böylece yöneten bloğun içinde söz sahibi olmuşlardır (Grigera, 2017, s.448). Kirchner hükümetleri ihracat ürünlerinde gerçekleşen fiyat artışları ve kur ayarlaması sayesinde, neoliberal politikalar karşısında yeniden dağıtımçı mekanizmaları kullanacak kaynakları elde etmiştir. Ancak bu süreçte özellikle kayıt dışı sektörde istihdam artışı yaşanmış ve sosyal güvenlik sistemi yerine nakit transfer sistemleri ile sosyal koruma politikaları sağlanmaya çalışılmıştır (Grigera, 2017, s.449).

Bu yönleriyle Arjantin’de Kirchner yönetimleri, kalkınmacı bir çizgiyle “anti-liberal” bir ekonomik modelin ülkedeki reformist güçlerin desteğiyle hayata geçirildiği bir dönem olarak görülebilir (Monedero, 2019, s.27). Alternatif bir okuma olarak, Grugel ve Riggiozzi, Kirchner yönetimlerindeki ekonomik yapılanmayı Latin Amerika’da devletlerin daha merkezi bir rol oynadığı ve ihracat endeksli bir büyüme modeli öngören post-neoliberalizm olgusuyla açıklamaktadır. Neo-liberal dönemde bir yandan vergilendirme ve yerli pazarın ihracat endeksli büyüme için korunması söz konusuysen, diğer yandan özellikle Arjantin’de yerli üreticiler, işçiler ve kamu sektörünün bir ittifak halinde uzlaştırılması söz konusu olmuştur. Bu anlamda sadece ekonomik büyüme modelinde değil, devlet ve vatandaşlık ilişkilerinin de yeniden tanımlandığı bir projeden bahsetmek mümkündür (Grugel & Riggiozzi, 2012). Monedero’ya göre, Kirchner dönemlerinde kapitalist topluma özgü çatışmalar tekrardan kendini göstermiş ve Peronist deneyime öncülük eden sınıf ittifakları dağılmaya başlamıştır. Önemli bir kırılma noktası olarak, Nestor Kirchner’den sonra başkanlık yapan Cristina Fernandez de Kirchner döneminde tarım ürünlerindeki ihracat vergilerinde yapılan artış, çiftçiler ve üst-orta sınıflar arasında yeni bir karşı ittifaka neden olmuştur (Monedero, 2019).

2015 yılında yapılan seçimlerde sağ popülist Mauricio Macri seçimleri kazanmış ve Arjantin’de sol popülizmin yönetimi son bulmuştur. Murillo ve Zarazaga’ya göre, Macri’nin seçimleri kazanmasında rol oynayan en önemli dinamik, Kirchner hükümetlerinin toplumsal dayanağını oluşturan Peronist ittifakın dağılmasıdır. Kirchner hükümetleri döneminde uygulanan ve özellikle yoksul kesimlerde refah artışı hedefleyen sosyal yardım programları, Pembe Dalga dönemi boyunca Peronizmin geleneksel destekçileri olmuş mavi yakalı çalışanlar ve işçi

sendikaları tarafından, vergi gelirlerinin ağırlıklı olarak bu kesimler için harcandığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu anlamda rejimin iktidar bloğunu oluşturan kesitler arasında çıkar çatışması ortaya çıkmış, ittifaktan kopan kesiti temsil eden mavi yakalı çalışanlar ve işçi sendikaları ise 2015'te Kirchner'e alternatif sol aday Sergio Massa'ya oy vermişlerdir. Özellikle Kirchner hakkında açılan yolsuzluk davaları medya tarafından yoğun bir şekilde resmedilmiş ve bu durum Macri için önemli bir seçim propagandasına dönüşmüştür (Murillo & Rodrigo Zarazaga, 2020, s.131).

Macri'nin seçmen tabanının çekirdeği ise ülkenin gelir seviyesi daha yüksek bölgelerinden oluşmuştur. Peronist yönetim boyunca uygulanan politikardan rahatsızlık duyan kesimler arasında bulunan çiftçiler, kentli orta sınıflar ve medyanın önemli bir kısmı da 2015 seçimlerinde Macri'yi desteklemiş ve Kirchner'in adayı Daniel Scioli'ye oy vermemiştir. Kamu sektörü ve enformel ekonomide çalışanlar ile işsizleri içine alan ve görece yoksul bölgelerde yaşayan kesimler ise Arjantin'de Peronizmin uzun dönemli seçmen tabanını oluşturmuş ve 2015'te Kirchner'in adayını desteklemiş, daha sonra ise 2019 yılında bugünkü devlet başkanı Fernandez'in destekçileri olmuşlardır (Murillo & Rodrigo Zarazaga, 2020, s.128).

Arjantin'in bugünkü devlet başkanı Alberto Fernandez, 10 Aralık 2019'da, Covid-19 salgının başladığı dönemin hemen öncesinde yönetime gelmiştir. Fernandez'in seçimi kazanmasındaki temel etken ise dağılmış olan Peronist kesitlerin, kendisinin liderliği altında tekrardan birleşerek "Frente de Todos" adıyla yeni bir Peronist ittifakta tekrar bir araya gelmesidir. Fernandez seçim kampanyasının önemli bir stratejisi, Peronizmden kopan işçi sendikaları ve Buenos Aires çevresindeki 10 farklı eyalet valiliği kapsayan güçleri ittifaka dahil etmek olmuştur. Bu kesimlerin geleneksel olarak Peronizmi destekleyen yoksul bölgelerdeki kesimlerle yeni ve heterojen bir ittifak altında tekrar bir araya gelmesi sonucunda Fernandez seçimleri kazanmıştır. Heterojen bir ittifakı yönetmenin gerekliliklerini yansıtır biçimde, Kirchner çizgisindeki gruplar yasama organlarında önemli bir yer tutarken Massa'yı desteklemiş kesimler ise alt mecliste baskın konumdadır (Murillo & Rodrigo Zarazaga, 2020, s.132).

Görüldüğü üzere Arjantin, Pembe Dalga deneyiminden bu yana sağ ve sol popülizm ikileminde şekillenen bir siyasi tarihe sahiptir. Macri'den sonra tekrardan Peronist güçlerin yükselişe geçmesi, Peronizmin Arjantin siyasetindeki yeri üzerine düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu noktada Medina, ülkede ekonomik stabilitenin ve görece büyümeyle geçen yılların Peronist parti yönetiminde gerçekleştiğini ve kolektif hafızada bu deneyimle yer aldığını vurgulamaktadır. Ona göre, yoksul kesimler Peronist yönetim altında kendilerini kapsayan politikalar nedeniyle görece refah içinde yaşamış ve bu nedenle Fernandez seçimler sırasında bu kesimlerden önemli oranda destek almıştır. (Abal Medina, 2020) Medina'nın bu konuda vurguladığı bir diğer nokta da toplumsal hareket ve sendika üyelerinin birçoğunun Peronist hareketle ilişkilendirilmiş olmasıdır. Ona göre, seçime giden süreçte Arjantin'deki kurumlar ve aktörler sosyal talepleri temsil etme ve kurumsallaştırma konusunda bölgedeki diğer ülkelerden daha başarılı olmuştur. (Abal Medina, 2020, s.151) Bu bağlamda, bugün Arjantin yönetimi ile kendisini destekleyen sosyal tabanın arasında organik bir bağ olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Fernandez, kendisinden önce yönetimde olan neoliberal/muhafazakâr blokun dış borçlanma ve yüksek enflasyonla sonuçlanan politikalarına karşı sol Peronist geleneği devam ettireceğini açıkça göstermiştir. Yerli pazardaki hakları genişleterek sosyal adalet odaklı politikalar yürüten Fernandez, önceki yönetimin kemer sıkma politikalarının sonucu olarak sekreterlik düzeyine getirilen Sağlık, Çalışma, Bilim ve Teknoloji gibi bakanlıkları tekrar şekillendirmiştir ve özellikle gecekondü mahallelerindeki güvencesizlik sorunu için ayrı bir bakanlık kurmuştur. Bununla beraber minimum gelir ve emekli maaşları, ulaşım ücretleri, beslenme hakkı gibi alanlarda iyileştirmeler yapılmış ve küçük işletmeciler için kriz döneminde vergi erteleme seçeneği getirilmiştir (Biglieri, 2020). Tüm bu bulgular ışığında, toplumsal dayanaklarını oluşturan sınıf kesitleri ve politika tercihleriyle Fernandez hükümetinin, Arjantin'in Peronist geleneğini yansıtan bir yönetim anlayışına sahip olduğu söylenebilir.

3.3. Brezilya

Daha önce belirtildiği üzere, neoliberal politikaların kazananları ve kaybedenleri arasındaki mücadele ve bunun siyasal alandaki yansımaları, popülist rejimlerin hangi aktörler ve uzun dönemli politika tercihleri üzerine kurulduğuna dair ipuçları sunmaktadır. Brezilya'da Luiz Inácio Lula da Silva'nın sol popülist yönetimi ile başlayan Pembe Dalga süreci, bugünkü sağ popülist rejime yol açan gelişmeleri içinde barındırmaktadır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Cardoso döneminde uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar, istikrar ve serbesti sağlayan politikaları ile yerli ve uluslararası mali sermayenin avantajına bir sistem inşa etmiştir. Lula hükümetinin tarımsal ürünlerin ihracatı üzerinden dolar bazlı kazanç sağlama politikaları ile yerli sanayi ve tarımsal burjuvazinin de menfaatleri gözetenmiş ve bu kesimler rejimin önemli destekçileri olmuşlardır (Boito & Resende, 2007, s.116). Böylece Brezilya'da sol hükümetler finansal sermayenin yanı sıra, yerli burjuvazinin taleplerine hitap eden bir yönetim kurarak, neoliberal bir düzen içinde bir takım kalkıncı politikalara dayanan alternatif bir ekonomik model inşasına yönelmiştir.

İşçi sınıfının neoliberal politikalarla ilişkisi ise bu denklemin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Her ne kadar neoliberal deregülasyon politikaları işçi sınıfı için önemli dezavantajlar getirirse de Brezilya'da işçilerin neoliberal politikalara karşı kayda değer bir muhalefet içinde olmadığını görmekteyiz. İşçi sınıfının önemli bir kısmı neoliberal politikalara karşı bir alternatif düşünmemekte ve hatta ekonomik sorunlara çözümü neoliberal politikaların daha etkin uygulanmasında görebilmektedir. (Boito & Resende, 2007) Bununla beraber, sol popülist yönetimlerin toplumsal büyük oranda sendikalaşmış işçiler, enformel ekonomide çalışanlar ve alt-orta sınıf oluşturmaktadır. Neoliberal ekonomik sistemin deregülasyon politikaları sonucunda önemli imtiyazlarını kaybeden ya da güvencesizlikle karşı karşıya kalan bu kesimler, İşçi Partisi döneminde yürütülen bir dizi politika ile yaşam koşullarında iyileşme sağlamıştır. Bu uygulamaların arasında para yardımları, asgari ücretin yükseltilmesi, aile tarımının korunması ve yüksek ve özelleşmiş eğitim kurumlarının bu kesimleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi sayılabilir (Boito & Saad-Filho, 2016).

Görüldüğü üzere Sol popülist yönetim yerli burjuvaziden enformel ekonomide çalışanlara kadar farklı toplumsal kesimlerin koalisyonu ve desteğine dayanmıştır. Bu koalisyonun çözülmesine neden olan temel etken, devam eden küresel kriz karşısında neo-kalkınmacı politikaların iflas etmesidir. Büyüme oranlarında yaşanan düşüş nedeniyle, sol popülizmin dayandığı koalisyonu besleyen dağıtımçı politikaların finanse edilmesi de zorlaşmıştır. Bunun karşısında ikinci sol popülist yönetimin devlet başkanı Dilma Rousseff, kalkınmacı politikalarına son vererek neoliberal ilkelerin tam anlamıyla uygulanmasına yönelik bir strateji benimsemiştir. Sol popülist iktidarlar döneminde uygulanan neo-kalkınmacı politikalar karşısında neoliberal uygulamalardan yana ve finansal sermaye ve üst-orta sınıflardan oluşan bir muhalefet meydana gelmiştir (Saad-Filho & Boito, 2015).

Sağ popülist siyasetçi Bolsonaro'nun 2018'de başkan olmasının arkasında Brezilya'da uzun zamandır süregelen kronik problemlerin ve sol popülizmin yolsuzluk ile itibar kaybetmesinin etkisi önemli ölçüdedir. Başkanlık seçiminde oy verenlerin demografik özellikleri üzerine bir çalışma, Bolsonaro'nun toplam oy verenlerin (sayılmayan ve boş oylar da dahil olmak üzere) %39'u tarafından desteklendiğini göstermektedir. Bununla beraber çalışmada, Bolsonaro'nun görece daha yüksek gelirli ve beyazlar tarafından oy aldığını, sol parti adayının ise siyahiler ve düşük gelirli tarafından desteklendiğini göstermiştir. (Llaneras, 2018) Bolsonaro'nun seçim kampanyasında, ülkede artan suç oranlarına karşı bireysel silahlanma ve güvenlik güçlerini artırma, LBGTQ+ haklarına karşın ailenin ve değerlerin korunması gibi politikalar yer almıştır. Yine İşçi Partisi lideri ve Brezilya'nın eski Başkanı Lula'nın yolsuzluktan yargılanmasının, Bolsonaro'ya seçmenlerin gözünde "ahlaki" bir üstünlük sağladığı söylenebilir. Bu bağlamda onun siyasi projesi, neoliberal politikaları önceleyen, sosyal harcamaları ve patronajı reddeden bir yapıya sahiptir (Renno, 2020, ss.5-7).

Bolsonaro'nun devlet başkanlığının erken sürecinde belirli politika öncelikleri öne çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi ekonomik alanda yapılan reformlardır. Yapılan reformla, emekli maaşı elde etmek için 40 yıl hizmet şartı getirilmiş ve temel olarak devletin sosyal haklar korusundaki garantör rolü geri plana düşürülmüştür. Ayrıca işçi ve işveren arasındaki iş sözleşmesinin şekillenmesi iki tarafın müzakeresine bırakılmış ve kolektif işçi haklarına önemli ölçüde set koyulmuştur (Garcia, 2019, s.67). Ekonomik alanda yapılan bu değişimler, Bolsonaro döneminin neoliberal modele uygun bir vizyona sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu döneminin gündeminde önemli bir yer tutan diğer konu da kamu güvenliğidir. Organize suç örgütleri ile mücadele kapsamında, bireysel silah kullanımına izin veren bir yasa kabul edilmiştir. Bu projeye beraber hem kırsal kesimde aktivistlere karşı yapılan şiddet eylemleri hem de kentlerdeki paramiliter gruplarla mücadele hedeflenmiştir. Bununla beraber, Bolsonaro'nun, kendisi de bürokrasinin içinde bulunan oğlu Flavio'nun suç örgütleri ile bağlantılı olduğuna dair iddialara yer verilmiş ancak durum yargı organlarınca incelenmemiştir (Garcia, 2019, a.yer).

Bolsonaro'nun seçmen tabanını oluşturan üst gelir grupları, neoliberal politikalar için önemli bir destek grubunu oluşturmaktadır. Boito ve Saad-Filho'ya göre üst orta sınıflar, Lula'nın başkanlığında İşçi Partisi'nin yeniden dağıtımçı politikalarından ekonomik zarar görmüşlerdir.

Bunların arasında asgari ücretin artırılması, vergilendirmelerden finanse edilen nakit transfer programları ve yine bir sonraki sol hükümetin devlet başkanı Dilma Rousseff'in özellikle üst-orta sınıfın gelirlerini etkileyen bir biçimde evde çalışanlara sağladığı haklar yer almıştır (Boito & Saad-Filho, 2016, s.7). Arka plandaki tüm bu gelişmeler sonucunda, Brezilya'da üst gelir grupları sosyal yardım ve refah uygulamalarına karşı bir tepki geliştirmiş, sol hükümetlerin politikalarına bağlı olarak alt gelir gruplarına karşı kaybettikleri avantajları nedeniyle sağ siyaseti desteklemişlerdir (Boito & Saad-Filho, 2016, s.8).

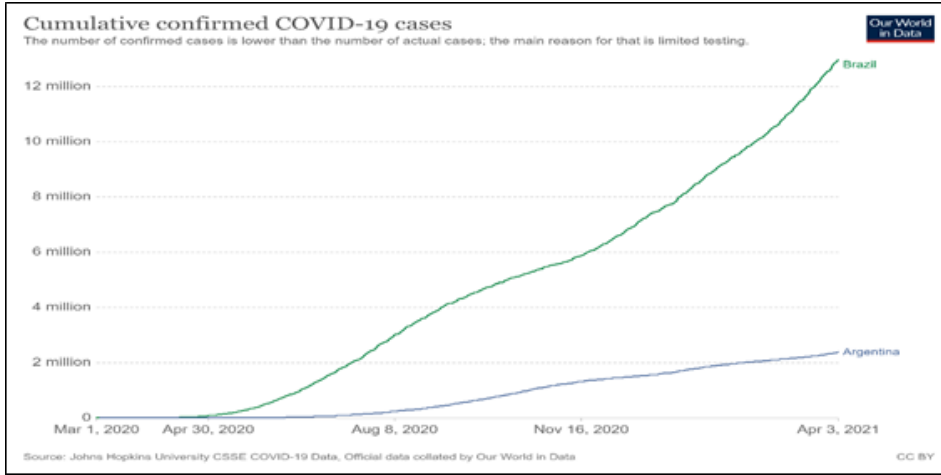
Bu bağlamda Bolsonaro'nun liderliğindeki sağ popülist rejimin toplumsal olarak üst-orta gelir grupları ve mali burjuvaziye dayandığını ve bu yönüyle İşçi Partisi'ne muhalif olan kesimleri temsil ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Daha önce de belirtildiği üzere bu kesimler, sosyal devlet ya da yeniden dağıtım mekanizmaları gibi politikalara mesafeli, neoliberal sistemde rekabetçi ve serbest bir pazar beklentisi içindeki gruplardır. Bu durum popülizmin doğası ve politika öncelikleri konusunda Arjantin'den farklı bir profil ortaya çıkarmaktadır.

Latin Amerika'da neoliberal politikaların benimsenmesiyle başlayan süreç göstermektedir ki, bu yeni ekonomik düzenin destekçileri ve karşıtları arasında daima bir sosyal çatışma var olmuş ve bu çatışma sonucunda devlet mekanizmasına erişebilen kesimler kendi politika tercihlerini gündeme getirmişlerdir. Bu anlamda Weyland'ın tartıştığı klasik ve neo-popülizm ayrışmasını bir adım daha öteye götürerek, neoliberalizmle başlayan dönem içerisinde de Latin Amerika'da farklı konjonktürlere ve sınıf kesitlerine dayanan popülist güçlerin varlığından bahsetmek yerinde olacaktır.

4. Arjantin ve Brezilya'da Salgın Politikaları

Sırasıyla sağ ve sol popülizm örnekleri olarak görülebilecek Arjantin ve Brezilya incelendiğinde, bu ülkelerde pandemi yönetiminde ciddi farklılıklar göze çarpmaktadır. Temel bir ayrım olarak Arjantin'de hem insan hareketliğini ve doğal olarak bulaşmayı azaltan hem de mali destekler sağlayan proaktif bir salgın politikası benimsenmiş, Brezilya'da ise ekonomik istikrar ön planda tutulmuş ve buna paralel olarak ekonomik anlamda maliyetli, sıkı sağlık tedbirlerinden uzak durulmuştur. Bununla beraber, federal bir yönetim yapısına sahip Brezilya'da ulusal ve bölgesel kararların farklılaştığını da belirtmek gerekmektedir.

Arjantin'de ilk vaka 3 Mart 2020'de görülmüştür. Brezilya'da ise ilk vaka 26 Şubat 2020'de ilan edilmiştir. 2021 yılı Nisan ayı itibarıyla Arjantin'de toplam vaka sayısı 2,3 milyonu ve toplam ölüm sayısı 50 bini geçmiştir. Brezilya'da ise toplam vaka sayısı neredeyse 13 milyona, toplam ölüm sayısı ise 330 bine ulaşmıştır (Roser, Ritchie, Ortiz-Ospina, & Hasell, 2020). Bu değerler karşılaştırılırken Arjantin ve Brezilya'daki toplam nüfus da göz önünde tutulmalıdır. Güncel verilere göre Arjantin ve Brezilya'nın nüfusu sırasıyla ortalama 45 milyon ve 214 milyondur. (Worldometer, 2021) Nüfusa oranlı bir şekilde baktığımızda yine aynı sırayla oranlar 0.5 ve 0.6 gibi oldukça yakın değerlerde çıkmaktadır.

Arjantin'de ilk vakanın görülmesinden kısa bir süre sonra, ulusal düzeyde karantina ve filyasyon çalışmaları, sağlık sistemi kapasitesinin güçlendirilmesi, seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasağı gibi önlemler alınmıştır. Özellikle parçalı bir sağlık sistemi yapılanmasına sahip Arjantin'de, ulusal ve yerel otoriteler tarafından alınan koordinasyonlu eylemlere bağlı olarak 12 hastane kurulmuş ve var olan sağlık kuruluşlarında da kapasite artışı sağlanmıştır (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2020, s.2). Ön plana çıkan en önemli salgın politikalarından biri de, ilk vakanın ilanından çok kısa bir süre içinde, 20 Mart'ta sokağa çıkma yasağı uygulanmasıdır. Bu sokağa çıkma yasağı şehir veya bölge ayrımı gözetilmeksizin 2 ay sürmüş ve kısıtlama boyunca eğitim kurumları, kamusal alanlar, işletmeler ve ülkeler arası yolculuk da dâhil olmak üzere faaliyetler büyük oranda durdurulmuştur (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2020). Ülkede görülen vakaların büyük oranda Buenos Aires ve çevresinde yoğunlaşması üzerine, diğer bölgelerde kısıtlamalar kademeli olarak kaldırılırken, bu bölgede sokağa çıkma yasağı 2020 Ağustos ayına kadar devam etmiştir (Reuters Staff, 2020b).

Brezilya'da salgının ortaya çıkmasından sonraki erken dönemde benimsenen politikalar iki ülke arasındaki temel farklılığı yansıtmaktadır. Salgının Brezilya'da görülmeye başladığı günlerden itibaren Bolsonaro ve federal hükümet tarafından herhangi bir karantina ya da olağanüstü hal uygulaması hayata geçirilmemiştir. Bununla beraber, yerel düzeyde eyalet valileri tarafından, ekonomik faaliyetleri de kapsayabilen karantina ve sosyal mesafe uygulamaları başlatılmıştır. Bu durum eyalet valileri ve yine pandemiyi kamusal bir felaket ilan eden Kongre ile federal hükümet arasında çatışma ve ayrışmaya neden olmuştur (Lupien, Rincón, Carrera, & Lagos, 2021).

Ulusal bir sokağa çıkma yasağının uygulanmamasının temel nedeni, böylesine bir uygulamanın Brezilya ekonomisine getireceği zarar olarak görülebilir. Bu politika tercihi, Devlet Başkanı Jair Bolsonaro'nun "Maaşları ve işleri olmadığına insanların öleceğine" dair açıklamasında da belirgin bir şekilde okunabilmektedir (Mandl & Benassatto, 2020). Arjantin'de gözlemlediğimiz durumdan farklı olarak Brezilya'da bölgesel ve federal yönetimlerin ciddi bir ayrışma içerisinde

olduğunu da hesaba katarsak, Bolsonaro'nun pandemi süresince hem kamusal tartışmalarda hem de uygulanan politikaları kontrol etmek konusunda ciddi engellerle karşı karşıya olduğunu söylemek mümkündür. Burada vurgulanması gereken bir başka nokta da Bolsonaro'nun kendisiyle aynı politika vizyonuna sahip olmayanlara karşı, salgının şiddeti konusunda şüpheli açıklamalara ve spekülasyona başvurmasıdır. Ekonomik döngünün devamlılığını daha öncelikli bir konu olarak resmeden Bolsonaro hükümeti, ülkede sokağa çıkma yasağı uygulanmasını destekleyen politikacıları “terörist” ya da “komünist” olmakla suçlamıştır (T. Z. De Barros, 2020). Bir yandan Covid-19 salgınının iddia edilenden daha az tehlikeli olduğu ileri sürülürken, diğer yandan Bolsonaro kendisiyle paralel çizgide olmayan devlet kurumları, yargı sistemi ve yerel yöneticilere karşı kendi seçmen kitesini mobilize etmiş ve talep edilen sıkı önlem politikalarına karşı bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. (T. Z. De Barros, 2020) Yine salgının ilk aylarında Sağlık Bakanlığı'nda iki kez görev değişimi gerçekleşmiştir. Dönemin ilk sağlık bakanı Mandetta'nın görevine, fikir ayrılıklarından ötürü son verilmiştir. Mandetta'dan sonra bakan olan Teich, Bolsonaro'nun spor salonları ve güzellik merkezlerini tekrar faaliyete açmak üzere kararından sonra istifa etmiştir (Meyer, 2020, s.10).

Salgının kontrol altına alınması adına uygulanabilecek sağlık politikaları konusunda da Brezilya'nın pasif bir strateji benimsediğini söylemek mümkündür. Güney Amerika ülkelerini karşılaştırmalı olarak inceleyen bir çalışmaya göre, Brezilya kıta ülkeleri içinde salgını baskılama mekanizmaları açısından en düşük performansı gösteren ülkedir. Bu çalışmaya göre, sağlık sisteminin yaşadığı kapasite sorunu, filyasyon ve vaka ile ölüm sayıları açısından ülke, diğer ülkelere nazaran daha kötü bir grafik çizmektedir (González-Bustamante, 2021). Filyasyon ve sağlık sistemi konusundaki bu pasif tutumu, yine yukarıda belirtilen Bolsonaro ve ekibinin salgına dair şüpheli yaklaşımı ve ekonomiyi önceleyen vizyonuyla ilişkilendirebiliriz. Bu noktada, bir ülkede test ve filyasyon çalışmalarının kapsamlı bir şekilde uygulanmasının, vaka sayılarının görünürlüğünü artıran ve doğal olarak hükümeti salgın konusunda daha proaktif davranmaya iten bir unsur olduğunu da belirtmek gerekir.

Kapsamı ve süresi açısından ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de, sokağa çıkma yasağının uygulanması ve pandemi dolayısıyla ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması, gelir ve iş kaybı gibi riskleri yanında getirmiştir. Sokağa çıkma yasağının yarattığı ekonomik zararın telafi edilmesi adına hükümetlerce bir dizi sosyal koruma politikası uygulanmıştır. Sosyal yardımlar alanına baktığımızda, öncelikle her iki ülkede de pandemi öncesinde var olan nakit transfer programlarının yanı sıra, pandemi dönemine özgü yeni programlar oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Arjantin'de bu uygulamaya örnek, 23 Mart 2020'de açıklanan “Acil Aile Geliridir” (Ingreso Familiar de Emergencia). Her aileden bir kişiye 10 bin pesoluk (155 Amerikan Doları) bir nakit transferini kapsayan bu yasa ile 3,6 milyon aileye mali destek sağlanması hedeflenmiştir. Bu uygulamanın kapsamı, enformel sektörde ve evde çalışanları da faydalanıcılar grubunun içine alacak şekilde tasarlanmıştır.² Aynı yılın Haziran ayında, bu programdan faydalananlara (9 milyon kişi) 10 bin

2 ILO verilerine göre enformel ekonomide çalışanların oranı Brezilya'da (2015) %45 iken, Arjantin'de (2018) %48.1'dir. (ILOSTAT, n.d.)

pesoluk ikinci bir ödeme yapılması kararlaştırılmıştır (Gentilini, Almenfi, Orton, & Dale, 2020, s.45).

Brezilya'da ise, enformel ekonomide çalışan ya da işlerini kaybeden ve dolayısıyla salgına bağlı olarak daha kırılgan konumda olan bireyler için "Acil Yardım Transferi" ("Auxílio Emergencial") adında yeni bir nakit transfer programı, 2 Nisan 2020'de kabul edilmiştir. İlk etapta aylık 200 Real (37 Amerikan Doları) olmak üzere üç aylık bir nakit transfer sistemi başlatılmıştır. Tutarın muhalif kesimlerce yetersiz bulunması üzerine, Senato'da bu transferi 600 Real'e (110 Amerikan Doları) yükselten bir karar kabul edilmiş ve hükümet tarafından da yürürlüğe sokulmuştur (Blofield vd., 2020, s.56). Bu yardım aynı aileden maksimum iki kişinin alabileceği şekilde tasarlanmıştır. Brezilya'da pandemi öncesinde kurulmuş olan nakit transfer programına (Bolsa Familia) kayıtlı olanlar, bu yeni sisteme geçirilmiştir. Bolsa Familia dışında farklı bir nakit transfer programına üye olan, kayıtlı sektörde çalışan, ailede kişi başı geliri asgari ücretin yarısından fazla olan ya da toplam aile geliri 3 bin 135 Real'i aşan bireylere ise başvuru hakkı verilmemiştir. Bununla beraber, ülkede oluşturulan sisteme kayıtlı olmayan ancak başvuruya uygun adaylara ise internet üzerinden başvuru yapma hakkı verilmiştir. (Menezes-filho, Komatsu, & Rosa, 2021, s.9) Her iki ülkede de kırılgan kesimleri kapsayan sosyal yardım uygulamalarının varlığından söz etmek mümkündür. Ancak Brezilya'da uygulanan politikaların, başvuru için belirlediği şartlar anlamında daha kısıtlı olduğunu belirtebiliriz.

Sosyal koruma politikalarının temas ettiği bir diğer alan da kayıtlı çalışanlara yönelik iş güvencesi ve işten çıkarılanlar için işsizlik ödenekleridir. Blofield ve diğerlerinin aktardığı üzere, Arjantin hükümeti 17 Mart 2020'de aldığı kararla ilk olarak kayıtlı işgücü içinde bulunanlar için işletmelere maaş desteğini artırmış ve işsizlik ödemelerinin sürelerini de uzatmıştır. Nisan ayında işsizlik ödenekleri 10 bin pesoya (137 Amerikan Doları) yükseltilmiştir. İşten çıkarmaların artış göstermesine bağlı olarak hükümet, işçi ve işveren organizasyonlarıyla görüşmüş ve 60 günlük bir işten çıkarma yasağı getirmiş, bununla beraber 100 işçiye kadar olan büyüklükteki firmalar için maaş ödemelerini maksimum sınır olarak asgari ücret tutarında yapmayı kararlaştırmıştır. Nisan ayında yine taraflarla yapılan görüşmeler sonucunda, sokağa çıkma yasağına bağlı olarak çalışmayanların maaşlarının %50'sinin hükümet, %25'inin şirketler tarafından yapılmasına ve geçici olarak prim ücretlerinin iptal edilmesine karar verilmiştir (Blofield vd., 2020, s.40).

Brezilya'da ise Mart ayında alınan bir kararla küçük ve orta ölçekteki işletmeciler için, 2 ay boyunca en çok asgari ücretin iki katına kadar bir tutarda çalışanların maaş ödemeleri yapabilmeleri için kredi sağlanmış ve krediden faydalanan işletmelerde işçi çıkarma yasaklanmıştır. Bu kredinin amaçlanandan çok daha az sayıda işçiye ulaşması sonucunda kapsamı genişletilmiş, işçilerinin en az yarısını işten çıkarmayan firmalar ve daha büyük ölçekteki işletmecilere de başvuru hakkı tanınmıştır (Blofield vd., 2020, s.55). Nisan ayında yürürlüğe konulan başka bir kararla 2 aylık sözleşme iptali ya da 3 ay sürecek bir çalışma saati azaltılmasına imkân tanınmış, bu durumdan etkilenen tüm işçiler için, işsizlik ödeneğine oranlı ve minimum olarak asgari ücret tutarında olacak şekilde acil yardım paketi sunulmuştur. İşçilerin sözleşmelerinin askıya alınması durumunda destekten faydalanan şirketler, askıya alınan süre kadar, etkilenen kişiye iş imkânı

sunma taahhüdünde bulunmuşlardır (Gentilini vd., 2020). Bu noktada Brezilya'da bu alanda uygulanan politikaların Arjantin'e nazaran daha fazla işveren odaklı olduğunu söyleyebiliriz. Arjantin'de işten çıkarmalar bir süreliğine tamamıyla yasaklanırken, Brezilya'da işten çıkarma seçeneği açık tutulmuş, bunun yerine sözleşmeleri devam ettirmeye teşvik edici uygulamalar getirilmiştir.

Brezilya ve Arjantin arasındaki yine temel bir farklılık noktası da küçük ve orta ölçekteki işletmeciler için uygulanan politikalar. Brezilya'da işten çıkarmaları engellemek üzerine olan politikalar, doğal olarak kendi işinde çalışanlar kategorisini işletme bazlı yardımların dışında bırakmış, sadece nakit transferi yoluyla bu kesime yönelik yardım paketi oluşturulmuştur. Arjantin'de ise bu kesim küçük ve orta büyüklükte işletmecilere yapılan desteklere dahil edilmiş ve ayrıca kredi desteği yanında destek garanti mekanizmaları da üretilmiştir (OECD, 2020).

Son olarak, iki ülke arasındaki farklılığı yansıtan ve Arjantin'de gerçekleştirilen bir başka uygulama da "Servet Vergisidir." Tam adı "Büyük Servetlerin Olağanüstü Dayanışma Katkısı Kanununa (Aporte Extraordinario a Las Grandes Fortunas)" göre minimum sınırdaki varlığı 200 milyon pesoyu aşanlardan yüzde 2, maksimum sınır olarak ise serveti 3 milyar pesoyu aşanlardan ise yüzde 3,5 oranında tek seferlik vergi alınması kararlaştırılmıştır. Bu vergilendirme ile 300 milyar pesoluk – ülke milli gelirinin %3,5'ine denk gelen – bir bütçe elde edilmesi hedeflenmiştir (Birgün, 2020). Önceki bölümde tartışıldığı üzere, popülizmin toplumsal dayanaklarının ağırlıklı olarak üst gelir grupları tarafından oluşturduğu Brezilya'da yönetimin benzeri bir karar almasını beklemek mümkün değildir.

Politika analizlerinin gösterdiği üzere, Arjantin'de salgın konusunda hem yüksek maliyetli kısıtlama uygulamaları hem de gelir ve iş kaybına karşı sosyal koruma politikaları konusunda daha proaktif bir politika izlenmiştir. Pembe Dalga döneminden bugüne, politikaların iktidar bloğu ekseninde şekillenme olgusu, salgın yönetimi sürecinde de kendini göstermektedir. Abers ve diğerlerine göre, Arjantin salgın yönetimi sürecinde Peronizmin seçmen tabanını da oluşturan birtakım toplumsal güçler merkezi rol almışlardır. Ülkede enformel sektörde çalışan ya da işsiz olan yoksul kesimleri temsil eden Piquetero hareketi yönetim organları içerisinde yürüttüğü stratejiyle kırılğan kesimler için koruyucu politikaların oluşturulmasına öncülük etmişlerdir. Aynı zamanda ülkenin Genel Sendika Konfederasyonu, iş güvencesi için müzakerelerde bulunmuş, daha küçük ölçekteki sendikalar tarafından kişisel korunma ekipmanı ve maaş iyileştirmeleri gibi farklı talepleri yansıtan eylemler yapmıştır (Abers, Rossi, & von Bülow, 2021).

Brezilya'da ise sağlık politikaları çok daha düşük bir düzeyde seyretmiş, karantina gibi uygulamalar yerel ölçekte hayata geçirilmiştir. Ekonomik zarara yönelik sosyal koruma politikaları merkezi hükümetin stratejisi olmaktan ziyade, muhalif grupların devlet organları üzerinden yaptığı baskıyla kabul edilmiştir. Pandemi politikalarının yönetim mekanizması içerisinde tartışıldığı sürece yakından baktığımızda, karar alıcı aktörlerin kompozisyonu açısından da benzer bir durumla karşılaşmaktayız. Bolsonaro yönetimi pandemi politikalarının yapım sürecinde, Arjantin'e zıt bir şekilde toplumdaki farklı sivil toplum örgütlerine ve aktörlere katılım imkânı tanımamış, sadece

kendisini açıktan destekleyen kürtaj karşıtları gibi muhafazakâr hareketleri kapsayıcı bir tutum sergilemiştir. Yukarıda da aktarıldığı üzere, pandemi politikalarının gerçekten bir salgın olup olmadığına dair bir tartışma düzleminde şekillenmesi de bu grupların menfaatlerine hitap eder şekilde gelişmiş ve onların desteğini almıştır (Abers, Rossi, & von Bülow, 2021, s.5). Pandemiye ciddi bir tehlike olarak görmeyen bu bloğun karşısında, Bolsonaro'ya muhalif olan bir dizi toplumsal hareket ve sivil toplum örgütleri, devlet mekanizmasında –Kongre başta olmak üzere – lobicilik faaliyetleri yapmışlardır. Yasama üzerinden kurdukları baskı sayesinde, pandeminin etkilerine karşı kırılgan olan yoksul ve güvencesiz kesimler için kısa dönemli acil mali yardım kararlarının kabul edilmesini sağlamışlardır (Abers vd., 2021, ss.7-8).

Pandemi politikalarının hangi dinamiklerle şekillendiğini açıklamak için karar alma süreçlerine etki eden aktörlerin kompozisyonu mutlaka hesaba katılmalıdır ancak bu çalışmanın gösterdiği üzere sol veya sağ popülist rejimlerde siyaset, yönetimin toplumsal dayanaklarını oluşturan kesimlerin menfaatlerini yansıtmaktadır. Bu kesimler politika yapım süreçleri içerisinde ortaya çıkmamakta, tam aksine uzun dönemli olarak popülist rejimle karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi içinde bulunmaktadır. Bu perspektifle bakıldığında, Bolsonaro'nun pandemi döneminde ekonomik faaliyetlerin devamını önceleyen, sosyal koruma politikaları oluşturmayı ise geri planda bırakan politikaları, yine kurduğu sağ popülist yönetiminin dayanakları olan üst-orta sınıfların tercihlerini ve neoliberal düzlemde politika yapma biçiminin sınırlarını yansıtmaktadır. Buna karşılık Arjantin'de politika üretme sürecinde popülizmin toplumsal dayanakları olan geleneksel işçi sınıfı ve görece yoksul kesimlerin menfaatleri daha merkezi bir konum almıştır.

Benzeri bir olguyla farklı politika yapım süreçlerinde de karşılaşmak mümkündür. 1988-2008 yılları arasında Arjantin ve Brezilya'da sosyal politikalara dair incelemelerde bulunan Niedzwiecki, her iki ülkede emeklilik ve sağlık sistemi konusunda alınan kararlarda toplumsal aktörler olarak sendikaların ve sivil toplumun rolünü gözler önüne sermektedir. Brezilya'da emeklilik sisteminin özelleştirilmesine dair reformların eksikliğine değinen yazar, bu durumu sendikalar tarafından yapılan yoğun muhalefete bağlamaktadır. Buna paralel olarak, 1988 yılında evrensel sağlık sistemi konusunda yapılan düzenlemelerde ise devlet kurumları ile organik bağlara sahip olan Sanitarista hareketinin aktivizmi ve baskılarına bağlanmaktadır (Niedzwiecki, 2014, s.23). Arjantin'de ise buna zıt bir şekilde, sağlık sektöründeki deregülasyon girişimlerine sendika ve sivil toplum tarafından karşı çıkılmış ve bazıları Peron döneminden beri devam eden birçok sosyal hak koruma altına alınmıştır. Emeklilik sistemi konusunda ise reformlar ancak Peronist parti yönetiminde gerçekleşebilmiştir. Bu duruma neden olarak yazar, Fernández de Kirchner döneminde Peronist Partinin yönetim ortağı olarak görülebilecek sendikaların iktidarın reform kararlarına karşı bir muhalefet oluşturmamasını vurgulamaktadır (Niedzwiecki, 2014, s.38). Farklı örneklerden görüldüğü üzere, iktidarın toplumsal dayanaklarını oluşturan aktörlerin politika tercihleri, siyasette önemli bir girdi kabul edilmeli ve popülist rejimlerde salgın politikaları incelenirken de benzer dinamikler göz önünde bulundurulmalıdır.

5. Sonuç

Bu çalışma, 2020'de küresel bir salgına dönüşen Covid-19 hastalığı karşısında popülist yönetimlerin salgın politikalarını Arjantin ve Brezilya örnekleri üzerinden incelemiştir. Çalışmanın ilk bölümünde gösterildiği üzere, popülist rejimlerinde pandemi politikalarına dair bazı incelemeler, eksik bir popülizm okuması sunmaktadır. Popülist rejimler genel olarak salgını yönetme konusunda başarısız örnekler olarak işlenmiş, özellikle sağ popülist liderlerin salgın konusundaki inkârcı yaklaşımları popülizmin başarısızlığının yansıması olarak sunulmuştur. Böyle bir perspektif, popülist rejimler arasındaki farkları görebilmeyi zorlaştırmaktadır.

Bu anlamda çalışma sırasıyla sol ve sağ popülist örnek olarak görülebilecek Arjantin ve Brezilya'da salgın politikalarını karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Literatürdeki farklı örneklerin de gösterdiği üzere, Arjantin ve Brezilya salgına karşı iki farklı politika reaksiyonunu yansıtmaktadır. Arjantin'de özellikle sokağa çıkma yasağı gibi maliyetli önlemleri içeren proaktif bir salgın yönetimi uygulanırken, Brezilya'da ise Bolsonaro'nun söylemlerinde kristalize olan inkârcı ve pasif bir tutum hâkim olmuştur. Bu iki farklı olgu, popülist rejimlerin politika üretme süreçlerini incelerken kategorik tanımlardan uzak durularak, yerel dinamiklerin ön plana çıkarılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Literatürde Meksika gibi sol popülist yönetimlerin Brezilyadakine benzer bir profil çizdiğine dair bulguyu da hesaba kattığımızda, sol ve sağ popülizm kategorilerinin de kendi başına yeterli açıklayıcı güce sahip olmadığı görülmektedir.

Popülist yönetimlere kategorik bir bakış açısının ötesine geçmeye çalışan bu çalışmanın temel sorusu, seçilen iki örnek ülkedeki salgın yönetimi farklılığının arkasında yatan dinamiklerin ne olduğu üzerinedir. Bu noktada çalışmanın temel bulgusu, popülist rejimleri destekleyen toplumsal güçlerle oluşan iktidar bloğunun rolüdür. Latin Amerika'da popülizmin hem klasik hem de 1980'ler sonrası dönemi, popülist rejimlerin kurulmasında her zaman birtakım toplumsal güçlerin ve sınıf ittifaklarının etkili olduğunu ve politikaların bu blokların beklentileri doğrultusunda şekillendiğini göstermiştir. 1980'lerden itibaren neoliberal ekonomik sistemin Latin Amerika'da uygulanmasıyla başlayan dönem, neoliberal düzen içerisinde doğan farklı menfaatlere bağlı sosyal çatışmalara sahne olmuştur. 2000'li yılların başında bölgede Pembe Dalga olarak adlandırılan ve neoliberalizme muhalefeti yansıtan güçlerin yükselişi bu sosyal çatışmanın çıktısı olarak okunabilir. Bugün salgın karşısında kriz yönetimine dair bulguları bu tarihsel gelişim perspektifinde işleyen çalışma, Arjantin ve Brezilya'da neoliberal dönem içerisinde şekillenen iktidar bloklarını irdelemiştir. Neo-popülizm olarak tanımlanan neoliberal politikalar ve popülizm birlikteliği, popülizmin farklı konjonktürlerde ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Bununla beraber, 1980'ler sonrası popülist yönetimlerin de yekpare bir görüntüye sahip olmadığını ve yerel dinamiklerin popülist rejimlere farklı boyutlar kazandırdığını söylemek gerekmektedir.

Bu noktada iki ülke arasında görülen en temel fark, popülist rejimlerin iktidar bloklarının farklı kesimlerden oluşmasıdır. Arjantin'de güçlü bir Peronist geleneğin etkisinde geleneksel işçi sınıfı, sendika örgütleri ve yoksul kesimleri içine alan bir blok yönetimi desteklerken, Brezilya'da

üst-orta gelir grupları Bolsonaro'nun temel seçmen kitlesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, kriz döneminde farklı menfaatler ön plana çıkmış, buna paralel olarak farklı salgın yönetim biçimleri benimsenmiştir. Bununla beraber, özellikle Brezilya örneğinde karşımıza çıkan devletin farklı kurumları arasındaki çatışma, politikaların biçimlenmesi açısından önemli bir faktöre işaret etmektedir. Brezilya'da muhalif güçlerin devletin farklı organlarını kullanarak federal hükümete karşı yasalar kabul ettirebilmesi, iktidar bloğunda olan güçlerin devlet kurumlarını ne ölçüde harekete geçirebildiğinin de önemli bir dinamik olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda popülist rejimlerde kriz dönemleri hem değişim hem de süreklilik olgularını barındırmakta ve popülizme dair bugüne kadarki bulguları test etme fırsatı sunmaktadır.

Kaynakça

- Abal Medina, J. M. (2020). Peronism Back in Power in Argentina: Economic Crisis and Political Stability. *Latin American Policy*, 11(1), 148–153. <https://doi.org/10.1111/lamp.12184>
- Abers, R. N., Rossi, F. M., & von Bülow, M. (2021). State–society relations in uncertain times: Social movement strategies, ideational contestation and the pandemic in Brazil and Argentina. *International Political Science Review*. <https://doi.org/10.1177/019.251.2121993713>
- Alon, T., Kim, M., Lagakos, D., & VanVuren, M. (2020). How Should Policy Responses to the COVID-19 Pandemic Differ in the Developing World? *NBER Working Paper*.
- Andreas, T. (2012). Neoliberalism in Crisis. In H. Overbeek & B. van Apeldoorn (Eds.), *Neoliberalism in Crisis*. London: Palgrave Macmillan UK. <https://doi.org/10.1057/978.113.7002471>
- Balmford, B., Annan, J. D., Hargreaves, J. C., Altoè, M., & Bateman, I. J. (2020). Cross-Country Comparisons of Covid-19: Policy, Politics and the Price of Life. *Environmental and Resource Economics*, 76(4), 525–551. <https://doi.org/10.1007/s10640.020.00466-5>
- Barros, A., & Wanderley, S. (2020). Brazilian businessmen movements: Right-wing populism and the (dis)connection between policy and politics. *Organization*, 27(3), 394–404. <https://doi.org/10.1177/135.050.8419883378>
- Biglieri, P. (2020). *Argentina*, (No. 7; G. Katsambekis & Y. Stavrakakis, Eds.). Thessaloniki.
- Birgün. (2020, December 9). Pandemide servet vergisi: Arjantin'de yasalaşması ardından İngiltere'de önerildi. *BİRGÜN*. Retrieved from <https://www.birgun.net/haber/pandemide-servet-vergisi-arjantin-de-yasalasmasi-ardindan-ingiltere-de-onerildi-325977>
- Blofield, M., Giamburro, C., & Filgueria, F. (2020). *Policy Expansion in the Compressed Time: Assessing the Speed, Breadth and Sufficiency of post – COVID-19 Social Protection Measures in 10 Latin American Countries* (No. 235). Santiago. Retrieved from https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/46016/4/S2000593_en.pdf
- Boito, A., & Resende, R. (2007). Class relations in Brazil's new neoliberal phase. *Latin American Perspectives*, 34(5), 115–131. <https://doi.org/10.1177/0094582X07306304>
- Boito, A., & Saad-Filho, A. (2016). State, State Institutions, and Political Power in Brazil. *Latin American Perspectives*, 43(2), 190–206. <https://doi.org/10.1177/0094582X15616120>
- Borges, A. (2020, April 10). A little flu': Brazil's Bolsonaro playing down coronavirus crisis. *Euronews*.
- Bufacchi, V. (2020). Is coronavirus bad for populism? *Global-E*, 13(25), 1-4.
- Cammack, P. (2000). The resurgence of populism in Latin America. *Bulletin of Latin American Research*, 19(2), 149–161. [https://doi.org/10.1016/S0261-3050\(99\)00076-5](https://doi.org/10.1016/S0261-3050(99)00076-5)

- Cheng, C., Barceló, J., Hartnett, A. S., Kubinec, R., & Messerschmidt, L. (2020). COVID-19 Government Response Event Dataset (CoronaNet v.1.0). *Nature Human Behaviour*, 4(7), 756–768. <https://doi.org/10.1038/s41562.020.0909-7>
- Conniff, M. L., & Roberts, K. (2012). Populism in Latin America. In *Populism in Latin America* (Vol. 978.081.7386). <https://doi.org/10.4324/978.135.1186032-56>
- De Barros, T. Z. (2020). *Brazil* (No. 7; G. Katsambekis & Y. Stavrakakis, Eds.). Thessaloniki.
- Durmuş, S., & Şahin, D. (2020). Covid-19 Küresel Salgında Dünyada ve Türkiye’de Uygulanan Ekonomi Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Turkish Studies*, Volume 15(Volume 15 Issue 4), 923–943. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.44506>
- Erickson, K. P., & O’Donnell, G. (1975). Modernization and Bureaucratic Authoritarianism. *The Hispanic American Historical Review*, 55(3), 565. <https://doi.org/10.2307/2512397>
- Etchemendy, S., & Collier, R. B. (2007). Down but not out: Union resurgence and segmented neocorporatism in Argentina (2003–2007). *Politics and Society*, 35(3), 363–401. <https://doi.org/10.1177/003.232.9207304318>
- Feres Júnior, J., & Gagliardi, J. (2021). Populism and the Media in Brazil: The Case of Jair Bolsonaro. In *The Politics of Authenticity and Populist Discourses*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-55474-3_5
- Garcia, A. (2019). Brazil under Bolsonaro: Social base, agenda and perspectives. *Journal of Global Faultlines*, 6(1), 62–69. <https://doi.org/10.13169/jglobfaul.6.1.0062>
- Gentilini, U., Almenfi, M., Orton, I., & Dale, P. (2020). Social Protection and Jobs Responses to COVID-19 : A Real-Time Review of Country Measures. In *Social Protection and Jobs Global Practice*.
- González-Bustamante, B. (2021). Evolution and early government responses to COVID-19 in South America. *World Development*, 137. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105180>
- Greer, S. L., King, E. J., da Fonseca, E. M., & Peralta-Santos, A. (2020). The comparative politics of COVID-19: The need to understand government responses. *Global Public Health*, 15(9), 1413–1416. <https://doi.org/10.1080/17441.692.2020.1783340>
- Grigera, J. (2017). Populism in Latin America: Old and new populisms in Argentina and Brazil. *International Political Science Review*, 38(4), 441–455. <https://doi.org/10.1177/019.251.2117701510>
- Grugel, J., & Riggirozzi, P. (2012). Post-neoliberalism in Latin America: Rebuilding and Reclaiming the State after Crisis. *Development and Change*, 43(1), 1–21. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2011.01746.x>
- ILOSTAT. (n.d.). Statistics on the informal economy. Retrieved May 10, 2021, from <https://ilostat.ilo.org/topics/informality/>
- Katsambekis, G., & Stavrakakis, Y. (Eds.). (2020). *Populism and the Pandemic: A Collaborative Report* (No. 7). Thessaloniki.
- Llaneras, K. (2018). Bolsonaro divide o Brasil: arrasa nas cidades mais brancas e mais ricas. *El País*.
- Loureiro, P. M. (2018). Reformism, Class Conciliation and the Pink Tide: Material Gains and Their Limits. In M. Ystanes & I. Å. Strønen (Eds.), *The Social Life of Economic Inequalities in Contemporary Latin America* (pp. 35–55). Cham: Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-61536-3>
- Lupien, P., Rincón, A., Carrera, F., & Lagos, G. (2021). Early COVID-19 policy responses in Latin America: a comparative analysis of social protection and health policy. *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies / Revue Canadienne Des Études Latino-Américaines et Caraïbes*, 46(2), 297–317. <https://doi.org/10.1080/08263.663.2021.1917823>

- Mandl, C., & Benassatto, L. (2020, July 19). Brazil's Bolsonaro says coronavirus restrictions kill economy. *Reutersers*. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-brazil-idUSKCN24J0V8>
- March, L. (2007). From Vanguard of the Proletariat to Vox Populi. *Source: The SAIS Review of International Affairs*, 27(1), 63–77. <https://doi.org/10.2307/26999345>
- Menezes-filho, N., Komatsu, B., & Rosa, J. P. (2021). Reducing Poverty and Inequality during the Coronavirus Outbreak : The Emergency Aid Transfers in Brazil João Pedro Rosa Reducing Poverty and Inequality during the Coronavirus Outbreak : The Emergency Aid Transfers in Brazil. In *insper.edu.br* (No. 54). Retrieved from https://www.insper.edu.br/wp-content/uploads/2021/02/Policy_Paper_54.pdf
- Meyer, B. (2020). Pandemic Populism: An Analysis of Populist Leaders' Responses to Covid-19. In *Tony Blair Institute or Global Change*.
- Monedero, J. C. (2019). SNIPERS IN THE KITCHEN: State Theory and Latin America's Left Cycle. *New Left Review*, (120), 5–32.
- Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, Vol. 39, pp. 542–563. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>
- Mudde, C. (2007). Populist Radical Right Parties in Europe. In *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO978.051.1492037>
- Mudde, C. (2020, March 27). Will the coronavirus “kill populism”? Don't count on it. *The Guardian*.
- Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2013). Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, 48(2), 147–174. <https://doi.org/10.1017/gov.2012.11>
- Muno, W. (2018). Populism in Argentina. In *Populism Around the World: A Comparative Perspective* (pp. 9–26). Ottawa: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-96758-5_2
- Murillo, M. V., & Rodrigo Zarazaga, S. J. (2020). Argentina: Peronism returns. *Journal of Democracy*, 31(2), 125–136. <https://doi.org/10.1353/jod.2020.0026>
- Niedzwiecki, S. (2014). The Effect of Unions and Organized Civil Society on Social Policy: Pension and Health Reforms in Argentina and Brazil, 1988–2008. *Latin American Politics and Society*, 56(4), 22–48. <https://doi.org/10.1111/j.1548-2456.2014.00247.x>
- OECD. (2020). Covid-19: SME Policy Responses. In *OECD*. Retrieved from https://oecd.dam-broadcast.com/pm_7379_119_119680-di6h3qgi4x.pdf
- Pulejo, M., & Querubín, P. (2021). Electoral Concerns Reduce Restrictive Measures During the COVID-19 Pandemic. *Journal of Public Economics*, 104387. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2021.104387>
- Renno, L. (2020). The Bolsonaro Voter: Issue Positions and Vote Choice in the 2018 Brazilian Presidential Elections. *Latin American Politics and Society*, 15(1), 1–16.
- Reuters Staff. (2020a). Trump says without proof that FDA “deep state” slowing COVID trials. *Reuters*.
- Reuters Staff. (2020b, July 31). Argentina extends coronavirus lockdown as cases rise. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-argentina-idUSKCN24W2MP>
- Roberts, K. M. (2007). Latin America's Populist Revival. *SAIS Review of International Affairs*, 27(1), 3–15. <https://doi.org/10.1353/sais.2007.0018>
- Roser, M., Ritchie, H., Ortiz-Ospina, E., & Hasell, J. (2020). Coronavirus (COVID-19) Testing – Statistics and Research – Our World in Data. *Our World in Data*. Retrieved from https://ourworldindata.org/coronavirus-testing%0Ahttps://ourworldindata.org/covid-vaccinations?utm_source=meio&utm_medium=email%0Ahttps://ourworldindata.org/coronavirus-testing

- Saad-Filho, A., & Boito, A. (2015). Brazil: The failure of the PT and the rise of the “new right.” *Socialist Register*, 52, 213–230.
- Weyland, K. (1996). Neopopulism and neoliberalism in Latin America: Unexpected affinities. *Studies in Comparative International Development*, 31(3), 3–31. <https://doi.org/10.1007/BF02738987>
- World Health Organization. (2020). *COVID-19: WHO’s Action in Countries*.
- Worldometer. (2021). No Title No Title No Title. Retrieved August 31, 2021, from <https://www.worldometers.info/world-population/>

A Comparative Analysis of the Covid-19 Pandemic Policies in Argentina and Brazil

Burak AK*

Covid-19 pandemic required pandemic policies that can be realized via state capacity and affected every sphere of human affairs. Consequently, global responses to the pandemic by states, particularly those of populist regimes have been a topic of scholarly debate. In these ongoing discussions, populist regimes were depicted as identical in terms of pandemic responses. However, with few studies dealing with a comparative perspective, the literature mostly focused on the right-wing populism and the speculative arguments rejecting the dangers of the pandemic. This resulted with a profile of populism mainly failing to deliver successful pandemic measures. Such a perspective leads to a neglect of differences in policy making among populist regimes. Aware of this gap in the literature, this study analyzes the pandemic policies of Argentina and Brazil, which can be categorized as left-wing and right – wing populist regimes respectively.

To grasp the nature of populism in Latin America, this study scrutinizes the concept of neo-populism with a critical perspective. Generated as an effort to explain the new populist regimes in Latin America since 1980s, the concept shows that populist regimes existed alongside with neoliberal economic policies in the region and depended on the support of societal forces and certain class fractions. The subsequent populist governments established in the region were shaped by the social conflict between the forces who attempted to reshape this neoliberal context for their interests. Pink Tide movement in the region during 2000s represented such a conflict and witnessed the rise of left-wing populists in many Latin American countries. The findings about the nature of populism demonstrates that populist regimes, since their first examples in the beginning of 20th century, depended on the support of societal forces and generated policies according to the interests of this ruling bloc. Moreover, populism does not manifest a stable character, in that it builds on different forces due to the outcomes of social conflict in their local context. Therefore, the concept of neo-populism must be used with caution, taking into consideration that every populist regime can manifest unique dynamics in terms of electoral support and policy making.

---

* Marmara University, E-mail: burak.ak@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7461-3975

Populist regimes in Argentina and Brazil were analyzed in the light of these findings, with an aim to locate differences of social forces and class alliances that constitute the regime. Argentina's president Alberto Fernandez and his government represents a continuation of Peronist tradition in the country. Established by an alliance of traditional working class and unionist forces along with urban poor, the government represents the interests of such fractions. Therefore, the governments continuing support depends on supporting these forces via social policies within the realities of a neoliberal order. The bloc in power is also able to influence state policies via state institutions, meaning that their interests are taken into consideration in policy making. Consequently, the pandemic policies in Argentina reflected the same pattern in policy making. The government enforced strict lockdown measures starting in March 2020 and continued its economically costly policies to prevent the further spread of the disease. The government also adopted social protections policies for formal and informal sector employees, to compensate for the income and jobs loss due to lockdown measures. A closer look at policy making process also shows that movements representing such class fractions such as piquetero movement, actively involved in decisions and lobbied state institutions to generate favorable outcomes.

Brazil represents a completely different case in terms of both its populism and pandemic policies. Brazil's president Jair Bolsonaro came to power with the support of upper middle classes due to their disillusionment with social policies of left-wing populists in the previous government. Therefore, his government reflect a return to strict neoliberal policies and denies social protection as a form of clientelism. Pandemic policies in Brazil demonstrated these policy priorities which is crystallized in Bolsonaro's discourse on the importance of continuity of economic activities. Accordingly, the federal government did not impose any lockdown measures. At the same time, some of the state governors started lockdown in their provinces, openly conflicting with Bolsonaro. Federal government also avoided social protection measures like Argentina, however, once again oppositional forces came to the scene to shape policies. Oppositional movements and actors which can influence state institutions such as Congress and Judiciary, lobbied for the legislation of social protection measures to protect fragile segments of society from the adversities of the pandemic.

Two cases of pandemic response by populist regimes demonstrates that pandemic responses can only be understood in the light of local dynamics characterizing the populisms in different contexts. The concept populism or neo-populism alone cannot capture the complexities of policy making in populist regimes. The study showed that policies generated are the reflections of established class alliances and power in long run. The case of Brazil also shows that it is not only the composition of class forces but also the ability of these forces to influence and direct state capacity to achieve certain outcomes. Future studies in this area can demonstrate to what extent class forces and state institutions in populist regimes come into play to shape policy outcomes, accounting for the differences we see among populist regimes.

Salgın Döneminde Güvenlik Devletin Dönüşümü

Transformation of the Security State in the Pandemic Era

Taşkın Toprak İPEK*

Öz

Covid-19 salgını devletin tanımı ve işlevi üzerinde yeni bir kırılma noktası yaratmıştır. Bu kırılma noktası, geçen yüzyılın son çeyreğinden beri dünya genelinde egemen makro-ekonomik ve toplumsal sistem olan neoliberalizmin sıklaşan bunalımlarını gözler önüne sermiştir. Özelleştirme ve serbestleştirme aracılığıyla kar maksimizasyonuna dayanan bu sistem, bölgesel ve küresel çapta yaşadığı bunalımların etkisiyle çeşitli toplumsal protestolara ortam hazırlamıştır. Neoliberal devlet, merkez ve çevrede, bu protesto dalgalarına yanıt üretmek için güvenlik önlemlerine giderek daha fazla başvurmaktadır. Önlemler, ücretli çalışanları sermaye grupları karşısında baskı altında tutmak için çeşitlenmektedir. Böylece çeşitli disipline edici mekanizmaları içeren güvenlik devleti, birikim bunalımlarına çözüm olarak hayata geçirilmektedir. Güvenlik devletini açıklayabilmek için kullanılacak kavram ‘olağanüstü hâl’ olacaktır. Sermaye lehine yeniden biçimlenen devlet yapısı bu kavram üzerinden daha iyi incelenebilir. Bununla birlikte olağanüstü hâl, salgın dönemindeki otoriterleşmeyi anlamak için iyi bir çerçeve çizmektedir. Salgında artan güvenlik tedbirleri, baskı ve sermaye grupları lehine düzenlemeler güncel durumu tahlil etmek açısından önemlidir. Olağanüstü hâl; ücretli çalışanlara olduğu kadar azınlık gruplarının aleyhine uygulamalara da neden olmaktadır. Bu tür örneklerin yaşandığı yerlerden birisi de Britanya’dır. Britanya, Covid-10 salgının başladığı andan itibaren, diğer pek çok ülkeyle benzer biçimde, olağanüstü hâl uygulamalarını hayata geçirmiş, işgücünü ve toplumsal yaşamı sınırlayan kuralları yürürlüğe koymuştur. Ancak bu kurallar ücretli çalışanları değil, sermaye gruplarının karını korumaya yöneliktir. Ayrıca Avrupa’nın diğer pek çok ülkesinde, salgının var olan eşitsizlikleri arttırdığı, madunlara yönelik ayrımcılığı tetiklediği görülmektedir. Bu nedenle salgın yalnızca biyolojik bir felaket olarak değil, aynı zamanda toplumsal gerilimleri daha da kırılğan hale getiren bir olgu olarak da okunmalıdır. Bu çalışma, Britanya örneği üzerinden salgın döneminde belirgin hale gelen güvenlik devleti ile neoliberalizm arasındaki bağlantıyı incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Salgını, Otoriterleşme, Güvenlik Devleti, Neoliberalizm, Ulusötesi Sermaye

Abstract

Covid-19 pandemic has created a turning point on the description and function of state. This turning point has demonstrated the frequent crises of neoliberalism which has been the dominant macro-economic and social system since the last quarter of the previous century. This system that is based on profit maximization via privatization and liberalization paved the way social protests through the crises in regional and global scale. Neoliberal state, in core and periphery, has gradually resorted to the

* İstanbul Bilgi Üniversitesi, E-posta: taskin.ipek@bilgi.edu.net, ORCID: 0000-0002-3252-7515

security measures to response these protest waves. The measures verify in order the wage employees to be under pressure against the capital groups. Therefore, security state which includes various disciplinary mechanisms has been carried out as a solution to crisis of accumulation. The concept to explain the security state will be 'state of emergency'. The reshaped state structure in favor of capital can be analyzed over this concept. In the meantime, state of emergency draws a good framework to understand the authoritarianization within the pandemic era. Increasing security measures, pressure and regulation for the capital groups are crucial to examine the current situation. State of emergency has caused the implications against the minority groups as much as against the wage employees. One of the places where these kinds of examples have been experienced is Britain. Britain, like many countries, put the implications of state of emergency into practice and brought the rules that limit the labor force and social life into effect. However, these rules are not intended for wage workers, but for the interests of the capital groups. It has also been observed that the pandemic has increased the existing inequality and triggered discrimination on the subaltern in lots of European countries. Thus, the pandemic should not only be viewed as a biological catastrophe but also viewed as a fact makes social tensions more fragile. This study analyzes the tie between security state that has become apparent in the pandemic and neoliberalism through the case of Britain.

Keywords: Covid-19 Pandemic, Authoritarianization, Security State, Neoliberalism, Transnational Capital

1. Giriş

2020 yılı itibarıyla Çin'de başlayan Covid-19 salgını kısa sürede dünyanın diğer alanlarını etkisi altına almaya başladı. Hükümetler birbiri ardına sınırlarını kapatıp insan ve hizmet hareketliliğini kısıtladılar. Bu, on yıllar sonra ilk defa küreselleşmeye sınır koyan bir dalgaya yol açtı. Hâlihazırda bölgesel ve küresel düzeyde sürmekte olan iktisadi bunalımlar, salgının küresel nitelik kazanmasıyla (*pandemic*) derinleşmeye başladı. Bunalı bir yandan da neoliberal devletin yapısındaki bunalım olarak görülmelidir. Özelleştirme, serbestleştirme ve düzensizleştirme dalgasıyla 'kamusal olma' özelliği aşınmaya uğrayan devlet, kendi içindeki farklı toplumsal formasyonların mücadelelerine rağmen, piyasa dostu bir görünüme bürünmüştü. Serbest piyasa, Doğu Asya gibi bölgelerde devletin yoğun desteğiyle kalkınmacı model üzerinden gelişirken, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da 'minimize edilmiş devlet' savıyla birikim rejimi oluşturdu. Ancak sözü edilen birikim rejimlerindeki sorunları sıklıkla bölgesel bunalımlara, 2007'de olduğu gibi bazen de küresel çökuşlere ortam hazırladı. Bu sorunların yol açtığı toplumsal protesto ve isyanlara çözüm olması açısından devletler giderek daha sıkı güvenlik önlemleri almaya başladı. Buradan hareketle, 2001 sonrası Batı'da başlayan sertlik politikaları ve 'istisnailik bir başka güvenlik yönetiminin kanıtıdır. Bu çalışmada söz konusu güvenlik yönetimi 'olağanüstü hâl' üzerinden kavramsallaştırılmıştır. Olağanüstü hâl, devletlerin bunalım zamanlarında başvurduğu ve temel hukuk normlarını kısmen esnetebildiği bir polisiye yönetimi ifade eder. Bununla birlikte, küresel kapitalizmin yapısal ve döngüsel sorunlara karşı güvenlik devletin etkin kullanıldığı son yirmi yıl olağanüstü halin de dönüşüme uğraması demektir. Artık devlet, ücretli çalışanlar üzerinde denetim sağlayabilmek için daha sıkı tedbirler uygulamaya geçmiştir. Covid-19 salgını tam da bu buhran hali içinde ortaya çıkmış ve güvenlik mekanizmasını netleştirmiş, görünür hale getirmiştir. Olağanüstü hâl bu yönüyle neoliberal devletin birikim rejimini korumaya alma yöntemidir.

Çalışmanın ilk kısmında otoriteren neoliberalizm literatürü incelenmekte ve devletin sermaye lehine dönüşümü olağanüstü hâl üzerinden aktarılmaktadır. İkinci kısımda bu otoriterleşmenin Britanya üzerinden örnekleri anlatılmaktadır. Son kısım ise olağanüstü halin neoliberal devletle olan ilişkisini sonuca bağlamaktadır.

2. Otoriter Neoliberal Pratik

Yeni bin yıl ulusötesi sermayenin (*transnational capital*) küreselleşme süreci içinde hızla yayıldığı, devlet ve sermaye sınıflarının iç içe geçtiği ve küreselleşen şirketlerin kamu yönetiminde etkin olduğu bir anda karşılandı. Önceki on yıldan devralınan çatışma noktaları fazlasıyla yoğundu: Yıkılan Doğu Bloğu ertesinde yeniden inşa edilmeye ve hızla kendini küresel piyasaya uyumlulaştırmaya çalışan Doğu Avrupa, eski parti bürokrasinin kalıntıları üzerinden yeni zenginler ve yeni otoriter liderler yaratan Orta Asya, en derin yoksulluk oranlarına sahip olan Afrika, Washington Uzlaşması'nın reçetelerini uygulamak zorunda kalan ve buna karşı tepkilerin de olduğu Güney Amerika, bunların dışında görece iyi durumda olan ve kendine has kalkınma yöntemiyle arayı kapatmaya çalışan Doğu Asya. Küresel Kuzey'in çeperindeki tüm bu ülkelerin yönetici sınıfları, güç mücadelesinin içinde tutunmak ve çıkarlarını maksimize etmek için çabalamaktadır. Çin'in durumunu bir kenara bırakırsak, diğerlerinin elini güçlendirmesi kısa vadede mümkün görünmemektedir. Çin ise kendi yorumunu getirerek dünya ticaretine yön verdiği ve önemli bir bölgesel güç olmaktan öte küresel düzeyde ABD'ye meydan okumaya doğru evrildiği bir süreci halihazırda yaşamaktadır (Huang, 2010; Rucki, 2011).

Ulusötesi sermayenin 2000'li yıllardan itibaren dünya siyasetinde öncelik verdiği önemli konulardan biri de küresel güvenlik olmuştur. Güvenlik yalnızca bir eylem planı değil, aynı zamanda sermayenin varlık-yokluk meselelerinden birisidir. Kondratieff'in bakış açısına göre kapitalist sistem ortalama her 50 yılda bir durgunluk ve gerileme dönemine (*stagflation phrase*) girer ve bu bunalımı yeni bir yükseliş dalgası izler (Kondratieff ve Stolper, 1935, s. 115; Goldstein, 1988, ss. 25-27). Ancak vurgulanması gereken nokta, bu birikim rejimi bunalımlarının her defasında sistemi biraz daha zorlamasıdır. Bununla beraber bunalım koşullarının sebep olduğu sıkışmışlık gözetim ve denetim araçlarının daha etkin kullanılmasını, bu araçların çeşitlenmesini, sermayenin güncel gereksinimleri doğrultusunda yenilenmesini ve neoliberal devletin içinde gömülü hale gelmesini hızlandırmıştır (Tansel, 2017, ss. 5-6). 11 Eylül saldırısı sonrası buna uygun ortam bulan Birleşik Devletler, küresel nitelikteki ordu gücüyle dünyanın en ücra köşelerini bile 'özgürleştirmeye' giderken, diğer yandan bu saldırıyı insanların bilinçlerine kazıyarak mücadelesinde haklılık yaratmaya çabalamıştır. Küreselleşen güvenlik devleri, Afganistan'dan Libya'ya, Honduras'tan Güney Kore'ye kadar istisnasız tüm coğrafyalarda askeri gücünü konuşlandırmış, 'şartlar olgunsa' darbe yapmaktan çekinmemiş ya da vekiller aracılığıyla bu tür müdahaleleri desteklemiştir. Güvenlik mekanizması, ulusötesi sermayenin en saldırgan yanını beslemeye, onu var etmeye devam etmektedir. Bu mekanizmanın en açık yanlarından birisi olağanüstü halin (*state of emergency*) varoluş koşullarını uygun biçimde yerine getirmesidir.

Olağanüstü hâl yönetimi yani istisnailik kendini nasıl var eder? Bunu anlamak için klasik olağanüstü hâl kuramcılarında ikisinin C. Schmitt ve G. Agamben'in düşüncelerinden yararlanmak önemlidir. Schmitt (2005, ss. 5-6) istisnailiğin yalnızca dönemsel bir yöntem olarak anlaşılması gerektiğini, onun iktidar gücünün temel anahtarı olduğunu öne sürer. Sınırlandırılmamış otorite ancak tam anlamıyla iktidar olana, yani istisna halini yaratma ve sürdürme kapasitesi olan gerçek egemene ait olabilir (Neal, 2010, s. 58). Egemen düşmanın kim ve ne olduğunu belirler; bu düşman iç veya dış kaynaklı olabilir. Aynı biçimde düşman olarak belirlenenle mücadelenin sınırları ve niteliği de egemenin istisna haline katkı sunar. Dolayısıyla istisnailik hem *egemenlik ayrıcalığı* hem de *egemenlik işareti* olarak var olur (Neal, 2010, s. 58). Schmitt, değerlendirmesinde devleti kurucu öge olarak tasvir eder. Öyle ki Avrupa devlet sisteminin temel yapı taşı olan Westphalia düzenine odaklanır ve bunun dışındaki öğeleri devlet sistemine tehdit olarak algılar (Neal, 2010, s. 66). Devletin kendisi egemen için *sine qua non* durumdadır ve istisnailikle doğrudan bağlantılıdır. Temel mantığın dost-düşman ayrımı olduğunu iddia eden Schmitt'e atıfla, bu ayrımın günümüzde de artarak devam ettiği söylenebilir.

Uluslararası düzlemde yürütülen serbest ticaret halihazırdaki tüm engellemeleri ve sınırları ortadan kaldırmaya yönelik eylemler gerçekleştirilmektedir. Küresel politikada Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'nın egemenliğinde yürüyen güç mücadelesi, 'dostun' Batı değerlerine yani serbest piyasaya uyum sağladığı; 'düşmanın' ise bu değerlere sorun çıkaran herkes olarak tanımlandığı bir düzeni teşvik etmektedir. Bu doğrultuda, uluslararası bağlamda dev şirketler ulusal bağlamda ise devletler, bu ikili ayrımın sınırlarını çizerek egemen güç olarak kendilerini inşa ederler. Dost, piyasa için makbul olan bireydir. O artık *vatandaş* değildir; piyasa şartlarına uygun alış-verişini gerçekleştiren, vergilerini zamanında ödeyen, kısaca uyumlu bir *tüketici*dir. Neoliberal devlet, bu tüketicinin sermayeyi beslemesi için "çalış-harca" düzlemini sıkı sıkıya denetler. Söz konusu düzlemin kesintiye uğraması demek, yine Schmitt'e dönülürse, olağanüstü halin ortaya çıkabileceği noktadır. İşte bu noktada devletin tepkisi sermayenin çıkarları bakımından yaşamsaldır.

Bir diğer olağanüstü hâl kuramcısı olan Giorgio Agamben, Schmitt'e referansla ve onunla Benjamin arasındaki tartışmadan da yararlanıp istisnailiği bir üst seviyeye yerleştirir. Ona göre çağdaş politika, özellikle Batı politikası, olağanüstü halin (istisnayı belirleyebilme gücünün) paradigma olmasına dayanır (Agamben, 2005, s. 2; Peoples ve Voughan-Williams, 2010, s. 71). Çağdaş Batı devlet geleneği tarihsel olarak istisnailiğin yasallaştırılması eylemleriyle biçimlenmiştir. Agamben; Fransız Devrimi ve sonrasında diktatörlüğe giden süreçte, 1848 ertesinde Prusya'da, Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya ve İtalya'da (ve hatta İsviçre'de) yaşanan uygulamalarla devlet yapısının *de facto* ve *de jure* istisna halini yeniden örgütlediğinden söz eder (Agamben, 2005, ss. 11-22). Bununla birlikte Agamben devletin doğasındaki bu etmenin 'küresel iç savaş'tan kaynaklandığını iddia eder (2005, s. 2). Yani bu 'ara rejim biçimi' kendi içindeki çelişkileri ve uzlaşmazlıkları çözmekte zorlandığında istisnai olana başvurur ama çelişkiler sürüp derinleştiğinden istisnai olan da normalin bir parçası haline gelebilir. Poulantzas da benzer biçimde olağan ve olağanüstü devlet biçimlerini tanımlar; ancak ona göre devlet olağanüstü hale geldiği zaman (askeri diktatörlük vb.) kendi yapısını kırılğanlaştırır (2014, ss. 362-373). Poulantzas, devletin otoriterleşmesini aşamalandırır: Birinci aşamada

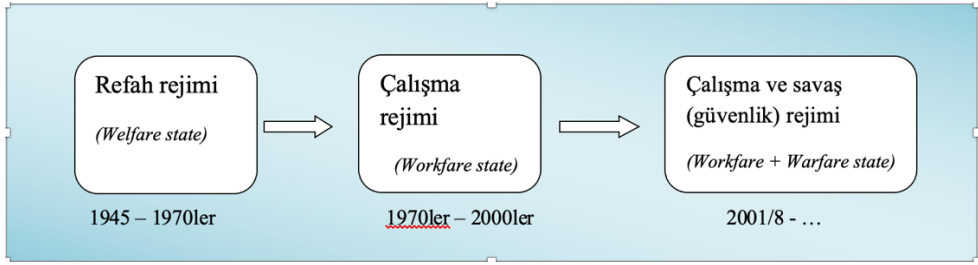
siyasal erk içinde yürütmenin gücü artar; yasamadan yürütmeye ve hâkim parti içinde tabandan tavana (yani lidere) güç aktarımı gerçekleşir. Geniş bir temsil sunan parlamento işlevsizleşir ve başbakanlık/başkanlık/cumhurbaşkanlığı siyasal alanı daraltıp kendini genişletir (Boukalas, 2016, s. 57). İkinci aşama neoliberalizmin yükselişiyle beraber gerçekleşmiştir; devlet piyasadaki müdahaleci ve çalışanları koruyan yapısından çıkar ve özelleştirme yanlısı konuma geçerek temel hizmetlerin bir kısmını taşeronlara yaptırma (*contract-out*) düzenine ağırlık verir. Bu aşamada ücretli çalışanlar maliyet unsuru olarak kabul edilip ücretlerde kesintiye gidilir, kısmi zamanlı ve esnek çalışma teşvik edilir, özel şirketlerin kar maksimizasyonu öncelenir (vatandaştan *tüketiciye* evrilmek). Üçüncü aşamada toplumu temsil eden siyasal kurumlar neredeyse tamamıyla kâğıt üzerinde var olurlar, baskı ve disiplin mekanizmaları toplumu denetler ve yargı yürütmenin egemenliği altına girer (Boukalas, 2016, s. 59).

Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta denetim mekanizmasının yaygınlaştığı ve bunun serbest piyasa düzenini korumaya devam ettiğidir. Bununla birlikte denetim mekanizmaları kullanılan araçlar bakımından çeşitlilik gösterebilir. Klasik kolluk gücünün sistematik şiddetinden irksal/ulusal ayırıştırımlara varabilir; toplumsal olarak madun sınıfların finansal sektörlerde ve emek piyasasında daha da dezavantajlı konumlarda bırakılmalarına neden olabilir (bkz. Lapavitsas, 2017). Bu mekanizmaların çoğunlukla fiziksel baskıya dayalı olan kısmına, yine büyük oranda yarı-çevre ve çevre ülkelerde görülebilmektedir. Ancak burada irdeleyeceğimiz konu ileri kapitalist ülkelerde baskı araçlarının piyasayı destekleyici olanaklar sunması olduğundan buna uygun bir yazın üzerinden gitmek doğru olacaktır. Başta da söylenildiği üzere yaklaşık her 50 yılda bir tekrarlanan bunalım dönemleri küresel kapitalizmin hızla gelişmesi ve yayılmasına paralel olarak daha kısa zaman aralıklarına daralmaktadır. Sistemin birikim bunalımını aşma yöntemleri birbiriyle bağlantılı birkaç etkene işaret eder. Robinson'a göre (2019, ss. 16-17), bunlardan ilki borca dayalı büyümeyi teşvik etmesidir. Pek çok ülkede borç temelli büyüme oranları karşımıza yüksek sayılar çıkarmakta ancak durgunluk ya da daralma karşısında tercih edildiğinden hala devam ettirilmektedir. İkinci yöntem, devletin ücretli çalışanların ceplerine 'görünen elini' daldırarak, buralardan ulusötesi sermayeye kaynak aktarımını sağlayacak olan kemer sıkma, şirket kurtarma ve özel sektöre sübvansiyonları artırma gibi pratikleri uygulamaya koymasındır (Robinson, 2019, s. 17). 2008 küresel finansal bunalımından sonra tüm merkez ve yarı-çevrede görmeye alışık olduğumuz yöntem bu olmakla beraber 'riski yüksek' bir hamledir. Tıpkı Washington Uzlaşması'ndan sonraki on yıllar boyunca Güney Amerika'da uygulandığı üzere (bkz. Moreno-Brid vd., 2004), kamu maliyesinin büyük sermaye lehine yeniden düzenlenmesi beklenen ölçüde bir kalkınma yaratmamış, tersine şirketler zenginleşirken ücretli çalışanlar yani toplumun en geniş kesimi için hayat şartları ağırlaşmıştır. Benzer biçimde uzlaşının arkasında yatan 'büyüme efsanelerinin' gerçeği yansıtmaktan uzak olduğu dile getirilmiştir (Chang ve Grabel, 2004, 276-9). Üçüncü yöntem, finansal spekülasyonların devasa boyutlara ulaşmasıdır ki reel üretimin kat ve kat üzerinde sayılardan bahsedilmesi, kazançların çoğunun gerçek olmayan/rakamlara dayalı bir sektör üzerinden elde edildiğini gözler önüne serer (Robinson, 2019, s. 17). Son yöntem ise teknoloji temelli şirketlere yapılan geniş ölçekli yatırımlardır; böylelikle küresel ekonomi dijitalleşmeye doğru evrilir.

Tüm bu yöntemlerin kullanılması uluslararası düzlemde politika sahnesinin daha da sertleşmesi ve çatışmaya daha eğilimli hale gelmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla baskı mekanizması kendini açık biçimde hissettirmektedir. Yukarıda bahsedilen çözüm yöntemlerini hayata geçirmek, özellikle Avrupa gibi mücadelelerinin yoğun yaşandığı, toplumsal hareketlerin daha etkin olduğu ve belirli kazanımlar elde ettiği yerlerde güçlü bir direnişle karşılaşması olası görünmektedir. Bundan ötürü baskı ve denetim mekanizmalarının daha derinlemesine kullanılacağı aşikârdır. Sistemin yapısal sorunları ekonomiyle beraber her alanı etkilemektedir: Toplumdan ayrıksılaştırılan (*marginalized*) düşük ücretli kesimleri derin bir kültürel yarılmının oluşmasını hızlandırmaktadır, sistemik ırkçılık ve toplumsal kutuplaşma yaygınlaşmakta ve en ‘özgür’ addedilen Avrupa’da dahi radikal sağ tarafından yüksek oranda destek görmektedir. Bununla birlikte eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerdeki özelleştirmeler yalnızca bugünü değil geleceği de tehdit etmeye devam etmektedir. Kimlik temelli konular (cinsiyet, etnik köken, inanç vb.) daha da öne çıkarılmakta; bunlar sistemin içinde söğurulabilirse kabul görüp ana akım siyasete yaklaştırılmaktadır. Kısacası, neoliberalizmin yaklaşık 45 yıldır yaptığı ‘(karşı) devrim’ başarıya ulaşmış gibi görünmektedir (bkz. Duménil ve Lévy, 2005). Robinson’un “küresel polis devleti” adını verdiği etmen de tam bu noktadan hareket eder (2018, s. 12). Bu biçim yatay ve dikey büyüyen toplumsal denetim, askerileşmeye yatkınlık ve faşizan uygulamanın yükselişidir. Robinson, küresel güvenlik devletinin temel anahtarının (1930’ların Avrupa faşizmlerinin ulusal sermayelerini kollamasından farklı olarak) ulusötesi sermayeyi korumak ve onu beslemek olduğunu söyler (2018, ss. 9-10). Ayrıca güvenlik devletinin liberal nitelikte olduğu unutulmamalıdır: Onun temel amacı sermayenin derinleşmesini, serpilip gelişmesini sürdürmektir. Böylelikle neoliberal devletin ‘özgürlük ve güvenlik dengesi’ efsanesi yıkılmış olur ve bireysel özgürlükler perdesi arkasındaki güvenlik aygıtı kendini açıkça belli eder (Neocleous, 2007, ss. 142-3; Clua-Losada ve Ribera-Almandoz, 2017, s. 29-30). Şekil 1’de görüleceği gibi devletin değişen konum alışı 2000ler itibarıyla piyasanın mutlak tahakkümü ve güvenlik devletinin mikro alanlara yayılmasıyla uyum içinde gelişmiştir.

Olağanüstü hâl rejimi, meydana gelme sıklığı artan yapısal ve döngüsel bunalımlara neoliberal devletin bir çözüm yöntemidir. Farklı bunalım biçimleri (örneğin aşırı-birikim, azalan kar oranı, talep yetersizliği) farklı toplumsal tepkilere (örneğin kitlesel göç, grev, protesto) neden olduğundan bunu minimum seviyede tutmak için yönetimlerin daha sıkı tedbirler alması kaçınılmazdır. Agamben’in vurguladığı olağanüstü hâl, güvenlik araçlarının çeşitlenmesini ve toplumsal yaşamı denetlemesini gerekli kılar. Bu bağlamda özel şirketler ve kamu yönetimleri arasında sermaye lehine bir ilişki bulunmaktadır. Vatandaşların internet kullanımlarının gözetilmesi, konum ve kişisel bilgilerinin toplanması, özellikle finans alanında kredi vs. almak isteyen kişilerde ‘kabul edilebilir’ şartların aranması güvenlik önlemlerinin son birkaç on yılda çeşitlenmesinin sonucudur. Otoriter neoliberal ülkeler bu etkinlikleri yasallaştırmaya çalışmakta ve olağanüstü hali yeni norm olarak sunmaktadır. Güvenlik devleti işte bu yeni normun aldığı biçimdir.

Şekil 1: Hâkim sosyo-iktisadi paradigmaya göre rejim biçiminin gelişimi

Kaynak: Duménil ve Lévy (2005) ile Neal (2010)'dan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Birikim bunalımı ulusötesi sermayeyi ve ulusal ortakları olan devletleri sıkı tedbirler almaya itmektedir. Her ne kadar sermaye grupları için kar oranı neoliberalizmin zaferiyle görülmemiş biçimde artmış ve Keynesyen uzlaşısının sona ermesiyle aynı gruplar geri kalan tüm sınıflar üzerinde mutlak egemenliğe kavuşmuş olsa da (Duménil ve Lévy, 2011), sistem sıklıkla tıkanıklık yaşamakta ve her bir tökezleme devletin buna karşı tepkisini sertleştirmektedir. Schmitt ve Agamben'in, egemen gücün yaşadığı bunalımdan kurtulmak amacıyla istisna halini belirleyerek kendi sınırlarını ve 'etki alanını' dayatmasına yönelik çalışmaları önemlidir. Bununla birlikte konuyu derinleştirmek amacıyla özellikle Neocleous ve Robinsan'ın katkılarının altı çizilmelidir. Düşünürlerin uzlaştıkları nokta egemen gücün otoriterleşmesini, klasik liberal anlatıda söylendiği üzere belirli ve kısıtlı dönemlere özgü bir 'istisna' olarak değil; zamana yayılan, devletin tarihsel ve toplumsal yapısına gömülü olan ve bu haliyle normalleştirilen bir 'istisna' olarak görmeleridir. Ek olarak, birikim bunalımını aşmak için kendini yeniden üreten bir baskı ve denetim düzeni (kalıcı olağanüstü hâl – Agamben; metalaşmış güvenlik – Neocleous; otoriter devlet – Poulantzas; küresel polis devleti – Robinsan) her birinde ortak söylem olarak yer almaktadır. Yine de bu yazının varmak istediği yer açısından, Agamben ve Robinsan'un yorumları birbiriyle daha fazla paralellik göstermekte ve bu nedenle bir merkez nokta oluşturmaktadır.

3. Devletin Salgın Hali

2020'de yeryüzünün her tarafına yayılan Covid-19 salgını gündelik yaşamı ve küresel iktisadi ve politik zinciri olağanüstü biçimde yeniden biçimlendirdi. Küreselleşen dünyanın kaçınılmaz bir sonucu olarak, çok uzak mesafelere oldukça hızlı ulaştı ve kitlesel bir panik dalgası başlattı. İlginçtir ki küresel kapitalizmin daha hızlı sermaye hareketi ve lojistik tedariki için açtığı 'sınırlar' ve sağladığı 'hareket serbestliği' bu kez bir salgın hastalığın etkisinin artması için zemin hazırladı. Çin, hızlıca virüsün görüldüğü yerleri yani eyaletlerin önemli bir kısmını tamamen kapattı. Böylesi büyük çaplı karantina uygulamalarını yapabilecek politik güce sahip olması belki de virüsün daha fazla yayılmasını engellemiş oldu. Buna ek olarak, Çin devlet aygıtlarını yoğun ve etkili biçimde kullanarak, oldukça 'baskıcı' biçimde, hastalığın kaynağını eleyip yeniden yayılmasının önünü kesti (He, Shi ve Liu, 2020). Bununla birlikte Avrupa'nın en başta kötü bir sınav verdiği

söylenbilir. Sınırları uzunca bir süre kapatmadan ve sert önlemler almadan geçen birkaç hafta sonrasında durum daha da kötüleşti ve İtalya ile İspanya gibi bazı ülkeler tam kapanmaya gitti. 2021 Ocak ayı itibarıyla hala Covid-19 vakaları ve ölüm sayıları artmaya devam etmektedir. Pek çok ilaç şirketinin ve bazı hükümetlerin çalışmalarıyla farklı tipte aşilar geliştirilmiş ve uygulanmaya başlanmış olmasına rağmen, hala yüksek sayıda vaka sayıları görülmektedir (bkz. John Hopkins University Coronavirus Resource Center, t.y.). 2020 Bahar aylarında başlayan kapanmalar giderek artmaktadır (2020 için bkz. BBC News, 2020). Salgın, hâlihazırda bunalım yaşamakta olan sermaye hâkimiyetine büyük bir darbe oldu. Öncelikle *workfare state* sekteye uğradı. Bu tökezleme üretim sürecini cepheden vurduğundan pek çok yerde toplumun satın alma gücü zayıfladı. Dolayısıyla ulusötesi sermaye için kar yollarında tıkanıklık baş gösteriyor ve politik buhran derinleşmeye başlıyordu. Bu buhranın en önemli vurgusu güvenlik devletinin ortaya çıkması değil (hâlihazırda oradaydı), daha görünür hale gelmesidir. Salgın döneminde gözetim ve denetim mekanizmalarının etkisi de sürmektedir. Dahası gözetim, insanların salgına karşı duydukları korku ve endişe nedeniyle kanıksanarak devam etmiştir. Kişilere ait bilgiler artık 'kabul edilmiş biçimde' kar için kullanılmaya başlanmıştır (Rab ve Kettler, 2020, s. 161). Salgının küresel ölçeğe varmasıyla beraber dijital gözetim kanallarının yoğunlaştığı görülebilmektedir. Bireylerin sağlık durumunu denetlemek amacıyla başlatılan uygulama, geniş bir gözetim ağının sağlık üzerinden meşrulaştırılmasıyla sonuçlanmaktadır. Avrupada, Çin'de ve daha pek çok yerde hükümetler telekomünikasyon şirketlerinden bilgi alarak bireylerin konumlarını öğrenmekte ve veriler elde etmektedir (Surber, 2020, s. 3).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren küreselleşme olgusu sebebiyle salgın yalnızca yerel ve ulusal sınırlar içinde değerlendirilemez. Yakın geçmişte dünyanın yaşadığı salgınlar, ebola ve sars gibi, bu doğrultuda yalnız tıbbın değil biyopolitikanın da ana meselelerinden biridir. Covid-19'un böylesi yakıcı bir mesele olması, yalnızca kolay yayılımına ve öldürücülüğüne bakılarak anlaşılabilir; onun devlet-piyasa ilişkilerini ve gömülü halde var olan toplumsal çelişkileri net biçimde görünür kılmasıyla ilişkilendirilebilir. Böylesi bir durumda devletin önemi yadsınamaz. Her ne kadar Batı Avrupada devlet piyasaya dönük bir müdahaleden kaçınsa da Covid-19 salgını bu ülkeler için bile açık bir 'olağanüstü hâl' uygulamasına yol açmıştır. Neoliberal devlet, çekildiği bazı alanlara kısa süreliğine de olsa yeniden yerleşmek zorunda kalmıştır. Bu sermaye gruplarının azalan karlarına ve geri kalanların artan toplumsal huzursuzluğu karşısında gerekli bir adımdır, öyle ki devlet bu alevlenen güç dengesini korumak ve 'tarafsızlık' rolünü kabul ettirebilmek zorundadır (Dale, 2020). Salgın karşısında devlet, vücuda giren virüs karşısında metabolizmayı korumaya çalışan bağışıklık sistemini harekete geçirmek ister (Izhar, 2020). Ancak bu noktada yine devleti niteleyen sıfatın altını çizmek gerekir. Neoliberal devlet hâlihazırda sağlıklı bir vücudu değil, önceki hastalıklardan çokça çekmiş ve harap düşmüş bir bünyeyi temsil eder (Izhar, 2020). Ek olarak, kendi var oluşu piyasa koşulları tarafından baskılandığı için, bağışıklık sistemi yeteri kadar güçlü değildir. Eğer hastalık hızla yayılıyor ve vücudun savunma mekanizmasına karşı bağışık (antibiyotiklere karşı dirençli mikroplar gibi), vücudun var olan bağışıklık sistemi ne yapacağını bilemez. Sonuçta bu kargaşa ortamında savunma mekanizması ya yetersiz ya da gereğinden fazla tepki verdiği için (ki ikincisi burada anlattığımız duruma daha çok uyar),

vücudu mikroptan ziyade *dengelessiz bağıssıklık sisteminin kendisi* mahveder (Izhar, 2020). Daha önce böylesi bir küresel sorun yaşamayan ulusötesi sermaye ve onun politik uzantısı neoliberal devlet, salgının ilk zamanlarında donup kaldılar ve hemen savunma tepkileri verdiler (Arato vd., 2020, s. 631). Fakat asıl vurgulanması gereken nokta salgının yarattığı ortamın *kendiliğinden* disipline edici yöntemleridir. Disiplin temelde merkezci bir yapıdadır. Foucault'nun sözleriyle;

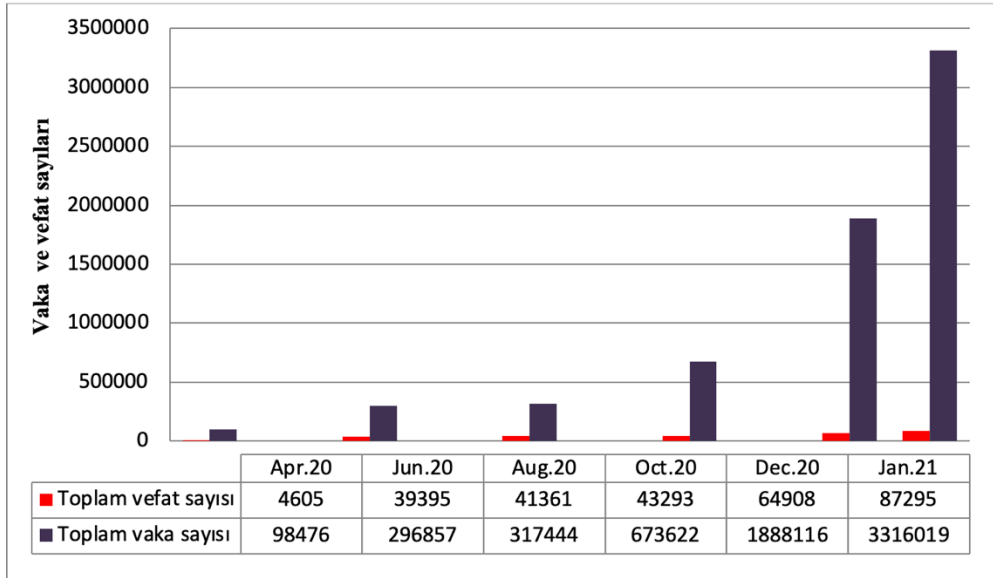
“Disiplin ancak bir mekânı yalıtılabildiği, bir parçayı belirleyebildiği ölçüde işleyebilir. Disiplin sıkıştırır, merkezileştirir, kapatır. Disiplinin ilk hareketi, iktidarının ve onun mekanizmalarının tam olarak ve sınırsızca işleyebildiği bir mekânın sınırlarını çizmektedir. (Foucault, 2019, ss. 43-44).”

Böylelikle salgının zorunlu kıldığı tecrit koşulları toplumsal tepkinin birincil etmenini devre dışı bırakmış oldu; toplanmak. Bu sınır çekildikten ve insanlar birbirinden tecrit edildikten sonra yaşamsal işlerde çalışan işçiler, işlerine gitmeye ve bazı örneklerde hastalık kapma tehlikesiyle doğrudan yüzleşmeye mecbur kaldılar. Buna yaşamsal işlerde olmayan ancak özel sektör ve küçük ölçekli işletmelerde çalışanları da dâhil etmek gerekir. Mavi yakalı ya da beyaz yakalı çalışanların eskiden tercih etmek zorunda olduğu ikilem güncellenmiş biçimiyle etkisini sürdürmektedir. Önceleri düşük ücretli ve güvencesiz bir işte çalışmak zorunda kalmak ile evsiz ve aç kalmak arasında seçim yapması gerekirken, yeni durumda ilk seçeneğe ‘bulaş nedeniyle yüksek ölüm riski altında çalışmak’ ibaresi eklenmiştir. Bunun dışında, kamu kaynaklarının büyük sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirilmesi hem ücretli çalışanlar hem de küçük işletme sahiplerinin zararına gelişmektedir. Dolayısıyla devlet gücünün çizdiği sınırlar daraltılmış, buna eşlik edecek biçimde büyük sermayenin kapladığı alan artmıştır.

Neoliberal yapılanmanın temel uygulamalarının başladığı yerlerden biri olan Britanya, piyasalaşmanın en yoğun hissedildiği ülkelerin başında gelmektedir. Britanya'nın yakın tarihi bize bu sürecin başlangıcı ve devamı için önemli fikirler vermektedir. Bretton Woods sisteminin çöküşüyle eşzamanlı olarak Muhafazakâr Parti ve lideri Thatcher'ın başlattığı yoğun özelleştirme hamleleri, küresel kapitalizmin bu çekirdek ülkesinde sosyal adaleti felakete sürükleyen sonuçlara yol açmıştır. 1980'lerdeki özelleştirme hamlelerinin odağında kamu hizmetlerinin ve girişimlerinin zamanla özel sektöre devri ve serbest piyasaya uyumlulaştırılması vardı (Arestis ve Sawyer, 2005, ss. 199-201). Kamu varlıklarının özel şirketlere satılması, örgütlü emeğe yapılan saldırılar, sermaye gruplarına sağlanan ayrıcalıklar sayesinde ücretli çalışanların toplam gelirden aldığı pay yıllar içinde azalmıştır (bkz Harvey, 2005). Bunun dışında 1981'de çıkarılan ve iki yıl sonra yürürlüğe giren yeni Vatandaşlık Yasası birden çok Britanya vatandaşlığını tanımlıyor ve ayrımlara neden oluyordu. Bu yasayla, vatandaşlık önceden sahip olunan bir hak olmanın ötesinde ‘kazanılması, gösterilmesi ya da satın alınması gereken bir hakka’ dönüşüyordu (Tyler, 2010, s. 71). Böylece yeni neoliberal vatandaşlık, azaltılan kamu hizmetlerinden yararlanmak için rekabet gerektiren bir disiplin aracına evrildi. Diğer yandan sosyal güvenlik ve yardımların azaltılması, varıl sınıf lehine yeniden düzenlenen vergi kanunları ve bunu izleyen diğer hamleler Britanyalı sermaye gruplarının zaman içinde karlarını yükseltmesine hizmet etti (Arestis ve Sawyer, 2005,

s. 206-207). Dolayısıyla neredeyse 40 yıllık neoliberal dönemde, ülke bu piyasacı yaklaşımın sonuçlarını deneyimlemektedir. Benzer biçimde emek hareketini daha fazla baskılamak ve toplu pazarlık gücünü kırmak adına, ülke güvenlik önlemlerine daha fazla başvurur hale gelmektedir. 2007 finansal bunalımının ardından Brexit sürecinde de politik ve toplumsal bir bunalım yaşayan Britanya için salgın dönemi, devlet gücünün şekillenmesi ve toplumsal sınıfların konumlanışı bakımından önemli bir durağı temsil etmektedir.

Britanya, küresel salgının vurucu etkisinin en yüksek olduğu ülkelerden birisidir. 2020'nin başlarında durağan ve düşük riskte seyreden görünüm zaman içinde kötüleşmiş ve Avrupa'da en fazla vakaya sahip yerlerden biri haline gelmiştir. 15 Nisan 2020'de 98 bin 476 olan toplam vaka sayısı 15 Haziran'da 297 000'e yaklaşmış; 15 Eylül'de 374.000'i geçmiştir (Statista, 2021). Zamanla Covid-19 vaka sayıları Britanya'da tam anlamıyla fırlamıştır. 15 Kasım'da toplam vaka sayısı 1.370.000'e dayanmış ve 15 Ocak 2021'de 3.316.000'i geçerek hızla artmayı sürdürmektedir (Statista, 2021). Salgın döneminde devletin gözetim ve denetim mekanizmalarının etkisi ve yoğunluğu artırılmıştır. Kullanılan akıllı telefon uygulamaları aracılığıyla milyonlarca insanın kişisel verileri toplanmış ve toplanmaya da devam edilmektedir. Ancak verilerin güvenliğine yönelik bir açıklama söz konusu değildir (Clark, 2020, s. 2-3). Bununla birlikte Covid-19 salgını yoksulları daha fazla vurmaya devam etmektedir. Resolution Foundation'dan araştırmacıların yaptığı bir çalışmada, Britanya'da Nisan 2020'den Mayıs 2020'ye kadar izne çıkarılan iş sayısı iki katın üzerinde görünmektedir (Leslie ve McCurdy, 2020, s. 4). Benzer biçimde, aynı kuruluşun yaptığı bir anket araştırmasına göre, katılımcıların %30'u ülke ekonomisinin biraz daha kötüye gideceğini, %50'si ise çok daha kötüye gideceğini düşünmektedir (Leslie ve McCurdy, 2020, s. 5). Bir başka haberde, ülkenin en yoksul kesiminin yaşadığı yerlerin ekonomik olarak daha da kötüye gittiği ve ölüm sayılarının bu gibi yerlerde yüksek olduğu bildirilmektedir (Borri, s. 3-5). Yine Resolution Foundation'ın yaptığı bir çalışmada, 30-34 yaş arası çalışanların %26'sı salgın öncesi döneme göre daha az ödeme alırken, bu oran 25-29 yaş aralığında %27'ye, 18-24 aralığında ise %35'e yükselmektedir (Gustaffson, 2020, s. 4). Ocak 2021'de sonucu açıklanan bir çalışmada, salgın döneminde hanehalkı tüketim kalemlerinde oranı en çok artanlar yiyecek ve içecek (%5) ile alkol ve tütün ürünleri (%5) olurken en çok azalanlar %25'le restoran ve otel hizmetleri ve %32'yle ulaşım giderleridir (Brewer ve Patrick, 2021, s. 5). Dolayısıyla temel tüketim maddeleri ve diğer ikame ürünlere talep artmakta, diğer ürün ve hizmetler ise arka plana düşmeye başlamaktadır. Derin ekonomik bunalım ve savaş dönemlerinde görülebilecek bir sosyo-ekonomik tablonun Britanya ve diğer ileri ülkelerde de yaygınlık kazandığı açıkça ortadadır.

Tablo 1: Britanya'da Nisan 2020'den itibaren toplam vaka ve vefat sayıları

Kaynak: Statista (2021) verilerinden derlenmiştir.

Britanya'da salgın kaynaklı olağanüstü hâl dönemi, 25 Mart 2020'de Koronavirüs Yasası'nın (*Coronavirus Act 2020*) parlamentodan geçirilmesiyle başladı. Böylece doğal felaket karşısında hükümete 'olağanüstü' yetkiler verilerek gündelik yaşamda kısıtlamalara gidilmesine, çalışma rejiminde değişiklikler yapılmasına ve geniş yalıtım tedbirleri alınmasına imkân tanındı (Crawford, 2020). Yasa, Mart 2021'de altı aylığına uzatıldı. Koronavirüs yasası aynı zamanda 1984'teki Kamu Sağlığı Yasası'ndan (*Public Health Act*) sonra, toplum sağlığı adına ulusal düzeyde kısıtlayıcı önlemler getiren ikinci hukuki düzenlemeydi (Institute for Government, 2021b). Yasa altı başlıkta önlemleri sıralamaktaydı. Salgınla ön safta mücadele eden (çoğunlukla sağlık alanındaki) çalışanların yükünün hafifletilmesine ve idari yükün azaltılmasına dair ilk bölüm, diğer ülkelerdekine benzer önleyici hareketleri içermektedir. Yalıtım ve virüsün yayılmasını azaltma başlığını taşıyan ikinci kısım yerel-bölgesel ölçekte kısıtlamaları ifade etmekteydi. Ekonomik destek paketini açıklayan üçüncü kısım, ihtiyaç duyulan lojistik ve gıda yardımı ile sigorta ödemelerinden bahsetmekte ancak buna dair ayrıntılı bir açıklama getirmemekteydi. Bunun dışında yerel seçimlerin ertelenmesini kapsayan dördüncü kısım ile yasanın geçerlilik tarihi ve denetlenmesini içeren beşinci kısım idari düzenlemeler yapmaktaydı. Bazı geçici maddelerin altı ayda bir parlamento onayıyla etkinliğinin korunmasına izin verilmekte ve parlamentonun yasanın uygulanmasında yetkili denetici olduğu vurgulanmaktaydı (Institute for Government, 2021b). Halihazırda bu yasa, doğal afet karşısında yürütme organını güçlendirmekle beraber yasamayı atıl hale getirmekteydi. Britanya temelli bir düşünce kuruluşu olan Institute for Government, yasanın amaçlarından birini 'kamu kurumlarındaki idari yükü ve kaynak sağlamayı azaltma' olarak açıklar (2021a). Bu madde devletin dönüşümünün bir özeti olarak da okunmalıdır. Yalnızca hastalığın yayılmasının önlenmesi bakımından değil, kamusal hizmetlerin

özel sektör tarafından yavaşça devralınması bakımından da isabetli bir değerlendirmedir. Aşağıda da belirtildiği üzere, sermayeye açılan bu alan Britanya hükümetinin salgına yönelik özel sektörü koruma çabalarından birisidir.

Britanya'da güvenlik devletinin salgınla beraber rolünün artması ulusötesi sermayenin rahatlığı ve güvenliği bakımından öncelik taşımaktadır. Disiplini sağlama yöntemlerinin çift yönlü işlediği görülmektedir. Bir yandan büyük sermaye gruplarının tekelleşmesine yönelik kısıtların kaldırılması ve bazı durumlarda bu gruplara kaynak aktarımı, diğer yandan derinleşen iktisadi ayırımın yol açacağı toplumsal tepkilere karşı hazır bekleyen zor kuvveti – yani devletin salgında netleşen konumu. Salgın dönemi neoliberal devlet yapısının niteliği de bu noktada belirginleşmektedir. Dış kaynak kullanımı (*outsourcing*) ve kapasite eksikliği Britanya sağlık sisteminin Covid'e hızlı ve etkili tepki vermesinde büyük sorunlara yol açmıştır (Jones ve Hameiri, 2021, s. 15-16). İş yaşamında özellikle beyaz yakalı çalışanların izlenmesi (*monitoring*), özel hayatın iş hayatıyla iç içe geçmesine, dolayısıyla çalışan haklarının sert biçimde ihlal edilmesine ortam hazırlamaktadır (Macfarlane, 2021). Salgın dönemi olağanüstü hâl yönetiminde bu durum giderek yaygınlık kazanmakta ve seçim şansı olmayan çalışanlara dayatılmaya çalışılmaktadır. Özellikle büyük şirketler tarafından sürdürülen bu 'gözetim kapitalizmi' yeni norm olarak Covid sonrası dönemi kapsayacak biçimde genişlemeyi sürdürmektedir (Macfarlane, 2021). Britanya hükümetinin gündelik yaşamı kısıtlayıcı önlemlerinin ötesinde, bu önlemlerin yarattığı sıkıntılar çeşitli ırkçı tepkilerle birleşince, ülkedeki farklı etnik gruplara karşı nefret söylemleri artmaktadır (Lawless, 2021). Bununla birlikte, salgında güçlenen ve çoğunluğu farmakoloji, tıp ve finans sektöründe olan şirketler pazar paylarını arttırdılar. Bourgeon'un (2021, s. 9) belirttiği üzere, özellikle finansal kurumlar bu felaketin derinleşmesinden büyük kazançlar elde ettiler. Britanya'da salgını önlemeye çalışan değil, ona 'uyum sağlayan' bir sermaye kesimi böylelikle ortaya çıktı (Bourgeon, 2021, s. 10). Bu sermaye doğal felaketleri kazanca dönüştürmeye çalışırken devletten aldığı örtülü destekle büyümeye devam etmektedir. Buradan iki sonuç çıkarılabilir: Britanya, 'gündelik hayatın otoriteriyazmı'ni (Chattopadhyay, 2017) daha yoğun deneyimlemektedir ve bazı sermaye grupları, özellikle ilaç ve finans sektöründekiler, var olan olağanüstü halde piyasada daha etkin hale gelmektedirler.

Salgında yaşanan hak ihlallerini sıralayan rehberlerden birisi Uluslararası Af Örgütü [UAÖ] tarafından yayımlanan rapordur. Bu rapora göre, örneğin Fransa'da salgında uygulanan kısıtları ihlal nedeniyle kesilen cezalarda alt sınıfların (beyaz olmayanlar ve Afro-Avrupalılar) yaşadığı yerler daha yüksek bir orana sahiptir (UAÖ, 2020, s. 20). Yine benzer biçimde Fransa'da ölüm oranlarının yüksek olduğu yerler, kötü barınma koşullarından ve işe 'gitmek zorunda kalanlardan' ötürü, bu gibi şehrin 'anahtar sektörlerinde' çalışan işçilerin ve hatta işsizlerin yoğun yaşadığı alanlardır (UAÖ, 2020, s. 21). Bununla birlikte, İspanya'da polisin gerçekleştirdiği hak ihlalleri de raporda yer bulmuştur. Örneklerden görüldüğü üzere, salgın yalnızca güvenlik önlemlerini rastgele arttırmamış, bu önlemlerin toplumun daha yoksul kesimleri üzerinde yoğunlaşmasını sağlamıştır. Oxfam'ın 'Eşitsizlik Virüsü' başlığıyla yayınladığı rapor da tam olarak bu toplumsal ayrışmaya işaret etmekte ve salgının tıbbi etkisinin yanında sosyo-ekonomik adaletsizliği gün yüzüne çıkardığını vurgulamaktadır (Oxfam, 2021).

4. Sonuç

Covid-19 salgını, dünyanın 2020 senesinin tamamına yakınına travmatik diyebileceğimiz biçimde geçirmesine, alışılmış 'eski' yaşamların temelden değişmesine ve her türden bunalımın derinleşmesine ortam hazırladı. Küreselleşmenin anahtarı olan açık sınırlar, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımı gibi öğeler salgının yayılmasını besledi (Moody, 2020). Ülkeler hızla yerel ve ulusal ölçekli kapanmaya doğru gitseler de bunu uygulamakta geç kaldılar. Bazıları ise, ABD ve Brezilya gibi, kapanma önlemi almadan ve hatta temel önlem olan maskeyi bir süre zorunlu tutmayarak hastalık oranının artmasına doğrudan katkı sağladı. Yeni binyılın bugüne kadar gördüğü en devasa tıbbi acil durumun ilan edilmesi uzun sürmedi ve dünya kamuoyu hızlıca 'yeni düzene' geçmek zorunda kaldı.

Salgın kendi tıbbi yapısının ötesinde uluslararası ekonomi ve yönetim bakımından da önemli sonuçlar doğurdu. Öncelikle ortalama 50 yılda bir tekrarlanan sermaye birikim bunalımları sürecinde önemli bir kırılma yarattı; 2007 küresel ekonomik bunalımının üzerinden uzun bir süre geçmeden dünya bir başka ekonomik çöküntüyle karşı karşıya geldi. İşsizliğin artması ve fiyatların yükselmesiyle ekonomi kaynaklı olmayan bu olay piyasaları tam anlamıyla sarstı. Büyüme oranları küresel ölçekte oldukça düştü, hatta pek çok ülke küçülmeye gitti. Ancak daha önemlisi işsizliğin kıtalar boyunca en yakıcı mesele haline gelmesiydi. Salgın boyunca işini kaybedenlerin oranı, neredeyse dünya savaşlarına benzer bir görüntü yarattı. Böylelikle en büyük kamusal otorite olan devletlerin sorumluluğu ve yükü arttı. Fakat salgına beklenmedik bir zamanda yakalanan ülkelerde devlet yapıları, yıllar içinde aşınan toplumsal rolünden ötürü beklentiyi karşılayamadı ve yönetim bunalımları pek çok yerde baş gösterdi. Bu aşınan toplumsal rolü anlamak için piyasalaşmanın ve özelleştirmelerin sosyo-ekonomik boyutuna odaklanmak gerekmektedir. Kamusal alanın zaman içinde piyasa güçlerinin insafına bırakılması, temel hizmetlerin ücretli hale getirilip erişilebilir olmaktan çıkarılması, kamu sektörünün küçülmesi ve tüm iş alanlarının güvencesizleştirilmesi gibi pek çok etmen ulusötesi sermayeyi beslemiştir. Yıllar boyunca süren yüksek rekabet ve bunu izleyen tekelleşme yerkürenin tüm alanlarının sermaye tarafından denetimini beraberinde getirmiş; çeşitli sanayiler ücretlerin yüksek olduğu yerlerden daha düşük olduğu yerlere taşınmasıyla iktisadi seçkinlerin manevra alanı artmıştır. Buna ek olarak, neoliberal devlet oluşturduğu *workfare regime*'i korumak için denetim ve gözetim araçlarını etkin olarak kullanmayı sürdürmektedir. Özellikle 2001'de ABD'ye yönelik saldırılardan sonra Atlantik ittifakının dünyanın geri kalanında yaptığı küresel jandarmalık görevi, çeşitli meydan okumalar görmesine karşın, bugün bile etkili olmaya devam etmektedir. Ancak ABD'dekine benzer biçimde, 2000 sonrasında hem küresel ekonomik bunalım hem de göçmen sorunu nedeniyle buralardaki ekonomilerde görülen tikanıklıklar devam etmektedir. Dolayısıyla güvenlik devletinin rolü her yerde giderek artmaktadır. Böylesi bir atmosferde Covid-19 salgını izlenen politikalar yönünden önemli bir gerçeği ortaya çıkarmıştır: Kamusal alanın gerekliliği. Avrupa örneğinde bu durum, dünyanın en güçlü ekonomilerine sahip devletlerin sosyal yardımlar ve kamusal hizmet konularında sınıfta kalmalarıyla su yüzüne çıkmıştır. Britanya, neoliberalizme ekonominin kıtadaki öncüsü olarak kamusal alanın erozyonunu daha erken deneyimlemiştir. Sermaye grupları lehine alınan kararlar devletin birçok alandan çekilmesine ve temel hizmetlerin

büyük oranda özelleştirilmesine yol açmıştır. Vatandaşlık Yasası gibi sivil alanın neoliberal anlamda dönüşümü bu sürecin ilk uygulamalarından birisidir. Yasayla Britanyadaki vatandaşlar ile 'diğerleri' arasında açık bir fark yaratılmış. Yaratılmak istenen İngiliz kimliği, bir yönüyle daha özgün ve saf bir ulus oluşturma amacıyla devlet ırkçılığına varırken, öteki yönüyle 'diğerleri' için çalışma rejimi kapsamında güvenleştirmeye başvurulmasına ortam hazırlamıştır (Tyler, 2010). Bu gelişmeler genelde bunalım zamanlarında, özelde ise salgın döneminde gerilim yaratan bir biyopolitikanın yerleşmesine de neden olmuştur. Geçen sürede görüldüğü üzere, sözü edilen kırılmalı çalışmaları disiplin edilmeleri ve olağanüstü hâl yönetiminin belirginleşmesinde etkilidir.

Ulusötesi sermayenin daha da zenginleştiği, buna karşın ücretli çalışanların giderek zayıfladığı ve yoksullaştığı bir dünyada bu dengeyi sağlayabilmek güvenlik mekanizmalarıyla mümkün olabilmektedir. Disipline edilen beden ve toplum, olağanüstü halin resmen ilanına yer bırakmayacak bir düzende işlemektedirler; birey kendi olağanüstü haliyle baş başadır. Bu, iş yerinde bulaşabilen virüs kaynaklı ölüm tehlikesi ile işsiz kalınca açlık ve evsizlik sonucu ölüm tehlikesi arasında salınan sarkaç misali tüm ücretli çalışanların yaşamlarını kaplamaktadır. Bunu izleyen güvenlik tedbirleri (gözetim mekanizması ve polis gücü) salgının tıbbi yapısını öne sürerek politik bağlamı yeniden konumlandırmaktadır. Metnin başındaki Schmitvari örnekleme dönersek, devletin yeniden dost-düşman algısını oluşturmaya çalıştığı görülebilir. Bununla beraber, söz konusu düşman virüs değildir. Düşman, sistemin kendisini tehlikeye sokabilecek toplumsal dalgadır. Tepkinin artması güvenlik devletini de orantılı miktarda görünür hale getirmektedir. Küresel güvenlik devleti, önceden felç olmuş kamucu politikanın salgınla birlikte net bir iflasının en açık göstergesidir. Öyle ki var olan sistem herkese eşit yayıldığı iddia edilen virüs karşısında eşitsizliği derinleştirmektedir. Richard Wolff'un (2021) sözleriyle,

Coronavirus salgınından kaynaklı bunalım, yoksulluğun azaltılması yönündeki yıllarca süren çabayı şimdiden anlamsız bıraktı. 100 milyon insan yeniden aşırı yoksulluğa sürüklendi. Ama sorun virüsler değil, virüsler gelir ve gider. Gerçek sorun sistemdir. Her dört ile yedi yılda bir patlayan, giderek daha fazla insanı derin yoksulluğa iten ve çöktüğünde sıradan insanlar için kesinlikle hiçbir korumaya sahip olmayan bir sistem...[yazarın tercümesi]

Salgının ilk anlarından itibaren değişen politik düzenle beraber sermaye birikim rejiminin yeni bir bunalımına tanıklık edilmektedir. Bunalım, devletin yapısal niteliğini de yeniden biçimlendirmektedir. Öyle görünmektedir ki salgın hali ileri kapitalist ülkelerde bile devleti bir 'ara rejim' örmeye zorlamakta ve daha durağan/sakin bir düzen kurulana kadar güvenlik devletinin olağanlaşan denetimi devam edecektir. Fakat sistemin yapısından kaynaklanan sorunlar, toplumsal alanın daha geniş çaplı uzlaşmazlıklara sahne olacağına işaret etmektedir. Elbette bunun otoriterleşme ve güvenlik devleti açısından gelişimini sorgulayacak yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğuna şüphe yoktur.

Kaynakça

- Agamben, G. (2005). *State of exception* (K. Attell, Çev.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Arato, J., Claussen, K. ve Heath, J. B. (2020). The Perils of pandemic Exceptionalism. *The American Society of International Law*, 114(4), 627-636. doi: 10.1017/ajil.2020.67.
- Arestis, P. ve Sawyer, M. (2005). Neoliberalism and The Third Way. A. Saad-Filho ve D. Johnston (Ed.), *Neoliberalism: A Critical Reader* (177-183). Londra: Pluto Press.
- BBC. (2020). *Coronavirus: The World In Lockdown In Maps and Charts.*, 6 Nisan. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/news/world-52103747>.
- Borri, F. (2020). The Problem Is Not covid-19, The Problem Is This Country, 28 Ekim. *Byline Times*. Erişim adresi: https://byl_net_mes.com/2020/10/28/hyde-park-leeds-food-bank-pandem_c-poverty-br_ta_n/.
- Boukalas, C. (2016). Olağanüstülük Yok: Otoriter Devletçilik. Agamben, Poulantzas ve İç Güvenlik (A. Aygen, Çev.), *Praksis*, 2016(1), 41-67.
- Brewer, M. ve Patrick, R. (2021). Pandemic Pressures: Why families On A Low Income Are Spending More During Covid-19., Ocak 2021. *Resolution Foundation Briefing*, 1-21. Erişim adresi: <https://www.resolutionfoundation.org/publications/pandemic-pressures/>.
- Chang, H. J. ve Grabel, I. (2004). Reclaiming Development From The Washington Consensus, *The Journal of Post Keynesian Economics*, 27(2), 273-291. doi: 10.1080/01603.477.2004.11051434.
- Chattopadhyay, S. (2017). Non-Authoritarian States Can Practice Everyday Authoritarianism Too. *The Wire*, Erişim adresi: <https://thewire.in/politics/non-authoritarian-states-can-practise-everyday-authoritarianism-too>.
- Crawford, O. (26 Mart 2020). The UK Coronavirus Act 2020: What's in it? *Euronews*. Erişim adresi: <https://www.euronews.com/2020/03/23/boris-johnson-s-coronavirus-bill-what-s-in-it>.
- Dale, G. (3 Aralık 2020). Lockdown politics: A response to Panagiotis Sotiris. *Historical Materialism*. Erişim adresi: <https://www.hstorcalmateralsm.org/blog/lockdown-poltcs-response-to-panagots-sotrs>.
- Duménil, G. ve Lévy, D. (2005). The Neoliberal (Counter-) Revolution, A. Saad-Filho ve D. Johnson (Eds.), *Neoliberalism: A critical Reader* (ss. 9-20), London: Pluto Press.
- Duménil, G. ve Lévy, D. (2011). *The Crisis of Neoliberalism*. London: Harvard University Press.
- Foucault, M. (2019). *Güvenlik, Toprak, Nüfus: College de France Dersleri 1977-1978* (F. Taylan, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Goldstein, J. S. (1988). *Long Cycles: Prosperity and War In Modern Age*. London: Yale University Press.
- Gustafsson, M. (2020, Mayıs 19). Young workers in the coronavirus crisis. *Resolution Foundation*. Erişim adresi: <https://www.resolutionfoundation.org/publications/young-workers-in-the-coronavirus-crisis/>.
- He, A. J., Shi, Y. ve Liu, H. (2020). Crisis Governance, Chinese Style: Distinctive Features of China's Reponse to The Covid-19 Pandemic. *Policy Design and Practice*. doi: 10.1080/25741.292.2020.1799911.
- Institute for Government (21 Eylül 2021). *Coronavirus Act 2020*. Erişim adresi: <https://www.instituteforgovernment.org.uk/explainers/coronavirus-act>.
- Institute for Government (22 Mart 2021). *Government emergency powers and Coronavirus*. Erişim adresi: <https://www.instituteforgovernment.org.uk/explainers/emergency-powers>.
- Izhar, S. (28 Nisan 2020). Prisoners of State (Critique In Times of Coronavirus). *Critical Legal Thinking*. Erişim adresi: https://cr_t_callegalth_nk_ng.com/2020/04/28/pr_soners-of-state-cr_t_que_n-t_mes-of-coronav_rus/.

- John Hopkins University Coronavirus Resource Center (t.y.). *New Cases of Covid-19 In World Countries*. Erişim adresi: <https://coronavirus.jhu.edu/data/new-cases>.
- Jones, L. ve Hameiri, S. (2021). Covid-19 and the Failure of the Neoliberal Regulatory State. *Review of International Political Economy*, doi:10.1080/09692.290.2021.1892798.
- Kondratieff, N. D. ve Stolper, W. F. (1935). The Long Waves In Economic Life. *The Review of Economics and Statistics*, 17(6), 105-115. doi: 10.2307/1928486.
- Lapavitsas, C. (ed.) (2017). *Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi* (T. Öncel, Çev.). İstanbul: Yordam.
- Lawless, J. (2021, Temmuz 15). Authoritarianism Advances as World Battles Pandemic. *APNews*, Erişim adresi: <https://apnews.com/article/joe-biden-business-health-religion-government-and-politics-a127151d7208b79c02767b435355511d>.
- Lesly, J. ve McCurdy, C. (15 Mayıs 2020). The Economic Effects of Coronavirus In The UK. *Resolution Foundation*. Erişim adresi: <https://www.resolutionfoundation.org/publications/the-economic-effects-of-coronavirus-in-the-uk/>.
- Macfarlane, L. (29 Nisan 2021). Covid has forced a neoliberal retreat. But state intervention isn't always progressive. *The Guardian*. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/apr/29/neoliberalism-authoritarian-capitalism-covid-crisis-state-intervention>.
- Moody, K. (8 Nisan 2020), How "just-in-time" Capitalism Spread Covid-19, *Spectre Journal*. Erişim adresi: <https://spectrejournal.com/how-just-in-time-capitalism-spread-covid-19/>.
- Moreno-Brid, J. C., Caldentey, E. P. ve Nápoles, P. R. (2004). The Washington Consensus: A Latin American Perspective Fifteen Years Later. *Journal of Post Keynesian Economics*, 27(2), 345-365. doi: 10.1080/01603.477.2004.11051439.
- Neal, A. W. (2010). *Exceptionalism and The Politics of Counter-Terrorism*. London: Routledge.
- Neocleous, M. (2006). From Social to National Security: On The Fabrication of Economic Order. *Security Dialogue*, 37(3), 363-384. doi: 10.1177/096.701.0606069061.
- Neocleous, M. (2007a). Security, Liberty and The Myth of Balance: Towards A Critique of Security Politics. *Contemporary Political Theory*, 6, 131-149. doi: 10.1057/palgrave.cpt.9300301.
- Neocleous, M. (2007b). Security, Commodity, Fetishism. *Critique*, 35(3), 339-355. doi: 10.1080/030.176.00701676738.
- OXFAM (Ocak 2021). The Inequality Virus. *OXFAM Briefing Paper*. <https://www.oxfam.ca/publication/the-inequality-virus-bringing-together-a-world-torn-apart-by-coronavirus/>.
- Peoples, C. ve Vaughan-Williams, N. (2010). *Critical Security Studies: An Introduction*. London: Routledge.
- Poulantzas, N. (2014). *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* (Ş. Ünsaldı, Çev.). Ankara: Epos.
- Rab, L. ve Kettler, K. (2020). Perspective of Sustainable Development In Post-Pandemic World: Surveillance Capitalism and Hopes. *Socialist Register*, 4(2), 159-166. doi: 10.14746/sr.2020.4.2.12.
- Robinson, W. I. (2018). Accumulation Crisis and Global Police State. *Critical Sociology*, 1-14. doi: 10.1177/089.692.0518757054.
- Robinson, W. I. (2019). Küresel Kapitalist Kriz ve 21. Yüzyıl Faşizmi: Trump'ın ötesinde (G. Demir, Çev.), *Praksis*, 2019/2, 13-36.
- Rucki, S. M. (2011). Global Economic Crisis and China's Challenge to Global Hegemony: A Neo-Gramscian Approach. *New Political Science*, 33(3), 335-355. doi: 10.1080/07393.148.2011.592022.
- Schmitt, C. (2005). *Political Theology* (G. Schwab, Çev.) Chicago: The University of Chicago Press.
- Statista. (29 Ocak 2021). *Cumulative number of coronavirus cases in the UK as of January 2021*. Erişim adresi: <https://www.statista.com/statistics/1101958/cumulative-coronavirus-cases-in-the-uk/>.

- Statista. (29 Ocak 2021). *Number of coronavirus deaths in the United Kingdom 2021*. Erişim adresi: <https://www.statista.com/statistics/1109595/coronavirus-mortality-in-the-uk/>
- Surber, R. S. (2020). Corona Pan(dem)ic: Gateway to Global Surveillance. *Ethics and Information Technology*, doi: 10.1007/s10676.020.09569-5.
- Tansel, C. B. (2017). Authoritarian Neoliberalism: Towards A New Research Agenda, C.B. Tansel (Ed.), *States of Discipline* (ss. 1-28). London: Routledge.
- Tyler, I. (2010). Designed to Fail: A Biopolitics of British Citizenship. *Citizenship Studies*, 14(1), 61-74. doi: 10.1080/136.210.20903466357.
- Uluslararası Af Örgütü. (2020). Policing The Pandemic: Human Rights Violations In The Enforcement of Covid-19 Measures In Europe. *Amnesty International Report*, Erişim adresi: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur01/2511/2020/en/>.
- Wolff, R. (9 Ocak 2021). *Does Capitalism Actually Reduce Poverty?*[Video]. *The Gravel Institute*. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=Co4FES0ehyI>.

Transformation of the Security State in the Pandemic Era

Taşkın Toprak İPEK*

The transformation of state has remained one of the controversial issues in political science. After the process of globalization in the 1970s, it turned from its regulatory and redistributor mission (welfare regime) to an 'insurer' and police mission (workfare regime). This new kind of state has specialized to diffuse the instruments of suppression through other areas of daily life. So, to speak, the disciplinary power has been extending in favor of market rules. That situation signifies a state of permanent crisis or in a way Agamben emphasizes it is a state of emergency. The Covid-19 pandemic has exhibited a position that evinces this embedded structure. As long as the pandemic hit all the sectors and pushed most people to stay at home, the governments began to take stricter health measures or in other words biopolitical measures. This study aims to show the changes in authoritarian structure of neoliberal states during the Covid-19 pandemic through the state of emergency practices with a special focus on Britain.

The emergence of marketization logic should be assessed with the term transnational capital. It signifies a 'complex of private and public sector' in favor of capital groups. Particularly the Western capital groups has benefited from the neoliberalization process all around the world since the last quarter of the 20th century. Nevertheless, there were new developmentalist states that started to get a share of the cake. Those new ones frequently came from East Asia (through a 'miracle'). Predictably, as soon as the competition has risen, there were much more authoritarian and even militarized moves. As a result of this process, since the 2000s, transnational capital has applied to security mechanisms more frequently. This situation which is highly related to the crises of capital accumulation enables to make a new description on state of emergency. State of emergency generates itself on the characteristics of the sovereign and the sovereign is 'who decides the exception' (Schmitt, 2005). Here is the junction between political economy and political theory: As long as the problems on capital accumulation and profit-making increase, the exceptional administration (or state of emergency) tightens up in favor of the capital groups. Therefore, as Agamben says (2005), emergency becomes the key element for governing.

The increase on the systemic crises requires new solutions for neoliberal order. Robinson (2019) summarizes these attempts on four pathways. These are debt-based growth, austerity program,

---

* Istanbul Bilgi University, Email: taskin.ipek@bilgi.edu.net, ORCID: 0000-0002-3252-7515.

financial speculations, and large-scale investments to the technology companies. Transnational capital has to implement the measures above more strongly because the crisis remains deepening. Thus, the synthetical sense 'balance between liberty and security' turns to its real meaning in favor of the latter.

Covid-19 pandemic created a shock effect on the transformation of both political and economic sphere. In addition to that it shook the global markets and broke the trade balance, it led to question the logic of modern state.

Although many countries began social aid programs for most of their population, it was seemed that they fell short. Most of the population, or waged employees, could not receive a big support from their governments in the Western countries except some examples. In contrast, the capital groups kept making profit, so that the inequality expanded between social classes. Moving from this point, it can be claimed that the Covid-19 pandemic proved the state of emergency in the existed neoliberal order. Blue collar workers had to keep going to work and were under two-sided threat: When they went to work in order to meet their basic and vital needs, they came face to face with the virus. But if when did not 'prefer' not to go to work, they had to come up against starvation and poverty. Besides the strikes either could not be realized or they were banned. Discrimination on ethnic minorities and women increased. This fragile order has 'glue' supplied by the governments, security state. Included the crisis eras, this concept should use to understand and interpret the existed order. The surveillance mechanisms, particularly in this digital period, have been benefited to discipline society. Britain is only one of the examples.

At result, the pandemic has revealed the state of emergency embedded in neoliberal state. It has also deepened inequality both in national and international level. From a general perspective, the pandemic has built an 'interim period which can be called as a *workfare and warfare regime*. The Western governments, particularly the British government, maintain their pro-market working conditions (workfare regime), but they have also made these strict rules the basis of daily life (warfare regime). There is still a question that this existed structure will be permanent after the pandemic or how the structure will shape at time. In order to answer these ones, it is crucial to watch the progress of change on security state during the pandemic. But one should consider that global capitalism's evolution has increasingly been following more authoritarian way in any case.

Covid-19, Kapitalizm ve Devlet'in Düzenleyici Rolü

Covid 19, Capitalism and the Regulatory Role of the State

Neslişah L. BAŞARAN LOTZ*

Öz

Bu yazı Robert Boyer'nin *Les capitalismes à l'épreuve de la pandémie* (Pandemi Sınavında Kapitalizmler) kitabından yola çıkarak son on yıllarda kapitalizmin yönelimlerinin Covid-19 krizi ile ne tür sonuçlar doğurduğunu ve devletin bu süreçte nasıl bir rol oynadığını inceliyor. Yazı, regülasyon teorisinin krizler, kurumlar ve özel olarak da devletin ekonomideki rolüne dair analizleri çerçevesinde Covid-19'un yarattığı ekonomik ve toplumsal krize nasıl yaklaşılması gerektiğini ele alıyor. Yazıda ayrıca, regülasyon teorisinin tespitleri, eleştirel siyasal iktisat alanında çalışan diğer iktisatçı ve sosyal bilimcilerin pandemi ve kapitalizm ilişkisine dair değerlendirmeleri ile karşılaştırılıyor. Yazıda, bir yandan pandemiden önce kapitalizmin kriz dinamikleri öte yandan da Covid-19 pandemisi ve pandemiye karşı alınan önlemlerin mevcut sisteme etkisi tartışılıyor. Yazının ön plana çıkardığı tespitlerden biri, Covid-19'un yeni bir kriz ortaya çıkarmadığı, kapitalizmin on yılı aşkındır içinde bulunduğu krizi derinleştirdiği yönündedir. Yazıda ayrıca sağlık krizinin, kapitalizmin mekanizmaları dolayısıyla ortaya çıktığı ve yine o mekanizmalar dolayısıyla çözülemediği irdeleniyor. Yazının temel sorunsalı kapitalizmde devletin rolünün nasıl tanımlanması gerektiği ve günümüz ekonomik sisteminde devlet müdahalesinin istisnai olup olmadığıdır. 1980'ler sonrası dünyada ve Türkiye'de etkili olan neoliberal söylem ve politikalara devletin küçüleceği ve ekonomik alana giderek daha az müdahil olacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Oysaki 2008 krizi ve şimdi de Covid-19 pandemisi, devletin düzenleyici rolünün azalmadığını bilakis arttığı göstermektedir. Bu yazının amacı da regülasyon ekolünün pandemi vesilesiyle yaptığı değerlendirmeleri gündeme getirerek, kapitalizmde devletin düzenleyici rolünün ve ulus-devletin belirleyiciliğinin altını çizmek ve Türkiye kapitalizminin gelişiminde devletin rolü konusundaki değerlendirmelere teorik ipuçları sunmaktır. Yazının ortaya koyduğu tespit, pandemi sürecinde bir taraftan ulusaşırı şirketler güçlenirken öte yandan da ulus-devletlerin ekonomi üzerindeki etkisinin artmasıdır. Özellikle hükümetlerin almak durumunda kaldığı ekonomik tedbirler sosyal devletin gerekliliğini yeniden gündeme getirmiştir. Bu da regülasyon teorisinin iddiası ile uyumludur: devletin çeşitli kurumsal şekillenmeler ile müdahil olmadığı, salt piyasa kurallarına göre işleyen bir kapitalizm en azından krizler söz konusu olduğunda sürdürülebilir değildir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Pandemi, Regülasyon Teorisi, Siyasal İktisat, Neoliberalizm, Kapitalizm, Robert Boyer

* İstanbul Aydın Üniversitesi, E-posta: nlemanlotz@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2467-1488

Bu makale fikrinin tohumunu atan Cemil Yıldızca'na, değerli katkı ve önerileri için Cihan Özpınar'a ve anonim hakemlere, makalede kullandığım bazı makaleleri gündemime getiren Deniz Yüksekere'te teşekkürler.

Abstract

The article examines the economic and social crisis caused by the Covid-19 pandemic which has affected the world since the beginning of 2020 and tries to relate this to the recent crisis of the capitalist system. To do this, the article focuses on the theory of regulation and to one of its pioneers, French economist Robert Boyer and his recently published book entitled *Les capitalismes   l'épreuve de la pandémie*, which may be considered as one of the most comprehensive studies published so far in terms of understanding the economic and social "crisis" that arose with Covid-19 pandemic. The article briefly reviews the analysis of regulation theory on crises and institutions and the role of the state in the economy. It highlights the analyses of Boyer on the tendencies of capitalism revealed on the one hand by transnational corporations and on the other hand by the economic role of the nation-states. The article also deals with the arguments of other economists and social scientists of critical political economy on their evaluations on Covid-19 crisis. In the light of these recent works and discussions, the article proposes to rethink the role of the state in the capitalist system. The main problematic of the article is about the role the state plays in capitalism and whether state intervention is exceptional or not in today's economic system. The idea that the state will reduce its functions and that it will become less involved in the economic field has dominated the neoliberal discourse and policies in Turkey after the 1980s. However, the 2008 crisis and now the Covid-19 pandemic reveal that the regulatory role of the state has not decreased, but rather increased. The aim of this article is to highlight the regulatory role of the state and the decisive role of the nation-state in capitalism by bringing up the evaluations made by the regulation school on the pandemic, and to provide theoretical clues to the evaluations on the role of the state in the development of Turkish capitalism.

Keywords: Covid-19, Pandemic, Regulation Theory, Political Economy, Neoliberalism, Capitalism, Robert Boyer

1. Giriş

Covid-19 virüsü 2020 yılı başında birdenbire hayatımıza girerek toplumsal yaşantımızda köklü değişiklikler meydana getirdi. Kapanma, evden çalışma, evrimii eğitim, sosyal mesafe ve cerrahi maske gibi, çoğu insanın belki daha önce hiç deneyimlemediği, pek çok olgu günlük yaşamımızın ayrılmaz bir parçası haline geldi. İş yaşamında, eğitimde, sağlık alanında, toplumsal ve kültürel yaşamda bir buçuk yıl içerisinde meydana gelen bu değişiklikler, farklı disiplinlerden sosyal bilimciler ve iktisatçılar için üzerinde çalışılması gereken büyük bir soru işareti oluşturuyor. Bu soru işareti üzerinde çalışan araştırmacılar bir yandan pandeminin yarattığı değişimin boyutlarını ölçmeye ve analiz etmeye çalışırken bir yandan da mevcut teoriler ışığında bu dönüşümün yönünü tayin etmeye, istisnai mi, sistemsel mi olduğunu belirlemeye alışıyor.

Pandemi ilk başladığında "eski normal"e dönüş olmadığını söyleyenler belki azınlıktaydı. Aradan bir buçuk yıla yakın bir süre geçtikten sonra ise "hiçbir Őeyin eskisi gibi olmayacağı" görüşü hâkim hale geldi. Bu bağlamda, Alain Badiou ve David Harvey gibi pek çok yazar "Pandemiden sonra bizi nasıl bir düzen bekliyor?" sorusunu yanıtlamaya yöneldi. Burada düzen ile kastedilen ekonomi, siyaset ve toplumsal yaşam alanlarının tümüdür. Zira pandemi bu alanların   n  de güçlü bir Şekilde etkilemiştir. Bu yazıda, bu alanların   n  de kapsayacak Şekilde g n m z m ekonomik, sosyal ve siyasi düzenini tanımladığını düşündüğüm "kapitalizm" kavramı kullanılacaktır. Dolayısıyla yukarıdaki soruyu "Pandemi sonrasında kapitalizm yola nasıl devam edecek?" Şeklinde yeniden formüle edebiliriz. Baştan söylemek gerekir ki, bu kapsamlı soruya

cevap vermek yazının amacını aşıyor. Öte yandan bu sorunun cevabı iki olgunun analizine dayanıyor: birincisi pandemiden önce kapitalizmin hangi şekilde hüküm sürdüğü ve ikincisi pandemi sırasında kapitalizmin bu mevcut şeklinde ne tür değişiklikler yaşandığı. Yazının amacı, bu iki olguya odaklanarak, 2020 yılının başından beri dünyayı etkisine almış olan Covid-19 sağlık krizinin kapitalist sistemi nasıl etkilediğinin ipuçlarını, son dönemde üretilmiş iktisat ve sosyal bilimler alanındaki çalışmalar ışığında ortaya koyabilmektir. Yazının merkezinde, Fransız iktisatçı ve regülasyon teorisinin de öncülerinden Robert Boyer'nin pandeminin ortaya çıkardığı veriler ışığında "kapitalizmler"¹ incelediği, *Les capitalismes à l'épreuve de la pandémie* (Pandemi Sınavında Kapitalizmler) başlıklı çalışması durmaktadır. Kitabın, Covid-19 ile ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal "kriz"i anlamak açısından şimdye kadar yayınlanmış en kapsamlı çalışmalardan biri olduğunu söylemek mümkündür.

Boyer, içinden geçtiğimiz krizi regülasyon teorisi kapsamında hem tarihsel hem de güncel yönleri ile inceleyerek, krizin günümüz kapitalizminin hangi eğilimlerini geliştirdiği ve hangilerini yeni bir krizin unsurları haline getirdiğini açıklamaya çalışmaktadır. Son dönemde en çok tartışılan başlıklar olan, büyük şirketlerin ulusaşırı yapısı yani kapitalizmin küresel boyutu ile ulus-devletlerin güçlenmesi ve ekonomi üzerinde daha etkili hale gelmeleri olguları arasında bir çelişki olup olmadığı ve bunlardan hangisinin baskın olacağı konusu, Boyer'nin çalışmasının ve dolayısıyla da bu yazının başlıca konularından birini oluşturur. Bir diğeri de içinden geçtiğimiz krizin nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusudur. Yazıda, mevcut sağlık krizini kapitalizme dışsal bir olgu olarak mı değerlendirmek gerektiği; krizin geçici mi yoksa sistemi köklü şekillerde değiştirecek türde bir kriz mi olduğu; krizin devletin ekonomideki rolü açısından ne tür değişiklikler getirdiği sorularına yanıt aranacaktır.

Yazının iddiası, Covid-19'un ve ortaya çıkardığı sağlık krizinin kapitalizme dışsal değil tam tersine onunla doğrudan bağlantılı olduğu yönündedir. Başka bir deyişle, Covid-19'un ortaya çıkışı ve dünya çapında hızla yayılması günümüz kapitalizminin işleyiş mekanizmalarından bağımsız değildir, hatta aşağıda da değineceğimiz üzere bunların birebir ürünü olarak değerlendirilebilir (Foster ve Suwandi, 2020; Wallace, 2020)². Öte yandan, 2020'nin ilk aylarında tüm ülkelerin gündemine oturan sağlık krizi, kapitalizmin son on yıllarına damgasını vuran neoliberalizmin sosyal güvenlik, halk sağlığı ve eğitim alanlarındaki zayıflıklarını ve bu alanlarda neredeyse tüm toplumlarda yaşanan eşitsizlikleri gözler önüne sermiştir. Bu konuda da pek çok araştırmacının hemfikir olduğu söylenebilir (Boyer, 2020; Buğra, Gürkaynak, Keyder, Palat, Pamuk, 2020; Rodrik, 2020). Covid-19 krizinin gösterdiği bir diğer olgu da kapitalizmin bu sağlık krizi ile baş edecek mekanizmalara sahip olmadığıdır. Özellikle son geldiğimiz noktada, virüse karşı aşının üretilmiş olmasına rağmen dünya çapında bir aşılamanın mümkün olmayışı, üretimin küresel ölçekte

1 Boyer, dünya ölçeğinde kapitalizmin çeşitli şekillerde hüküm sürdüğüne dikkat çekmek için "kapitalizmler" terimini kullanıyor. Buna göre tek bir "piyasa ekonomisi" söz konusu değildir. Her toplumda piyasa, devlet, şirket ve sivil toplumfarklı özelliklere sahiptir ve bu durum kurumsal şekillenmelere de yansır. Buradan yola çıkarak, tekelci kapitalizm, karma ekonomi kapitalizmi, kolektif kapitalizm vb. gibi farklı kapitalizm modellerinden bahsedilebilir (2015, s.201-203).

2 David Harvey bunu metaforik bir anlatımla doğanın son kırk yıldaki neoliberal hor kullanımı karşısındaki "intikamı" olarak niteliyor (2020).

yapıldığı bir sistemde, küresel tedarik zincirlerinin günümüzdeki gelişmişlik aşamasında, dünya ölçeğinde örgütlü kurumlar ve işbirlikleri mevcutken (Dünya Sağlık  rg t   rneğinde olduğu gibi), Covid-19 pandemisinin küresel bir sorun olarak ele alınıp  z lemediğini göstermektedir.

Yazının temel sorunsalı kapitalizmde devletin rolünün nasıl tanımlanması gerektiği ve günümüz ekonomik sisteminde devlet müdahalesinin istisnai olup olmadığıdır. 1980'ler sonrası dünyada ve Türkiye'de etkili olan neoliberal s yem ve politikalara devletin k c leceği ve ekonomik alana giderek daha az müdahil olacağı d şuncesi hâkim olmuştur. Oysaki 2008 krizi ve şimdi de Covid-19 pandemisi, devletin düzenleyici rolünün azalmadığını bilakis arttığı göstermektedir. Bu yazının amacı da regülasyon ekolünün pandemi vesilesiyle yaptığı değerlendirmeleri gündeme getirerek, kapitalizmde devletin düzenleyici rolünün ve ulus-devletin belirleyiciliğinin altını çizmek ve Türkiye kapitalizminin gelişiminde devletin rolü konusundaki değerlendirmelere teorik ipuçları sunmaktır.

Aşağıda Robert Boyer'nin *Les capitalismes   l preuve de la pand mie* (Pandemi Sınavında Kapitalizmler) kitabından yola çıkarak son on yıllarda kapitalizmin yönelimlerinin Covid-19 krizi ile ne tür sonuçlar doğurduğunu ve devletin bu süreçte nasıl bir rol oynadığını irdelemeye çalışacağım. Bunun için öncelikle regülasyon teorisinin krizler, kurumlar ve özel olarak da devletin ekonomideki rolüne dair analizlerini kısaca gözden geçireceğim. Son olarak, Boyer'nin tespitlerini eleştirel siyasal iktisat alanında çalışan diğer iktisatçı ve sosyal bilimcilerin pandemi ve kapitalizm ilişkisine dair değerlendirmeleri ile karşılaştıracaeım.

2. Ekonominin İşleyişinde Kurumların ve Devletin Rolü

Regülasyon teorisi, ilk olarak, 1970'lerde Paris Ekolü olarak da anılan Fransız iktisatçılar tarafından geliştirildi. Eleştirel siyasal iktisat bakış açısına sahip bu teori, genel olarak, ekonominin kendi kurumları kadar ekonomi dışı kurumların da ekonomi üzerindeki etkisini araştırır ve bunun için de özel olarak kapitalist ekonominin yeniden düzenlendiği kriz dönemlerine odaklanır. Regülasyon teorisinin 1970'lerde geliştirilmiş olmasının nedeni de Fordist birikim rejiminin bu dönemde yaşadığı krizi anlama çabası olmuştur. Regülasyon teorisinin amaçları, kapitalizmin kurumlarını tanımlamak, kriz eğilimini ve krizlerden çıkış yollarını, kapitalizmin farklı dönemlerindeki birikim rejimlerini ve regülasyon tarzlarını; ekonomik kurumların nasıl toplumsal olarak düzenlendiğini ve bunların ekonomi dışı g lerle ilişkilerini incelemek olarak özetlenebilir (Jessop, 2007, s.3848).³

Robert Boyer'nin öncülerinden biri olduğu regülasyon teorisi, siyasal iktisat yaklaşımına uygun olarak, tarihselliği iktisadi analizin sacayaklarından biri olarak görür. Regülasyon teorisi

3 Regülasyon Teorisi konusunda kapsamlı bir incelemede Bob Jessop ve Ngai-Ling Sum, 1970'lerden sonra teorisinin farklı araştırmacılar tarafından farklı yönlerde iletildiğini olduğuna ve tüm bu değişik yorumları ile 2000'lerde tek bir Regülasyon Teorisi'nden bahsetmenin zorluğuna dikkat çekiyor. Buradan hareketle, yazarlar, regülasyon teorisinin kurumsal ve evrimsel iktisat alanından eleştirel sosyal bilimlere dek uzanan geniş, ilerici bir araştırma programı olarak adlandırılmasını öneriyor (2006, s.2).

özelinde, *Annales* tarih ekolünün ve *longue durée* (uzun süre) kavramı ile bilinen Fransız tarihçi Fernand Braudel'in özel bir etkisi vardır: yani kapitalizmin uzun süreli tarihini yazma iddiası söz konusudur. Bundan kastedilen, üretim biçimi olarak kapitalizmin Avrupa, Çin, Japonya gibi farklı coğrafyalarda ve ülkelerde izlediği yollar ve günümüzde büründüğü formların bütünlüklü bir incelemesidir (Boyer, 2015, s.7). Bu durumda, iktisadi analiz için sadece o andaki ekonomik verileri değil, kapitalizmin uzun ve orta vadeli eğilimlerini de hesaba katmamız gerekir. Regülasyon teorisini iktisat disiplini içerisinde farklı kılan bir diğer unsur da ekonominin sadece ekonominin meselelerine odaklanarak değerlendirilemeyeceği; sağlık, toplum ve siyaset ile ilgili süreçlerin iktisadi analizlere dahil edilmesi; başka bir deyişle, iktisat disiplininin kendisinin sosyal bilimlere dahil edilmesi gerektiği düşüncesidir (Boyer, 2015, s.11). Bu iddiasıyla regülasyon teorisi, sadece iktisatçıların ilgisini çeken bir teori olmaktan çıkarak, sosyal bilimlerin diğer alanlarını da etkilemiş ve disiplinler arası çalışmalara ilham vermiştir (Jessop ve Sum, 2006, s.1).

Kısacası, regülasyon teorisi bakış açısıyla ekonomi sadece piyasadaki ibaret değildir, sosyal bir bütündür ve bu bütün ekonomik ve ekonomi dışı birtakım kurumların uyumu üzerinde ayakta durur. Yani kurumlardan, hukuk kurallarından ve siyasi bir düzenden arındırılmış saf bir ekonomi mümkün değildir. Buna uygun olarak, devlet-ekonomi ilişkisi regülasyon teorisinin başlıca konularından biridir ve teorinin kapitalist sistem analizlerinin merkezinde durur. Liberal ekonomi yaklaşımlarının devlet ve ekonomi ya da serbest piyasayı birbirinden kalın çizgilerle ayıran anlayışına karşı çıkılır ve devlet müdahalesini ekonomiden tamamıyla dışlayan yaklaşımlar eleştirilir.

Regülasyon teorisini diğer siyasal iktisat yaklaşımlarından ayıran özelliği, kapitalizmin sürdürülebilirliğinde kurumların rolüne yaptığı vurgudur. Buna göre kapitalizmde sosyo-ekonomik bir rejim ancak kurucu bir uzlaşmaya dayanıyorsa uzun ömürlü olabilir. Bu anlaşma bir kurumsal inşa ortaya koyar (ücret ilişkisi ve rekabet kuralları gibi), birikimi yönlendirir ve sermaye ve iş gücü arasındaki karşılıklı idare eder. Yeni bir uzlaşma ortaya çıkacaksa bunda mutlaka siyasetin önemli bir rolü olacaktır. Dolayısıyla, kapitalizmin işleyebilmesinin olmazsa olmazları kurumsal şekillenmelerdir. Kurumsal şekillenmelerden kastedilen kurallar, değerler, anlaşmalar, hukuk kuralları, örgütler, ağlar, devlet gibi çeşitli nitelikteki oluşumlardır. Örneğin, ulus-devletin uluslararası ekonomiye entegrasyon şekli de bir kurumsal şekillenmedir.

Kurumlar, normal zamanlar kadar belki de daha fazla, kapitalizmin kriz dönemlerinde önemli bir rol oynar. Kapitalizmde birikim rejiminin istikrarını sağlayan kurallar, kurumlar, örgütler, toplumsal ağlar ve davranış kalıplarının bütünü, regülasyon tarzı olarak adlandırılır (Jessop, 2007, s.3849). Ekonomik ile hukuki/siyasi alanın ilişkisinden doğan regülasyon tarzı hem mevcut ekonomik rejimi mümkün kılar, hem de onun krizlerini belirler (Boyer, 2015, s.33-34). Regülasyon tarzı, ücret ilişkisi, ticari işletme şekilleri, hâkim para sistemi, devlet müdahalesi ve uluslararası sistem üzerinden kendisini gösterir (Jessop, 2007, s.3849).

Regülasyon tarzının güvenilirliğini temelde iki mekanizma sağlar: Bunlardan biri, çeşitli kurumsal şekillenmelerle ilişkilendirilmiş ekonomik davranışların uyum içerisinde olmasıdır; ikincisi de mevcut

düzenleme içerisinde, aşlamayan çatışmalar ve istikrarsızlıklar ortaya çıktığında bu kurumsal şekillenmelerin oyunun kurallarını yeniden dayatması durumudur. Bu süreç siyasi alanın belirleniminin dışında değil, tersine onun müdahaleleriyle işler. Regülasyon teorisinin temel sorusu kapitalimde düzenleyici ve uyum sağlayıcı, özellikle de krizleri atlattıcı bu mekanizmalar ile ilgilidir. Kapitalist ekonominin merkezinde yer alan çok sayıdaki kurumsal şekillenmelerden, kapitalizmin dönemsel olarak i uyumunu ve güvenilirliğini sağlayan mekanizmaların hangileri olduğu sorusunu sorar (Boyer, 2015, s.33).

Burada  n plana çıkan çalışma ilişkilerinin ve ücret piyasasının düzenlenmesidir. Regülasyon teorisine göre ücretliler ve sermayedarların çıkarları arasındaki (alışmanın süresi ve kalitesi konusundaki) karşıtlık klasik iktisat anlayışının  ne s rd ğu gibi, yalnızca iş piyasasındaki rekabet mekanizması ile düzenlenemez. Örneğin, alışma ilişkilerinin düzenlenmesi ile ilgili yasal düzenlemeler tüm devletlerde mevcuttur. Yani siyaset her koşulda bu alana m dahildir (Boyer, 2015, s.36-37).

Pandemi krizinde hem hükümetlerin aldığı ekonomik tedbirler hem de sosyal devletin gerekliliği üzerinden sık sık devletin “geri dönüşü”nden söz edilmektedir. Oysaki regülasyon teorisi açısından bakıldığında “geri dönüş” doğru bir adlandırma olmayacaktır zira bu yaklaşımda devletin çeşitli kurumsal şekillenmeler ile birlikte müdahil olmadığı, salt piyasa kurallarına göre işleyen bir kapitalizm en azından krizler söz konusu olduğunda zaten sürdürülebilir değildir.

Esasında, kapitalizmin belki de ortaya çıkışından itibaren siyaset düşünürlerinin üzerinde tartıştıkları bir konudan bahsediyoruz. “Rekabeti düzenleyecek bir kurum yoksa ve herkes kendi çıkarlarını g zetiyorsa, buradan bir kaos çıkmaz mı?” (Boyer, 2015, s.18) sorusu siyasi ve iktisadi düşüncenin temel sorularından biri olmuştur. 17. yüzyıl itibariyle gelişen kapitalist ekonomi mekanizmalarının nasıl bir siyasi sistem gerektirdiği üzerine kafa yoran toplumsal sözleşme düşünürleri, Thomas Hobbes ve John Locke’un da sistemin düzenlenmesi için devletin gerekliliğine işaret ettiğinin altını çizmek gerekir. Söz konusu düşünürler bu temel çelişkiye “insan doğası” ya da “doğa durumu” kavramıyla işaret ediyorlardı: “rekabetin kaosa yol açmasını nasıl engelleyebiliriz?” sorusuna yanıt arıyorlardı. Devleti oluşturan toplum sözleşmesi bu aşamada devreye giriyordu. Hobbes’a göre insanlar doğaları gereği bencil olduklarından rekabet, güçlü bir siyasi otoritenin yokluğunda her daim şiddetin hüküm sürmesi demekti. Locke’a göre ise rekabet, yine insan doğası gereği kaınılmazdı ve bireyler bu rekabeti düzenleyecek kurallara uyulmasını kendileri sağlayamayacağı için bu kurallara uyulmasını temin edecek bir siyasi otorite gerekiyordu. Her koşulda amaç rekabetin neden olacağı kaosu düzenleme işlevini üstlenmesi gereken siyasi iktidarın (aslında modern devletin) gerekliliğini kanıtlamaktı (Klosko, 2013, s. 54). Bu rekabeti düzenleyecek olanın piyasanın kendisi olacağını, bu kez insan doğasının karşılıklı değiş-tokuşa dayalı oluşu üzerinden ileri süren Adam Smith oldu (Boyer, 2015, s.18).

Buğun kapitalizm açısından bu soru hala geçerliliğini koruyor: rekabetin kaosa dönüşmesini engelleyecek olan devlet midir yoksa piyasanın görünmez eli mi? Aşağıda, bu soruya özellikle

krizler söz konusu olduğunda “devlet” cevabını vermek gerektiğini, Covid-19 krizi özelinde ve Robert Boyer’ın çalışması üzerinden göstermeye çalışacağım.

Ancak öncesinde, kapitalizmin işleyişinde kurumların ve düzenlemenin yani regülasyonun önemini vurgulayan, regülasyon teorisi ile az çok bağlantılı başka yaklaşımlar da olduğunun altını çizmek gerekir. 2000’li yıllarda, kapitalizmde kurumların düzenleyici rolüne odaklanan bu çalışmalar, bu kurumların özellikle neoliberal politikalar döneminde sayısının arttığını tespit eder. Örneğin, David Levi-Faur’un yapmış olduğu çalışmalar, deregülasyon ve devletin küçülmesi söylemi üzerine kurulu neoliberal politikaların baskın hale gelmeye başladığı 1990’lardan itibaren, ekonomiyi düzenleyici kurumların sayısının büyük ölçüde arttığını ortaya koymuştur. Buna göre, neoliberal dönem aynı zamanda regülasyonun “altın dönemi”dir (Levi-Faur ve Jordana, 2005, s.6). Düzenleyici kurumlar üzerine çalışan Braithwaite’e göre de neoliberalizm esasında bir pratikten çok bir söylemdir. 1980’lerde Keynezyen sosyal devletten düzenleyici devlete doğru bir dönüşüm olmuştur ve 1990’lardan itibaren devlet çok az şeyi yönetirken çoğu şeyi de düzenlemeye başlamıştır (2008, s.1-12).

Öte yandan Levi-Faur düzenleyici kurumların önemli bir kısmının devlet-dışı olduğunu da tespit eder ve buna bağlı olarak “düzenleyici devlet” yerine “düzenleyici kapitalizm” kavramını önerir (Levi-Faur, 2005; Braithwaite, 2008, s.1). Dolayısıyla “düzenleyici kapitalizm” yaklaşımında devlet araştırmanın merkezinde durmaz; daha çok şirketlerin kendisinin düzenlemede oynadığı rol üzerinde durulur (Braithwaite, 2008, s.4). Regülasyon ayrıca, ulus-devletlerin ötesinde uluslararası düzeyde uluslararası rejimler tarafından da işletilmektedir. (Levi-Faur ve Jordana, 2005, s.7) Kapitalist ekonomide regülasyonun önemi konusunda önemli ipuçları sunmakla birlikte, bu makale özel olarak devletin ekonomideki rolüne odaklandığından, “regülasyon kapitalizmi”ne makalede merkezi bir yer verilmemiştir.⁴

3. Kapitalizmin Pandemi Sınavı

Robert Boyer, Covid-19’un küresel ölçekte bir sorun olmasının üzerinden bir yıl geçmeden, 2020 Ekim ayında yayınlanan, kapitalizmin pandemi sürecinde geçirdiği dönüşümü regülasyon teorisi bağlamında incelediği eserinde, aşağıda ayrıntılı şekilde yer vereceğimiz diğer araştırmacılarla benzer bir tespitten yola çıkıyor: 2020 başından itibaren dünya ekonomisi üzerinde belirleyici bir rol oynayan pandemi aslında yeni bir ekonomik kriz ortaya çıkartmadı, son on yıldır gelişmekte olan, daha da geriye gidersek 2008 krizi sonrası karşımıza çıkan eğilimleri güçlendirdi. Boyer’ye göre, Covid-19’un getirdiği yenilik, finansal olanın ekonomi üzerindeki, ekonominin siyaset üzerindeki, siyasetin halk sağlığı seçimleri üzerindeki ve ulusal bencilliğin dünya ölçeğinde kamu yararı üzerindeki belirleyiciliğini arttırması oldu (Boyer, 2020, s.24, 41). Bu bizi, 2008 krizinden bir “çözüm” ile çıkılmadığı, regülasyon teorisi açısından değerlendirecek olursak, kapitalizmi yeni

4 Şirketleri merkeze koyan ve kapitalizmde kurumların işleyişini karşılaştırmalı olarak inceleyen benzer bir yaklaşım için bkz. Hallve Soskice, 2001.

ve geçici bir i istikrara kavuşturacak yeni bir birikim rejimi ve yeni kurumsal şekillenmelerin olmadığı tespitine götürüyor.

Öte yandan, sağlık krizine çözüm olarak uygulanan kapanmaların, ekonomide yarattığı geri döndürülemez etki dolayısıyla, pandemi öncesine yani 2019'un ekonomik koşullarına dönmek de mümkün olmayacaktır. Yani pandemi sonrası dünyada bir "sıfırdan başlama"  n görmemiz için bir neden söz konusu değildir. Özellikle toplumların refahı söz konusu olduğunda, pandemi daha da görünür hale getirdiği sorunların (gelir, eğitim ve sağlığa erişim hakkındaki eşitsizlikler gibi) öz m n  beraberinde getirmemektedir (Boyer, 2020, s.41). Hatta pandeminin ülke içinde ve ülkeler arasındaki eşitsizlikleri daha da arttırdığını söylemek gerekir (Buğra, Gürkaynak, Keyder, Palat, Pamuk, 2020, s.6).

Covid-19 krizi, 20. yüzyıl başından itibaren kapitalizmin yaşadığı büyük krizler olan 1929 ve 2008 krizleri ile karşılaştırıldığında, son ikisinin kapitalist ekonominin kendi iç sorunlarından kaynaklandığını, oysaki Covid-19 krizinin temelde ekonomik bir nedenle değil, sağlık sisteminde yaşanan sıkışma sonucu ortaya çıktığını görüyoruz (Boyer, 2020). Dolayısıyla öncelikle, son on yıllarda, kapitalist sistem içerisinde sağlık ya da bu yazıyı ilgilendiren haliyle halk sağlığı konusunda ne tür gelişmeler yaşandığına odaklanmamız gerekir.

Bu dönemde hükümetlerin halk sağlığına yaklaşımı, içinden geçtiğimiz krizin nedenleri konusunda pek çok ipucu sunuyor. 1990'lerden itibaren, sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerinin özelleştirilmesini öngören neoliberalizm, sağlığın bir "kamu sorunu" olmaktan çıkıp bireysel bir sorun olduğu düşüncesini hâkim kıldı ve bu da devletin sağlık harcamalarının ihtiyaçları karşılamakta giderek daha da yetersiz kalması sonucunu doğurdu. Üstelik, tüm bunlar, tıp ve biyoloji alanlarında teorik ve teknik ilerlemenin had safhada yaşandığı bir dönemde gerçekleşti. Daha basit bir şekilde ifade etmek gerekirse, bu günkü bilimsel bilgi ve teknoloji ile pek çok hastalık önlenebilir ve iyileştirilebilir iken, bu bilgi ve teknolojinin özel işletmeler tarafından yüksek fiyatlara satılması çok sayıda insanın çaresi olan hastalıklardan ölmesine neden oldu.⁵ Son yıllarda H1N1 ve SARS gibi hastalıkların gösterdiği yayılma ve Afrika'daki Ebola salgını örnekleri ve bilim insanlarının salgınlara dönük uyarılarına karşın, yine neoliberalizmin etkisiyle hükümetler, pandemilerin  nlenmesine yönelik planlama ve harcama yapmayı gündemlerine almadılar (Boyer, 2020, s.71, 74).

Neoliberal dönemde sağlık ürünlerinin (ilaç ve tıbbi malzeme)  retimindeki plansızlık ve bu üretim uluslararası boyutta ve parçalı olarak gerçekleşmesi, ülkeler içerisinde sağlık krizinin boyutlarını daha da arttırdı (Boyer, 2020, s.72). Fransa'da pandeminin ilk aylarında yaşanan maske krizi, bu plansızlığa iyi bir örnek teşkil eder. Pandeminin Fransa'da hızla yayılmaya başladığı 2020 Mart ayında hükümet tarafından yapılan açıklamalarda "yeterli mesafe korunduğu takdirde maskeye gerek olmadığı" ileri sürülüyor ve kamusal alanda maske takılması konusunda hiçbir uyarı ya da zorunluluk gündeme getirilmiyordu. Bunun nedeni ülke içinde maske

5 Benzer bir şekilde, Birleşmiş Milletler verilerine göre her gün yaklaşık 1000 ocuk önlenebilir su ve hijyen kaynaklı bağırsak hastalıklarından ölmektedir (Buğra, Gürkaynak, Keyder, Palat, Pamuk, 2020, s. 4).

stoku bulunmamasıydı. Üstelik tüm bunlar bir pandemi durumunda 20 milyon kutu maske gerekeceği uyarısını yapan bir halk sağlığı raporunun 2019 yılında yayınlanmış olmasına rağmen gerçekleşmişti. Daha da fazlası, 2013 yılında devletin stoklarında bir milyardan fazla maske stoku mevcut iken bunlar gereksiz görülerek tahliye edilmişti (Prizac, 2020). Koronavirüs tedavisinde kullanılan ilaçlar ve aşı temini söz konusu olduğunda pek çok ülkede plansızlık ve üretimin küresel ölçekte gerçekleşmesinin yarattığı sorunlara dair (tedavide kullanılan ilaçların pek çok ülkede üretilmiyor oluşu ve ülkeler arası rekabet nedeniyle acil ihtiyaç anında temin edilememesi gibi) daha vahim örnekler bulmak mümkündür. Aşırı üreten az sayıdaki ülke sadece kendi vatandaşlarına yaygın aşılama uygularken, Afrika, Güney Asya ve Güney Amerika'daki pek çok ülkede, yeterli aşı olmadığı ya da aşı fiyatları yüksek olduğu için, henüz aşılama başlamamıştır. Son olarak, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Genel Direktörü Tedros Adhanom Ghebreyesus aşıya erişimde ülkeler arasındaki eşitsizliğe dikkat çekmiş ve dünya nüfusunun yüzde 53'ünü temsil eden yüksek ve üst-orta gelirli ülkelerin mevcut Covid-19 aşılarının yüzde 83'ünü tedarik ettiğini buna karşılık, nüfusun yüzde 47'sini oluşturan düşük ve orta gelirli ülkelere giden Covid-19 aşılarının oranının ise sadece yüzde 17'de kaldığını belirtmiştir (Cumhuriyet, 2021).⁶Bazı araştırmacılar bu durumu “aşı milliyetçiliği” ile açıklamaktadır (Santos Rutschman, 2020; Fidler, 2020, s.749). Bu araştırmacılar aynı zamanda “aşı milliyetçiliğinin” yeni bir olgu olmadığına işaret eder. Örneğin, H1N1 salgınında da ABD, üretilmesi beklenen aşılardan büyük kısmını önceden kendisine ayırmıştır; benzer durumlar çocuk felci ve çiçek hastalığı gibi diğer örneklerde de yaşanmıştır. Dünyanın geri kalan bölgeleri aşıya ulaşabiliyorsa de bu ancak gelişmiş ülkelerdeki tüm vatandaşlar aşılandıktan sonra gerçekleşebilmiştir. Covid-19 için de benzer bir öngöründe bulunmak yanlış olmaz. Dolayısıyla, pandeminin ortaya koyduğu bir diğer olgu da ekonomik küreselleşmenin siyasal planda ulus-devlet mekanizmasını ve milliyetçiliği ortadan kaldırmanın çok uzağında olduğu gerçeğidir.⁷

Üstelik dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta da diğer aşı ve ilaçlarda olduğu gibi, Covid – 19 aşısının üretiminin insanlığın ortak değeri olan ve yüzyıllar boyunca farklı toplumlar tarafından biriktirilmiş bilimsel bilginin neticesi olmakla birlikte, sonuçta son formülü üreten şahıs ya da şirkete ait bir ürün olarak görülmesinin yarattığı sorunlardır (Boyer, 2010, s.109).

Ancak pandemi bir kez ortaya çıktıktan sonra, yarattığı tehlikenin boyutlarının görülmesi ile birlikte, Alain Badiou'nun ifade ettiği gibi, kapitalizmin mantığını zorlayan önlemler alınması zorunluluğu doğmuştur (2020). Bu süreçte pandeminin etkin olduğu tüm ülkelerin hükümetleri “ekonomi mi sağlık mı?” ikilemi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu soruya eninde sonunda, muhtemelen yaratacağı daha büyük sorunları öngörerek, sağlığı önceleyerek yanıt veren hükümetler, aynı zamanda bu seçimin ekonomik sonuçlarını da göze almak durumunda kalmışlardır.

6 DSÖ Genel Direktörünün bu eşitsizliği “felaket” olarak nitelediği konuşması için bkz. Vaccin at vulnerable global poor before children in rich countries, WHO says, 2021.

7 Pandeminin dünya çapında otoriter iktidarlar ile birlikte milliyetçiliği güçlendirdiğini savunan çok sayıda çalışma mevcuttur. Örnek olarak bkz. Bieber, 2020. Buna karşın uluslararası kurumların rolünün bu süreçte arttığını savunan çalışmalar için bkz. Debre ve Dijkstra, 2021.

Covid-19 öncelikle bir sağlık krizi yaratmıştır, ancak virüsün yayılımının kendisi günümüz kapitalizminin üretim şekli ile doğrudan bağlantılı bir olgudur. Günümüz küresel ekonomisinde pandemiler ile  vreysel koşullarda hızlı bir değişim yaratan sermaye hareketlerinin ilişkisini araştıran bazı yazarlara göre, SARS, H1N1 ve Covid-19 gibi virüslerin hayvanlardan insanlara bulaşması ve ortaya çıktıkları yerellikten hızla dünya ölçeğinde insanlar arasında yayılması, küresel kapitalizmde pek çok sektörde üretim gerçekleşme şekli olan küresel tedarik zincirlerinin, özellikle de dünyanın çeşitli yerlerinde tek bir ürünün büyük miktarlarda üretilmesine dayanan büyük tarım şirketlerinin faaliyetlerinin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Covid-19 krizinin, çıkışı itibariyle kapitalizme dışsal bir süreç olmadığını kabul etmek gerekir (Foster ve Suwandi, 2020, Wallace, 2020). Bunun yanı sıra, Koronavirüsün bu kadar kısa sürede dünyanın her yerine yayılmasını mümkün kılan yine günümüz kapitalizminin bir unsuru olan ulaşım ve iletişimde son dönemde yaşanan devrim niteliğindeki teknolojik gelişmeler olmuştur (Foster ve Suwandi, 2020).

Sürecin ekonomik kriz boyutuna gelirse, koronavirüsün yayılımını engellemek için alınan önlemlerin, özellikle de kapanmaların, ekonomik krizin en önemli nedenlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Çin'in Covid-19'un ilk ortaya çıktığı Wuhan'da aldığı kapanma önlemleri, tedarik zincirinde yarattığı aksama nedeniyle, dünyanın en varlıklı şirketlerinin büyük çoğunluğunu doğrudan etkilemiştir. Zira, binlerce birinci ve ikinci elden tedarikçi ile çalışan bu büyük şirketlerin tedarikçilerinin önemli bir kısmı Wuhan'da bulunuyordu. Dünya Ticaret  rg t , 2020 yılında kapanmaların dünya ticaretinde neden olduğu yıllık düşüşü en iyi tahminle %13, en kötü tahminle %32 olarak hesaplamıştır. Bu ancak 1929 krizi ile karşılaştırılabilecek ölçekte bir ticari daralmaya işaret eder (Foster ve Suwandi, 2020).

Bu durum aynı zamanda, günümüz kapitalizmde başka bir çelişkiye, üretim ya da piyasanın uluslaştırı karakteri ile siyasetin ulus-devlet örgütlenmesi arasındaki çelişkiye işaret etmektedir (Badiou, 2020). Pandemi koşullarında hükümetler aldıkları önlemler ile uluslararası tedarik zincirini kesintiye uğratabilmekte ya da ABD gibi pek çok uluslaştırı şirkete kaynaklık eden bir ülke, sağlık nedenleriyle korumacı, örneğin aşının ihracatını yasaklayıcı tedbirler alabilmektedir. Bu durumda, küresel kapitalizmin işleyişinde ulus-devletlerin rolünü yeniden gündeme almak gerekir.

Boyer'nin çalışmasının ana tezi, küreselleşmede artışın ulus devletlerin korumacı ve ekonomiyi denetleyici tedbirleri ile paralel bir şekilde ilerlediği ve bunun bir çelişki değil birbirini besleyen bir süreç olduğu y n dedir. Buna göre Covid-19 pandemisi dünya ekonomisinde 2010'dan beri gözlemlenen iki eğilimi g cendirmiştir. Bunlardan birincisi, genel olarak "platform kapitalizmi" olarak adlandırılan olguyla ilişkilendirilen, bilgi teknolojilerine ve e-ticarete dayanan uluslaştırı şirketlerin (Boyer bunları isimlerinin baş harflerinden yola çıkararak GAFAM olarak adlandırır: Google, Apple, Facebook, Amazon, Microsoft) sağlık krizinden daha da g clenerek çıkmış olmalarındır. Bu şirketlerin, gerçek zamanlı bilgilerin toplanması ve işlenmesine dönük bir faaliyet y r tt klerinden pandemi ile mücadele için gerekli kişisel bilgilerin toplanması ve işlenmesi, ile eğitimin ve bazı çalışmaların  evrimi i yürütülmesi süreçlerinde daha da büyüdükleri

görülür. Bu açıdan, koronavirüs, zaten başlamış olan ve uzun bir döneme ayılması beklenen bir süreç için hızlandırıcı bir rol oynamıştır (Boyer, 2020, s.84). Öte yandan, pandemi sürecinde, krizin yönetilebilmesi için gerekli olan gerçek zamanlı bilgilere, ellerindeki olanaklar sayesinde devletlerden çok GAFAM ulaşabilmiştir. Boyer'ye göre bu durum çok uluslu şirketler ve devletlerin vatandaşlar ile ilişkisini, devletlerin aleyhine olmak üzere değiştirmiştir. Esasında, Çin örneği üzerinden, pandemi ile mücadelede kişisel bilgilerin anlık olarak toplanmasının, devletin vatandaşlar üzerindeki denetimini arttırarak bir gözetim toplumu yarattığı ve bunun dünyanın geri kalanı için de tehlikeli bir eğilim olduğu pek çok yazar tarafından sıkça vurgulanmıştır. Boyer'nin burada dikkat çektiği nokta, gözetim toplumu söz konusu olduğunda esas karşıtlığın kapitalizm ve Çin'in temsil ettiği düşünülen alternatif sistem arasında değil, bilginin uluslararası özel ellerde toplanması ile ulus-devletlerin elinde toplanması arasında bulunmaktadır (2020, s.64).

İkinci eğilim ise çeşitli şekillerde karşımıza çıkan devlet kapitalizminin, Çin ve Rusya'da en uç örnekleri görüldüğü üzere, ekonomik egemenliğinin pandemiye karşı alınan önlemlerle birlikte daha da güçleniyor oluşudur. Yukarıda da bahsedildiği üzere, bu paradoksal görünen iki eğilim, aslında birbirini beslemektedir. Çokuluslu dijital şirketlerin müdahalesinin ülke içinde yarattığı eşitsizlikler, o ülkelerde ekonomiyeye devlet müdahalesini talep eden milliyetçi siyasi seçenekleri güçlendirerek onların ya iktidar haline gelmesini ya da iktidarlarını konsolide etmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu şekilde güçlenen popülist hükümetler, sınırların daha sıkı denetlenmesini meşrulaştırmakta ve ekonomide devletin elini güçlendirmektedir. Ancak bunları yaparken ulus-devlet iktidarları uluslararası kapitalizm ile rekabet içerisine girmemektedir (Boyer, 2020, s.15).

Kapitalist sistemde devletin rolü konusuna gelirse, yukarıda değindiğimiz gibi, Boyer ve regülasyon teorisinin başlıca argümanlarından birini, devlet ve piyasanın girift bir ilişki içerisinde olduğu savı oluşturur. Buna göre devlet piyasanın tamamlayıcısı hatta akıl hocası olarak işlev görür. Devletin işlevi yalnızca piyasanın yeterli olmadığı konularda onu tahkim etmek değildir. Devlet, ekonominin işlemesi için gerekli kuralları yaratır ve kriz dönemlerini aşmak için gerekli kurumsal değişiklikleri sağlar. 2008 krizi ve 2012 avro krizinde kamu kaynaklarının kullanılmasının ve merkez bankalarının devreye girmesinin ABD ekonomisini ve Avro'yu çöküşten kurtarması bunu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla bugün "devletin geri dönüşü" olarak adlandırılan ve krizde güçlenen devlet müdahalesini bir felakete gidış gibi sunan görüş, aslında devletin bu özelliğini göz ardı etmektedir (Boyer, 2020, s.91-97).

Kısacası, Covid-19'un yarattığı toplumsal ve ekonomik kriz, kapitalizm için bir meşruiyet krizine de dönüşmekte ve ekonominin kendi mekanizmaları bu krizi çözmekte yetersiz kalmaktadır. Sağlık alanının pandemiye müdahale etmekte yetersiz kalması, ekonomiyi etkileyen kapanma önlemlerini gerektirmekte ve ekonomik süreçlerin kesintiye uğraması krizi derinleştirmektedir. Bunun yanı sıra, pandeminin gerektirdiği olağanüstü tedbirler ancak ulus-devletlerin müdahalesi ile sağlanabilmektedir. Yukarıda da işaret edildiği gibi bu durum devletin her ölçekte ekonomiyeye daha fazla müdahale etmesinin önünü açmakta ve bunu meşrulaştırmaktadır.

Ancak devlet dışındaki kurumların da bu süreçte çeşitli Şekillerde rol oynadığını unutmamak gerekir. Uluslararası kurumların pandemi krizinde etkisiz kaldığı görülmüştür, daha önce değindiğimiz üzere DSÖ buna en iyi örnektir. Ancak ulusötesi bir kurum olarak Avrupa Birliği, tartışmalara konu olmakla birlikte krize müdahale etmeye çalışan aktörlerden biri olmuştur. İlk bakıŐta pandemi krizi, Avrupa Birliği'nin entegrasyon sürecini tersine döndürmüŐ ve birlik içindeki ulus-devletlerin inisiyatifini g clendirmiŐ görünmektedir. Birlik içindeki sınır denetimlerinin yeniden devreye sokulması, serbest dolaŐımın engellenmesi ve İtalya'nın en zorlu döneminde Birliğin diğer  yeleri tarafından yalnız bırakılması bu kanıyı destekler niteliktedir. Ancak, Wolff ve Ladi gibi, AB'nin özellikle krizin ilk altı aylık döneminin sonunda sürece etkili bir müdahale geliŐtirdiĐini savunanlar da mevcuttur. Buna göre, son on yılda meydana gelen Avro krizi, göçmen krizi ve Brexit krizi gibi çok sayıda krizle baş etmek zorunda kalan AB, kriz yönetimi mekanizmalarını geliştirmiş ve bu sayede özellikle Covid-19 krizinin ekonomik boyutuna müdahale için hızlı bir adaptasyon saĐlayabilmiŐtir.⁸ Ancak bu müdahale her alanda eşit olarak gerçekleşmemiştir. Örneğin sağlık alanındaki müdahalelerde ulus-devletler daha etkin bir rol oynamıştır (Wolff ve Ladi, 2020).

Öte yandan pandeminin hem üretim hem de tüketim açısından önemli sonuçları olacağı açıktır. Üretim küresel ölçekte parçalı yapısı, tedarik zincirlerinin örgütlenmesi, dijital teknolojilerin kullanımının artması, turizm ve eğlence gibi hizmet sektörlerinin bu süreçten yoğun bir Şekilde etkilendiği görülmektedir. Boyer'ye göre bu ve benzer alanlardaki ekonomik aktiviteyi belirleyen kurumsal Şekillenmeler, bu süreçten büyük bir deĐiŐimle çıkacaklardır (2020, s.122). Bunun sonucunda ne tür bir "yeni kapitalizm" ile karŐılaŐabileceĐimize dair öngörülere sonuç bölümünde yer vereceğim.

4. Kapitalizmin Krizi

Covid-19'un Çin'in Wuhan kentinden yayılarak, dünyanın pek çok bölgesini etkisi altına alması, özellikle Avrupa ve Amerika'daki "gelişmiş" olarak nitelenen ülkelerdeki sağlık sistemlerinin virüs ile mücadelede yetersiz kaldığının anlaşılması, buna karşılık çoğu hükümetin kapanma, kısıtlama kararları olarak ekonomik aktivitelere yavaŐlamaya ve dengesizliklere neden olması, dünya ticaretindeki düşüş, artan borçlanma ve milyonlarca insanın hayatı üzerindeki artan işsizlik ve yoksulluk baskısı, yukarıda da işaret ettiğimiz üzere içinde yaşadığımız ekonomik, siyasi ve toplumsal sistem hakkında pek çok soruyu gündeme getirmiştir. Özellikle, 2020'nin bahar aylarında, Covid-19'un günümüz kapitalizmi ile bağlantısı hakkında yoğun bir tartışma yaşanmış, tanık olunan değişimin radikalliğinin etkisiyle, bazı araştırmacılar u  yorumlar ve geleceğe dönük abartılı denebilecek projeksiyonlar dile getirmiştir. Bugün, pandeminin baŐlamasından yaklaşık bir buçuk yıl sonra, eğilimlerin belirginleŐmesi ve olguların birikmesi ile daha iyi desteklenmiŐ analizler yapmak olanaklı hale gelmiştir.

8 Wolff ve Ladi AB'nin  ye ülkelerle birlikte Covid-19 tedbirlerinden etkilenen havacılık sektörüne yaptığı yardımlara dikkat çekmektedir (2020, s.1028).

İçinden geçtiğimiz sağlık krizinin kapitalizmin krizi mi olduğu; kapitalizmin bu krizden nasıl çıkacağı, hatta çıkıp çıkmayacağı konularında, siyasi iktisat alanında – 2008 krizi sonrası artan kriz analizleri ile de bağlantılı olarak – çok sayıda çalışma yayınlanmıştır. Bu konuda yazarların çoğu, Covid-19’un yarattığı sağlık krizinin kapitalizmin mevcut ekonomik ve toplumsal krizini derinleştirdiği tespitinde ortaklaşır; tartışma daha çok bu krizin boyutları ve nasıl çözümleneceği ya da çözümlenip çözümlenemeyeceği konusuna yoğunlaşmaktadır. Bu açıdan Fransız filozof Alain Badiou, bir istisna olarak görülebilir. Pandeminin yarattığı krizi daha çok siyasal planda tartışan Badiou, içinden geçtiğimiz dönemin savaş zamanlarındaki gibi kapitalizm açısından “istisnai” bir dönem olduğunu savunmaktadır. Buna göre, devletlerin Covid-19 krizine verdikleri tepki, savaş döneminde verilen tepki ile – devletçiliğin güçlendirilmesi – aynıdır. Hükümetler, savaş zamanlarındaki gibi, pandeminin toplumsal bir felakete yol açmaması için sınıfsal mantıklarını zorlayan önlemler almak zorunda kalmışlardır. Öte yandan bugünkü toplum yapısının sürmesini de sağlamaları gerekmektedir. Sonuç olarak, Badiou’nun öngörüsü pandeminin Fransa siyaseti özelinde gerçek anlamda bir değişiklik yaratmayacağı yönündedir. Pandeminin siyasal planda oynayacağı rol burjuva devletin, hastaneler, halk sağlığı, eşitlikçi bir eğitim, yaşlı bakımı gibi konulardaki zayıflıklarını ortaya çıkarmaktan ibaret kalacaktır (2020).

Öte yandan içinden geçtiğimiz dönemin, kapitalizm açısından çok daha yaşamsal bir krizi işaret ettiğini ileri süren araştırmacılar çoğunluğu oluşturmaktadır. Örneğin Galip Yalman, Covid-19 ile gündeme gelenin yalnızca bir sağlık krizi ve ona bağlı bir ekonomik krizle sınırlı olmayıp, kapitalist sistemin bir toplumsal yeniden üretim krizi ile de karşı karşıya bulunduğunu ileri sürmektedir (2021, s.106). Başka bir deyişle bir “meşruiyet krizi” söz konusudur (Cordon, 2020). 2008 krizi, “neoliberal finansallaşma paradigması”nın sürdürülemez olduğunu ortaya koymuştur ancak krizden gerçek anlamda bir çıkışı sağlayacak yeni bir paradigma da ortaya çıkmamıştır. Buradan yola çıkarak Yalman, bir “ara dönem”de olduğumuzu ve kriz sonrasında “devlet-ekonomi ilişkileri bağlamında bir devlet biçimi değişikliği”nin gündeme gelebileceğini ileri sürmektedir (2021). Boyer’in de regülasyon teorisi çerçevesinde benzer bir görüş ileri sürdüğünü görmüştük. Buna göre, mevcut ulusal ve uluslararası kural ve kurumlar (AB, DSÖ ve neoliberal devlet gibi) şu anki krizi aşmada etkisiz kalmaktadır. Pandemi karşısında kendi içerisinde işbirliği ve koordinasyon konusunda sıkıntı yaşayan ve sınırları geri getiren AB örneğinde bu çok daha açık bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla, krizin, ekonomiyi düzenleyen ulusal ve uluslararası kurumsal şekillenmeleri dönüştürmesi ve buna uygun yeni kurallar ve kurumları ortaya çıkarması konusunda bir beklenti ortaya çıkmaktadır (2000). Bunu beklentiye, “daha iyi bir kapitalizm” modelini savunan yazılarda görmek mümkündür: buna göre devlet eşitsizlikleri törpülemek ve finansallaşmadan geri dönülmesini sağlamak doğrultusunda müdahil olmalı ve Covid-19 krizi bunun için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.⁹

Bazı araştırmacılar ise, kapitalizmin bu krizden çıkış şansının olmadığını ve sürdürülebilirliğinin sonuna geldiğini savunmaktadır. Örneğin Haldun Gülalp’e göre, zaten bir süredir çöküş aşamasında olan kapitalizm, pandeminin var olan yapısal sorunlarını iyice derinleştirmesiyle

9 Örnekle için bkz. Galip Yalman, 2021.

birlikte sürdürülebilir olmaktan  kmıştır. Esasında Gülalp, pandemiden bağımsız bir “son kriz” değerlendirmesi yapmaktadır. Buna göre, kapitalizm, kısa ve uzun dönemli kriz döngülerinin yanı sıra ortaya çıkışı, gelişmesi ve  k ş n  içeren tek bir yaşam döngüsüne de sahiptir. Bu döngü içerisinde ilkel birikim rejimi ile ilk itkisi oluşan kapitalizm, yaşam döngüsünü de bugün içinde bulunduğumuz “yeniden ilkel birikim” modeli ya da “mülksüzleştirme yoluyla birikim” modeli ile tamamlayacaktır. Çoğu araştırmacının “neoliberalizmin krizi” olarak tanımladıkları krizi, Gülalp kapitalizmin “nihai krizi” olarak tanımlamaktadır. Pandemi ise bu krizi derinleştiren, pekiştiren bir etkide bulunmuş bulunmaktadır. Gülalp, kapitalizmin  k ş  ile feodalizmin  k ş n  salgın hastalıklar bağlamında karşılaştırır ve Covid-19 salgını ve 14. yüzyılda Avrupada yaşanan “kara ölüm” olarak adlandırılan veba salgınının benzer “sistemi sarsma özellikleri” olduğunu ileri sürer.¹⁰ Buna göre, kara ölüm feodalizmde, sistemin özünü oluşturan, eşitsizlikleri azaltıcı bir rol oynayarak sistemin üzülmesine neden olurken. Covid-19 kapitalizmde eşitsizlikleri arttırıcı bir etkide bulunmakta ve bu şekilde ortaya çıkan meşruiyet krizi kapitalizmin üzülmesini getirmektedir (2021, s.11-30).

Gülalp'in, konumuz açısından önemli bir diğer savı da devletin ekonomide artan rolü hakkındadır. Gülalp'e göre kapitalizmin son onyıllarına damgasını vuran birikim rejimi (yeniden ilkel birikim modeli) devlet gücü ve devlet şiddeti olmaksızın sürdürülebilir bir rejim değildir. Dolayısıyla devletler giderek daha otoriter ve hatta otokratik hale gelmektedir. Pandemi de bu otoriterlik eğilimlerini kuvvetlendiren bir etkide bulunmuştur. Ancak Gülalp, yarattığı meşruiyet krizi ile bu eğilimin de sürdürülebilir olmadığını savunmaktadır (2021, s.20-35).

David Harvey de kapitalizmin son dönemdeki birikim rejiminin pandemi başladığında hali hazırda krizde olduğunu düşünen yazarlar arasındadır. Üstelik Harvey'e göre de bu sadece ekonomik bir kriz değil, aynı zamanda kapitalizm açısından bir meşruiyet krizidir. Pandemi sınıf, cinsiyet ve ırk ayrımlarını derinleştiren ve bunları daha da görünür kılarak bireylerin sistemi sorgulaması sonucunu doğurabilir. Harvey'nin işaret ettiği önemli noktalardan biri “doğal felaket” diye bir şeyin olmadığı, bir virüsün mutasyona uğramasının doğal olduğu ancak bu mutasyonun insan hayatını tehdit eder hale gelmesinin, insan edimlerinin bir sonucu olduğudur. Dolayısıyla virüslerden nasıl etkilendiğimiz, içinde yaşadığımız sistem ile doğrudan bağlantılıdır. Bir diğer önemli nokta da pandeminin g clendirdiği bilgi teknolojileri ya da dijital teknolojilerin kullanımının uzun vadede yeni bir kriz doğurma ihtimalidir. Harvey'e göre üretim sistemlerinde daha fazla yapay zekanın kullanımı ve emek yoğunluğunun azalması büyük ölçekli işsizlik ve talebin azalması gibi sorunlar doğurması dolayısıyla ekonomik durgunluğa neden olabilir (Harvey, 2020).¹¹  te yandan, bilgi teknolojilerinin kullanımının (uzaktan çalışma, haberleşme ağlarının yoğun kullanımı gibi) kapitalizm sonrası bir alternatifte işaret ettiğini ileri süren yazarlar da mevcuttur (Gülalp, 2020, s. 30).

10 Veba salgınlarının tarihteki toplumsal etkilerini Covid-19 ile karşılaştıran ilham verici bir yazı için bkz. Varlık, 2020.

11 Yapay zek  ve dijital teknolojilerin emek kullanımında yarattığı sorunlar ve doğurduğu eşitsizlikler için bkz. Acemoglu ve Restrepo, 2020.

Görüldüğü gibi, pek çok araştırmacının ortak görüşü, pandeminin ve ona karşı alınan önlemlerin, mevcut ekonomik sistemin var olan eğilimlerini ve zayıflıklarını ortaya koyduğu doğrultusundadır. Eğilimlerin başında, ulus devletlerin güçlenmesi, hükümetlerin ekonomide daha aktif bir rol oynaması dolayısıyla ekonomide piyasa mekanizmalarından çok devlet müdahalesinin öne çıkması dile getirilmektedir (Rodrik, 2020). Krizin özellikle sağlık ve eğitimi etkilemesi ve bu alanda neoliberalizmin neden olduğu eşitsizliklerin su yüzüne çıkması (sağlık hizmetine erişimdeki eşitsizlikler, eğitime ulaşmadaki eşitsizlikler, evden çalışabilenler ve çalışamayanlar arasındaki eşitsizlikler vs.) “sosyal devletin geri dönmesi” gerektiğine dair vurguyu arttırmıştır. Böylece, kapitalist sistemde devletin rolünün önemi bir kez daha kendisini göstermektedir. Ancak, bu analizlerin önemli bir kısmı devletin rolünü “istisnai” olarak değerlendirmektedir. Oysaki, yukarıda iddia edildiği gibi, bugünkü durumu açıklamak için elimizde işlevli bir teori mevcuttur: bu da devletin ve benzer kurumsal şekillenmelerin piyasa ekonomisinin işleyişi açısından kaçınılmaz olduğu şeklindeki regülasyon teorisinin ana tezidir. Kapitalizmin normal işleyişi kadar, nasıl olup da ekonomik krizleri ve daha da önemlisi meşruiyet krizlerini aşabildiği bu çerçevede daha iyi anlaşılabilir.

Buradan yola çıkarak, ekonomiye devlet müdahalesinin kapitalizmde istisna değil norm olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu söylediğimiz, kapitalist ekonominin, önceki ekonomi sistemlerinden farklı olarak, zor mekanizmaları olmadan işlediği tezini çelen bir düşünce değildir. Burada kastedilen, kendi içerisinde çelişkiler barındıran ve krizler olmadan yoluna devam edemeyen kapitalist ekonominin bu krizleri aşması ve çelişkilerini bir meşruiyet krizine yol açmadan sürdürebilmesinin ancak devlet, hukuk gibi kurumların müdahalesi ile mümkün olduğudur.

5. Krizden Çıkış Nasıl Olabilir?

İster istemez baştaki soruya geri dönüyoruz: “Pandemi sonrası bizi nasıl bir dünya bekliyor?”. Bu yazı yazılırken pandemi hala bitmiş değildir; 2020 baharında herkesin umut bağladığı aşılamanın şimdilik yalnızca ABD, Avrupa ve daha birkaç gelişmiş kapitalist ülke ile sınırlı kalacağı anlaşılmıştır ve 2021 sonu için kimse net öngörülerde bulunamamaktadır. Dolayısıyla bu soruya cevap olarak yalnızca bazı tahminlerle yetinebiliriz.

Robert Boyer’ye göre pandemi sonrası dünyada karşımıza çıkacak olasılıklardan biri, gözetime dayalı bir kapitalist sistemin yerleşmesidir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, dijital teknoloji ve biyolojide bu süreçte yaşanan gelişmeler ve pandemiye karşı alınan kısıtlama önlemleri, gözetim toplumunu sürekli kılabilir. Aynı zamanda bu toplumun küçük bir zenginler topluluğu ve demokrasiden uzaklaştıkça etkisiz kılınmış büyük edilgin kitleler şeklinde kutuplaşacağı da öngörülebilir. Boyer’ye göre ikinci olasılık ise bu gözetim toplumunun çöküşünden doğabilir; ki, “insan odaklı” (anthropogénétique) bir sistem ancak bu şekilde hayata geçirilebilir. Son yaşananlar, sosyal devletin gerekliliğini kanıtlamıştır; ancak bu sosyal devletin ekonomiyi de kapsayan bir demokrasinin garantörü olması gerekir. Sosyal devlet, sağlık tehdidi karşısında

kolektif sağlığın korunması için gerekli kurumların tümünü güçlendirmeli ve eğitim, yağam tarzı ve kültürü toplumun iyiliğini gözeten araçlar olarak benimsemelidir. Bununla birlikte, dünya ölçeğinde kamu yararını ve ulus-devletlerin refaha ulağmasını sağlayacak m ğtereklere dayalı bir uluslararası rejimin kurulması gerekir (2021, s. 143, 151).

Boyer'nin ifade ettiği gibi krizden ıkığın "insan odaklı" bir anlayığla yapılması ve sağlık, eğitim ve kültür alanlarını öncelemesi gerekir. Dolayısıyla ekonominin buna göre düzenlenmesi ve ekonomiyi düzenleyecek kurumsal ėekillenmeler ve tabii ki devletin bu amaç doğrultusunda hareket etmesi ve düzenlemeleri yönetmesi gerekecektir. Ancak sorunun zor yanı kapitalizmin tağıdığı ve yazıda kısmen değindiğimiz tüm eliğkiler ile bunun nasıl mümkün olacağıdır. Kurumların kapitalizmin sürdürülebilirliğini sağlamak üzere yaptığı müdahalelerin "insan odaklı" bir sistemi sağlayacağı ve bir sonraki sağlık ve ekonomi krizini engelleyeceğine dair bir veri yoktur. Tam tersi yukarıda değindiğimiz pek çok veri, kapitalizmin kendisinin sağlık krizi de dâhil olmak üzere krizlerin tetikleyicisi haline geldiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla devletin kapitalizmin krizlerini ağmasındaki rolünün sorgulanması "insan odaklı" bir sistemin hayata geçirilmesi için de önemli bir çaba olarak gözükmektedir.

Kaynakça

- Acemoglu, D. ve Restrepo, P. (2020). The wrong kind of AI? Artificial intelligence and the future of labour demand. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 13 (1), 25-35. doi:10.1093/cjres/rsz022
- Badiou, A. (2020). *Sur la situation  pidemique*.  ditions Gallimard. Eriğim adresi: <https://tracts.gallimard.fr/fr/products/tracts-de-crise-n-20-sur-la-situation-epidemieue>.
- Bieber, F. (2020). Global nationalism in times of the COVID-19 Pandemic. *Nationalities Papers*, 1-13. doi:10.1017/nps.2020.35
- Boyer, R. (2015). * conomie politique des capitalismes*. Paris:  ditions La Découverte.
- Boyer, R. (2020). *Les capitalismes à l'épreuve de la pandemie*. Paris:  ditions La Découverte.
- Braithwaite, J. (2008). *Regulatory Capitalism How It Works, Ideas for Making It Work Better*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing Limited.
- Buğra, A., Gürkaynak, R., Keyder, ., Palat, R., ve Pamuk, ė. (2020). New Perspectives on Turkey roundtable on the COVID-19 pandemic: Prospects for the international political economic order in the post-pandemic world. *New Perspectives on Turkey*, 63, 138-167. doi:10.1017/npt.2020.23
- Condon, R. (2021). The corona virus crisis and the legitimation crisis of neoliberalism. *European Societies*, 23 (sup1), 805-816. doi: 10.1080/14616.696.2020.1839669.
- Debre, M. ve Dijkstra, H. (2021). COVID-19 and policy responses by international organizations: Crisis of liberal international order or window of opportunity? *Global Policy*. 12(4), 443-454. doi: 10.1111/1758-5899.12975.
- DS den ağı uyarısı: 'ėok edici küresel eğitsizlik' büyük risk (2021, 11 Mayıs). *Cumhuriyet*. Eriğim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/>.
- Fidler, D.P. (2020, 14 Ağustos). Vaccine nationalism's politics. *Science*, 369 (6505), 749. doi: 10.1126/science.abe2275.
- Foster J.B. ve Suwandi I. (2020). COVID-19 and catastrophe capitalism. *Monthly Review*, 72 (2). Eriğim adresi: <https://monthlyreview.org/2020/06/01/covid-19-and-catastrophe-capitalism/>.

- Gülalp, H. (2021). Kara Ölüm'den Covid-19'a, kapitalizmin yükselişi ve çöküşü. *Praksis*, 55, 9-44.
- Hall P.A. ve Soskice D. (2001) *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2020, 20 Mart). Anti-capitalist politics in the time of COVID-19. *Jacobin*. Erişim adresi: <https://jacobinmag.com/2020/03/david-harvey-coronavirus-political-economy-disruptions>.
- Jessop, B. (1995). The regulation approach, governance and post-Fordism: alternative perspectives on economic and political change? *Economy and Society*, 24(3), 307-333. doi: 10.1080/030.851.49500000013
- Jessop, B. (2007). *Regulation Theory*. Ritzer G. (ed.) içinde, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (s. 3848-3851). Oxford: Blackwell Publishing.
- Jessop, B. ve Sum, N. L. (2006). *Beyond the Regulation Approach*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing Limited.
- Klosko G. (2013). *History of Political Theory: An Introduction Vol II: Modern*. Oxford: Oxford University Press.
- Levi-Faur, D. (2005). The global diffusion of regulatory capitalism. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 598(1), 12–32. <https://doi.org/10.1177/000.271.6204272371>.
- Levi-Faur, D., ve Jordana, J. (2005). Globalizing regulatory capitalism. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 598(1), 6–9. <https://doi.org/10.1177/000.271.6204272612>.
- Prizac, R. (2020, 8 Nisan). Pénurie de masques: chronique d'un mensonge. *L'Humanité*. Erişim adresi: <https://www.humanite.fr/penurie-de-masques-chronique-dun-mensonge-687538>.
- Rodrik, D. (2020, 15 Mayıs). Will Covid-19 remake the world? <https://www.oecd.org/naec/events/will-covid-19-remake-the-world.htm>.
- Santos Rutschman, A. (2020, 3 Temmuz). The reemergence of vaccine nationalism. *Georgetown Journal of International Affairs*. Erişim adresi: <https://ssrn.com/abstract=3642858>. Doi:<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3642858>
- Vaccinate vulnerable global poor before children in rich countries, WHO says (2021, 14 Mayıs). *The Guardian*. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/world/2021/may/14/vaccinate-vulnerable-global-poor-before-rich-children-who-says>.
- Varlık, N. (2020). The plague that never left: Restoring the Second Pandemic to Ottoman and Turkish history in the time of COVID-19. *New Perspectives on Turkey*, 63, 176-189. doi:10.1017/npt.2020.27
- Wallace, R, Liebman, A., Chaves L.F., Wallace, R. (2020). COVID-19 and circuits of capital. *Monthly Review*, 72 (1). Erişim adresi: <https://monthlyreview.org/2020/05/01/covid-19-and-circuits-of-capital/>.
- Wolff, S. ve Ladi, S. (2020). European Union Responses to the Covid-19 Pandemic: adaptability in times of permanent emergency. *Journal of European Integration*, 42(8), 1025-1040. doi: 10.1080/07036.337.2020.1853120.
- Yalman, G.L. (2021). Kapitalizmin krizleri üzerine gözlemler. *Praksis*, 55, 99-108.

Covid 19, Capitalism and the Regulatory Role of the State

Neslişah L. BAŞARAN LOTZ*

This article examines the economic and social crisis caused by the Covid-19 pandemic which has affected the world since the beginning of 2020 and tries to relate this to the recent crisis of the capitalist system. To do this, the article focuses on the theory of regulation and to one of its pioneers, French economist Robert Boyer and his recently published book entitled *Les capitalismes à l'épreuve de la pandémie*, which may be considered as one of the most comprehensive studies published so far in terms of understanding the economic and social "crisis" that arose with Covid-19 pandemic.

The article briefly reviews the analysis of regulation theory on crises and institutions and the role of the state in the economy. It highlights the analyses of Boyer on the tendencies of capitalism revealed on the one hand by transnational corporations and on the other hand by the economic role of the nation-states. The article also deals with the arguments of other economists and social scientists of critical political economy on their evaluations on Covid-19 crisis. In the light of these recent works and discussions, the article proposes to rethink the role of the state in the capitalist system.

The main problematic of the article is about the role the state plays in capitalism and whether state intervention is exceptional or not in today's economic system. The idea that the state will reduce its functions and that it will become less involved in the economic field has dominated the neoliberal discourse and policies in Turkey after the 1980s. However, the 2008 crisis and now the Covid-19 pandemic reveal that the regulatory role of the state has not decreased, but rather increased. The aim of this article is to highlight the regulatory role of the state and the decisive role of the nation-state in capitalism by bringing up the evaluations made by the regulation school on the pandemic, and to provide theoretical clues to the evaluations on the role of the state in the development of Turkish capitalism.

Boyer examines the crisis with both historical and current aspects and tries to explain which trends of today's capitalism have developed and which have turned into elements of a new crisis. He focuses on the issue of whether there is a contradiction between the transnational structure of

---

* Istanbul Aydın University, E-mail: nlemanlotz@aydin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2467-1488>

large corporations, namely the global dimension of capitalism and the strengthening of nation-states and their becoming more influential on the economy.

The claim of the article is that Covid-19 and the health crisis it caused are not externally related to capitalism, but on the contrary, they represent and are the fruits of the crisis of the capitalist system. The emergence of Covid-19 and its rapid spread around the world is not independent of the mechanisms of operation of capitalism today, these can even be considered as the by-products of these latter (Foster and Suwandi, 2020; Wallace, 2020). Further, many researchers agree that the pandemic revealed the weaknesses of neoliberalism in the fields of social security, public health and education and deepened the existing inequalities in almost all societies (Boyer, 2020; Buğra, Gürkaynak, Keyder, Palat, Pamuk, 2020; Dani Rodrik, 2020).

Another phenomenon demonstrated by the Covid-19 crisis is that capitalism does not possess the mechanisms to cope with this kind of global health crisis. Especially at the last point we came to, the impossibility of a worldwide vaccination despite the production of the Covid 19 vaccine, in a system where production is carried out on a global scale, at the present stage of development of global supply chains, while there are organizations and collaborations on a world scale (as World Health Organization), proves that the global Covid-19 pandemic cannot be handled by the existing international organizations. On the contrary, instead of international solidarity and cooperation in vaccine production, the attitude described as “vaccine nationalism” by some researchers is dominant. While the few countries that produce the vaccine only apply widespread vaccination to their own citizens, many countries in Africa, South Asia and South America have not yet started vaccination because there are not enough vaccines, or the prices are too high. “Vaccine nationalism” is not a new phenomenon. For example, in the H1N1 epidemic, the USA had previously reserved most of the vaccines expected to be produced; similar situations have occurred with other instances such as polio and smallpox. Although the rest of the world could reach the vaccine, this could only happen after all citizens in developed countries were vaccinated (Santos Rutschman, 2020; Fidler, 2020, s.749). It would not be wrong to make a similar prediction for Covid-19. Therefore, another phenomenon revealed by the pandemic is the fact that economic globalization is far from eliminating the nation-state mechanism and nationalism in the political plan.

In the light of these recent works and discussions, the article proposes to rethink the role of the state in the capitalist system. One of the main arguments of Boyer and regulation theory is that the state and the market are in an intricate relationship. The state functions as a complement or even a mentor of the market. The function of the state is not merely to arbitrate the market in matters where it is not sufficient. The state creates the rules necessary for the functioning of the economy and ensures the institutional changes necessary to overcome times of crisis. The proof may be found in the involvement of public resources and central banks in the 2008 crisis and in the 2012 euro crisis and the recovery of the US economy and the euro from collapsing in these two instances. Also, as seen in the example of China, the countries that survived the crisis better

are capitalist systems with a dominant statist aspect, so it is natural for other economies to turn to this strategy (Boyer, 2020, p.91-97).

The pandemic will have significant consequences in terms of both production and consumption. It is seen that the fragmented structure of production on a global scale, the organization of supply chains, the increase in the use of digital technologies, and service sectors such as tourism and entertainment are heavily affected by this process. The institutional formations that determine economic activity in these and similar areas will come out of this process with a great change (Boyer, 2020, p.122).